

**ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE (M.Ö. 1974-1719)
ANADOLU'DA MADEN TİCARETİNİN EKONOMİYE
YANSIMALARI**

Fazilet ÖZER

Şubat 2020

DENİZLİ

**ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE (M.Ö. 1974-1719)
ANADOLU'DA MADEN TİCARETİNİN EKONOMİYE YANSIMALARI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı**

Fazilet ÖZER

Danışman: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Şubat 2020

DENİZLİ

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Tarih Ana Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Fazilet ÖZER tarafından Prof. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan “ Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde (MÖ 1974-1719) Anadolu’da Maden Ticaretinin Ekonomiye Yansımaları” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 07.02.2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

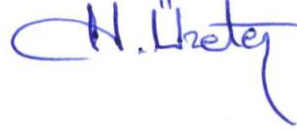
Jüri-Danışman

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri

Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN

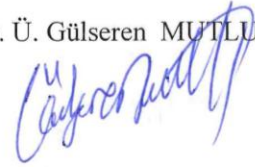
Jüri

Dr. Öğr. Ü. Murat ORHUN

Jüri

Dr. Öğr. Ü. Gülseren MUTLU

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
10/03/2020..tarih ve ..10/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Fazilet ÖZER

ÖNSÖZ

Bu tezin konusunu oluşturan “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde (MÖ 1974-1719) Anadolu’da Maden Ticaretinin Ekonomiye Yansımaları”nı seçmemizdeki en önemli neden üç kuşaktır aile olarak maden ticareti ile uğraşıyor olmamızdır. Ticaretini yaptığımız değerli madenlerin büyük kısmını altın ve gümüş oluşturmaktadır. Günümüzde yapılan değerli maden ticaretinde madenlerin üretiminden son ürün haline gelinceye kadar olan süreçlerde standardizasyon, sertifikasyon, kalite, güvenli taşıma, pazarlama ve satış gibi birçok unsurların benzerleriyle, doktora ders döneminde almış olduğum derslerde Asur Ticaret Kolonileri konusunu işlerken de karşılaşmıştık. Çiviyazılı belgelerin ışığında, değerli madenlerin binlerce yıl önce benzer yöntemlerle ticaretinin yapılıyor olması bizi oldukça heyecanlandırmıştır. Alana aşına olmamızın verdiği sempatiyle ve danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Yusuf KILIÇ’ın desteğiyle bu konu hakkında bir tez hazırlamaya karar verdik.

Asur Ticaret Kolonileri Devri’ndeki maden ticaretinin, Asur halkı ile Anadolu halkı arasındaki iktisadi ve sosyal hayata yansımalarını, günümüzdeki ulusal ve uluslararası maden ticaretinde de görmemiz, geçmişle günümüz arasında bir bağ kurmamızı sağlamıştır. Bu tespit, geçmişte ve günümüzdeki değerli maden ticareti ve etkileri arasında tarihsel bir kıyaslamanın yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde maden ticaretinin ekonomiye etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, dönemin maden ticaretinin gelişimi ve önemi ele alınmıştır. Başka bir ifade ile Koloni Devri özneline maden ticaretinin ekonomik hayattaki yansımaları incelenmiştir. Çiviyazılı metinler ışığında elde edilen bilgiler ve arkeolojik bulgular bizi, Asurlu tüccarlar tarafından oluşturulan sistemin, günümüz bankacılık ve finans sistemleriyle büyük oranda benzerlikler taşıdığı çıkarımına götürmüştür.

Yüksek Lisans ve Doktora danışmanlığımı yaparak akademik hayatımın ilk safhasından itibaren bilgilerimi ve sabrını esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında önüme çıkan zorluklarda yol göstererek beni yüreklendiren, destek çıkararak çözüm getiren kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf KILIÇ’a, teşekkürü bir borç bilirim.

Bununla birlikte tez izleme kurulunda önerileriyle bu çalışmaya katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN’e, Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK’e, Doç. Dr. Hande DUYMUŞ FLORIOTI’ye, Doç. Dr. Şeyma AY ARÇIN’a, Dr. Öğr. Üyesi

Murat ORHUN'a, Dr. Öğr. Üyesi Gülseren MUTLU'ya ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sumeroloji Ana Bilim Dalı öğretim üyelerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmam esnasında benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve beni anlayışla karşılayan başta sevgili eşim Cihat ÖZER'e ve çocuklarıma çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE (MÖ 1974-1719) ANADOLU'DA MADEN TİCARETİNİN EKONOMİYE YANSIMALARI

ÖZER, Fazilet

Doktora Tezi

Tarih ABD

Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Şubat 2020, XII + 213 sayfa

Bu çalışmada; Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ticaretinin gelişimi ve önemi ele alınarak o dönemin ekonomisine olan etkileri araştırılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait olan Kültepe Tabletleri'nin incelenmesiyle elde edilen bulguların yorumlanması neticesinde, o dönemde Anadolu ile Asur arasında yapılan ticaretin çok sistematik ve ticari kurallar çerçevesinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda söz konusu dönemde uygulanan kuralların günümüze kadar uzandığı ve şu ana kadar yapılan araştırmaların verdiği bilgilere ve ele geçen çiviyazılı belgelere dayanarak, günümüz ticari hayatı ile finansal sistemin temelini oluşturabileceği hipotezi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde; Anadolu'daki madenler hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki madenler ve önemi işlenmiş ve Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki maden ticaretinin esasları araştırılmıştır. Son bölümde de, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yapılan maden ticareti ile günümüz maden ticareti karşılaştırılmıştır.

Elde edilen bulgu ve tespitler sonuç bölümünde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Devri, Maden Ticareti, Ticari Hayat.

ABSTRACT**THE REFLECTIONS OF MINING TRADE IN THE ECONOMY IN ANATOLIA
DURING THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD (1974-1719 BC)**

ÖZER, Fazilet

Doctoral Thesis

Department of History

Doctoral Programme

Adviser of Thesis: Title, Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

February 2020, XII + 213 Pages

In this study; the development and importance of mining trade in the Assyrian Trade Colonies Period was examined and their effects on the economy of that period were investigated. As a result of the interpretation of the findings obtained by examining the Kültepe Tablets belonging to the Assyrian Trade Colonies Period, it was understood that the trade between Anatolia and Assyria in that period was carried out under very systematic and commercial rules.

In our study, the hypothesis that the rules applied in the said period has been extended to the present day and based on the information provided by the researches and the cuneiform documents obtained, the hypothesis that it can form the basis of today's commercial life and financial system has been emphasized.

In the first part of the study; general information is given about the mines in Anatolia. In the second part; the mines and their importance in the Assyrian Trade Colonies Period were studied and the principles of mining trade in the Assyrian Trade Colonies Period were investigated. In the last section, mining trade in the Assyrian Trade Colonies Period and today's mining trade are compared.

The findings and determinations obtained are given in the conclusion section.

Keywords: Assyrian Trade Colonies Period, Mine Trade, Economic Life.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLOLAR DİZİNİ	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MADENLER

1.1. Madenlerin Keşfedilmesi ve Hükmedilmesi.....	6
1.2. Madenlerin Bölgelere Göre Dağılımı.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE MADENLERİN ÖNEMİ VE MADEN TİCARETİ

2.1. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne Genel Bir Bakış	36
2.2. Anadolu'nun Asurlu Tüccarları Cezbetmesi.....	46
2.3. Yol Güzergâhları	49
2.4. Kaçakçılık	57
2.5. Maden Nakliyatı.....	58
2.6. Maden Nakliyatında Kullanılan Taşıma Gereçleri	60
2.6.1. <i>Muttātum</i>	60
2.6.2. <i>Šuqlum</i>	61
2.6.3. <i>Ēlātum</i>	61
2.7. Asur ile Anadolu Şehir Devletleri Arasındaki Ticari Faaliyetler.....	63
2.8. Anadolu Yöneticiler ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler.....	76
2.9. Ticari Ortaklıklar.....	86

2.10. Maden İş Erbabları	87
2.11. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Ticari Sistemler	90
2.12. Asur ile Anadolu Arasında yapılan Ticaretin Süresi.....	95
2.13. Bankacılık ve Bankerlik	96
2.14. Borsa, Enflasyon, Borç, Vade, Faiz, Senet, Karaborsa.....	99
2.14.1. Borsa.....	99
2.14.2. Enflasyon.....	101
2.14.3. Borç Senetleri	102
2.15. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Sosyal Yaşam	109
2.16. MÖ 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Maden Çeşitleri ve Ekonomik Değerleri.....	113
2.16.1. Bakır	113
2.16.2. Kalay	120
2.16.3. Kurşun	126
2.16.4. Gümüş	128
2.16.5. Altın.....	133
2.16.6. <i>Amūtum</i>	135
2.16.7. <i>Birtum</i>	137
2.16.8. Obsidyen.....	138
2.16.9. Diğer Madenler ve Kıymetli Taşlar.....	139
2.17. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Madenlerin Kullanım Alanları	140
2.17.1. Madenlerin Gündelik Hayatta Kullanımı	140
2.17.2. Madenlerin Silah Yapımında Kullanımı	143
2.17.3. Madenlerin Dini Ritüellerde Kullanımı	144
2.18. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Ağırlık Ölçüleri	145
2.19. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Vergiler.....	146
2.19.1. <i>Nishatum</i> Vergisi	147

2.19.2. <i>Šaddu'atum</i> Vergisi	147
2.19.3. <i>Tātum</i> Vergisi	148
2.19.4. <i>Qaqqadātum</i> Vergisi	148
2.19.5. <i>E/İsratum</i> Vergisi	148
2.19.6. <i>Wašītum</i> Vergisi	148
2.19.7. <i>Eribtum</i> Vergisi	149
2.19.8. <i>Metum Hamšat</i> Vergisi.....	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE MADEN TİCARETİ İLE GÜNÜMÜZ TİCARİ HAYATININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinde Tespit edilen Ticari Kurullarla Günümüz Ticari Kurallarının Karşılaştırılması	150
3.1.1. Vergi Mevzuatının Günümüz Ticari Vergilerle Karşılaştırılması.....	151
3.1.2. Maden Ticareti İthalat Faaliyetlerinin Günümüz İthalat Faaliyetleriyle Karşılaştırılması.....	153
3.1.3. Maden Dış Ticaret Hukuku ile Günümüz Dış Ticaret Hukukunun Karşılaştırılması.....	153
3.1.4. Maden Ticaretindeki Taşımacılık, Güvenlik ve Sigorta Kuralları ile Günümüz Taşımacılık, Güvenlik ve Sigorta Kurallarının Karşılaştırılması.....	156
3.1.5. Maden Ticaretindeki Depolama ve Kiralama Kuralları ile Günümüz Depolama ve Kiralama Kurallarının Karşılaştırılması	159
3.1.6. Maden Ticaretindeki Serbest Piyasa Ekonomisi ile Günümüz Serbest Piyasa Ekonomisinin Karşılaştırılması	160
3.1.7. Maden Ticaretindeki Kaçakçılık Faaliyetleri ile Günümüz Kaçakçılık Faaliyetlerinin Karşılaştırılması	161
3.1.8. Maden Ticaretinde Üretim Teknikleri ile Günümüz Üretim Tekniklerinin Karşılaştırılması.....	161
3.1.9. Meslek Örgütleri ile Günümüz Meslek Örgütlerinin Karşılaştırılması.....	162
3.1.10. Sermaye Sahipleri ve Şirketler ile Günümüz Sermaye Sahipleri ve Şirketlerinin Karşılaştırılması.....	164

3.1.11. Bankacılık Sistemi ile Günümüz Bankacılık Sisteminin Karşılaştırılması..	166
3.1.12. Borsa Sistemi ile Günümüz Borsa Sisteminin Karşılaştırılması	167
3.1.13. Borçlanma Sistemi ile Günümüz Borçlanma Sisteminin Karşılaştırılması..	168
SONUÇ	170
KAYNAKLAR	180
EKLER	202
EK-1. RESİMLER	203
ÖZGEÇMİŞ	213

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Koloni Devri'ndeki Ticari Kurumların Hiyerarşik Bağlılıkları. 42

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Anadolu'da Bakırın Tarihsel Gelişimi.

118

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

age	Adı Geçen Eser.
agm	Adı Geçen Makale.
AJA	American Journal of Archaeology.
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri.
AMGM	Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı.
AÜ DTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
AÜ	Ankara Üniversitesi.
BAR	British Archaeological Reports.
C	Cilt.
CAD	The Assyrian Dictionary of the University of Chicago.
Çev	Çeviren.
DPÜ	Dumlupınar Üniversitesi.
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
ESAD	Ekonomik Sosyal Araştırmalar Dergisi.
EDKB	Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü.
Edt	Editör.
et al	ve diğeri.
et alii	ve diğerleri.
FÜ	Fırat Üniversitesi.
g	gram.
ICANAS	International Congress of Asian and North African Studies.
INCOTERMS	International Chamber of Commerce.
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
İÜEFY	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
İÜY	İstanbul Üniversitesi Yayınları.
KAÜ	Kafkas Üniversitesi.
KED	Kültür Envanteri Dergisi.
kg	Kilogram.

km	Kilometre.
KT	Kültepe Tabletleri.
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı.
KYTAM	Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi.
Lev	Levha.
mm	milimetre.
MÖ	Milattan Önce.
MS	Milattan Sonra.
MTA	Maden Tetkik Arama.
PAÜ	Pamukkale Üniversitesi.
PPNA	Pre-Pottery Neolithic A.
PPNB	Pre-Pottery Neolithic B.
s	sayfa.
S	Sayı.
SABD	Sumeroloji Anabilim Dalı
SBD	Sosyal Bilimler Dergisi.
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri.
TBB	Türkiye Bankalar Birliği.
TC	Texts from Cappadociennes.
TCK	Türkiye Coğrafya Kurulu.
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
TSA	Türkiye Sosyal Araştırmalar.
TTK	Türk Tarih Kurumu.
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları.
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi.
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu.
USA	United States of America.
vd	ve diğerleri.
Vol.	Volume.
YKY	Yapı Kredi Yayınları.
yy	yüzyıl.
ZA	Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie Berlin.

GİRİŞ

Anadolu, uygarlık tarihi içinde en eski dönemlerden günümüze dek çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu durumun nedeni Anadolu'nun dünya üzerinde coğrafi açıdan üç kıtanın birleştiği bir noktada bulunmasının yanı sıra, sahip olduğu zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarıdır. Bunun doğal sonucu olarak yüzyıllar boyunca birçok uygarlık Anadolu'nun maden potansiyeli başta olmak üzere, zenginliklerinden yararlanmak istemiş ve neticede uluslararası ticaret sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu sistemde ticareti yapılacak malzemelerin, dönemin tüketim ihtiyaçlarını karşılamaının yanında uzun sürecek yol koşullarına dayanıklı olmasının zorunluluğu “madeni” en yaygın ticari ürün haline getirmiştir.

İnsanlık tarihinin ilk yerleşim yerlerinden olan Anadolu'da, madencilik faaliyetleri de çok erken dönemlerde ortaya çıkmıştır (Resim 1). Anadolu'da henüz, sadece mevsimlerin elverdiği dönemlerde geçici kamp yerleşimlerinin kurulduğu Epi-Paleolitik Dönem'e ait (MÖ 12000-10500) Antalya'daki Beldibi ve Belbaşı mağaralarında bulunan demir oksit (Resim 2) parçaları, metalik madenlerin daha o dönemlerden bilindiğini kanıtlamaktadır. Paleolitik ve Mezolitik Dönemler'de karst boşluklarında ve mağaralarda hematit gibi renk verici minerallerin kullanılması, madencilik etkinliklerinin başlangıcında renkli minerallerin toplanıp boya malzemesi olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'nun bilinen en eski yerleşimlerinden olan Hallan Çemi'de çanak çömleksiz Neolitik Dönem'e ait en alt tabakada malakit(malahit)¹ parçaları bulunmuştur.²

Bununla birlikte araştırmalar, çanak çömleğin bilinmediği dönemlerde bile yüzeye yakın bazı maden yataklarında bulunan nabit³ bakırın da toplanmaya ve kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Neolitik Dönem yerleşim merkezlerinden olan Diyarbakır-Çayönü, Aksaray-Aşıklı Höyük ve Urfa-Nevali Çori Höyüğü'nde ele geçen bakır buluntularının insanlık tarihinin şimdiye kadar bilinen en erken

¹ Malakit, bazik bakır karbonattan oluşan parlak yeşil renkli bir mineral olup, Ozurit, ve bakır ile birlikte bulunur. Maden yataklarının üst kısmında oksitlenme sonucunda ortaya çıkar.

² Erkan Fidan, “Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları”, *Yer altı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara 2016, s. 50.

³ Nabit kelimesi saf anlamında kullanılır. Tek bir elementten oluşan mineraller nabit olarak isimlendirilir. Örneğin nabit bakır ve nabit gümüş gibi.

madeni buluntularını oluşturmaktadır.⁴ Nabit bakır, Çanak Çömlekli Dönem'e geçildikten sonra da insanlığın kullandığı tek metal olarak kalmıştır. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e ait Çatalhöyük, Hacılar ve Niğde Tepecik'te bakırdan yapılmış küçük nesnelere bulunmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den kalma bakır buluntulara Anadolu dışında, Suriye ve Irak'ın kuzey kesimlerinde ve İran'da da rastlanmaktadır. Tell Halula, Ramad, Tell Maghzaliyeh, Tell Sotto ve Yarım Tepe gibi bazı "akeramik" yerleşim merkezlerinde nabit bakırdan oluşan ve MÖ 8. binlerin sonları ile 7. binlerin başlarına tarihlenen küçük nesnelere rastlanmıştır.⁵ MÖ 6000 yıllarına tarihlenen Can Hasan'da bulunan topuz da nabit bakırdan yapılmış önemli örnekler arasındadır. Bu dönemde ayrıca o zamana kadar bilinen hematit, malakit, azurit gibi parlak renkli bakır ve demir minerallerinin yanı sıra ilk defa galena⁶ boncuk yapımında kullanılmıştır.⁷

Bilindiği üzere; dünya madencilik tarihinde ilk faaliyet bakırı işlemek olmuş, günümüzden yaklaşık 10000 yıl önce Anadolu insanı bakır külçeleri toplayıp küçük nesnelere yapmıştır. Daha sonra bakır izabe yöntemiyle⁸, ergitilmiştir. Böylece ekstraktif metalürjinin temeli atılmıştır. Bakırın yanında altın, gümüş, kurşun gibi yeni metallerle tanışan Anadolu sakinleri çok önemli bir adım atarak, dışarıdan ithal ettiği kalayı bakır ile karıştırmış, böylece metal endüstrisinin işleyişini başlatmıştır. (Resim 3)

Anadolu'da Neolitik Dönem'de başlayan madencilik faaliyetleri MÖ 3000'lere geldiğinde, Mezopotamya ile kurulan ilişkiler sonucunda ticaret boyutuna ulaşmıştır. MÖ 1974-1719 yılları aralığında Kuzey Mezopotamya'daki Asur Devleti ile Anadolu yerlileri arasında gerçekleşen ve uluslararası sistemli ticaretin bir örneğini teşkil eden dönem yaşanmıştır. Bu dönem konu üzerinde çalışan uzmanlarca "*Asur Ticaret Kolonileri Devri*" olarak adlandırılmıştır. Asurlu tüccarlar MÖ 2000'li yılların başlarında Anadolu'ya gelerek belli başlı şehirlerde, merkezi *Kaniş* Kolonisi olan ticaret kolonileri kurmuşlardır. 250 yıldan fazla sürdüğü bilinen bu dönemde, iki halkın aynı şehirlerde iç içe yaşamasının sonucunda kültürel etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Başka bir ifade ile ilişkilerin boyutu sadece iktisadi

⁴ Oktay Başak, "Taş Dönemi'nden Tunç Dönemi'ne Anadolu' da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 21, Erzurum 2008, s. 15.

⁵ R. F. Tylecote, *A History of Metallurgy*, The Institute of Materials, London 2002, s. 2.

⁶ Galene, doğada içinde kurşun sülfürü barındıran bir çeşit maden cevheridir.

⁷ Ünsal Yalçın, "Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış", *Yeraltı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara 2016, s. 6.

⁸ İzabe yöntemi, maden cevherlerinin eritilerek saf maden elde etme usuludur.

olarak kalmamış, sosyo-kültürel ilişkilerle evlenme boşanma gibi yoğun bir etkileşim gerçekleşmiştir.⁹

Asurlu tüccarların gerçekleştirmiş oldukları bu koloni organizasyonunun bir benzerinin daha sonra Ege Göçleri'nin arkasından Doğu Akdeniz'de yaşandığı görülmektedir. Bölgedeki liman kentlerine yerleşen çeşitli ırktan insanlar ticari amaçları uğruna her türlü dini ve ırki aidiyetten arınarak bir hoşgörü kültürü ile birlikte yaşama sanatını gerçekleştirmişlerdir. Bunun örnekleri daha sonraki dönemlerde İstanbul, İzmir ve Selanik gibi önemli Osmanlı kentlerinde de yaşanmıştır. Neticede levantinizm olarak da adlandırılan bu akımın tarihte tespit edilen ilk temsilcilerinin günümüzden dört bin yıl öncesinde Asurlular olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰

Ekonomik ilişkiler ve bunun içinde olmak üzere maden ticaretine gelince, Asur-Anadolu arasındaki ticaretin doğmasının ana nedeni, bu iki toplumun ihtiyaç duyduğu madenleri takas etme düşüncesi olmuştur. Kalkolitik Dönem'den itibaren Anadolu'da ilk ve en çok kullanılan maden bakırdır.¹¹ Ancak silah ve ev eşyalarının yapımında kullanılan tunç elde edebilmek için bakırla kalayın belirli oranlarda karıştırılması gerekmektedir. Anadolu kalay ihtiyacını kendi kaynaklarından karşılayamadığı için bu işi Asurlu tüccarların üstlendiğini çiviyazılı belgelerden öğrenmekteyiz. Böylece Koloni Devri'ndeki ticaret, madenlere ve tekstil ticareti üzerine kurularak, Anadolu'da bulunmayan kalay, gümüş veya altın karşılığında Anadolu halkına satılmıştır.¹²

Kültepe (Resim 4) başta olmak üzere Anadolu'nun farklı yerlerinde bu döneme ait ekonomik ve ticari belgeler Çorum Boğazköy'de (Hattuş), Yozgat Alışar Höyük'te ve iki adet tablet parçası da Kırşehir Kaman Kale Höyük'te gün yüzüne çıkarılmıştır. Eski Asurca çiviyazılı bu metinler,¹³ Asur Ticaret Kolonileri Devri adı verilen dönemde Mezopotamya-Anadolu arasında ticari, iktisadi ve kültürel alanlarda canlı bir döneme girildiğini göstermektedir.

⁹ Hatice Gül Küçükbezi, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki ilişkiler", *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Konya 2011, s. 53.

¹⁰ Hasan Ali Şahin, "Milattan Önce II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş Kârumu Levantinizmin İlk Örneği midir?" 38. *ICANAS (International. Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara 2007, s. 2895.

¹¹ Ü. Yalçın, agm., 2016, s. 4.

¹² Fikri Kulakoğlu, "Kültepe-Kaniş'in Kültürel Mirası", Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2018, s. 32.

¹³ Remzi Kuzuoğlu, "Eski Asurca Metinlerde Tablet Kapları ve Kültepe'den Arkeolojik Örnekler", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 53, S. 2, Ankara 2013, s. 14.

O dönemde Asurlu tüccarlar için Anadolu, hem kendi ürünlerini hem de başka ülkelerden temin ettikleri ham maddeleri satabilecekleri büyük bir pazar haline gelmişti. Ticaret, birçok bağımsız krallıkların teşkil ettiği Anadolu şehirlerinin eteklerinde, sayıları son tespitlere göre 40'ı aşmış *Kârum* ve *Wabartum* adı verilen yerel pazarlarda gerçekleştiriliyordu. Eşek kervanları ile farklı güzergâhları kullanarak Anadolu'ya gelen tüccarlar, Asur'da üretilen kendi tekstil ürünleri ve Babil'den aldıkları kumaşlar ile Afganistan ve İran'dan aldıkları, tunç yapımı için gerekli olan kalayı Anadolu'da altın, gümüş ve değerli taşlar karşılığında takas ediyorlardı.¹⁴

Anadolu içerisinden ve Ergani'den Asur'a sevk edilen bakır, bu dönemdeki ticaretin ana hatlarını teşkil etmekteydi (Resim 5). Bununla birlikte Anadolu'da, tunç elde etmek için çok zaruri olan kalay ihtiyacı yerli kralları Asurlu tüccarlara bağımlı bir duruma düşürüyordu. Bu ticaret ağının Anadolu'daki merkezi Kayseri Kültepe-*Kaniş*'te bulunmaktaydı. Kültepe Tabletleri'nden anlaşıldığı üzere, milletlerarası bu ticaretin gereği tüccarlar, yerli beylere malın cinsine göre çeşitli oranlarda vergi vermek zorunda idiler. Yerel kralların tüccarları korumak ve bu tüccarların soygunlara karşı kayıplarını karşılama zorunluluğu bulunmakta idi. Asurlu tüccarların kendi aralarında yapmış oldukları ticarete dair borç senetleri, mahkeme zabıtları ve hesap listelerini içeren metinler kil tabletlere tanıklar huzurunda yazılıyordu.¹⁵

Kültepe kazılarının kronolojisine genel bir bakış yaparsak; ilk tabletler 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'da yerli halk tarafından bulunmuştur. Kültepe'de ilk bilimsel kazı çalışmaları ise 1893 yılında E. Chantre tarafından yapılmıştır. Chantre sonrasında 1906 yılında H. Grothe bu yerleşimde kazı çalışmaları yapmıştır. Yapılan çalışmaların tümü sadece tablet aramaya yönelik çalışmalar olup, sistemli bir kazı çalışmasından uzak bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. 1920'li yıllarda F. J. Stephens tarafından elde edilen bazı tabletlerin incelenmesi yapılarak yayınlanmıştır.¹⁶

Kültepe'de yapılan ilk ve daha sonraki kazılarda gün yüzüne çıkarılan belgelerin çoğunluğunu ticari nitelikli belgeler oluşturmaktadır. Neticede bu dönemle

¹⁴ L. Gürkan Gökçek, "Çiviyazılı Tabletlere Göre Eski Anadolu'da Vergi Uygulamaları ve Kaçakçılık (M.Ö. ± 1975-1750)", *Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Calal-Abad/Kırgızistan 2009, s. 148.

¹⁵ L. Gürkan Gökçek, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1975-1723) Anadolu'da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Anlara 2004, s. 61.

¹⁶ Ferris J. Stephens, "The Cappadocian Tablets in the University Museum of Pennsylvania", *Journal of the Society of Oriental Research*, Vol 11, USA 1927, s. 104-136.

ilgili bilgilerin çok büyük bir bölümü arkeolojik kazılarda ele geçen Asur tüccarlarının kişisel arşivlerine ait olan 23.000'den fazla Eski Asur çivi yazısı ile yazılmış kil tabletlere dayanmaktadır.¹⁷ Bu tabletlerin büyük çoğunluğu yukarıda da değinildiği gibi başta Kültepe olmak üzere; Alişar ve Boğazköy'deki kazılarda bulunmuş belgelerdir. Söz konusu tabletler esas olarak Asurlu tüccarların evlerinin bir bölümünde tuttıkları kendi arşivlerinden oluşmakta olup hemen hepsi ticari mektuplardır. Bu belgelerde Asurlular'ın Anadolu'ya satış için getirdikleri mallarını yerli beylerin saraylarında, belli vergi ve menfaatler karşılığında depoladıkları ve muhafaza altına aldıkları görülmektedir. İlk alım hakkına da böylece sarayın sahip olduğu anlaşılmaktadır. Asurlular'ın Anadolu'da çözülemeyen hukukî meselelerinin merkez Asur'a havale edildiği ve orada karara bağlandığı meselesi de belgelerden öğrenilmektedir.¹⁸

Eski dönemlere ait yapılan araştırmalarda insanlık tarihinin en önemli aşamalarından birinin de madenlerin keşfi olduğu görülmektedir. Öyle ki, dönemlere adını veren bu keşif, insanoğlunun o güne kadar süregelen yaşam biçiminde köklü değişimlere neden olmuş, ekonomiden sosyal hayata, siyasi yapıdan savaşımlara kadar uygarlığın tüm alanlarını etkilemiştir. Bu etkiler, Asurlu tüccarlara âit belgelerle, Anadolu'nun yazıyla tanışması sonucunda dönemin siyasi tarihi hakkında bilgi veren belgeler de ortaya çıkmıştır. Tarih araştırmalarında yazılı kaynakların önemini anlamak için, esasen kronolojide bazı dönemlerin niçin “karanlık devir” olarak tanımlandığı sorusunun cevabını hatırlamak yeterli olacaktır.¹⁹ Öyle ki, günümüze çok daha yakın olmasına rağmen, yazılı kaynaklar sustuğu için, tarih cetvelinde birçok karanlık devirden söz edilmektedir.²⁰

¹⁷ Hakan Erol, “Old Assyrian Metal Trade, Its Volume And Interactions”, *TTK, Belleten*, C. LXXXIII, S. 298, Ankara 2019, s. 779.

¹⁸ Hüseyin Sever, “Kültepe Tabletleri'nin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 35, S. 2, Ankara 1991, s. 252.

¹⁹ İrfan Albayrak, Hakan Erol, “Sumerliler ve Dilleri Hakkında Bazı Notlar”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), Bakü 2018, s. 162.

²⁰ İrfan Albayrak, “Sembollerden Çivi Yazısına Geçiş ve Yazının Anadolu'ya Gelişi”, *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 2, Ankara 2016a, s. 24.

BİRİNCİ BÖLÜM

MADENLER

1.1. Madenlerin Keşfedilmesi ve Hükmedilmesi

İnsanlık tarihi incelendiğinde, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar madenler önemli bir yer tutmuştur. Maden ve maden işletmeciliği, insanın keşif faaliyetlerine başlamasından itibaren süreklilik göstermiştir. Öyle ki, madenler tarihsel gelişim süreci içerisinde dönemlere isim verecek kadar insan yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Keşfedilmesinden günümüze kadar birçok alanda kullanılan madenin, uygarlık tarihinde tartışılmaz bir yeri vardır.

İnsan topluluklarının yerleşik düzene geçmesiyle ilkel ekonomilerin daha sistemli merkezi ekonomilere dönüşmesi birçok faktörün etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu faktörlerin en önemlileri iklim ve doğal çevredir. Ayrıca yerleşik düzene geçilmesi belirli bir uyum sürecini de gerektirmiştir. Ardından da içerisinde ticaret olgusunu barındıran gelişmiş bir ekonomik sistem doğmuştur. Söz konusu dönemde, uzak mesafe ticaretinde çabuk deforme olmayan, iklim ve yol şartlarından daha az etkilenen madenlerden işlenerek elde edilen metal ürünler önemli bir yer tutmuştur.

Madenin ilk olarak nerede ve ne şekilde bulunup işletildiği hakkında kesin veriler bulunmamaktadır. Fakat ilk madenlerin dere yataklarında, kar, yağmur ve rüzgârın toprağı aşındırması sonucunda ortaya çıktığı, yüzeye çıkan bu doğal haldeki maden parçacıklarının ise, başlangıçta henüz özellikleri tam olarak bilinmediğinden, taş, obsidyen, kemik gibi sert cisimler ile aynı şekilde kullanılmış oldukları düşünülmektedir.²¹

Maden ve madenciliğin Anadolu topraklarında günümüzden yaklaşık 10000 yıl önce ortaya çıktığı kabul edilmekte ve Anadolu, madenciliğin beşiği olarak adlandırılmaktadır. Maden/metal sözcüğü Latince *metallum*²² kelimesinden geldiği kabul edilse de aynı anlamı ifade etmez. Ancak birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'nun dağlık kesimleri madenciliğin geliştiği en eski

²¹ O. Başak, agm., 2008, s. 18.

²² Lat. *metallum*, -i, neutrum (cinssiz): Sina Kabağağaç, Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1995, s. 367.

bölgelerden biri olarak bilinmektedir. Yakınoğu maden işçiliğinin tarzı ve geleneğinin büyük bir çeşitlilik gösterdiği ve maden işleme sanatının erken geliştiiği bilgisine arkeolojik bulgulardan ulaşılmıştır. Madeni nesnelerin ilk kez ortaya çıktığı Keramiksiz Neolitik Dönem'den (MÖ 10500) demirciliğin keşfine kadar bu çeşitliliğin ve gelişimin devam ettiği görülmektedir. Bu durum bakırın kolay şekil alma özelliğinin erken bir dönemde fark edilmesini, MÖ 4000'li yıllarda da işlevsel olarak maden alaşımlarının dayanıklılığının, çeşitliliğinin ve renklerinin keşfini beraberinde getirmiştir.²³

İbni Haldun “*Coğrafya Kaderdir.*” der, James Brice ise, “*Coğrafyayı tarihin anahtarı olarak görür.*” Coğrafyanın tarihte kilit rol oynaması Anadolu tarihinde de gözlemlenebilir. W. Ramsay'ın ifadesi ile “*Anadolu Eski Çağ'ın en zengin coğrafyası olmuştur.*”²⁴ Anadolu'nun bu bakımdan dünyanın en verimli bölgelerinin önde gelenlerinden olması, Prehistorik (Tarihöncesi) Dönem'e ait arkeolojik bulguların zenginliği ile maden adına hemen her bölgesinin adından söz ettirmesi özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Maden yatağı denilince, genel olarak cevher mineralleri yatağı anlaşılmaktadır. Minerallerin yerkabuğunda bulunan anorganik kimyasal maddeler olduğu, hemen hemen aynı fiziksel ve kimyasal özellikler gösterdikleri bilinmektedir. Kendisinden metal üretimi yapılabilen minerallerin yerkabuğunda buldukları ortalama değerden çok fazla bir değerde konsantre olmaları maden yataklarını oluşturmaktadır.²⁵

Anadolu, Alp Orojenez kuşağının Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer almakta olup kuzeyde kalan kuşağı, tüm Karadeniz'i kaplamaktadır. Güneyde kalan kuşak ise Toroslar boyunca uzanmaktadır. Bu kuşağın güneyinde bakır, kuzeyinde ise kurşun, çinko, gümüş, altın ve bakır madenlerini içeren yataklar bulunmaktadır. Bununla birlikte yine bu kuşak içerisinde Doğu Anadolu'da ve Orta Anadolu'da nabit bakır içeren sekunder cevherleşmeler yer almaktadır.²⁶

²³ Ashihan Yener, “Hitit Uygarlığında Madencilik”, *Biblical Archaeologist* 58: 2, *Bilim Teknik Dergisi*, Çev: Zuhul Özel, S. 335, Ankara 1995, s. 12.

²⁴ Fatih Mehmet Berk, “Ticari Hayata Katkı Bağlamında Yol” (Bölüm 3), *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, ed. L. Gürhan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 95.

²⁵ Halil Tekin, *Eski Anadolu Madenciliği*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 40.

²⁶ Önder Bilgi, *Anadolu Dökümün Beşiiği*, Döktaş Yayınları, İstanbul 2004, s. 4-5.

Yakınoğu'da bilinen ilk metal örnekleri genellikle malahitten veya doğal bakırdan dövme tekniği ile yapılmış boncuklardan oluşmaktadır. Epi-Paleolitik'ten itibaren ele geçen ilk metal buluntu örnekleri arasında genelde boncuk, bilezik, halka gibi süs eşyaları ve ritüel amaçlı kullanılan pandantifler bulunmaktadır. Anadolu'da Antalya yakınlarında Beldibi ve Belbaşı mağaraları kompleksinde bulunan demir oksit yumruları, MÖ 10000'e tarihlenmektedir. Madenciliğin Anadolu'dan başlayıp diğer memleketlere yayıldığı bilim dünyasınca genel kabul görmektedir.²⁷ Anadolu'da madenciliğin başlangıcı ile ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu çeşitli yerlerde yapılan kazılarda bulunmuş olan metal objelerden elde edilmektedir. Bu yerleşimlerden elde edilen buluntular günümüzde gelişen analiz teknikleri ile birlikte değerlendirilerek içerik hakkında daha zengin ve sağlıklı bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır.

İç Anadolu'da nabit bakır yataklarının bulunması, Anadolu'da erken zamanlardan itibaren medeniyetlerin kurulmasına büyük katkı yapmıştır. Bu bağlamda Anadolu'da ilk merkezi devleti kuran ve yaklaşık olarak 600 yıl kadar Orta Anadolu'da egemen güç olarak hüküm süren Hititlerin başkent olarak seçtikleri Hattuşaş (Boğazköy) bölgesinin de maden bakımından zengin olduğu bilinmektedir. Hititler, başkentleri Hattuşaş'a sadece 25 km uzaklıkta bulunan modern Göerli nabit bakır yatağını tunç yapımında kullanmışlardır. Bununla birlikte Hattuşaş, (Boğazköy) ve Yazılıkaya antik yerleşim merkezlerinin izabe işlemi gerektirmeyen nabit bakır numunelerinin yüzeylediği ankırı-Çorum Yozgat-Sivas yayının kabaca tam ortasına kurulmuş olması ve başkent Hattuşaş'ın adının Hatti dilinde "gümüş şehir" anlamına gelmesi herhalde bir tesadüf olmamalıdır.²⁸

Gerçekten gerek Hitit coğrafyasının maden bakımından zenginliği, gerekse Anadolu'da hüküm sürmüş olan diğer toplumların maden yataklarına yakın alanlarda hayat sürmeleri, madeni kullanma ve onu sanat eserleri dâhil birçok alanda ustaca işleme becerisine sahip olmaları bunun en güzel kanıtıdır. Anadolu'nun coğrafi özellikleri, sahip olduğu zengin maden yatakları, meydana getirdiği kültür ve uygarlıklarla bağlantılı olarak, madenciliğin ortaya çıkışı ve gelişiminde çok önemli bir rol üslenmiştir.²⁹ Diğer taraftan maden kullanımının öğrenilmesi ve gelişmesi

²⁷Ahmet Kartalkanat, "Anadolu'da Madenciliğin Tarihçesi; Kütahya-Gümüşköy'de 3500 Yıldır Süren Madencilik alışmaları", *MTA Dergisi*, Ankara 2008, S. 137, s. 91.

²⁸ Ü. Yalçın, agm., 2016, s. 5

²⁹ Erkan Fidan, "Anadolu'nun İlk Madencileri ve Madeni Eserleri (MÖ 9000-2000)", *Madencilik Türkiye Dergisi*, S. 23, Ankara 2012, s. 59.

belli bir zaman ve gelişmişlik süreci içerisinde gerçekleşmiştir. Bu süreç farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan birisi geleneksel şekilde yapılmış olanıdır. Geleneksel sınıflandırma, insanların değişen yaşam şekillerine ve kullandıkları madenlere göre yapılan dönemsel ayrımlardan oluşmaktadır. Bu dönemsel ayrımlar, Paleolitik, Mezolitik, Neolitik Dönem olarak sıralanmaktadır. Daha sonraki dönem ayrımları için daha çok madeni keşfetme ve madene hükmetme (maden çeşitleri ve kullanma aşamaları) göz önünde bulundurulmuştur. (Kalkolitik Dönemi, Tunç Dönemi, Demir Dönemi gibi).

Son yıllarda madenin kullanımına göre yapılmış olan bir sınıflandırma daha ortaya çıkmıştır. Bu yeni ayırım, geleneksel sınıflandırmadan farklı olarak sadece madencilikğin gösterdiği gelişim çizgisini temel almıştır. Bu dönemler;

- Hazırlık Aşaması: (MÖ 8200 öncesi),
- Başlangıç Aşaması: Tek Metalli Dönem,
- Gelişme Aşaması: Ekstraktif Metalürjinin Başlaması (MÖ 5000 sonrası),
- Yapılanma/Deneyim Aşaması: Gelişmiş Metalürji (MÖ 4000 sonrası),
- Endüstri Aşaması: Tunç ve Demir Dönemleri (MÖ 2800 sonrası)

olarak adlandırılmaktadır.³⁰

Buna göre metalürjinin evrimi şu şekilde görülmektedir:

- Minerallerin taşlardan ayırt edilmediği ya da bir tür taş olarak görüldüğü doğal maden evresidir.
- Önce bakır, sonraları ise altın, gümüş ve meteor demirinin dövme, kesme gibi işlemlere tabi tutulduğu doğal maden evresidir.
- Alaşım düşüncesinin doğduğu maden evresi: madenin cevherinden alınıp işlendiği bu evrede; kurşun, gümüş, bakır, antimon,³¹ kalay gibi madenlerle tunç ve pirinç gibi alaşımlar bulunmaktadır.
- Dökme demir ve çeliği işlemenin temel olduğu demir evresidir.³²

³⁰ Ü. Yalçın, agm., 2016, s. 4.

³¹ Antimon, arseniğe çok benzeyen basit katı cisimdir. Altınla kolayca alaşımlanması, ona bir takım asil niteliklerin kondurulmasına neden olmuştur. bkz. *Meydan Larousse*, C. 1, s. 574.

³² Savaş Özkan Savaş, *Çiviyazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (İ. Ö. 2. Bin Yılda) Madencilik ve Maden Kullanımı*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 14-15.

Yapılan arkeolojik ve tarihi çalışmaların gösterdiği üzere, insanlar metali öğrenmeden önce parlak renkli mineral ve cevherleri toplayarak bunlardan boya olarak yararlanmışlardır. Hematit ağırlıklı bu mineraller çoğunlukla kırmızı renktedir. Dolayısı ile Paleolitik Dönem'den MÖ 9000'li yılların sonlarına dek kırmızı rengin hâkimiyetinden bahsetmek mümkündür. Bu konuda en eski izlere Paleolitik ve Mezolitik Dönem'lerde kullanılmış karst boşluklarında ve mağaralarda rastlanmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde insanların etkileşimde oldukları doğal kaynakları keşfetme ve kullanma becerilerinin gelişmesinin, içinde yaşadıkları iklim şartlarına göre değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Diğer bir ifade ile iklim, uygarlıkların oluşmasında belirleyici role sahip olan sosyal, politik ve ekonomik etkenlerden bağımsız olmayıp, söz konusu unsurlar arasında çift yönlü bir ilişki yer almaktadır.³³ Değişen iklim şartları, yani Buzul Dönemi'nin yavaş yavaş sonlanması ve buna bağlı olarak soğuk iklim kuşağının yerini tropikal iklim kuşağına bırakması ve onun da tetiklediği diğer nedenler sebebiyle insanlar yerleşik yaşama geçmişlerdir. Neolitik Dönem adı verilen bu süreç içerisinde insanlar sadece tüketici olmaktan (avcılık ve toplayıcılık) çıkmış, çeşitli bitkilerin tarımını yaparak tarımsal üretime geçmişlerdir. Yuvarlak ya da dörtgen planlı kulübelerde yaşamaya başlamışlardır. Kulübelerini inşa ederken tümüyle doğanın içinde var olan malzemeleri kullanmışlardır. Neolitik Dönem ile birlikte insanlar doğanın içerisinde kendilerine gerekli olan her şeyin saklı olduğunu keşfetmiştir.

Neolitik Dönem, kendi içerisinde Akeramik Neolitik ve Çanak Çömlekli Neolitik olarak ikiye ayrılmaktadır. Akeramik Neolitik olarak isimlendirilen dönem, insanların henüz yerleşik hayata geçtikleri zaman dilimidir. Arkeolojik dönemlerin bölümlenmesinde ayırımın hareket noktasının belirlenmesi ve tarihlerin atanması, işin en zor bölümünü oluşturmaktadır. Henüz bir kriter oluşturulacak fikir birliğine varılamaması eleştirilerin çoğunu bu noktaya yoğunlaştırmaktadır. Bugünkü arkeolojik kanıtların yorumlanmasına göre, dönemin sosyal yaşamında gözlemlenen köklü değişiklikleri ölçüt alan, Aurenche ve Kozłowski, Mezopotamya için yeni bir yaklaşımla yaklaşık olarak MÖ 10200-8800 yılları arasına tarihlendirilen süreci Erken Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Dönem için işaret etmiştir. Böylece Geç

³³ Mehmet Ali Özdemir, "İklim Değişmesi ve Uygarlık Üzerine Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Afyon 2004, s. 175.

Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Dönem, MÖ 8200-6900 yılları arasında tarihlendirilmiştir.³⁴

Arkeolojik kazı çalışmalarında, Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen tabakalarda malakit (cevher) buluntulara rastlanmıştır. Bu buluntular, takılarda kullanılmış olması muhtemel boncuk, levha, çeşitli alet sapları şeklindedir. Söz konusu arkeolojik malzemeler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda bazılarının soğuk dövme tekniği ile şekillendirildiği anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalarda ulaşılan bir başka sonuç ise bakırın şekillendirilmesinde ısının da kullanılmış olduğu yönündedir. Soğuk şekillendirilen objelerin kırılma oranlarının yüksek ve kırılmalarının hızlı olması ateşte ısıtılarak şekillendirilmelerine neden olmuştur. Bu teknik, tavlama olarak da isimlendirilmektedir. Yumuşak bir maden olan bakırın bu şekilde ısıtılarak kolayca şekillenmesinin sağlanması insanlığın yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.³⁵ Bakırdan, önce levhalar elde edilmiş, bu levhalardan da boncuklar, çeşitli alet sapları, delici ve kesici aletler ve benzeri objeler yapılmıştır. İnsanlar ilkel anlamda da olsa metali ısıtarak şekillendirmeyi, seramik yapımından daha önce gerçekleştirmişlerdir. Bu tipte buluntuların bulunduğu yerleşimler Hallan Çemi, Çayönü, Nevali Çori ve Aşıklı Höyük'tür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılmış olan yeni keşifler bu bölgeye ait Neolitik Dönem'e ilişkin verilerin her geçen gün artmasını sağlamıştır. Bu verilerden elde edilen bilgiler, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in sosyo-kültürel yapısına ilişkin daha önceki görüşlerin belirgin düzeyde farklılaşmasına neden olmuştur.³⁶

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Paleolitik Dönem'den itibaren insanların ihtiyaçlarını karşılayacak elverişli bütün özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. En eski dönemlerden itibaren insanları bu bölgeye çeken unsurlar su kaynakları, doğal kaya sığınakları, çayır ve ormanlık alanları ile zengin av hayvanlarıdır.³⁷ Bu coğrafyada ekolojik olarak yaşam şartlarının kolay olması insanların tarihsel süreç içinde yeraltı kaynaklarını keşfetmesini ve ona hükmetmesini kolaylaştırarak hızlandırmıştır.

³⁴ Halil Tekin, *Tarih Öncesinde Mezopotamya*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s. 150-174.

³⁵ A. Kartalkanat, agm., 2008, s. 91.

³⁶ Yutaka Miyake, "Diyarbakır İli, Salat Camii Tepe ve Bismil Alt Bölgesi", *KTB*, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 22, S. 2, Ankara 2005, s. 1.

³⁷ Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular-Eastern Anatolia and Urartions*, Ankara 1984, s. 7.

Hallan Çemi Neolitik Dönem'in önemli merkezlerindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Batman'ın 50 km. doğusunda yer almaktadır.³⁸ 1990 Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yapılan yüzey araştırmalarının sonucunda bulunan önemli bir merkezdir. Bu proje kapsamında barajların yapımına başlanmasıyla bölgede varlıkları tehlikeye giren arkeolojik merkezlerin saptaması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Hallan Çemi için 1991 yılında M. Rosenberg başkanlığında Diyarbakır Müzesi ve Delaware Üniversitesinin ortaklaşa yürüttüğü arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmıştır. Yapılan kazı çalışmalarından elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve sonuçları 1994 yılında Kültür Bakanlığı XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I de rapor halinde sunulmuştur.³⁹ Bu rapora göre, 1991 yılında yapılan kazılarda karbon 14 tarihlmesi için karbon örnekleri toplanmıştır. Analiz sonucunda bu örneklerden 5 tanesi tarihlenerek, Hallan Çemi yerleşmesinin yaklaşık olarak MÖ 10600 ve 10000 yılları arasında iskân gördüğü sonucuna varılmıştır.⁴⁰

Akeramik Neolitik Dönem'e ait üç yapı evresinde tespit edilen çeşitli taş aletler, kemik takılar, madenlerden yapılmış iğne bızarlardan oluşan örnekler Hallan Çemi'de bulunmuştur.⁴¹ Burada avcı ve toplayıcıların göçebe hayatından yerleşik köy yaşantısına geçişin en erken evrelerine rastlanmaktadır. Buluntu yerinde Batman Barajı'nın yapımı nedeniyle yapılan zorunlu kurtarma kazısı çerçevesinde dört kazı sezonu çalışma yapılmıştır. Hallan Çemi şu an artık baraj gölünün suları altındadır.⁴²

Çayönü bir diğer önemli yerleşim merkezidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır ilinde Ergani ilçesinin batısında yer almaktadır. Çayönü'nde kazılar Prof. Dr. Halet Çambel ve Prof. Dr. Robert J. Braidwood tarafından İstanbul ve Chicago Üniversiteleri'nin Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamında 1962 yılında başlatılarak, 1991 yılına kadar aralıklarla devam ettirilmiştir. Kazılar 1964-1972 yılları arasında Halet Çambel, Linda ve Robert J. Braidwood eş başkanlığında sürdürülmüştür. Mehmet Özdoğan ve Michael K. Davis kazı ekibine 1978'de katılmış ve 1984 yılında kazı başkanlığını İstanbul

³⁸ Jak Yakar, *Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*, Supplement No:1, *Tel Aviv University Monograph Series*, Tel Aviv 1994, s. 3.

³⁹ Michael Rosenberg, "The Hallan Çemi Excavation 1993", *KB XVI Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Yay. No. 1734, Ankara 1994, s. 78-83.

⁴⁰ Michael Rosenberg, "Hallan Çemi Kazısı 1992", *KB XVI Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Yay. No. 1734, Ankara 1994, s. 86.

⁴¹ Michael Rosenberg, "Hallan Çemi Tepesi: Some Further Observations Concerning Stratigraphy and Material Culture", *Anatolica*, S. XX, Ankara 1994, s. 125, 130.

⁴² Michael Rosenberg, *1200 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür ve Sanayi Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 84.

Üniversitesinden Mehmet Özdoğan üstlenmiştir. 1985 yılında ise Aslı Özdoğan sorumluluğunda başlayan kazı çalışmaları 1991’de sona ermiştir.⁴³

Yerleşimde Neolitik Dönem, MÖ 8200-7500 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Çayönü’nü diğer merkezlerden ayıran özellik, Akeramik Neolitik Dönem’e ait iskelet grubu içerisinde 1978 yılı kazısında gün ışığına çıkarılan ve ÇT’78 S.005KE 6-2/3A referansı ile envanterde yer alan genç erkeğin kafatasında parietal kemik parçası üzerinde 8 mm çapında düzenli kenarları bulunan delik saptanmasıdır. Maden Dönemi’ne kadar *trepanasyon*⁴⁴ için kullanılan aletler çakmaktaşı, obsidyen ya da hayvan kemikleri, Maden Dönemi’nde bakır, tunç ve demirden daha etkin, sağlıklı ve kullanışlı aletler yapıldığı tespit edilmiştir.⁴⁵ Ayrıca bu yerleşimden, bakırdan yapılmış toplam 113 tane işlenmiş boncuk, olta iğnesi ve minik iğne gibi birçok kullanım alanı olan çeşitli malzemeler bulunmuştur. Bir kült binası olduğuna inanılan “*Kafataslı Yapı*” olarak isimlendirilen yerleşimde ele geçen ve ısıtılarak dövme tekniği ile yapılmış boncuklar özellikle Akeramik Neolitik Dönem’e ait evrelerinden daha fazla sayıda ele geçmiştir. Yanmış toprak ile birlikte gelen maden parçacıkları, 1986 yılı Çayönü kazılarında daha önceki kazılarda ele geçenden daha fazladır. Bu maden parçaları Çayönü maden teknolojisi ve aletlerin yapım yöntemleriyle ilgili son derece önemli bilgiler vermektedir.⁴⁶

Nevali Çori, bakır buluntuların bulunduğu bir başka önemli yerleşimdir. Bu yerleşim Fırat Nehri’nin doğusunda Şanlıurfa il sınırı içerisinde, Kantara Vadisi’nde yer almaktadır. Nevali Çori’de kazılar Heidelberg Üniversitesi ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi’nin ortaklaşa çalışmasıyla H. Hauptman başkanlığında 1983 yılında başlamış, 1985-1987 ve 1989-1991 yıllarında yedi kazı sezonu boyunca devam etmiştir. Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi ve Yakındoğu Arkeoloji Enstitüsü’nün Fırat Projesi, Ankara ODTÜ’nün Aşağı Fırat Kurtarma Projesi’nin Nevali Çori, kurtarma kazısı kapsamında kazılmıştır. Alan 1992 yılında Atatürk Baraj Gölü’nün suları altında kalmıştır.⁴⁷ Bu bölge Akeramik Neolitik Dönem’den Kalkolitik

⁴³ Gökçen Bayram, “Güneydoğu Anadolu’nun Neolitik Çağ Totemleri Ve Ritüel Nesnelere”, *AMISOS*, C. 3, S. 4, 2018, s. 70.

⁴⁴ *trepanasyon* (baş delgi ameliyatı); kafatasında bir bölgede, baş derisi kaldırılıp bir parçanın belirli bir teknik ve amaç doğrultusunda beyin ile dura matere zarar vermeden çıkarılıp alınması demektir.

⁴⁵ Metin Özbek, “Çayönü’nde Kafatası Delgi Operasyonu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, Ankara 1998, s. 109-115.

⁴⁶ Hallet Çambel, Robert J. Braidwood, Mehmet Özdoğan, Wulf Schirmer, “1986 Yılı Çayönü Kazısı”, *IX Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1987, s. 49.

⁴⁷ Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, *Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Yeni Kazılar-Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 157

Dönem'e kadar yerleşim görmüştür. Bu yerleşimden de bakır boncuklar ele geçmiştir. Özellikle Nevalı Çori'de çok sayıda anıtsal heykel parçası bulunmuştur.⁴⁸ Kült yapılarında steller ve heykellerden başka ele geçen diğer buluntular ise, figürinler, kabartmalar, bakır ya da malahit cevherleri, oluk ve yiv bezemeli kil ve taş kaplar gibi sunu ve prestij eşyalarıdır.⁴⁹

Aşıklı Höyük, Aksaray'ın 25 km. doğusunda yer almaktadır. 1963 yılında, Aşıklı Höyük'ü bulan, Pennsylvania Üniversitesi hititologlarından Edmund Gordon'dur. Ayrıca daha sonra Ian Todd'un 1964-65 yıllarında Orta Anadolu'daki tarih öncesi yerleşmeleri saptamak amacıyla yaptığı yüzey araştırmaları sırasında Aşıklı'yı da çalıştığını görmekteyiz. Todd, topladığı obsidien aletleri analiz etmiş ve Aşıklı'nın yamaçlarından topladığı odun kömür buluntu örneklerinin radyoaktif karbon tarihlenmesini yaptırarak, yerleşimin arkeoloji dünyasına duyurulmasına öncülük etmiştir. Todd'un araştırmaları sonrasında yirmi yıldan fazla sessiz kalan höyükte yeniden kazı çalışmaları başlamıştır. İlk kez 1980'li yılların sonunda Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları, MÖ 8. bin yıl yerleşmesinin karakterini ortaya çıkarmıştır. 2002-2004 yılları arasında Prof. Dr. Nur Balkan Atlı'nın başkanlığını üstlendiği kazı çalışmaları, 2006 yılından beri Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında sürdürülmektedir. Bu çalışmaların ortaya çıkardığı en önemli sonuç, Aşıklı Höyük yerleşmesinin Güneybatı Asya Çekirdek Bölgesi'nden bilinen diğer Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmelerinden daha farklı bir kültürel gelişim gösterdiğidir.⁵⁰ Aslında kazı çalışmaları, Melendiz Nehri üstüne kurulmuş olan Mamasın Barajı'nın su düzeyinin tarımsal sulamayı arttırmak için yükseltilmesi kararından ötürü başlamıştır. Kerpiç mimarinin ciddi şekilde tahrip olma olasılığı nedeniyle kazılar kurtarma kazısı niteliğinde yürütülmüştür. Su seviyesinin yükseltilmesinden vazgeçilmesi dolayısıyla tahribat tehlikesi ortadan kalkmıştır. Öncelik, ortaya çıkarılanların korunması, sağlamlaştırılması ve sergilenmesine verilmiştir. Bu çalışmaların büyük ölçüde tamamlanmasıyla 2010 yılında yeniden bilimsel kazılara başlanabilmektedir.⁵¹

⁴⁸ Harald Hauptman, Klaus Schmidt, *12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları*, Theiss Verlag, Stuttgart 2007, s. 430-439.

⁴⁹ Serap Özdöl, "Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 1, İzmir 2011, s. 186.

⁵⁰ Ufuk Esin, "Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük", *XI. Türk Tarih Kongresi, TTK Basımevi*, Ankara 1994, s. 29.

⁵¹ Mihriban Özbaşaran, Güneş Duru, Didem Teksöz, Sinan Omacan, "Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük", *TÜBA-KED Dergisi*, S. 8, Ankara 2010, s. 7-19.

Büyük çapta avcılığa dayalı bir ekonomiye sahip olan Aşıklı Höyük yerleşme düzeni ve yapılaşma süreci açısından önemli bir aşama göstermiştir. Buna bağlı olarak zamanına göre gelişkin, örgütlenmiş bir toplum düzenini yansıtmaktadır. Aşıklı Höyük Kültürü bu yönüyle Akeramik Dönem içinde eşsiz bir model oluşturmaktadır.⁵² Batı Kapadokya günümüzden 10000 yıl önce göçer yaşamı terk eden bölgenin ilk yerleşikleri olan Aşıklı Höyük sakinlerine ev sahipliği yapmıştır. Volkanik arazinin sunduğu zengin ham madde kaynaklarına sahiptir. Farklı ekolojik nişleri ile insan yaşamına zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. MÖ 8. binyılın sonunda Melendiz Nehri kıyısına yerleşen Aşıklı halkı, yaklaşık 1000 yıl süren iskân sonunda henüz bilemediğimiz bir nedenden ötürü yaşadıkları yeri terk etmişlerdir. Bölgenin ilk sakinlerinin yerleşik yaşamı benimsemesi insanlık tarihini değiştirecek bir dizi yeniliği beraberinde getirmiştir. Aşıklı, ilk tarım, ilk evcilleştirme deneyimlerinin gerçekleştiği yerdir. Anadolu konut geleneğinin en eski örneklerinden biri olmasından ötürü, Tarihöncesi Dönem için önemli bir yerleşimdir. Orta Anadolu'da önemli bir Neolitik merkez olan yerleşime ait mezarlarda çok sayıda bakır boncuklar bulunmuştur. Yapılan araştırmalar Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşmelerinin Orta Anadolu Bölgesi'nin Neolitik süreç içerisinde kendi dinamikleriyle ön plana çıkan bir bölge olduğunu göstermiştir.⁵³

Akeramik Neolitik Dönem'de bakırın soğuk ve ısıtılarak dövme tekniği ile kullanılması metalin en erken kullanım şeklidir. Akeramik Neolitik Dönem, diğer sınıflandırmaya göre Başlangıç Aşaması: Tek Metalli Dönem olarak da isimlendirilmektedir.⁵⁴ Akeramik Neolitik Dönem'e ait buluntuların bulunduğu merkezlerin tümü ilk olarak MÖ 9. binde yılında yerleşim görmeye başlamışlardır. Buluntular da bu yerleşimlere ait bu tarihten itibaren oluşan kültür tabakalarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla Anadolu'da madenciliğin başladığı tarih MÖ 9000'li yıllara karşılık gelmektedir.

Dünyaya bakıldığında bu tarihte pek çok yerleşim henüz Paleolitik ya da Mezolitik Dönem içerisinde. Bu yüzden madenciliğin ilkel anlamda ilk başladığı yer olarak Anadolu'yu göstermek eldeki verilere göre çok olağan görülmektedir. Zira Anadolu ve Orta Doğu ile mukayese edildiğinde Avrupa'da Paleolitik ve Mezolitik

⁵² U. Esin, agm., 1994, s. 35.

⁵³ Mihriban Özbaşaran, "The Neolithic on the Plateau", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10.000-323 B.C.E.)*, Yay. Haz. S. Steadman, G. McMahon, *Oxford University Press*, Oxford 2011, s. 118.

⁵⁴ Ü. Yalçın, agm, 2016, s. 6

kültürler çok geç dönemlere kadar devam etmiştir. Neolitik Dönem daha geç tarihlerde başlamıştır. Filistin'in Carmel Dağı'nda El-Kabarah Mağarası'nda tespit edilmiş olan Kebaran yerleşimi için son yıllarda verilen tarih biraz daha geriye çekilerek, yeni bulguların ışığında düzenlenmiştir. Düzeltilen ve kesinleşen tarih olarak MÖ 23000/15000 tarihleri arası verilmektedir.⁵⁵ Bu kültüre ait barınma alanları ve tipleri hakkında bilgiler mevcuttur. Oval planlı kulübelerin ilk olarak Kebaran kültüründe ortaya çıktığı kaydedilmektedir. Ayrıca aynı bölgede bulunan ve günümüzden yaklaşık 20000 yıldan daha öncesine ait Ohalo II yerleşiminde çalılarla kaplı 6 adet kulübe tespit edilmiştir. Bu kulübeler ocak yerleri, mutfak artıkları, depoları, yanmış ahşap malzeme, yontma taş aletler, yiyecek olarak kullanılmış bitki ve hayvan kalıntıları ve bir adet mızrak buluntusu içermektedir. Yapıların içinde tespit edilen örs ve yontma taş malzemeye dayanarak, taş yontma işinin iç mekânlarda da yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, yapıların arasında avlu tarzında olan dış mekânlarda ortak işlerin gerçekleştirildiği ocak alanları tespit edilmiştir.⁵⁶

Anadolu'da kilin pişirilmesinin öğrenilerek tabak, çanak ve diğer günlük kullanım gereçlerinin yapılması ile Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem olarak da bilinen farklı bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Böylece Paleolitik Dönem'den itibaren bilinen ateş, Neolitik Dönem'de insanoğlu tarafından kontrol altına alınmış ve çeşitli gayelerle kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁷ Ayrıca bu dönemde ocağın kapatılarak ortama girecek oksijen miktarının kontrol edilmesi daha sonraki pek çok keşifte öncü rol oynamıştır.⁵⁸

Neolitik Dönem'in ardından Kalkolitik Dönem adı verilen yeni bir süreç başlamıştır. *Kalkolitik* (χαλκολιθική) tabiri, Yunancada "bakır" anlamına gelen *khalkos* (χαλκός) ile taş anlamına gelen *litos* (λίθος) (lithos) sözcüklerinden türetilmiştir. Bunun en önemli nedeni, bu dönem içerisinde taş aletlerden yine yaygın bir şekilde yararlanılmakla beraber maden kullanımının artması ve kullanılan tekniklerin çeşitlenmesidir. Madencilik alanında sadece bakırın bilindiği Neolitik Dönem'den sonra gelen Kalkolitik Dönem'de (yaklaşık MÖ 5500-3300 tarihleri arası), bakırın yeni teknikler kullanılarak işlenmesi, üretilen aletlerde çeşitliliği

⁵⁵ H. Tekin, age., 2019, s. 151.

⁵⁶ Yüksel Arslantaş, "Paleolitik Ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma", *FÜ SBD*, C. 24, S.2, Elazığ 2014, s. 337.

⁵⁷ Ekrem Memiş, *Genel Tarih*, Tablet Yayınevi, Konya 2002, s. 102.

⁵⁸ Halil Tekin, *Eski Anadolu Madenciliği*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 19.

beraberinde getirmiştir.⁵⁹ Bunun en güzel örneklerinden birisi Karaman ili sınırları içerisinde bulunan Can Hasan yerleşiminde bulunmuş olan doğal bakırdan yapılmış, sap delikli bir topuz başıdır.⁶⁰

Kalkolitik Dönem kendi içerisinde erken, orta ve geç olmak üzere üç evreye ayrılmaktadır. Neolitik ve Kalkolitik Dönem'in erken evreleri de tek metalli dönem içerisinde sınıflandırılmıştır. MÖ 5000'li yıllar ise; Gelişme Aşaması: Ekstraktif Metalürjinin Başlangıcı olarak kabul edilmiştir. MÖ 5. bin yılın sonlarına doğru doğal olarak toplanan bakır cevherlerinin eritilerek değerlendirilmesi keşfedilmiştir. İmal usulündeki bu gelişme tartışmasız madencilikte çığır açan yeni bir buluş olmuştur. Bu sayede o dönemde ihtiyaç hissedilen aletlerin ve eşyaların pek çoğunun artık rahatlıkla yapılabilmesi sağlanmıştır. Öyle ki, toplanan malahit ve azurit gibi bakır cevherleri kilden yapılmış potalarda eritmeye başlanmıştır. Bu işlemle elde ettikleri bakırı tekrar eriterek bakırın içerisindeki kömür, ergimemiş cevher atıkları ve pota kalıntıları gibi yabancı maddelerden arındırmayı ve böylece saf bakır elde etme amaçlanmıştır. Daha sonra elde ettikleri ergimiş bakırı açık kalıplara dökmüşlerdir. Soğuyarak sertleşen bakırı dövme tekniği kullanarak istedikleri aletleri ya da süs eşyalarını üretebilmişlerdir.⁶¹

Geç Kalkolitik Dönem olarak da bilinen bu evre, MÖ 4. bine tarihlendirilmektedir. Bu dönem, Yapılanma Aşaması: Gelişmiş Metalürji olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu dönem içerisinde Anadolu'da birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Maden ve madenciliğin gelişiminden önce bu değişikliklerin anlatılması ile MÖ 4. bin yıl Anadolu'suna genel bir bakış sağlanması yerinde olacaktır.

MÖ 4000'li yılların başında Mezopotamya'da merkezi denetimin zayıflaması sosyo-politik-ekonomik düzenin değişmesine neden olmuştur.⁶² Anadolu'nun kuzeyi, gelen göçlerle yerleşim alanı olmaya, dolayısıyla nüfus artmaya başlamıştır. Bu nüfus hareketlerinden Anadolu'daki pek çok yerleşim etkilenmiştir. Söz konusu göçebe toplulukların kendilerine özgü bir mimari tarzları bulunmaktadır. Ön Asya coğrafyasında çömlekçi çarkı kullanılmasına rağmen bu göçerler çömleklerini elle yapmaktaydılar. Bu durum onları kültürel bakımdan Ön Asya'nın yerleşik

⁵⁹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınevi, Bursa 2011, s. 13, E. Fidan, agm., 2012, s. 59.

⁶⁰ O. Başak, agm., 2008, s. 21.

⁶¹ Ö. Bilgi, agm., 2004, s. 9.

⁶² Hasan Bahar, *Eskidevir Uygarlıkları*, Könem Yayınevi, Konya 2011, s. 205.

topluluklarından farklı kılmaktadır. Bu sebeple sözü edilen dönemde, Ön Asya coğrafyasına büyük bir kültür göçü yaşandığı kabul edilmektedir.

Yeni gelen toplulukların Anadolu’da ilk yerleşim yerlerinin Erzurum Karaz Höyük alanı olduğu genel kabul görmektedir. Çünkü Karazhöyük’te yapılan arkeolojik kazılar esnasında söz konusu topluluklara ait ilk buluntular ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, adı geçen kültüre “*Karaz Kültürü*” adı verilmektedir. Ayrıca Karaz Höyük’te demirin (meteor demiri) kullanıldığına dair izlerin bulunması bu toplumun maden kullanımı bakımından Ön Asya topluluklarına katkı yaptığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ortaya çıkan kültürel ve etnik çeşitliliğin varlığı Güney Kafkaslar’da başlayan Kurgan Halkları ve sürecinin yansımasıdır.⁶³ Son zamanlarda bölgede çalışan bilim adamlarının cevabını aradığı soru; “*Acaba bu kültürün temsilcisi yarı göçebe-çoban topluluklar, yoğun talebin geldiği Elazığ-Malatya Bölgesi gibi, Uruk Dünya sistemine entegre olmuş bölgelerde, maden gibi belli başlı ham maddelerin taşımacılığını mı yapıyorlardı?*” şeklindedir.⁶⁴

Suriye’de Fırat’ın üst kesimleri boyunca, Mezopotamyalılar tarafından kurulan kolonilerin genişlemesi Güneydoğu Anadolu’da kentleşme adına yukarıda bahsedilen kültürel, sosyo-ekonomik gelişmeleri ve değişimleri beraberinde getirmiştir. Bölge, Mezopotamya kolonistlerince, Uruk IV evresinin sona ermesinden bir süre sonra terk edilmiştir. Tüccarların ayrılışı ile Keban-Malatya bölgesinde kentleşme süreci aniden kesilmiş ve bu bölgede canlanma Tunç Dönemi’ne kadar yeniden başlamamıştır.⁶⁵

MÖ 4000 yıllarından itibaren Anadolu’nun birçok yerinde madencilik faaliyetlerinde bir artış gözlenmektedir. Bu dönemde maden kullanımı iyice yaygınlaşmış, yeni teknikler ve yeni maden tipleri keşfedilmiştir. Bu döneme tarihlenen pek çok yerleşimde metal eriten ve işleyen işlikler bulunmuştur. Maden ustaları artık yalnız yüzeyden değil, galeriler açarak yatakların derinliklerine inip cevher elde etmişlerdir.⁶⁶ Bakırın yanı sıra arsenikli bakır da kullanılmaya başlanmıştır. Arsenikli bakır, maden çıkarmak amacı ile galeriler açan ve yer altında maden toplamak için derinlere inen madenciler tarafından keşfedilmiştir. Önceleri

⁶³ Mehmet Işıklı, “Erzurum’un ilk Madencileri”, *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2008, s. 60.

⁶⁴ M. Işıklı, agm., 2008, s. 69.

⁶⁵ Jak Yakar, “Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia Part I”, *Anatolian Studies*, Vol. 34, İstanbul 1984, s. 62.

⁶⁶ A. Kartalkanat, agm., 2008, s. 92.

arsenikli bakır külçelerini (Resim 6) eriterek daha dayanıklı bakır elde etmişlerdir. Daha sonra arsenik ve bakırı birlikte eriterek yapay bir şekilde arsenikli bakır üretmeye başlamışlardır.

Kalkolitik Dönem'in erken evrelerinde bulunan döküm tekniğinde bakır açık kalıplara (Resim 7) dökülmekteydi. Daha sonra istenilen aletin ya da süs eşyasının şekli verilmekteydi. Ancak Geç Kalkolitik Dönem'de bunun bir adım önüne geçildiği, yapılmak istenilen şeklin açık ve tekli kalıplara döküm yapıldığı buluntularla desteklenmektedir. Balta ve benzeri yassı parçaların üretimi için kullanılan bu döküm tekniği, yuvarlak biçimli parçaların üretilmesi için iki veya daha çok parçalı kalıpların kullanımıyla geliştirilmiştir. Kuruçay, Beycesultan, Göllücek, Yümüktepe gibi yerleşimlerinde bu tipte buluntular bulunmuştur.

Kuruçay Höyüğü, Burdur'un 15 km. batısında Kuruçay köyünün 1,5 km. güneybatısında Burdur Gölü'ne teraslar halinde inen tepelerden birinin üzerinde yer almaktadır. Engebesi fazla olan bir topografyada güney, kuzey ve batıdan derin dere yataklarıyla çevrili bir alanda bulunmaktadır.⁶⁷ Bölgede kazısı yapılmış ikinci tarih öncesi yerleşmedir. İstanbul Üniversitesi adına, Refik Duru başkanlığındaki bir kurulun 1978-1988 arasında yaptığı kazılar sonunda ana toprağa inilmiş ve höyükteki yerleşme süreci hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.⁶⁸

Kuruçay Höyüğü'ndeki Geç Kalkolitik yerleşim, metalürji açısından oldukça gelişkindir. Yerleşimden balta, bıçak, mızrak başı (Resim 8) ve 25'ten fazla bız (ucu sivri delici alet) bulunmuştur. Yerleşimde yapılan analiz çalışmaları sonucunda bu aletlerin nabit bakırdan yapıldığı ortaya çıkmıştır. Nabit bakırdan yapılmaları nedeni ile bu objelerin yerel madenciler tarafından üretildiği düşünülmektedir. Kuruçay'da Erken ve Geç Kalkolitik Dönemler arasında metal kullanımı ya da teknolojisi adına çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Metal teknolojisinde meydana gelen değişimin nedeni, bu iki dönemde farklı farklı merkezlerden gelen değişik kültür ve teknolojiye sahip toplulukların yerleşimi ile ilişkilendirilmektedir. İlginç olan, Kuruçay-Hacılar kültür horizonu ile Höyücek ve belki Bucak Bölgesi kültürleri arasında tespit edilen büyük ölçekli farklılıklardır. Birbirinden yalnızca 30 km uzaklıkta olan, aralarında

⁶⁷ Mehmet Özsait, *Pisidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskan Yerleri (I): Kuruçay; Çığırkankaya; Çallica; Yağlıyurt Yerleşmeleri*, Anadolu Araştırmaları, İÜEFY; İÜEF Basımevi, İstanbul 1977, s. 94.

⁶⁸ Oktay Belli, Refik Duru, *Burdur Bölgesi Araştırmaları ve Kuruçay Höyüğü*, Türkiye Arkeolojisi ve İÜY, Yay. No. 4242, Ankara 2000, s. 54.

büyük doğal engebelerin de bulunmadığı bu iki kültür bölgesi arasındaki bu farklılıkların nedeni, bölgede çalışan bilim adamlarınca henüz çözülememiştir.⁶⁹

Beycesultan, Denizli il sınırları içerisinde Çivril'e 5 km uzaklıkta ve güneyinde yer almaktadır. Stratejik bir bölge olan Yukarı Menderes Havzası'nda yer alan Beycesultan, James Mellaart'ın Batı Anadolu'da yaptığı yüzey araştırması esnasında saptanarak, bilim dünyasına tanıtılmıştır. Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü bu yerleşimin jeopolitik önemini dikkate alarak, 1954 yılında Seton Lloyd başkanlığında ve James Mellaart'ın da katılımı ile Beycesultan'da ilk kazı çalışmalarının başlatılmasına destek olmuştur.⁷⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescilli arkeolojik sit alanları listesine dâhil edilmiştir. 48 yıl aradan sonra 2007 yılında Beycesultan Höyüğü'nde Eşref Abay başkanlığında kazı çalışmaları tekrar başlatılmıştır. Beycesultan'ın Kuruçay Höyüğü'ne göre daha geç bir dönemde Geç Kalkolitik Dönem'i yaşamaya başladığı öngörülmektedir. Dolayısıyla madencilikte daha az gelişmiş bir düzey göstermektedir. Bulunan nabit bakırdan yapılmış levhaların, MÖ 4. binin ikinci yarısına tarihlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu yerleşimde düşük arsenik oranına sahip bakırın, yerel madenciler tarafından kullanıldığı öngörülmektedir.⁷¹ Beycesultan'daki madencilik adına enteresan olabilecek buluntu, cürufklar içerisinde rastlanan gümüş yüzüktür ki Kalkolitik Dönem sonu için oldukça önemli ve tekil bir buluntudur.⁷² Bu, saf gümüş değilse de yüzüğün Batı Anadolu'da gümüşler için henüz kullanılmaya başlanan kupelasyon tekniğiyle yapıldığı düşünülmektedir.⁷³ Geç Kalkolitik Dönem'in sonlarına doğru önce kurşun ve gümüş daha sonra da altın yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştır (Resim 9).

Bir başka buluntu alanı olan Çorum Göllücek'te bulunan baltaların içerisinde % 1 oranından daha az bakır oranının bulunması, Geç Kalkolitik Dönem'in sonuna doğru başka madenlerin kullanılmaya başlanması ile ilişkilidir. Bu baltalar, MÖ 4. bin yılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir.⁷⁴

⁶⁹ Refik Duru, "Höyücek Kazıları", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, s. 91.

⁷⁰ Eşref Abay, *Beycesultan*, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, İzmir 2012, s. 41.

⁷¹ Ufuk Esin, "Kuantitatif Spektral Analiz Yardımıyla Başlangıcından Asur Kolonileri Zamanına Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği", *Metin, Analiz ve Tipoloji Katalogları*, C. 1-2, S. 1427, İÜEFY, İstanbul 1969, s. 129-130.

⁷² S. Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı, Mihriban Özbaşaran, *TAY- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3, Kalkolitik*, Ege Yayınları, ISBN 975-807-003-7, Cilt ISBN 975-807-019-3, İstanbul 1998, s. 15

⁷³ J. Yakar, agm., 1984, s. 64.

⁷⁴ J. Yakar, agm., 1984, s. 65.

Geç Kalkolitik Dönem sonrasında köklü değişimlerin yaşanacağı yeni bir dönem başlamıştır. Bronz ya da Tunç Dönemi olarak isimlendirilen sürenin çok uzun olması, arkeologların bu dönemi İlk Tunç, Orta Tunç ve Son Tunç diye üç alt bölüme ayırmalarına yol açmıştır.⁷⁵ Bu evrede madencilikte de büyük değişimler yaşanmıştır.

Yümüktepe 1936-1939 ve 1947-1948 yıllarında John Garstang başkanlığındaki bir bilim kurulu tarafından yapılan kazılara sahne olan höyüktür. Soğuk Su Höyük de denen tepeye İngiliz bilim adamları çoğu kez Mersin Höyük olarak isimlendirmeyi uygun bulmuşlardır.⁷⁶ Höyükte ilk kazı çalışmasını yapan Jonh Ganstang 23 tabakalı yerleşim saptamıştır. XVI. tabakada rastlanan bakır buluntular, özellikle bu tabakada yoğun bir bakır madenciliğinin ya da yoğun bir ticaretin varlığını göstermektedir. Bu çalışmada rapor edilen bilgiler klasör haline getirilirken sayfa numarası kullanılmamıştır. Neolitik Döneme denk gelen tabakada ise dünya tarihinde ki kaleye benzeyen ilk yapı saptanmıştır.

Yümüktepe Anadolu madenciliğinde önemli bir yeri olan ve Neolitik Dönem'den Orta Çağ'a kadar kesintisiz bir şekilde iskân edilmiş yerleşim merkezidir. Türkiye'de ve dünyada bu kadar uzun süre aralıksız kullanılmış bir yer örneğine rastlanılmamıştır. Mersin Yümüktepe'nin MÖ 5000-4900 yıllarına tarihlendirilen IV. tabakasında iki keski, bir yassı balta ve beş adet rulo başlı iğne bulunmuştur. Bu buluntuların arkeometalürjik analiz sonuçları, cevherden izabe yoluyla elde edilen bakırdan üretildiklerini göstermiştir.⁷⁷

Seyitömer Höyüğü, Kütahya il merkezinin 25 km kuzeybatısında, Seyitömer Linyit İşletmesi Müessese Müdürlüğü rezerv sahasındadır. Seyitömer Höyüğü'nde bulunmuş Orta Tunç Dönemi'ne ait bir depo mekânında elde edilen bulgular, döneminin özelliklerini yansıması bakımından büyük bir eser grubunu oluşturmaktadır. Buradaki metal buluntular kurşun figürin, tunçtan ok uçları, mızrak uçları, hançerler, baltalar, oraklar, kazıyıcı ya da delici olarak kullanılmış çeşitli aletler, süs iğneleri ve altın takılardan oluşmaktadır. Metal eserler arasında kolcuklu balta örnekleri ile tanrı ve ailesinin betimlendiği kurşun figür dikkat çekmektedir.⁷⁸

⁷⁵ Savaş Harmanakaya, "Türkiye İlk Tunç Deviri Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme" *TAY*, 4a/4b, İstanbul 2002, s. 8.

⁷⁶ Veli Sevin, Isabella Caneva, "1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları", *XVI Kazı Sonuçları Toplantısı*, KB AMGM Yay. No. 1734, Ankara 1994, s. 27.

⁷⁷ Ünsal Yalçın, *Anadolu Madenciliği*, Arkeo Atlas, 2, İstanbul 2003, s. 72.

⁷⁸ Turan Efe, "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *Anadolu Araştırmaları XI*, İstanbul 1990, s. 1-19.

Araştırmacılara göre farklı görüşler olmakla birlikte, İlk Tunç Dönemi kendi içerisinde farklı evrelere ayrılmış olup, I., II. ve III. Tunç Dönemi evreleri ise en çok kabul görendir. Madencilik anlamında bu dönemlerde pek çok yenilikler yaşanmıştır. İlk Tunç Dönemi'nin I. evresi, MÖ 3000-2800 arasına tarihlendirilmektedir. Bu dönemde metal kullanımına ilişkin büyük yenilikler gerçekleşmiştir. Akurgal'a göre, İlk Tunç Dönemi'nin en önemli buluşu dört tekerlekli arabadır. Arabalar öküzler tarafından çekilmekteydi ve tekerlekler de kağı takeri gibi disk şeklindeydi. Şenel, Akurgal'ın görüşüne katılmakla beraber bu arabaların savaş arabası olduğu görüşünü ileri sürer.⁷⁹ Patika ve evcilleştirilen hayvanlardan sonra icad edilen tekerlek medeniyetin ilerlemesi için bir kaldıraç görevi yapmıştır.⁸⁰

İlk Tunç Dönemi II. evresi, MÖ 2800-2450/2400 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu dönem içerisinde madencilik açısından büyük bir yenilik olan tunç keşfedilmiştir. Tunç, kalay ve bakırın birleştirilmesi ile elde edilmektedir. Tunç yapımında kullanılan kalayın Anadolu dışından ithal edildiği, Anadolu insanının kalayı Akad ve daha sonraları ise Asur gibi Mezopotamya toplumlarından temin ettiği genel kabul görmektedir.

Türkiye madencilik tarihi araştırmaları sırasında, Bolkardağ-Sulucadere mevkiinde (Niğde-Ulukışla) 1985 yılında Aslıhan Yener ve Hadi Özbal'ın katıldığı kazı çalışmasında kalay içerikli cevherin yeri belirlenmiştir.⁸¹ 1986 yılında Aslıhan Yener ve bir grup Türk bilim insanı Orta Toroslar'da yürüttüğü keşif çalışmaları sonunda, Tarsus'un 96 km kuzeyinde tarihi bir kalay madeni ve maden köyü bulduklarını açıklamışlardır. Kestel'de bulunan maden yatağı, dağ etekleri boyunca devam eden uzun dar geçitlerden oluşmaktadır. Yapılan kazılarda 12 ile 15 yaşlarında çocuk iskeletlerine rastlanması dar geçitlerde cüsselerinden dolayı çocukların çalıştırıldığını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan James D. Muhly, bulunan granit parçalarında düşük miktarda kalay madeni olduğunu kabul etmekle beraber, orada bir maden kazmaya yetecek kadar kalay olduğu iddiasını kabul etmemektedir. Aslıhan Yener ise, keşfedilen kalay madeninin bulunduğu köyde ele geçen maden eritme kaplarının, MÖ 2870 yılına ait olduğunu tespitinin yapıldığını, bunun ise,

⁷⁹ Veli Ünsal, "Tunç Çağı'nda Orta Kızılırmak Havzası'nda İktisadi Yapılanmalar"(Bölüm 2), *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, ed. L. Gürhan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 37.

⁸⁰ M. F. Berk, agm., 2018, s. 71.

⁸¹ Ergun Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular", *MTA e-Dergisi*, S. XI, Ankara 1990, s. 177.

bölgede gelişmiş bir kalay madeni endüstrisiyle açıklanabileceğini iddia etmektedir.⁸² Niğde-Çamardı, Celaller köyü Santuzla mevkiindeki antik maden galerilerinin kalay için işletilmiş olabileceği ihtimali de kuvvetle muhtemeldir.⁸³

Anadolu'da Tunç Dönemi'nin I. evresinde tunç kullanımı sınırlı kalmıştır. Arsenikli bakır kullanımı daha yaygın bir şekilde devam etmektedir. Bu şekilde çeşitli silahlar ya da takılar yapılmaktadır. Bu dönemin yeniliklerinden birisi de açık kalıp kullanımının yanı sıra kapalı kalıpların da metal eşya yapımında kullanılmalarıdır. Yapılmak istenen objenin şekli kil ya da balmumundan kalıplarla oluşturulmuş, bu kalıpların içerisine eritilen metal dökülerek istenilen obje elde edilmiştir. Bu sayede bu dönem içerisinde metal eserlerde büyük bir çeşitlilik yaşanmıştır. Gündelik yaşam için gerekli nesnelere yapımının yanı sıra mücevher yapımında da aynı çeşitlilik gözlenmiştir. Döküm tekniğiyle yapılan eserlerin üretimine geçilmiş olması, nitelik olarak da olumlu katkı sağlamıştır.⁸⁴

Anadolu'da İlk Tunç Dönemi II. evresinde metal buluntuların öne çıktığı pek çok yerleşim bulunmaktadır. Batı Anadolu'da bu konuda örnek verilebilecek yerleşimlerden birisi Troia'dır. Troia Ia ve Ib tabakları, İlk Tunç Dönemi II. evresine karşılık gelmektedir. Yerleşimde bakır ve tunç, hem açık hem de kapalı kalıplar kullanılarak işlenmişlerdir. Çeşitli şekillerdeki kamalar, mücevherler yapılmıştır. İğneler bakır ve gümüşten üretilmiştir. Mücevher yapımında altın, tunçla birlikte kullanılmıştır. Mücevherlerin bazılarının altın tozu ile kaplandığı görülmektedir. Yerleşimde kullanılan diğer tekniklerden birisi de bıçaklarda perçin kullanımınıdır. Kupelasyon tekniği ile gümüş, bakır ve kalayın karışımı ile ise tunç elde ederek, bu madenden saç levhalar hazırlamak gibi teknikler kullanılmıştır.⁸⁵

İlk Tunç Dönemi III. evresi MÖ 2450/2400-2000 yıllarına tarihlendirilmektedir. Bu dönem içerisinde madencilikte kullanılan tekniklere ya da kullanılan madenlere ilişkin bir yenilik olmamıştır. Arsenikli bakır ve sınırlı sayıda tunç kullanımı devam etmiştir. Bununla birlikte döküm tekniği ilerlemiş, bu teknik bir sanat halini almıştır.⁸⁶

⁸² Madencilik Bülteni, "Kalay Madenindeki Giz Çözüldü", *Türkiye Maden Mühendisleri Odası Yayını*, S. 30, Ankara 1994, s. 6-7.

⁸³ E. Kaptan, agm., 1990, s. 177.

⁸⁴ O. Başak, agm., 2008, s. 24.

⁸⁵ P. S. de Jesus, *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*, Bar International Series, 74, Oxford 1980, s. 135.

⁸⁶ Jak Yakar, *The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, Oxford 1985, s. 25.

Orta Tunç Dönemi, MÖ 2000-1750 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Orta Tunç Dönemi aynı zamanda Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne karşılık gelmektedir. Bu dönemde, Anadolu yepyeni bir oluşumla karşılaşmıştır. Bu oluşum Anadolu'ya kültür ve sosyo-ekonomik hayatını kökten değiştirecek yenilikler getirmiştir. Asurlu tüccarların Orta Anadolu'da *Kârum* adını verdikleri ticaret merkezleri (Resim 10) kurmaları, Mezopotamya ile Anadolu arasında gelişkin bir ticaretin başladığı döneme karşılık gelmektedir. Anadolu ile Mezopotamya arasında MÖ 3000'li yıllarda yapılan ticaretin varlığı bilinmektedir. Akad ile Yeni Sumer Devleti'nin sakinleri Anadolu yerlileri ile ticaret yapıyorlardı. Meşhur Akad kralı Sargon'a ait Şar-tâmhari (Savaşın Kralı) metinleri Anadolu'da ticaret yapan Akadlı tüccarların yerli beylerin baskısına maruz kaldıklarını anlatmaktadır.⁸⁷ Ancak o dönem tüccarların bu tipte ticaret merkezleri kurmadıkları, sadece kervanlar aracılığı ile ticareti gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu dönemde Asurlu tüccarlar, Mezopotamya'dan Anadolu'ya büyük miktarlarda kalay getirmişlerdir. Bu tüccarların ticaretinde maden en önemli yeri tutmakta idi. Anadolu'da kalayın artması tuncun kullanımının da artmasını sağlamıştır.⁸⁸

Geç Tunç Dönemi ise, MÖ 1750-1200 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu dönem içerisinde Anadolu'da hâkim güç Hitit Devleti'dir. Hititler maden ve madencilik alanında oldukça gelişmiş düzeydedirler. Maden işlemede döküm tekniğinde son derece ileri gitmişlerdir. En dikkat çekici örnekler döküm tekniği ile büyük boy heykeller üretmeleridir. Bu heykellerin yanı sıra değerli taşları kakma olarak işleyerek son derece seçkin örnekler ortaya çıkarmışlardır. Bununla birlikte bu dönemin içerisinde bakırın çinko ile karıştırılması ile elde edilen pirinç kullanılmaya başlanmışsa da kullanımı bu dönem içerisinde çok yaygınlaşmamıştır.⁸⁹

1.2. Madenlerin Bölgelere Göre Dağılımı

Anadolu'da ilk kullanılmaya başlanan maden bakırdır. Bakıra ait ilk izlere MÖ 9000-7000 yıllarında İran'da Ali Köşk'te ve Anadolu'da Diyarbakır Çayönü Höyüğü'nde rastlanmaktadır. Doğada serbest maden olarak bulunan bakır ilk kez Neolitik Dönem insanları taşın yerini alacak bir gereç olarak kullanılmıştır. Tarihte

⁸⁷ Hüseyin Sever, "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağı'nda (MÖ 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C. LIX, S.224, Ankara 1995 a, s. 1.

⁸⁸ Hüseyin Sever "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler (MÖ 1970-1750)", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. I, Ankara 1999, s. 35.

⁸⁹ Ö. Bilgi, agm., 2004, s. 28.

bilinen ilk metalürjik işlem ise eş zamanlı olarak yaklaşık MÖ 6500 de Anadolu ve Mısır'da, muhtemelen bir tesadüf sonucunda bir çömlekçi fırınında malakit cevherinden ergitme ile bakır metalinin elde edilmesi olarak bilinmektedir.⁹⁰

Çatalhöyük, Konya ilinin 52 km güneydoğusunda, tarih öncesi bir yerleşmedir. Doğudaki Neolitik Döneme ve batıdaki Kalkolitik Döneme ait olan yan yana iki höyükten meydana gelmektedir. Höyük 1958' de James Mellaart, David French ve arkadaşları tarafından bulundu. İlk kazı 1961–1965 yılları arasında Ankara'daki İngiliz arkeoloji enstitüsü nün katkılarıyla James Mellaart tarafından gerçekleştirildi. Mellaart çalışmalarını Neolitik Dönem'e ait olan doğu höyüğünde yoğunlaştırmıştı. Höyüğün yalnızca % 4 lük bölümünün kazılması bile alanın büyük öneminin anlaşılmasına yetmişti. Mellaart'ın araştırmalarının yayınlanması ile höyüğün uluslararası önemi de gözler önüne serilmiş oldu. Ancak Mellaart'ın arkeolojik buluntular konusunda Türk makamlarına bilgi vermekten kaçınması üzerine 1963'te kazı çalışması durdurulmuş araştırma kazı izni iptal edilmiştir. Daha sonra gerekli izinleri alan O. Gurney tarafından iki yıl sonra yeniden kazı çalışmaları başlatılmıştır. Kazı çalışmaları “*ana höyük*” olarak bilinen Doğu Höyük'te yürütülmüştür.⁹¹ Çatalhöyük yalnız Anadolu'nun değil, Batı Asya'nın da Neolitik Dönem'e ait en büyük yerleşme alanıdır. Çarşamba suyunun kollarının suladığı verimli bir ovada yer alan Çatalhöyük'ün ilginç mimarisi, kazılarda elde edilen küçük buluntular ve duvar resimleri yardımıyla Neolitik Dönem'de yaşama ve inanış biçimleri konusunda önemli bilgiler elde edilmiştir

Tarım ve hayvancılık, ilk şehir ve şehir planlamacılığı, artı ürün, mesleklerin oluşumu, mimari, ekonomi ve ticaret, din ve sanata ait izler medeniyet tarihine yeni bir sayfa açılmasına neden olmuştur. Bundan dolayı da Çatalhöyük içerdiği zengin arkeolojik materyaller ile medeniyet tarihine ışık tutmuştur.⁹² Çatalhöyük, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin temel şartlarını karşıladığı, otantikliğini koruduğu ve evrensel seçkin değere sahip olduğu için UNESCO Dünya Mirası Komitesi tarafından Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir. Neolitik Dönem'e has bir yerleşim tarzı ve kentsel plana sahip olan Çatalhöyük, Anadolu'da bakırın ilk bulunduğu, kullanıldığı ve metalürjik olarak işlendiği bölge olarak kabul edilmiş ve bu yerleşim alanında bulunan cürufklar da bunun delili olarak ileri sürülmüştür. Fakat son dönemde bu

⁹⁰ Arman Ehsani, Ersin Yener Yazıcı, “Anadolu'da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara 2016, s. 43.

⁹¹ A. Ehsani, E. Y. Yazıcı, agm., 2016, s. 45.

⁹² James Mellaart, “Çatal Hüyük West”, *Anatolian Studies*, Vol. 15, London 1965, s. 135-156.

bölgede yapılan bir araştırmada, bu cüruf parçaları yeni analizlere tabi tutulmuş, ulaşılan analitik verilere göre yeniden yorumlanmıştır. Bu buluntuların metalürjik cüruf olarak tanımlanamayacağı ve bu numunelerin yıkıcı bir yangından etkilenen tesadüfen yanmış yeşil pigmentler olabileceği şeklinde de bir görüş ortaya atılması⁹³ kanaatimizce, alanın uzmanlarınca yapılan eski tespitlerin tekrar değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Anadolu'da Neolitik Dönem'den sonra başlayan ve taş aletler yanında az miktarda madenin de kullanıldığı dönem Kalkolitik Dönem ya da Bakır-Taş Dönemi olarak isimlendirilmiştir. Yaygın olmamakla beraber bu dönemde en çok kullanılan maden bakır olmuştur.⁹⁴

Diyarbakır ili Ergani sınırları içinde olan Çayönü Tepesi'nde yapılan kazılarda bakır kanca ve tığ bulunmuştur. Bu buluntuların değerlendirilmesi sonucunda, dünyada bilinen ilk soğuk işlem ile şekil verilen bakır metaline Çayönü Tepesi'nde ulaşıldığı düşünülmektedir. Ayrıca Anadolu da bilinen ilk metalürjik başlangıç işlemine (muhtemelen bir seramik-çömlek fırınında) Çayönü ve Ergani bölgesinde rastlanmıştır (MÖ 6500-4000, tam olarak bilinmemektedir). Bakır izabesi ise muhtemelen tamamen tesadüf eseri ve Ergani bölgesinden getirilen malakit veya azurit cevherinin bir çömlek fırınında oluşması ile gerçekleşmiştir.⁹⁵

Karaman'ın Kuzeydoğusunda merkez Alaçatı Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Can Hasan Höyüğü'nde Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e ait üç höyük bulunmaktadır. Bunlardan Can Hasan I Höyüğü, Neolitik Çatalhöyük'ün Karaman'daki devamı olarak nitelendirilmektedir. D. French'in kazıları, Can Hasan yerleşmesinin kentleşme sürecindeki en önemli yerleşimlerden birisi olduğunu ortaya koymuştur. Yine Can Hasan I, Orta Anadolu Platosu ve Kilikia Ovası arasındaki ticari ve kültürel değişimin merkezi durumunda idi. Can Hasan II Höyüğü Roma Dönemi'ne ait izler taşımakta beraber henüz bir kazı çalışması yapılmamıştır. Yerel olarak Kanaçyuğ şeklinde adlandırılan Can Hasan III Höyüğü, önemli bir Kalkolitik Dönem yerleşmesi olması yanında, Geç Neolitik malzemesi de vermiştir.⁹⁶

⁹³ Miljana Radivojevic, et al, "Repealing the Çatalhöyük extractive metallurgy: The green The fire and the 'slag' ", *Journal of Archaeological Science*, Elsevier, Vol. 86, 2017, s. 101-122.

⁹⁴ E. Memiş, agm., 2011, s. 25.

⁹⁵ A. Ehsani, E. Y. Yazıcı, agm., 2016, s. 45.

⁹⁶ Mehmet Kurt, "Karaman'da Eski Dönemlere Ait Kültürel Unsurlar ve Turizm Açısından Önemi", *SÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, Konya 2009, s. 173.

Batı Anadolu kıyılarında ise tamamen Ege İlk Kalkolitik Dönemi kültürlerine dayanan kültürlerin izleri görülmektedir. Bu yörelerde yüzey araştırmalarının varlığına karşın kazılar yok denecek kadar azdır.

Geç Kalkolitik Dönem’de bir diğer buluntu alanı Kuruçay’dır. Bakır bulguları ile de dikkat çeken 6a tabakası yapı katında İlk Kalkolitik Dönem’e nazaran daha yalın mallardan çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Kuruçay-Beycesultan’da Son Kalkolitik Dönem kültürünün Göller Bölgesi ve çevresine yayıldığı saptanmıştır.⁹⁷ Çeşitli analiz teknikleri kullanılarak yapılan araştırmalar sonucunda, Anadolu’da Neolitik Dönem sonrasındaki dönemde kullanılan bakırın dağılım alanları bölgesel olarak belirlenmiştir. Buna göre Anadolu’da bakır altı bölgede bulunmaktadır. Bu bölgeler: ⁹⁸

- Küre Grubu (Sinop-Kastamonu)
- Ankara-Yozgat arasında kalan bölge
- Karadeniz
- Giresun-Trabzon arasında kalan bölge
- Ergani
- Murgul Kuvarshan

olarak sıralanmaktadır. Bakırın, Anadolu’da bugün Ergani maden, Balyamaden, Bolkardağı, Kuvartshane vs. gibi yerlerde % 95 cevheri ihtiva edilmektedir.

Kalkolitik Dönem’den sonra Anadolu’da Tunç Dönemi başlamaktadır. Eski Tunç Dönemi’nde tunç, kurşun ve kalaydan başka altın, gümüş ve elektron gibi çeşitli madenler de bakırla birlikte sıklıkla kullanılmıştır. Yeni Tunç Dönemi, Büyük Hitit İmparatorluğu zamanına (MÖ 1500-1200) rastlamaktadır. Orta Tunç Dönemi ise Asur Ticaret Kolonileri Devri (MÖ 1774-1719) ve Eski Hitit (MÖ 1700-1500) dönemlerini içine almaktadır. MÖ 2500-2000 yılları arasına tarihlenen ikinci dönem için gerçek anlamdaki Tunç Dönemi denilebilir. Eski Tunç Dönemi’nde araç ve gereçlerin yapımında en fazla bakır kullanılıyorken bu ikinci dönemde oldukça yumuşak bir yapı içermesi ve çabuk eğilmesi nedeniyle Anadolu insanı, bakırla kalayı harmanlayarak yeni ve sağlam bir alaşım olan tuncu elde etmiştir.⁹⁹

⁹⁷ S. Harmankaya, vd., age., 1998, s. 15.

⁹⁸ P. S. de Jesus, “Metal Resources in Ancient Anatolia”, *Anatolian Studies*, C. 28, Ankara 1978b, s. 98.

⁹⁹ E. Memiş, age., 2002, s. 28-29.

Anadolu'da gümüşün ilk kullanıldığı merkezler, Beycesultan ve Korucutepe'dir. Korucutepe Höyük, Elazığ il merkezinin 30 km doğusunda yer almaktadır. Bu Höyük yerleşimi İşuva Ülkesi olarak da bilinmektedir. Bölgede o dönemde kurulan diğer yerleşim merkezleri ise, Norşuntepe, Tepecik, Tülintepe ve Könk Höyük olarak sıralanır. Gelişmelerine göre, bu yerleşimlerin merkezi olarak Korucutepe işaret edilmektedir. Bu yerleşim sakinlerinin hem Hitit hem de Mitannilerle ticari ilişkileri olduğu kabul edilmektedir. Korucutepe Höyük şuan Keban Baraj Gölü altında kalmıştır.¹⁰⁰ Bu iki yerleşimde de gümüş objeler bulunmuştur. Bunlar MÖ 4000'in sonlarına tarihlendirilmişlerdir. Ayrıca MÖ 3000 yılındaki yerleşim alanlarında da gümüş nesnelere ulaşılmıştır.¹⁰¹

Alişar Höyüğü Yozgat il merkezine 65 km uzaklıktadır. Hititlerin başkenti Hattuşaş'ın 85 km güneydoğusunda, Asur Ticaret Kolonisi merkezi olan *Kaniş*'in yaklaşık olarak ortasında yer almaktadır.¹⁰² Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü adına H. H. von der Osten yönetiminde; E. F. Schmidt katılımıyla 1927-1932 yılları arasında ilk sistemli araştırmaları başlayarak 6 mevsim kazılmıştır. Buluntular da aynı titizlikle belgelenmiştir. Kazıda ele geçen bulguların beklentinin altında kalması ekibin büyük ölçüde eleştirilmesine yol açmıştır. Bu yıllarda gerçekleştirilen diğer kazılara nispeten daha titiz ve bilimsel düşünceye göre kazı çalışması yapılmıştır. Ancak gösterilen özen Alişar'daki tabaka karışıklığını önleyememiştir. Bunun nedeni de tepenin büyüklüğü dışında bazı dönem yerleşmelerinin üst üste olmamasıdır.¹⁰³

Alişar Höyük'te İlk Tunç Dönemi'ne ait hematit nesnelere E. F. Schmidt ve H. H. von der Osten tarafından yayımlandı. Buluntular içerisinde işlevselliği bugün bile hala kesinleşmemiş nesnelere bulunmaktaydı. E. F. Schmidt ve H. H. von der Osten bu nesnelere muska olduğunu görüşündedir. Ancak daha sonra Mezopotamya'daki benzer formlarda ele geçen ve denge ağırlığı olarak kullanılan buluntulara benzerliği fark edildi.¹⁰⁴ Belki bu nesnelere denge ağırlığı olarak da kullanılmışlardı.

¹⁰⁰ Turgut Yiğit, "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İşuva Bölgesi", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 17, S.28, Ankara 1995, s. 240.

¹⁰¹ Hadi Özbal, K. Aslıhan Yener, "Tarihöncesi Çağlarda Anadolu'da Gümüş Üretimi, Kullanımı ve Ticaret Değişimi: Kaynak Tanımla Analizleri", *TÜBİTAK, Akeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri*, III, Ankara 1983, s. 78.

¹⁰² Andreas Schachner, "Hitit Başkenti Hattuşaş'ın Yakın Çevresiyle İlişkisi", Ö. İpek (ed.), *4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum 2014, s. 11.

¹⁰³ *Alişar Höyük*, Türkiye Arkeolojik Araştırmaları, TAY Projesi, <http://www.tayproject.org/TAYages>

¹⁰⁴ Lorenz Rahmstorf, "Early Bronze Age Balance Weights From Tarsus, Alişar Höyük And Other Sites", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Yay., C. 2, Ankara 2009, s. 204.

1993 yılından itibaren höyükteki kazılar yeniden başlamıştır. Bu yeni kazı döneminde; höyüğün özellikle alt tabakalarından elde edilen bulguların değerlendirilmesi Anadolu arkeolojisine yeni katkılar sunacaktır. Alishar, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan tescilli arkeolojik sit alanları listesindedir.¹⁰⁵

Alacahöyük, ilk kez W. G. Hamilton tarafından 1835 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır. W. G. Hamilton, 1842 yılında yazdığı kitabında, o dönemdeki adı İmathöyük olan Alacahöyük'e yer vermiştir. G. Perrot, Sfenksli Kapı önündeki açık koridoru 1861 yılında, W. Ramsey ve E. Chantre, Sfenksli Kapı ve ikinci kapı arasındaki dehlizi 1893-1894 yıllarında açmıştır.¹⁰⁶ 1907 yılında Theodor Makridi ilk bilimsel kazı çalışmalarını başlatmıştır. 1931 yılında, Afet İnan, 1935 yılında Remzi Oğuz Arık tarafından kazılar devam ettirilmiştir. 1936 yılında kazıyı devralan Prof. Dr. Hamit Zübeyir Koşay 1949 yılına kadar Alacahöyük'te çalışmaları yürütmüştür.¹⁰⁷ 1997 yılından günümüze kadar Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları 2018 yılına kadar devam etmiştir. Alacahöyük'te; Kalkolitik, Erken Tunç Dönemi, Hitit ve Frig dönemleri olmak üzere 4 kültür katı ortaya çıkarılmıştır.

Hitit uygarlığına başkentlik yapan Alacahöyük, Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Alacaköy Beldesinde, Hattuşaş'ın 25 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Zengin ölü hediyelerinin ele geçtiği mezarlarıyla öne çıkmaktadır. Alacahöyük'te İlk Tunç Dönemi'ne ait olmak üzere çok önemli buluntular veren on üç mezar, ortaya çıkarılmıştır. Yapılan araştırmalarla birden fazla kullanılmış olduğu anlaşılan bu mezarlara bırakılan eşyalar, buralara kimlerin gömülmüş olabileceği konusunda ipuçları vermektedir. Alacahöyük'ün kültür katına ait olan bu mezarlardan çıkan zengin buluntular, gömünün İlk Tunç Dönemi'nin son evresinde, yani İlk Tunç III Dönemi'nde yapıldığına işaret etmektedir. Buluntular, o dönem Anadolu'sunun dini ve sosyal yaşamı hakkında fikirler vermektedir. Aynı zamanda dönemin sanatına dair çok kıymetli bilgiler içeren malzemeler siyasi yapıya ilişkin ipuçları da sunmaktadır. Alacahöyük'ün güçlü ve zengin bir krallığın ya da beyliğin merkezi olduğu ve söz konusu mezarların da yerel otoriteyi elinde bulunduranlara ve onların dâhil olduğu aile mensuplarına ait oldukları kabul edilmektedir. Tunç III

¹⁰⁵ *Alishar Höyük*, Türkiye Arkeolojik Araştırmaları, TAY Projesi, <http://www.tayproject.org/TAYages>

¹⁰⁶ Hamit Zübeyir Koşay, *Alacahöyük Kılavuzu*, TTK Basımevi, Ankara 1965, s. 6-7.

¹⁰⁷ Aykut Çınaroğlu, "Alacahöyük Kazılarında İlk Yıllar", *The Discovery of an Anatolian Empire-Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*, İstanbul 2017, s. 255-268.

Dönemi'nde Alacahöyük'te hüküm süren bir sülalenin üyeleri olarak kabul edebileceğimiz bu mezarlara gömülenlerin kimliklerini, Anadolu'da henüz yazı kullanılmadığından bilemiyoruz.¹⁰⁸

Erken Tunç Dönemi araştırmaları, “Çekirdek Bölge” olarak tanımlanan Çorum ve çevresinde madencilik faaliyetleri ile ünlü ve ormanlarla kaplı bir coğrafyada yaşayan yüksek bir kültürün varlığını ortaya koymuştur.¹⁰⁹

Altın ve gümüşün yoğun olarak kullanıldığı bu dönemde belli merkezlerde, özellikle Alacahöyük'te ele geçen buluntular nitelik ve nicelik açısından dikkat çekicidir. Silahlar alaşımli bakır kullanılarak değişik formlarda metalden dökülerek elde edilmiştir. Farklı geometrik formlardan oluşturulan semboller dini inançlarını yansıtmaktadır. Anatomik açıdan başarılı bir şekilde tasvir edilmiş hayvan figürleri yüksek düzeyde bir işçiliğe sahiptir. Ayrıca mezarlarda ele geçen altın-gümüş-elektrum gibi farklı metallere elde edilmiş ve değerli taşlarla süslenmiş mücevherler, kadehler ve süsleme objeleri bu mezarlarda yatan elitist kesimin toplumsal statülerini gözler önüne sermektedir. Alacahöyük mezar buluntuları, Erken Tunç Dönemi'nde sanat ve maden işçiliği ile eşsiz bir örnek sergilemektedir.¹¹⁰

Erken Tunç Dönemi III. Evre süresince üretilmiş olan madeni insan betimlemelerinin idol biçiminde olanlarının hepsi dövülerek oluşturulmuştur. Bu betimlemeler tunçtan veya altındandır. Alacahöyük'te III. kültür katı, 5. yapı katına tarihlendirilen *H Mezarı*'nın buluntusu olan ikiz idol, ölünün çene hizasında dizi halinde beş adet ele geçmiştir.¹¹¹ İdoller stilize/şematize insan biçimli figürinlerdir. Bu objeler muhtemelen tapılan doğaüstü bir varlığın şeklini yansıtmaktaydı.¹¹² Metalin her zaman statü sembolü olarak görülmesi sosyal yapıda değişimi tetiklemiştir. Bundan hareketle; altın, gümüş ve kalayın çıkarılıp dağıtılmasının kontrolü sosyal statüde hiyerarşik düzenlemeyi hızlandırmıştır. Bu da ticaretle zenginleşen Anadolu'nun ilk prensliklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹¹³

¹⁰⁸ Turgut Yiğit, “İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S.33, Ankara 2003, s. 168-169.

¹⁰⁹ Tahsin Özgüç, “Eski Tunç Çağı: Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü”, Ed: W. Jacob. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, 1000 Tanrılı Halk, Bonn 2002, s. 400-401.

¹¹⁰ Aykut Çınaroğlu, “Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Kral Mezarları ve İkiz İdoller”, *Arkhaia Anatolika -Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi*, Konya 2018, s. 6.

¹¹¹ A. Çınaroğlu, agm., 2018, s. 10.

¹¹² Valeska Becker, “Anthropomorphe Plastiken Westbulgariens und ihre Stellung im südosteuropäischen Neolithikum”, *Studia Praehistorica*, Sofia, C. 13, 2010, s. 24.

¹¹³ Vasıf Şahoğlu, “The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age”, *Oxford Journal of Archaeology*, London 2005, s. 341.

Erken Tunç Dönemi'nin sona ermesinin hemen ardından başlayan Asur Ticaret Kolonileri Devri ile kurulan ticaret sisteminin temelleri, Erken Tunç Dönemi'ne kadar uzanan ilişkilerin sonucunda geliştirilmiş bir organizasyon olarak düşünülmelidir.¹¹⁴

Troia(Truva), Çanakkale Boğazı'nın güneyinde bir liman kenti olarak kurulmuştur. 1863-1864 yılları arasında İngiliz konsolosu Frank Calvert'in ilk defa küçük çaplı bir sondajıyla başlayan Troia kazıları, Türkiye'deki arkeolojik kazıların en uzun soluklu çalışmalarından birisidir. Burasının antik Troia olduğunu ilk defa Calvert dile getirmiştir. Heinrich Schliemann ilk kez 1868'de Troia'ya gelmiş, Calvert'in de yönlendirmesiyle aradığı Troia kentinin Hisarlık tepesinde olduğuna kanaat getirerek 1870'lerde antik kenti keşfetmiştir. 1870'lerde kazılarında antik şehrin 33 katmanı tespit edilmiştir.¹¹⁵ Batı Anadolu'da İlk Tunç Dönemi tabakaları sebebiyle şüphesiz en çok göze çarpan merkezdir. Burada 2c-g evreleri İlk Tunç III Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Troia'nın 2. tabakasında bir sur duvarı ve saray olabileceği düşünülen büyük yapı kompleksleri bulunduğu bahsedilmektedir. Meşhur Troia hazinesinin de ait olduğu İlk Tunç III Dönemi Troia'sı da bir kralın oturduğu kent olarak yorumlanmaktadır.¹¹⁶

Horoztepe, Tokat Erbaa ilçesinde bulunmaktadır. Kral mezarları bakımından en önemli yerlerden birisidir. İlk araştırmayı Tahsin Özgüç yapmıştır. Horoztepe'de yapılan kazılarda oda mezar tipinde iki mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlardan biri kaçak kazı yapanlar tarafından soyulmuştur. Diğeri ise fazla tahribata uğramamıştır. Mezarlardan ölü hediyesi olarak nitelendirilen altın, gümüş, elektron, bakır, tunç gibi madeni eserlerin yanı sıra az sayıda keramik eserler de gün yüzüne çıkarılmıştır.¹¹⁷

Horoztepe mezarları, İlk Tunç Dönemi'nin son evresindeki ölü gömme geleneklerinde, Alacahöyük kral mezarlarından başka mezarların da var olduğunu kanıtlaması açısından önemlidir. Alacahöyük standartlarının Horoztepe dışında hiçbir yerde benzeri yoktur. Alacahöyük ve Horoztepe eserleri bütün özellikleriyle yerli Anadolu'ya has bir medeniyeti temsil etmektedir. Bu mezarlar Hatti

¹¹⁴ A. Çınaroğlu, agm., 2018, s. 5.

¹¹⁵ Michael Wood, John Chadwick, Peter Connolly, *In Search in the Trojan War*, Brithish Broadcasting Corparation, London 1985, s. 47-72.

¹¹⁶ T. Yiğit, agm., 2003, s. 171.

¹¹⁷ Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok, "Horoztepe Eserleri", *TTK, Belleten*, C. XXI, S. 82, Ankara 1957, Savaş Harmankaya, Burçin Erdoğan, *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri (TAY) Klasör 4A ve 4B (İlk Tunç Çağı)*, Ege Yayınları, İstanbul 2002. s. 3-5.

uygarlığının en şaşalı döneminde olağanüstü gömüt armağanları ile yönetici sınıfa ait olduğu düşünülen zengin mezarlardır.¹¹⁸

Arkeolojik kazı çalışmalarının yapıldığı Ege, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde MÖ 4000, 3000 ve 2000 yıllarına ait katmanlarda çok sayıda gümüş buluntuya ulaşılmıştır. MÖ 13. yüzyıla ait Hitit yazıtlarında gümüşün Orta Anadolu’da bulunan bir kaynaktan getirildiği yazmaktadır.¹¹⁹ Bu yazıtlarda bahsedilen kaynağın yerini tam olarak tespit edilemese de, yapılan araştırmalardan edinilen bilgilere göre, Batı Anadolu’da Kütahya-Gümüşköy Aktepe’de galeriler kompleksi olarak isimlendirilen gümüş maden ocağı MÖ 3. bin yılın ikinci yarısına tarihlenmesi anlamlıdır.¹²⁰ Bu işletme, Anadolu’da bugüne kadar bilinen en eski gümüş maden yatağıdır. Kuzeybatı Anadolu’da Balıkesir’in Balya, ilçesinde aynı adla anılan maden işletmesi tarih öncesi dönemlerde kullanılmış önemli bir gümüş yatağı olarak işaret edilmektedir.¹²¹ Yine Ege Bölgesi’nde Aydın ilinde Samsun Dağı’nın kuzeyindeki Gümüş Köyü’nde tarih öncesi dönemlerde kullanıldığı düşünülen gümüş yataklarının olduğu da bilinmektedir.

Henüz tarihlendirilmesi yapılamasa da Ege Denizi’ndeki Midilli adasında, Argenos adı verilen ve tarih öncesi dönemlerde kullanıldığı düşünülen bir gümüş işletmesi saptanmıştır Ayvalık’ın batısında Ege Denizi’nde yer alan Maden adasında da eski dönemlere ait olduğu düşünülen bir gümüş işletmesi bulunmaktadır.¹²² Prehistorik Dönemlerde kullanılmış olduğu düşünülen Anadolu’nun diğer gümüş kaynakları olarak Toroslar üzerindeki Aladağ ve bu işletmenin güneybatısında yer alan Bulgar Madeni İşletmesi ile Yozgat’ta Akdağ Madeni Elazığ’da Keban Madeni ve Kuzey Anadolu Dağları üzerinde yer alan işletmeler gösterilmektedir.¹²³ Gümüşe ilişkin birtakım analizlerin yapılabilmesi için gerekli olan yeterli düzeyde veriye ulaşılamamış olduğundan birtakım arkeolojik buluntular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmakla beraber, bu durum gümüşün Prehistorik Dönemlerde Anadolu’da dağılımının net olarak bilinmesine engel teşkil etmektedir.

¹¹⁸ Hatice Uyanık, “Arkeolojik Araştırmalar Işığında Tunç Çağı’nda Erbaa”, *KAÜ SBE Dergisi*, S. 14, Kars 2014, s. 104.

¹¹⁹ Mogens Trolle Larsen, “Comercial Networks in the Ancient Near East”, *Altorientalisches Seminar, Regional Interaction and Crisis*, Chapter: 5, Part: 3, London 1985, s. 51.

¹²⁰ E. Kaptan, agm., 1990, s. 175-186.

¹²¹ Ashlhan Yener, “The Production and Utilization of Silver and Lead Metals in Ancint Anatolia”, *Anatolica*, S. X, 1983, s. 8.

¹²² Ernst Pernicka, et alii, “Early Bronze Age Metallurgy in the North-East Aegean”, *Troia and the Troad, Scientific Approaches*, Springer-Verlag, Berlin 2003, s. 143-172.

¹²³ E. Fidan, agm., 2016, s. 59.

Altın, parlak renginden dolayı prehistorik insanın ilgisini çekmiş ve erken dönemlerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁴ Anadolu’da altının ilk kez MÖ 3. binin başlarında kullanılmaya başlandığı ve en çok altının Orta Anadolu’da bulunduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle, Orta Anadolu’da bulunan altın yatakları, Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ilk ticari ilişkilerin başlamasına neden olmuştur. Bu bölgedeki altın yataklarının yanında gümüş madenleri de bu ticari ilişkinin temelini oluşturmuştur.¹²⁵ Tunç Dönemi’nde altından yapılmış buluntuların sayısının çok olması bununla birlikte eserlerin stil açısından yerel özellikler taşıması, bu dönemde Orta Anadolu’da zengin altın yataklarının varlığının delili olarak görülmektedir. Bununla birlikte Batı Anadolu’da da altın buluntuların çok fazla olması bu bölgenin de altın açısından zengin kaynaklara sahip olduğunu düşündürmektedir.¹²⁶ Batı Anadolu’daki altın, antik atölyeler aracılığıyla daha kapsamlı çalışmalar neticesinde belgelenmiştir.¹²⁷ Anadolu’nun orta ve kuzey kesimlerinde de altın maden yataklarının yoğunlaştığı üzerinde durulmaktadır. Çanakkale ilinde Astyra Antik Kenti’nin yakınlarında bulunan ve ilk kullanım tarihinin Erken Tunç Dönemi olabileceği ileri sürülen altın madeni dikkat çekicidir.¹²⁸ Prehistorik Dönem’deki altın yatakları üzerine yapılan araştırmalar sayesinde Kuzey Anadolu Dağları’nın güneyinde Çoruh Nehri ve çevresinin altın bakımından zengin kaynaklara sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Doğu Karadeniz Dağları ile Sivas-Elazığ çevrelerinde de altın cevherleşmesi görülmesi, konu üzerinde çalışan araştırmacıların ilgisini özellikle Sivas iline yöneltmiştir. Kangal ilçesinde yer alan Bakır Tepe’de altın işletmeciliğinin Prehistorik Dönemlere kadar uzanabileceği öngörüler arasındadır.¹²⁹

Bununla birlikte yeni Sumer Dönemi’nden kalma (MÖ 2100) bir metinde Hahhum kent adının kayıtlı olması anlamlıdır. Dönemin önemli şehir devletlerinden Lagaş kralı Gudea’nın inşaat kitabelerinden birinde yazılanlara göre; tanrısı Ningirsu’ya yaptırdığı tapınak ve süslemeleri için Hahhum Dağlarından ve Meluhha ülkesinden altın tozu getirttiğini öğrenmekteyiz. Barjamovic ve Orlin bu bölgeye en yakın altın rezervlerinin Elazığ civarında olmasını gerektiği sonucuna varmışlardır.

¹²⁴ E. Fidan, agm, 2016, s. 55.

¹²⁵ Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş II Eski Yakındoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, TTK, Ankara 1986, s. 33.

¹²⁶ de Jesus, 1978b, agm., s. 102.

¹²⁷ H. Erol, agm., 2019, s. 789.

¹²⁸ E. Pernikca, et alii., agm., 2003, s. 143-172.

¹²⁹ Ergun Kaptan, “Sivas Bakır Tepe’de Altın Madenciligi”, Kültür Bakanlığı Yay. No. 2531, 16. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2000, s. 58.

Zira Gudea'nın inşaat kitabe bilgilerinde bahsedilen altının getirildiği yer olan Hahhum'un günümüz Elazığ şehri civarında konumlanabileceğini belirtmeleri,¹³⁰ altın madenciliği açısından önem arz etmektedir.

Anadolu'da Neolitik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlanan kurşun, soğukken bile dövülerek şekillendirilebilen, yumuşak ve oksitlenmediği zaman maviye yakın gri renkte, parlak bir madendir. Galen, içeriğinde az miktarda gümüşle beraber kükürt-kurşun karışımı bulunan cevher olarak kurşununda çoğunlukla kaynağını oluşturmaktadır. Diğer elementlerden ayrılması için çeşitli işlemlerden geçirilen kurşun, dayanıklı ve dökümü kolay bir metaldir. Tunç ve bakıra katılarak daha sert alaşımların oluşturulmasında kullanıldığı gibi tek başına eser üretiminde de tercih edilmiştir.¹³¹

Anadolu'da Neolitik Dönem'de kısıtlı olarak kullanılan kurşunun, MÖ 2000'in başlarında Asur Ticaret Kolonileri Devri ile birlikte kullanımı da arttığını görmekteyiz. Geç Tunç Dönemi'ne tarihlendirilen Mısır yazılı belgelerinde kurşunun Suriye ve Anadolu'dan getirildiği ifade edilmektedir.¹³² Belgelerde bahsi geçen kurşun, Batı Anadolu'da İzmir çevresinde, Biga yarımadasında ve Kuzey Anadolu Dağlarında, güneyde ise Bolkar Dağları üzerindeki kurşun madenlerinden elde edilmiş olabilir. Doğu Anadolu'da kurşun, Sivas, Elazığ ve Malatya çevresinde yoğunluk kazanmaktadır. Ayrıca Orta Anadolu'da Gümüşhacıköy ve Akdağ Madeninde kurşunun varlığı bilinmekte olup Toroslar çevresinde de kurşun yataklarına rastlanmaktadır.¹³³

Son yıllarda Kayseri Hisarcık'da yapılan araştırmalara göre, MÖ 4. binyılın sonlarında özellikle İlk Tunç Dönemi'nde çok fazla miktarda kalay çıkarıldığı öngörülmektedir. Kalay tek cevherli bir madendir. Bazen saf olarak doğada olduğu gibi, başka minerallerle beraber damarlar halinde de bulunabilmektedir. Kasiterit ya da sülfürlerle iç içe bulunan kalay, kahverengi, siyah bazı durumlarda ise kırmızı, gri veya sarı renklidir.¹³⁴

¹³⁰ İrfan Albayrak, "Eski Asurca Kaynaklara Göre Asur-Anadolu İlişkilerinde Hahhum Krallığı'nın Önemi", *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 2, Ankara 2018a, s. 4.

¹³¹ E. Fidan, agm., 2016, s. 56.

¹³² P. R. S. Moorey, "Materials and Manufacture in Ancient Mesopotamia the Evidence of Archeology and Art: Metals and Glazed Materials and Glass", *BAR*, Vol. 237, Oxford 1985, s. 125.

¹³³ A. Yener, agm., 1983, s. 7.

¹³⁴ P. S. de Jesus, "Considerations on the Occurrence and Exploitation of Tin Sources in the Ancient Near East in A. D." Franklin, J. S. Olin and T. A. Wertime, (eds.), *The Search for Ancient Tin*, *Smithsonian Institution*, Washington 1978a, s. 33-38.

Ülkemizde ilk defa kalay cevherleşmesi Bursa'nın Keleş İlçesi, Soğukpınar Bucağı, Handere Vadisi yöresindeki Madenbelenitepe'de saptanmıştır. Handere Vadisi'nde, izabe fırınlarının ele geçmesi madenlerin ergitildiğinin delili olarak sunulmaktadır.¹³⁵ MÖ 3. bin yıl içerisinde ise kalay ihtiyacının İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde olan kalay yataklarından karşılandığı düşünülmektedir. Tarih öncesi dönemlerde en önemli kalay yataklarının başında Orta Anadolu'da bulunan Niğde-Çamardı ve Celaller köyü Kestel kalay işletmesi gelmektedir.¹³⁶ Bununla birlikte Orta Anadolu'da Ankara'nın Karapürçek yöresi ile bu yörenin kuzeybatısında bulunan Bayamlı Tepe'de kalay yataklarının varlığı bilinmektedir. Bunların dışında Ankara Hüseyingazi, Kırşehir Kaman, Kırıkkale Keskin ve Aksaray Hamamdere'de de kalay yataklarının bulunduğu bilinmektedir. Niğde'nin Bolkar Dağı mevkiinde yapılan çalışmalarda, gümüş-kurşun maden damarlarından alınan örneklerde, yüksek oranda kalaya rastlanmıştır.

MÖ 2000 yılında Anadolu'da hâkim madenin tunç olması, kalay yataklarının yeterli olmaması nedeniyle kalay gereksinimi artmıştır. Kalayın nereden getirildiği konusu hakkında kesin bilgiler verilememektedir.¹³⁷ Ancak büyük ölçüde Asurluların aracılığıyla Asya içerisinden veya Afganistan'dan karşılandığı tahmin edilmektedir.¹³⁸ Afganistan'dan kervanlarla gelen ve Urmiye Gölünün güneyinden geçerek, Kuzey Suriye'ye ulaşan ve Akdeniz'de son bulan ünlü ticaret yolu ile yakından bağlantılı olduğu sanılmaktadır.¹³⁹

¹³⁵ Ergun Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni", *MTA Dergisi*, No. 95-96, Ankara 1983, s. 170.

¹³⁶ Aslıhan Yener, et alii., "New tin mines and production sites near Kültepe in Turkey: a third-millennium BC highland production model", *Antiquity*, Vol. 89, No. 345, London 2015, s. 596-612.

¹³⁷ L. Gürkan Gökçek, *Asurlular*, Bilgün Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 61.

¹³⁸ James D. Muhly, "Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy", *AJA*, Vol. 89, USA 1985, s. 275-291.

¹³⁹ Oktay Belli, "Van Gölü'nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya için önemi", *34. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi*, İstanbul 1987, s. 307.

İKİNCİ BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE MADENLERİN ÖNEMİ VE MADEN TİCARETİ

2.1. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne Genel Bir Bakış

Asur diliyle yazılan ve binlerce yıl sonra Anadolu'da arkeolojik kazılarla elde edilen tabletlere önceleri “*Kapadokya Tabletleri*” ismi verilmişti. Bu tabletler daha sonra, ait olduğu uygarlığın adı ile “*Asur Ticaret Kolonileri Tabletleri*” ya da “*Kültepe Tabletleri*” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu tabletlerin varlığı yeni bir bilimsel saha olan çivi yazısı sahasında 1910 yıllarından itibaren “*Kapadokya Tabletleri Araştırma Alanı*”nı oluşturmuştur.

Kültepe-Karahöyük'te çıkan metinlerde kaydedilen eski *Kaniş*'in, yâni Asur Ticaret Kolonileri'nin Orta Anadolu'daki merkezinin burası olduğu anlaşılmış, 1925'te Hitit çivi yazısı uzmanı Çek bilim insanı B. Hrozny Kültepe Höyük'ün eteğinde yapmış olduğu bir kazıda 750 kadar yeni tablet bulmuştur. Bunlar üç cilt halinde Hrozny ve Matoue tarafından yayınlanmıştır. Amerikalılar adına Von der Osten'in Alişar'da yaptığı kazılarda da 62 Kapadokya tableti bulunmuş, elde edilen sonuçlar bilim camiasına sunulmuştur. Daha sonra Boğazköy kazılarında sur dışında Almanlar tarafından da bir miktar Kapadokya tableti elde edilmiş, bunlar da H. Otten tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca sistemli olarak ilk arkeolojik kazı, 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında ve Türk Tarih Kurumunun desteği ile Kültepe'de başlamıştır. Bu kazılar sayesinde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde ve az miktarda da olsa Kayseri Müzesi'nde olmak üzere binlerce Asurca çiviyazılı tablet bilim sahasına kazandırılmış ve üzerinde çalışılmıştır.¹⁴⁰

Kaniş Kârum'da yapılan kazılarda dört tabaka saptanmıştır. Yazılı belgeler son iki tabakada (II-I b) ele geçirilmiştir. Bu tabakalardan *Kârum* II adı verilen tabakanın MÖ 1820 yıllarında büyük bir yangınla son bulunduğu tespit edilmiştir. Yeniden iskân edildiği anlaşılan ikinci tabakanın (*Kârum* Ib), Asur kralı I. *Şamşi-Adad* (MÖ 1792-1776) ile çağdaş olduğu düşünülmektedir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Tahsin Özgüç, *Kültepe Kazısı Raporu*, TTK, Ankara 1948, s. 17.

¹⁴¹ L. G. Gökçek, age., 2015, s. 37., Kemal Balkan, “*Kaniş Kârum*'unun Kronoloji Problemleri Müşahadeler”, *TTK Yayınları*, C. VII, No. 28, Ankara 1955, s. 1-40.

Kültepe’de Asur Ticaret Kolonileri Devri’nin geç safhasını temsil eden Ib’den kalan tabletlerin, II. tabakada ele geçenlerle kıyaslanamayacak kadar az olması ve sonuçta bilgi eksikliği sebebiyle, Asur-Anadolu arasındaki ticaretin bu dönemde gevşediği genellikle yaygın bir görüş olarak ileri sürülmüştür. Ancak, antlaşmalar yapılmasına gerek duyulması ve antlaşmaların içerikleri, iki ülke arasındaki ticaretin Ib döneminde de yoğun bir biçimde sürmüş olduğunu göstermektedir.

Kârum’lar Anadolu’daki Asurluların faaliyetlerinde merkezi bir rol oynamış, hem ticaret merkezinin, hem de Asurlu tüccarların ilişkilerini yönlendiren bir kuruluş olmuştur. Asur ve Anadolu arasındaki ticaretin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Ticaret başlangıçta kervanların *Kaniş* ve *Hahhum* gibi stratejik pazar yerlerine alışveriş için yollarının düşmesiyle başladığı düşünülmektedir. Yerel beylerin onayını alan tüccarlar zamanla bu gibi önemli şehirlere yerleşmenin ticari açıdan daha fazla fayda sağlayacağını öngörmüş olmalı ki, koloniler ve ticaret merkezleri şeklinde yerleşimler oluşturmuşlardır. 1983’te I. Erişum’un mühür baskısını taşıyan iki adet kil zarfın bulunması bu yerleşimlerin onun döneminde ortaya çıktığının delili olarak sunulur.¹⁴²

Kaniş Kârum’u olarak adlandırılan, Kayseri yakınlarındaki Kültepe, Anadolu coğrafyasında, Koloni Devri’nin önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Bundan dolayıdır ki, araştırmacılar Asur Ticaret Kolonileri Devri ile ilgili çalışmalarını bu bölgede yoğunlaştırmışlardır. Doğal olarak Eski Anadolu tarihi boyunca bu şehrin yönetimi, kültürel yapısı, sosyal ve ekonomik organizasyonları ile ilgili birçok çalışma yayınlanmıştır.¹⁴³

Siyasi açıdan bakıldığında da, merkez *Kârum*’un kurulduğu yer olan *Kaniş*’in bu dönemde Anadolu’daki en büyük krallık merkezi olduğu bilinmektedir. Bu konudaki en açık metin Kemal Balkan tarafından yayınlanan “*Ma’ma kralı Anum Hirbi’nin Kaniş Kralı Waršama’ya Yazdığı Mektup*” ta *Kaniş* Krallığına bağlı çeşitli yasal krallıklardan bahsedilmektedir. Fakat *Kaniş*’e bağlı bu küçük krallıklar sadece

¹⁴² Klass R. Veenhof, “Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş”, Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Ed.), “Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Kârumu”, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri 2011, s. 33-34.

¹⁴³ Gojko Barjamovic, “A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period”, *CNI Publications*, Vol. 38, Copenhagen 2011a, s. 230.

bu mektupta yazılanlardan ibaret olmadığını¹⁴⁴ daha sonraki yıllarda elde edilen tabletlerdeki bilgilerden 50'ye yakın yerleşimin varlığının bahsedilmesinden anlamaktayız. (Resim 11).

Özgüç, Kültepe kazılarının, Eski Tunç Dönemi'nin son safhasında bu bölgenin çok önemli bir medeniyete sahip olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Yine Özgüç'e göre bu dönemde Kültepe'nin Kuzey Suriye ve Kilikya ile sıkı bir münasebeti vardır. Hatta bu münasebet Güney Mezopotamya'ya kadar uzanmaktadır. Ona göre bu çağın Asur Ticaret Kolonileri Devri'ni hazırladığı bir hakikattir. Yani Asurlular bilinen tanınan bir bölgeye gelmişlerdir.¹⁴⁵

Kaniş'in topografik yapısına gelince: *Kârum*'lar içinde merkez vazifesi gören *Kaniş Kârum*'u, MÖ 2000'in ilk çeyreğinde hüküm süren *Kaniş* krallığının merkezi olup, coğrafi açıdan Ankara'nın 320 km güneydoğusunda Asur'un 100 km kuzeybatısında, Hattuşa'nın 124 km, Alişar'ın 73 km güneyindedir. Kapadokya Krallığı'nın merkezi Kayseri'nin 21 km kuzeydoğusunda, Erciyes (*Argeus*) Dağı'nın eteğinde, bereketli, iyi sulanan ovanın ortasında, Sivas üzerinden gelen doğu-batı, Malatya ve Kahramanmaraş'tan gelen güneydoğu-batı; güneyden kuzeye ulaşan doğal ve tarihi anayolların birleştiği bir noktadadır. Doğanın sağladığı avantaj, onun eski dünya ticaretinde önemini artırmış ve özellikle MÖ 3000'in sonu, 2000'in ilk çeyreğinde Anadolu-Mezopotamya-Suriye arasında parlak bir uluslararası ticaret ve sanat merkezi olmasını sağlamıştır.¹⁴⁶ Bu durumun doğal bir sonucu olarak; Asur ve *Kaniş*, kervan yollarının kilit noktalarına, komşu bölgelere kolay ulaşılabilir merkezi ve stratejik birer alana kurulmuş olmaları büyük ticaret merkezleri olmalarına imkân sağlamıştır diyebiliriz.

Kaniş Kârum'un en önemli yeri "*Bīt-kârum*" idi. Burası komite ve sekreterliğin bulunduğu, kongrelerin toplandığı, ticari mahkemenin yönetildiği, davaların görülüp sonuçlandığı yerdir. Kültepe Metinlerinde Asur şehrinin avukatının Anadolu'da bazı kimseleri şahit tutarak, davaları sonuçlandığı da anlaşılmaktadır. Asur'da oturan ve Anadolu'daki tüccardan alacaklı olan şahısların Asur şehir meclisine başvurarak orada karar aldırtıp, düzenlenen bir belgeyle avukatı

¹⁴⁴ Şerife Gül, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'nun Siyasi Yapısı", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara 1993, s. 46.

¹⁴⁵ Tahsin Özgüç, "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi/ Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research", *Anatolia VII* (1963), Ankara 1964, s. 24.

¹⁴⁶ Tahsin Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa*, YKY, İstanbul 2005, s. 6-8.

Anadolu'ya gönderdikleri ve Anadolu'daki Koloni mahkemelerinde davalarının sonuçlandırıldığı düşünülmektedir. Buna örnek olarak belgelerden birinde, Asur şehrinin Rabişum'u, Ananim'in oğlu Ennam-Aşşur için şahitler tutarak mahkemeye başvurmuş ve *Puruşhattum* kārumunda dava sonuçlandırılmıştır. Benzer bir belge de yine, Asur şehrinin avukatı olan Laqipum, Puşuken'in çocukları için şahitler tutmuş ve onları dava etmiştir. Mahkeme zabıtları diye adlandırılan bazı belgelerde, Asur şehrinin avukatının bazı tüccarları dava ederek davaların sonuçlandırıldığı görülmektedir.¹⁴⁷

Okunan ve yorumlanan belgelerde Asurlu Lalia isimli başka bir avukatın varlığından ve onun faaliyetlerinden de haberdar olmaktadır. Aşşur-malik isimli tüccar, “*Asur Şehir Meclisi'ne ve beyinin avukatına başvurarak (Asur kralına) avukat Lalia ve Puzur-İştara sormuştur. Aşşur-malik Avukat Lallia'ya; şehrin ve beyimin (kralın) avukatının verdiği kararlar ilgili belgeye karşı çıktığını ve onu Kaniş'e dönmeye ikna ettiği belirterek, şimdi, şehrin (Asurun) belgesini, Koloni temsilcilerinin huzurunda okumasını söyleyip kendisinin ve İtur-İlī'nin Puzur-İştari dava edeceğini*” ifade etmiştir. Aynı şahısların davasını içeren bir diğer belge, Kt. c/k 246 olup, davanın *Kaniş Kārūm* mahkemesince karara bağlandığı görülüyor.¹⁴⁸

Kārūm ve *wabartum*'larda görülen davaların sonuçlarının kaydedildiği birçok metinde “*kà-ru-um Y.A. TUR/şa-he-er GAL dī-nam idī-in-ma*” ifadesi yer almakta, *wabartum* ismi ile kaydedilen bir örnek hariç, daima *kārūm* isimleri ile birlikte yazılmıştır. “*küçük-büyük*” manasındaki şaher rabi (TUR GAL) yapılanmasının sadece *kārūm*'lara has olduğu söylenebilir.¹⁴⁹ *Kārūm*'ların tamamında bu yapılanmanın bulunduğu daha ayrıntılı bilgi veren belgelere ihtiyaç vardır. Fakat tercümesi yapılan bir Kültepe belgesi bu konuda ilginç bilgiler içermektedir:

KTP 19: “...ve... onlar onların meselesini [araştıracaklar ve] eğer ana meclisin toplanmasını (gerektiren) bir mesele ise, onlar, onların toplantısında kâtibe emir verecekler ve ikinci olarak kâtip ana meclisi toplantıya çağırarak. Büyük adamlar(in izni olmak)sızın tek bir hesap adamı, kâtibe emir veremez ve ana meclisi toplantıya çağıramaz. Eğer kâtip büyük adamlar(in izni olmak)sızın bir adamın talebinde (talebiyle) ana meclisi toplamışsa (ceza olarak) 10 şeqel gümüş

¹⁴⁷ Hasan Ali Şahin, “Eski Asur ve Anadolu'da Avukatlık Kurumu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), Bakü 2018, s. 68.

¹⁴⁸ H. A. Şahin, agm., 2018, s. 71.

¹⁴⁹ İrfan Albayrak, “Kültepe Belgelerine Göre Kārūm Dairesinin İdarî Yapısı ve Politik Statüsü”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, Ankara 2003b, s. 350.

ödeyecektir. Küçük adamlar içerisinde hiçbiri hesap adamına yaklaşamaz ve *kārum*'un kapısında (ya da dairesinde) ...mayacak. [E]ğer [*kārum*'un kapısında (ya da dairesinde)] ... yaparsa Kırık[...] gümüş ve altın ile ilgili hüküm[de] [t]üccarların [...] tartıştı [(..)] onlar toplantıda destekledi ve onlar hükmü verdi?[(..)] Toplantı[da] adamları [...] toplantıdan atacaktılar”¹⁵⁰

Bīt-kārum, aynı zamanda hesapların biriktirildiği ve korunduğu, tüccarların paralarını yatırdığı, borçlarını ve vergilerini ödediği yerd. “*Datum*” adı verilen büyük çapta yardımlar gümüş olarak buraya yatırılır ve bunları ödeyenlere “*datum-duacıları*” adı verilirdi. Bunlar, *Kārum*'un bir çeşit hissedarları olup, tahminen imtiyazlı tüccarlar sınıfını teşkil ederlerdi. Adları *bīt-kārum*'un büyük defterine (tabletine) kayıtlı idi (herhalde bugünkü ticaret odasına kayıtlı tüccarlar gibi). Yatırılan sermayenin deftere kaydedilmesinde, zimmete geçirilmesinde, paylarına düşen vergiyi saptamakta ve hesabı aktarmada “*bīt-kārum*”, bir anlamda “*mevduat bankası*” görevini yapıyordu. Aynı zamanda kendi hesabındaki mevduatı kullanabiliyor ve periyodik olarak “*tediye*” edebiliyordu. Bu kurumun diğer bir önemli görevi de Asurlular tarafından yerli saraya gerekli ödemelerin yapılmasını sağlamaktı. Bu ilişkileri içinde *Kārum*, geniş manada tüccarlara krediyle ödünç para veren bir kurum olarak düşünülebilir. *Kārum*'un büyük bir olasılıkla sadece borç verme işi değildi. *Kārum*'un esas fonksiyonu kayıtlı tüccarların yatırdıkları parayı, hisse senetlerini ve kazançlarını yönetmeye dayanmakta idi. Ayrıca krediler, vadesi geçmiş vergilere ait ödemeler, gümrük resmi ve diğer borç payları tüccarların borçları olarak kendi hesaplarına tek tek kaydediliyordu. Ödünç verilen para, tüm mali işler ve özellikle borçların ödenmeleri ile ilgili kontratlar “*para ödünç verme bürosu*” olarak adlandırabileceğimiz “*bīt tamkārum*” da yapılıyordu.

Bīt-kārum'un diğer önemli bir işi de yerli saray ile Asurlu tüccarlar arasındaki havale ile para gönderme işini sağlayarak, bir çeşit “*Tevdiat Bankası*” görevini yapmaktaydı. Yerli saray tarafından tekstil alımı için ödenen paralar da *bīt-kārum*'da toplanabiliyordu. Kültepe'de yaklaşık 50 yıl arkeolojik kazı yapan Özgüç de *bīt-kārumu* bir banka olarak görür: *Bīt-kārum* mali kayıtların tutulduğu yerdir. *Kārum*'un oluşturduğu ortak/kolektif ticaretin depozitoları da buraya yatırılırdı. Asurlu tüccarlar kendi aralarındaki borçlanmalarda mukavelede belirtilen borcunu gününde

¹⁵⁰ Sebahattin Bayram, Ömer Kahya, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Bakü 2018, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), s. 80.

ödeyemezse alacaklının muhatabı tüccarların kefilisi olan ticaret odası olurdu. Çünkü tüccarların ticaret odalarında kredi hesapları vardı. *Bīt-kārum* tüccarlardan hesaplarının kapatılması için mevduat kabul eder; ayrıca yatırım, hasılat ve borç bakiyeleri üzerine vergi işlemlerini kaydeder; transferleri gerçekleştirirdi. *Bīt-kārum* stoklarındaki gerçek mevduatı kullanmasının yanında, kredi açtığı, ödünç para hatta avans verdiği de düşünülebilir.¹⁵¹ *Kārum*'lar Asur'dan görevlendirilen *limmum*'lar vasıtasıyla yönetilmiştir. *Limmum*, *Kārum*'daki adli, siyasi, mali ya da ticari tüm yargılama fonksiyonlarını yerine getirmektedir.¹⁵² *Kārum*'da çözülemeyen bir konu olduğu takdirde konunun çözümü için Asur prensi bir mümessil görevlendirirdi. Bu mümessilin kararları icra hükmü yerine geçmekteydi ve *Kārum* da bunu desteklemek zorundaydı¹⁵³. Asurlu tüccarların Anadolu'da 20 kadar şehirde kurdukları, *Kārum*'lar arasında *Kaniş Kārumu*'nun *Merkez Kārum* durumunda olması,¹⁵⁴ *Kaniş*'in Eski Anadolu tarihi içindeki önemini göstermektedir. Şehrin bu konumunun sonra Eski Hitit Dönemi'nde de devam ettiği Hititçe kaynaklarda geçen *Neşa* şehrinin *Kaniş* ile aynı yer olduğu ileri sürülmüştür.¹⁵⁵

Kültepe dışında, Alişar ve Boğazköy yerleşimlerinde çiviyazılı tabletler bulunmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, kolonilerin merkezi *Kaniş*'tir. *Kārum*'lar kentlerin dışında kurulan pazar yerleridir. *Wabartum*'lar ise ya *Kārum*'lar arasındaki konaklama ve kontak noktaları ya da küçük pazar olan yerleşimlerdir. Bu yerleşimler (Resim 12) *Kaniş*'e bağlıdırlar. Yerel krallıklara karşı çeşitli sorumlulukları olsa da yönetimleri Asur'a bağlı olan bu yerleşimlerde, Asur tarafından atanan yöneticiler bulunmakta ve Asur yasaları uygulanmaktadır. Ayrıca yerli krallıkların hükümleri, bu merkezlerde de geçerliliğini korumaktadır. Asurlu tüccarlar yerel krallıkların belirlediği kurallar çerçevesinde ticaret yapabilmekte, vergilerini vermekte ve diğer sorumluluklarını yerine getirmektedirler. Yerel krallıklar da, bu yerleşimlerin işleyişine karışmamakta mümkün olduğu kadar ticaretin ve tüccarların güvenliğini sağlamaktadır.¹⁵⁶

¹⁵¹ Erkan Ildız, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği, No. 297, İstanbul 2013, s. 33.

¹⁵² Edward Stratford, *A Year of Vengeance: Time, Narrative, and the Old Assyrian Trade*, Walter de Gruyter Inc., Boston/Berlin 2017, s. 44.

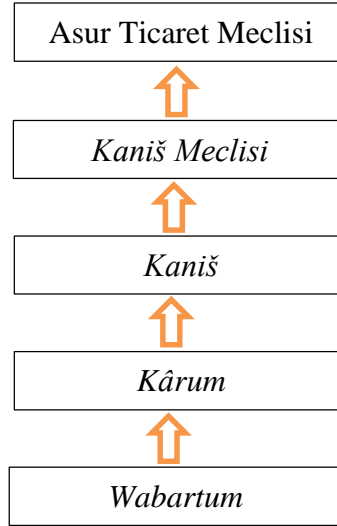
¹⁵³ H. G. Küçükbezi, agm., 2011, s. 29.

¹⁵⁴ E. Memiş, agm., 2011, s. 389

¹⁵⁵ Yüksel Arslantaş, *Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu'da İktisadi Hayat*, Örnek Ofset ve Matbaacılık, Elazığ 2008, s. 3.

¹⁵⁶ Mogens Trolle Larsen, "Partnership in the Old Assyrian Trade", *Iraq*, Vol. 39, No. 1, London 1977, s. 62.

Sonuç olarak, karmaşık ve geniş ticaret sisteminden, küçük *Wabartum* yerleşmelerinin en yakınındaki *Kârum*'a, *Kârum*'un da *Kaniş*'e ve buranın da kent meclisiyle birlikte doğrudan Asur'a bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ele geçen birçok belge *Kaniş*'teki kurumların Asur'dakiler örnek alınarak düzenlendiğini göstermektedir. Bu durum şematik olarak aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Şekil 1: Koloni Devri'ndeki Ticari Kurumların Hiyerarşik Bağlılıkları.

Asur, MÖ 2000'li yıllardan 612 yılına kadar devam eden, ilk önce, Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken, birinci bin yılının ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içine alan büyük bir imparatorluk olmuştur. Çiviyazılı belgelere göre 3. bin yılın ikinci yarısında Asurlular, belli bir süre Guti, Akad, Subar ve III. Ur Hanedanlığı'nın kültürel ve politik hâkimiyeti altında kalmışlardır.¹⁵⁷

III. Ur Dönemi'nin en belirgin özelliği yapılan bütün işlerin kayıt altına alınmasıdır. Değirmencilikte ve dokumacılıkta çalışan ve kamış kesen tüm çalışanların sayıları saptanmış ve bunlara yapılan ödemeler masraf listeleri denilen tabletlere kaydedilmiştir. Böylece vergi kaybının önüne geçilerek, güçlü bir ekonomi sağlanmaya çalışılmıştır. Kral Ur-Nammu gelir giderlerin kaydını bu şekilde tutturarak, ekonomi alanında da yetkin olmuş devletin ve toplumun her kademesinde gücünü hissettirmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Yusuf Kılıç, "Çiviyazılı Belgelerde Subartular", *III. Uluslararası Türk Şöleni Bildirileri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2012, s. 667.

¹⁵⁸ Ferhat Çiçek, "Mezopotamya'da İlk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö. 2112-2005)", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 5, S. 11, Sinop 2019, s. 496.

Asurlular politik ve kültürel olarak etki altında kaldıkları III. Ur Hanedanlığının kayıt ve arşivleme sistemini hayatlarına geçirmişlerdir. Asurlular zaman zaman egemenliklerini kaybetse de, her seferinde öncekinden daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmayı başarmışlardır. Asur Devleti'ni zamanın en büyük imparatorluğu haline getiren en önemli etken, hiç şüphe yok ki, kurmuş oldukları askeri teşkilatları ve güçlü ordularıdır.¹⁵⁹ Dönemin en önemli ticaret merkezi olmasının nedeni, hem Güney Mezopotamya'dan hem de İran coğrafyasından Kuzey Suriye ve Anadolu'ya geçilen yol güzergâhında bulunmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁶⁰ Adı geçen bölgede, bu eski halkla kaynaşan Samiler, yüzyıllarca süren Asur Devleti'ni kurmuşlardır.¹⁶¹

Asur tarihi genellikle Eski Asur Dönemi (MÖ 2000 ± 1600), Orta Asur Dönemi (MÖ 1500 ± 1000) ve Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000 ± 612) olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Bu kronoloji Asur siyasi tarihinin inişli çıkışlı görünümü ile pek uyum göstermemektedir. Asur'un bir güç olarak tarih sahnesine çıkması MÖ 2000'lere denk gelse de devlet haline gelmesi I. Şamsi Adad ile gerçekleşmiştir. Onun ölümüyle Asur büyük bir güç kaybına uğramıştır. Orta Mezopotamya'da Eski Babil'in meşhur kralı Hammurabi hâkimiyet sürmeye başlamıştır. Egemenliğin yer değiştirdiği dönemde tarih MÖ 1700'leri göstermektedir. Bu tarihten sonra Asur 300 yıl kadar Hurri-Mitanni Devleti'nin egemenliği altında sıradan bir şehir konumundadır. Asur'un MÖ 3. bin yıldaki durumu hakkında bilgileri ise Akad ve III. Ur dönemindeki az sayıda belge ve kalıntılar bize vermektedir.¹⁶²

Asur Devleti henüz tarihte yerini almadan, Anadolu ve Mezopotamya arasında münasebetlerin başladığını biliyoruz. Alışar Höyük Kalkolitik ve Eski Tunç dönemleri ve Troia'da birinci ve ikinci tabakalar arasında bulunan silindir mühürleri MÖ 3. bin yılın başlarında Anadolu ve Mezopotamya münasebetlerinin göstergesi olması açısından önemlidir. Akadlı tüccarların Anadolu'daki faaliyetlerini Kültepe Höyüğü'nde ele geçen mühür baskılardan öğrenmekteyiz. Erken Tunç Dönemi'ne tarihlendirilen söz konusu mühür baskıları Kültepe'nin bu dönemdeki uluslararası bağlantılarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mezopotamya ve Suriye ile

¹⁵⁹ L. Gürkan Gökçek, Faruk Akyüz, "Asur Ordusu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 54, Ankara 2013, s. 42.

¹⁶⁰ Hakan Erol, "Eski Asur Şehir Devletinin Ticari Tekelleşme Politikası", *AÜ DTCTF TB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, Ankara 2015, s. 426.

¹⁶¹ Hüseyin Sever, "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri", *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 31, S. 1-2, Ankara 1987, s. 421.

¹⁶² L. G. Gökçek, age., 2015, s. 35.

olan yakın ticari ilişkiler Orta Anadolu'nun güçlü krallıklarından biri olan ve eski adı Kaniş olan Kültepe'nin dönem itibarıyla önemini de yansıtmaktadır.¹⁶³ Bununla birlikte Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticari ve siyasi ilişkilerin başladığına dair ilk bilgiler *Šar Tāmhari* metninden elde edilmektedir. Bu belgede Akad kralı Sargon'un (MÖ 2334-2279), *Purušhattum* kentinde Akadlı tüccarlara yardım için, Orta Anadolu içlerine kadar uzanan askeri bir sefer yaptığından bahsedilmektedir.¹⁶⁴

MÖ 2000'lere gelindiğinde Akadlı Sargon Dönemi'nden beri devam eden Anadolu Mezopotamya münasebetleri çivi yazısının gelişip, ticaretle birlikte yakın bölgelere yayılmasına paralel olarak artmıştır. Bu dönemde Eski Asurlu tüccarlar Orta Anadolu içlerinde önemli ticaret merkezlerinin temellerini atmışlardır. MÖ 2100'lerden hemen sonra Kuzey Mezopotamya'da mülkiyet anlayışı değişmiştir. Değişim gerçekleşmeden önce Sumerler beşinci kültür devirlerini yani klâsik dönemi yaşamaktaydılar. Çok iyi bir şekilde teşkilâtlandırılmış şehir prenslikleriyle yönetilmekteydiler. Bu teşkilât toprağın devlet emriyle işletilmesini ve elde edilen mahsulün de ambarlarda biriktirildikten sonra halka dağıtılmasını sağlamaktaydı. Bu yüzden teşkilâta yüzlerce memur ve kâtibin çalışmasına ihtiyaç vardı. Şehir beyi “*Ensi*”, şehrin bağlı bulunduğu tanrı namına yönetimin sahibiydi. Fakat bütün bu Ensi'lerin üstünde, tanrı mertebesine çıkarılmış ve merkezi bir kuvvet olan kral, kâh kudretli kâh zayıf bir surette saltanat sürmekteydi. Devlet şekillerinde tamamen “*etatizm*” hâkimdir.¹⁶⁵ *Etatizm*, en geniş anlamda devletin toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni tesis etmesi, yönetmesi ve yönlendirmesi demektir. Tapınaklar dönem itibarı ile sosyal yaşamın merkezi konumundadır. Buradaki din görevlileri ilk etapta tanrılar adına artı ürünün tapınağa getirilmesi fikrini halka benimsetmiştir. Tapınak yönetimlerinin güçlenmesi ile bu durum daha hafif ancak zorunlu bir hal almış ve haraç usulüne çevrilmiştir.¹⁶⁶

Sumer şehirlerinde devletin sınırları içerisindeki topraklar üç kısma ayrılmıştır. Bunlar tapınağa ait olanlar, kralın toprakları ve devlete ait olmakla beraber, işletilmesi için köylülere verilmiş topraklardır. Kraliyet ailesi ve tapınak yönetimine mensup olmayan Sumerliler kendilerine tahsis edilen tarla, bağ ve bahçelerin bakımlarından sorumluydu. Bu kişiler hasat ettiği ürünlerden ya da yine

¹⁶³ A. Yener, agm., 1983, s. 2-3.

¹⁶⁴ Emin Bilgiç, “Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu”, *AÜ DTCTF Dergisi*, TTK, C. VI, S. 5, Ankara 1948, s. 494.

¹⁶⁵ Benno Landsberger, “Sumerler”, *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 2, S. 5, Ankara 1944, s. 91.

¹⁶⁶ Tayfun Erkızan, *Tapınak*, Şenocak Yayınları, İzmir 2009, s. 21.

bu toprakların yardımıyla yetiştirdikleri hayvansal gıdalardan, kendi ailesinin ihtiyacı kadar alabilirdi. Sumer yasalarına göre elde ettikleri fazla ürünleri satamazlar, karşılığında herhangi bir şey alamazlardı. Kalanını tapınağa vermek zorunda idi.¹⁶⁷

Klâsik Dönem'in başında, yani MÖ 2200 senelerinde yaşamış olan *Lagaş* şehrinin "*Ensi*"si yani Kralı Gudea'dır. Şehrinin Tanrısı için yaptırdığı mabedin inşasını tarif ederken söylediği ilâhiler, bu dönemi anlatan belgelerdir. Hattâ yalnız İstanbul müzelerindeki, bu taşra şehriden çıkan 50 senelik bir döneme ait 80 bin idari belge bile, bu çok sıkı şehir idareciliği hakkında etraflı bir bilgi vermek için yeterlidir.

MÖ 2050 yıllarında bir yandan içerde başlayan çözüme ve çöküntüler, diğer yandan da dıştan gelen zorlamalar yüzünden, bu devlet şeklinin çok kısa sürede yok olmaya doğru gittiği anlaşılmaktadır. Sistem olduğundan çok farklı bir yere doğru evrilmek durumunda kalmıştır. Çok yüksek bir makam sayılan Ensi unvanı, ufak tımar sahiplerine verilen bir rütbe mertebesine kadar düşmüştür. Devlet nizamı ve şehir teşkilâtı yerine, fertlerin sözleşmelerle, yükümlülük altına alınması ve kanunlarla bağlantısı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bulunduğu şehrin özelliklerini gösteren bir sembol olan mabet, artık canlılığını kaybetmiştir. Konuşma dili olarak ölmüş olan Sumerce, mekteplerde varlığını sürdürmektedir. Manevi bir merkez olan Nippur şehri mekteplerinde, bu dil, o zaman başlamakta olan yeni dönemin yeni simasını kazanmaktadır. *Etatizm* yerine şahsi mülkiyet sistemi gelmiştir. Bu yeni sisteme ait olan, satış, kiralama, ödünç verme, satın alma, izdivaç mukaveleleri *Nippur* Mektepleri'nde oluşturulmuştur. Bu dönem bir Rönesans hareketi damgasını taşımaktadır. Artık bu dönemde, gerek edebiyat, gerek ilim son şeklini ve bütünlüğünü kazanmış bulunmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan ve derebeylikle karıştırılan Babil'deki idare sistemi, kendi aslının Sumer tesirine bağlı bulunduğunu inkâr edemez.¹⁶⁸

Bazı farklılıklarla Asur ve Babil ülkelerinde eski devletçilik ilkesi yerine Sumerler'in uygulamakta olduğu şahsi mülkiyet sistemi görüşü hâkim olmuştur. Asur Devleti ve halkının hızlıca kalkınmasının önünü açılmıştır.¹⁶⁹ Bu durum Mezopotamya'da ekonomik canlanmaya sebep olmuş ve gelişen iktisadi hayat

¹⁶⁷ Mehmet Yunus Akrep, "Sumer Ekonomisinde Tapınak Faktörü", *Mavi Atlas Dergisi*, C. 5, S. 2, Gümüşhane 2017, s. 467.

¹⁶⁸ B. Landsberger, agm., 1944, s. 93.

¹⁶⁹ H. Sever, agm., 1991, s. 248.

sonucunda dışarıya açılma ihtiyacı duyulmuştur. Anadolu da, ticaret şartları bakımından cazip bir pazar olarak görülmüştür.¹⁷⁰ Bu ilişkiler ilk olarak Akadlar Dönemi'nde kurulmuştur. Ancak bu dönemdeki ticari ilişkiler, sadece kervan ticareti ile sınırlı kalmıştır. Ticaret merkezleri gibi sistemli ve yerleşik bir düzen daha sonraki evrede gerçekleşmiştir.¹⁷¹

Önce Eski Akad sonra da III. Ur Devleti'nin hâkimiyeti altındaki Asur şehri, III. Ur Devletinin MÖ 2000'li yıllarda yıkılmasının ardından, zengin tüccarlar zümresi tarafından yönetilen bağımsız bir şehir devleti haline dönüşmüştür. Asur şehri bugünkü Irak'ın kuzeyinde, Musul şehrinin 100 km kadar güneyinde, Dicle Nehri'nin geçilmeye müsait bir kesiminde kurulmuştur. Hem Güney Mezopotamya'dan hem de İran coğrafyasından Kuzey Suriye ve Anadolu'ya geçilen güzergâhta olmasının sağladığı stratejik konumu itibariyle, dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu durumu ekonomik yükselişte fırsata dönüştürmek isteyen Asur'un ilk bağımsız krallarından bazıları da, bugün adına “*moratoryum*” denilen, borçların affı ya da ertelenmesi anlamına gelebilecek “*addurarum*” uygulayarak, çevre ülkelerdeki tüccarları Asur'a çekmek istemişlerdir. Kral İluşumma'ya ait bir kitabede okuduğumuz, “*Akadlılara ve onların oğullarına addurarum uyguladım. Bataklıkların kıyısından, Ur, Nippur, Awal, Kismar ve tanrı İştaran'ın Dēr'inden Asur'a kadar onların bakırlarını yıkadım.*” sözlerinden, İluşumma'nın, önemli bir kumaş üretim merkezi olan ve Basra Körfezi'ndeki bölgelerden bakır ihraç eden Güney Mezopotamya şehirlerinin tüccarları için Asur'u bir cazibe merkezi haline getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İluşumma'nın ardılı I. İrişum da buna benzer bir uygulamayla, Asur'un ticarî bir merkez olmasına yönelik girişimlerde bulunmuş ve bir kitabesinde, “*gümüş, altın, bakır, kalay, hububat ve yünden çer çöpe kadar addurarum uyguladım.*” diyerek, tüccarların ticaretini yaptıkları malların serbest dolaşımına imkân veren kararlar aldığını vurgulamıştır.¹⁷²

2.2. Anadolu'nun Asurlu Tüccarları Cezbetmesi

Tarihte Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin yer almasının bir önemli nedeni de o dönemde Anadolu coğrafyasının yer altı ve yer üstü zenginliklerinin çok fazla olmasıdır. Asur'da sermaye şirketleri kuran büyük sermayedarlar Anadolu'ya da yayılarak, *tappau* adı verilen ortaklar, ticari ajanlar ve *şamallu* denilen yardımcıları da

¹⁷⁰ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 13.

¹⁷¹ H. Sever, agm., 1999, s. 35.

¹⁷² H. Erol, agm., 2015, s. 427.

bu şirketler adına ve kendi hesaplarına ticaret yapmışlardır. Ayna, tarak gibi süs eşyasına, kumaşlara ve kalaya kadar Anadolu'da çok istenen maddeleri, eşek kervanlarıyla Dicle ve Fırat boylarından çıkıp küçük-büyük ticaret merkezlerine uğrayıp, alış veriş yaparak *Kaniş*'e getirmişlerdir.¹⁷³ Eski Asur Devleti, Kuzey Mezopotamya'da kurulduktan sonra Babil'den ve Mezopotamya dışından gelen çeşitli maddelerle birlikte, kalayı da takas etmek için Anadolu'da *Kârum* ve *Wabartum* adı verilen ticaret merkezleri kurmuşlardır¹⁷⁴. Bu ticari amaçlı yerleşimlerin yaygınlaşması esasen Asurlu tüccarların Anadolu ile son derece organize bir biçimde sürdürülen ticari ilişkilerinin bir göstergesidir. MÖ 1974-1719 yılları arasında süren bu dönem Anadolu'da aynı zamanda yazılı tarihin ve Orta Tunç Dönemi'nin başlangıcı olarak da kabul edilir.¹⁷⁵ Buna karşın, incelediği belgeler ışığında Sever, Asur Ticaret Kolonileri Devri ticari faaliyetlerinin Asur kralı İlişuma'nın hükümranlılığı döneminden İşme-Dagan'ın krallık döneminin ortalarına kadar sürdüğünü ifade etmektedir.¹⁷⁶

Asurluların Anadolu'yu ticari faaliyetler için uygun bir yer olarak seçmelerinin nedenlerini;

- 1- MÖ 3000 yıldan kalma kral mezarlarının bilinen zenginliği,
- 2- Yerli halkın sahip olduğu hayat standardının düşüklüğü,
- 3- Yerli halkın tunç yapımında kalaya olan ihtiyacının büyük olması,
- 4- Anadolu'nun maden zenginliklerinin Asur'a götürülmek istenmesi şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁷⁷

İşte bu amaçla yola çıkan Asurlu tüccarlar zamanla Anadolu içlerinde bir ticaret şebekesi yani bir ticari teşkilat kurmuşlardır. Bu merkezlerde Asurlular kendi ürettikleri ve Babil'den veya Mezopotamya dışından getirilen mamul malları ve kalayı Anadolu'da pazarlamışlardır. Kısaca "*Kültepe Dönemi*" de denilen bu dönem Orta Tunç Dönemi'nin ilk safhasına rastlamaktadır.¹⁷⁸

¹⁷³ H. Sever, agm., 1991, s. 248.

¹⁷⁴ Hüseyin Sever, "Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen *Kima Awat Naruaim* Tabiri ve Değerlendirilmesi", *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 34, S. 1-2, Ankara 1990a, s. 151.

¹⁷⁵ Tahsin Özgüç, "Anadolu Ticaret Kolonileri Kültepe Kaniş", *Arkeo Atlas Dergisi*, S. 3, İstanbul 2004a, s. 10.

¹⁷⁶ Hüseyin Sever, "Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kronolojisinin Yeniden Değerlendirmesi", *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi*, 19-21 Temmuz 1990-Çorum 1990b, s. 136.

¹⁷⁷ Sabahattin Bayram, "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri", *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 36, s. 1-2, Ankara 1993, s. 1.

¹⁷⁸ Emin Bilgiç, "MÖ 2000 Yılında Mezopotamya Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadi Münasebetler", *Tebliğler ve Konferanslar 9. Meslek Haftası, TCK, Yay. No. 2*, İstanbul 1955, s. 199.

Asurluların Anadolu'da ticaret kolonileri kurması tarihte ilk değildir. Örneğin yaklaşık aynı tarihlerde *Sippar* ve *Mari* kent-devletlerinin farklı bölgelerde kolonileri bulunmaktaydı. Bu durumun Babil kent-devletinde varlığı, Hammurabi Kanunu'nun bir paragrafından (Kol., V., s. 32) tüccarların yabancı topraklarda bulunmasının normal bir durum olduğu şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Anadolu tarihinde, Mezopotamya Anadolu arasında yoğun bir alış-verişin yaşandığını Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki ekonomiyi ve ticari hayatı içeren ve büyük bir bölümü ticaret ve ekonomiyle ilgili yazışmalardan oluşan Kültepe tabletlerinden kolayca tespit edebilmekteyiz.¹⁸⁰ Bu tabletler Anadolu tarihinin ilk yazılı kaynakları oldukları için birinci derecede önemlidir.¹⁸¹ Kültepe Tabletleri başka konuları da ihtiva etmekle birlikte büyük oranda iktisadi içeriklidir. Bu belgelerden Asurlu tüccarların Anadolu'dan altın, gümüş, simli kurşun gibi maden cevherlerinden başka keçi kılı ve yapağı toplayarak Asur'a sevk ettikleri, oradan da kumaş ve kalay getirdikleri anlaşılmaktadır. Yine tabletler, yerli halkın daha çok ziraat ile uğraştığını ve borçlarını tarihleme olarak da kullanılan hasat zamanı ödediğini göstermektedir ki; bu durum maden ekonomisinin bu dönemde ne kadar geliştiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁸² Asurlu tüccarların Anadolu'da yaptıkları ticaretin belgelerinin günümüze kadar gelmiş olması Asur Ticaret Kolonileri'ni diğer Eski Çağ ticaret sistemlerinin önüne geçirmiştir.

Asurlu sermaye sahipleri, Anadolu'nun bazı ihtiyaçlarından faydalanarak, kendi ülkelerinin de ihtiyaçlarına cevap vermek gayesiyle, Anadolu ile sıkı bir ticari faaliyete girmişlerdir. Bu ticari sistem, batıda Tuz Gölü'ne, kuzeyde Kızılırmak kavisi boyunca Karadeniz'e Çorum ve Sivas bölgelerini de içine dâhil ederek güneyde Çukurova'ya kadar uzanmaktadır.¹⁸³

Asurlu tüccarların, ticari faaliyetlerini kolay bir şekilde yürütebilmesi amacıyla Anadolu'da *Kârum* ve *Wabartum*¹⁸⁴ diye adlandırılan teşkilatlar oluşturduklarına yukarıda değinilmişti. Bugün son okunan tabletlerde adı geçenlerle

¹⁷⁹ Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Asur Konuları ve Ammi- Saduqa Fermanı*, Ankara 2000, s. 188.

¹⁸⁰ E. Memiş, agm., 2001, s. 217.

¹⁸¹ H. Sever, agm., 1990a, s. 252.

¹⁸² Y. Arslantaş, age., 2008, s. 7-8.

¹⁸³ Emin Bilgiç, "Kültepe Tabletleri Üzerinde Yeni Çalışmalar ve Yeni İki Evlilik Vesikası", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1990, s. 424.

¹⁸⁴ Sabahattin Bayram, "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi", *XI. Türk Tarih Kongresi, TTK Basımevi, C. 1*, Ankara 1994, s. 211-214.

birlikte yer aldıkları şehirlerin adlarıyla anılan *Kârum* ve bir o kadar da *Wabartum* adı tespit edilmiştir.¹⁸⁵ Sayılarının artmasına kesin gözüyle bakılan bu *Kârum* ve *Wabartum*'ların büyük çoğunluğunun kesin olarak lokalizasyonu yapılamamıştır.

Günümüzde son zamanlarda ülkemizde bilinçsiz bir şekilde antik yerleşim yerine sahip olan birçok köy ve kasabanın adları değiştirilmiştir. Binlerce yıldır adı hiç değişmeden günümüze kadar gelmiş, Asur tarihinde önemli bir yeri olan Harran'ın Altınbaşak; Asur kralı III. Salmanassar'ın, Van Gölü'nün kuzeyine kadar ulaştığı bir seferinde tahrip ettiğini söylediği Arzaşkun (Urartu'nun ilk başkenti) olma ihtimali bulunan Ariçkus'un Kavuştuk olarak değiştirilmesi sadece iki örnektir. Bu uygulama ile o yerlerin geçmişle olan bağları koparılmakta, tarihî ve kültürel miraslarına gölge düşürülmektedir.¹⁸⁶

Kârum ve *Wabartum* dairelerinin Orta Anadolu'da geniş bir alana yayılmış bulunmaları ve tüccarların çok gelişmiş ticari teşkilatlarının varlığı Asur Ticaret Kolonileri'nin birdenbire ortaya çıkmadığının, bu ticari ilişkilerin bir öncesi olduğuna dair düşünceleri güçlendirmektedir.¹⁸⁷ Yapılan kazılarda, İdarî bir kurum olarak, *Kârum-Dairesi*'nin fizîken varlığına işaret eden mimarî bir kalıntıya henüz rastlanmamıştır. Mimarî buluntuların eksikliği, gerçekten böyle bir kurumun var olup olmadığı konusunu gündeme getirirse de, belgelerde geçen bazı ifadeler Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, tüccarların ticarî ve idari konularda yardım aldıkları bir *kârum-dâiresinin* varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Kt. o/k 67 metninde bu konuda dikkat çekici bilgiler verilmektedir: “*Senin haberin gereğince Kârum-Dâiresi'ne girdik ve kârumun belgelerini kontrol ettik. Senin adın hiç (bir yerde) kaydedilmemiştir!*” Bu metin fizîken bir *Kârum-Dâiresi*'nin olduğunu ve orada çeşitli belgelerin yazılıp, korunduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁸⁸

2.3. Yol Güzergâhları

Asur Ticaret Kolonileri, Orta Anadolu'da faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ticaretinin yol güzergâhlarını tespit etmek için, coğrafi araştırmalar sonucunda belirlenen fiziki coğrafyanın ve nehir

¹⁸⁵ Cahit Günbattı, “Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, AKT II*, Çorum 1990, s. 126.

¹⁸⁶ Cahit Günbattı, “Kültepe'den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara 2002, s. 80.

¹⁸⁷ S. Bayram, agm., 1994, s. 236.

¹⁸⁸ İrfan Albayrak, “Kaniş-Kârum'unun Bir Mektubu”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 6, S. 1, Ankara 2003a, s. 2.

yataklarının büyük ölçüde değişmediği düşüncesinden hareketle, kervanlar ya da ordular tarafından takip edilen rotalar nispeten doğru olarak tahmin edilebilmektedir. Bu teori, eski Asur yol güzergâhları için uygulandığında özellikle nehir yatakları Kuzey Mezopotamya için önemli bir ipucu vermektedir.¹⁸⁹

Neolitik Dönem'den Tunç Dönemi'ne kadar Anadolu insanının gerek kendi toprakları içerisinde gerek Anadolu'nun doğu ve güneydoğusuna ticaret yapmak için tercih ettiği güzergâhlar pek değişmemiş olup büyük oranda coğrafi faktörlere göre şekillenmiştir. Ayrıca kervan güzergâhlarının ortaya çıkmasında fiziki koşulların yanı sıra zengin maden yataklarının ve bu yatakların etrafına kurulmuş yerleşimlerin de belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Yol güzergâhlarının tespiti meselesine başka bir açıdan yaklaşacak olursak, dönemler boyunca birçok rota değişmediği için, daha geç dönemde kullanılan ve daha iyi bilinen Roma Dönemi yolları gibi birçok rotanın Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde de kullanıldığı ve hemen hemen aynı olduğu sonucuna varabilmekteyiz.¹⁹⁰

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Asurlu tüccarların Anadolu ile Mezopotamya arasında oluşturdukları ticaret ağının sistemli bir şekilde yapılması ulaşım ve taşımacılık faaliyetlerini de geliştirmiştir. Uygarlık tarihinin her döneminde uzak bölgelerle hızlıca haberleşebilmenin sosyal, iktisadî ve idarî yönden çok önemli yararlar sağladığına şüphe yoktur.¹⁹¹ Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde haberleşme faaliyetlerinin önemi artırmıştır. Bu dönemin mektuplarında Kültepe-*Kaniş* ile Asur arasında kervanlarla yola çıkan ve hem mektup hem de ticari mal taşıyan habercilerden söz edilmektedir.

Mezopotamya'da kil tabletler, Dicle ve Fırat nehirlerinin sağladığı uygun ulaşım koşullarına bağlı olarak kurulan kentler arasında iletişim aracı olmuştur. Ticari işlerde yazı öncesi de kullanımı olan ıslak kil hamuru bu iş için son derece uygun bir materyal olarak ortaya çıkmıştır. Güney Mezopotamya'da çiviyazılı belgeler değişik form ve ölçülerdeki kil tabletler üzerine yazılmaya başlanmıştır.¹⁹² Bu tabletler yazının icat edilmesine bağlı olarak, bilgilerin kalıcı olmasını sağlama

¹⁸⁹ L. Gürkan Gökçek, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Kervan Güzergâhları", *TSA Dergisi*, C. 8, S. 1, Ankara 2004, s. 153.

¹⁹⁰ D. H. French, "A Study of Roman Roads in Anatolia: Principles and Methods", *Anatolian Studies* Vol. 24, British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara 1974, s. 143-149.

¹⁹¹ İ. Albayrak, agm., 2016a, s. 17.

¹⁹² İrfan Albayrak, "Türkçe'de Yaşayan Bazı Sumerce Ve Akadca Kelimeler", *4. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum 2018b, s. 397.

yönünden bir görev üstlenerek günümüze kadar ulaşmışlardır.¹⁹³ Kt n/k1374 numaralı metin habercilerle ilgili bilgi vermekte ve bu metnin tercümesi ise şöyledir;

*“Amkuwa'nın ve kralın habercisi Hidašba, buraya geri döndü ve Amkuwa'lı şöyle dedi: Kumaşların sahibi buraya gelsin ve Lakkimišša'da yemin etsin ki, onun kumaşlarının bedelini ödeyeyim. Biz söyle diyoruz; Kim Lakkimišša'nın iştirak payı için yemin etti ve kim kârlı Asur'un kılıcı için çığnıyor? Sen yemin edeceksin ve kumaşların bedelini alacaksın!”*¹⁹⁴

Kârum, habercilere verdiği talimatlarında, “toplantınızda/meclisinizde” karşılığındaki “*ina puhri-kunu*” ifadesini sıklıkla tekrarlayarak, habercilerin çeşitli konuları görüşmek üzere toplantılar düzenledikleri ve bir kurul oluşturdukları yönündeki mevcut düşünceleri doğrulamaktadır.¹⁹⁵ Bu konu hakkında Kt 83 /k 17 numaralı metin örnek teşkil edebilir. Bu metnin tercümesi şöyledir;

*“Kaniš kârumu'na söyle, sizin elçiniz ve Wahšušana kârumu şöyle der; Ulâma ve Šalatuar wabartum'larının bize gönderdikleri mektuplarını biz okuyup mühürledik ve size aktarmaktadırlar. Biz mektupları okuduğumuz günde, iki haberciyi Ulâma yolundan, iki haberciyi Šalatuar yolundan Puruštattum'a meseleyi halletmeye gönderiyoruz. Bize getirdikleri ilk meseleyi size bildireceğiz ve kulağınızı açacağız (sizi haberdar edeceğiz). Kâtip İkuppia bizim elçimizdir.”*¹⁹⁶

Anadolu ile Mezopotamya ve Suriye toplulukları arasında maden ticareti faaliyetleri çok daha önceki zamanlarda başlamasına rağmen maden ticareti yapan tüccarların kullandıkları yol ve istasyonlarla ilgili çok açık tarihi bilgiler yoktur. Bu sebepten tüccarların yol güzergâhlarını ve dolayısıyla maden ticaretinin yol şebekesini ancak MÖ 2000 yılından itibaren takip etmek mümkündür. Bu tarihlerde Asurlular Anadolu toplumları ile canlı bir ticari aktivite içerisinde olmuşlardır. Bu ticaretin yönetim merkezi, yani asıl sahibi, yüzlerce yıl Asur Devleti'nin siyasi, dini ve kültürel başkenti olmuş Assur idi. Assur (Qalat at Şargat) Dicle'nin sağ kenarında, Hamrin Dağları'nın yüksek uzantısı üzerine kurulmuştur. Asur, Güney ve Kuzey

¹⁹³ Nuray Yıldız, *Eskiçağ'da Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 6.

¹⁹⁴ Salih Çeçen, “Yeni Asur Belgelerine Göre Yerli-Asurlu Münasebetleri”, Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 1990, s. 143-145., Sebahattin Bayram, “Koloni Çağı'nda Kayseri'nin Ticari Hayatı”, *Erciyes Üniversitesi I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 1996 Bildirileri*, Kayseri 1997a, s. 35-42.

¹⁹⁵ İ. Albayrak, agm., 2003a, s. 3.

¹⁹⁶ Cahit Günbattı, “Kârum'lar Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler”, *34. Assiroloji Kongresi Bildirileri*, İstanbul 1987, s. 480.

Mezopotamya arasındaki en önemli nehir yoluna hâkim olmakla birlikte aynı zamanda Anadolu’yu İran’a bağlayan kervan yolları üstünde bulunmaktaydı. Onun bu doğal konumu hem Güney Mezopotamya hem de Anadolu ile ticareti kolaylaştıran en önemli etken olmuştur. Dicle boyunca Asur’u Babil’e bağlayan büyük kervan yolu bu ticareti çok kolaylaştırmıştır. Bu coğrafi şartları Asur’a ülkeler arası ticaret kolaylığı şansını tanımış ve bu alandaki girişim ve deneyimlerinin artmasını sağlamıştır. Bu ticarete Asurlu tüccarların, Anadolu’da kullandıkları yol güzergâhları hakkında bilgiler ise Kültepe Tabletleri’nden elde edilmektedir.¹⁹⁷ Bu tabletlerde, tüccarların izledikleri yollar anlatılmıştır. (Resim 11). Ancak tabletlerde bahsedilen *Kârum* ve *Wabartum*’ların (pazar yeri) birçoğunun lokasyonu hakkında günümüzde bilgi bulunmamaktadır. Metinlerde, yer tespitinde çok yararlı olabilecek arazi tasvirleri, dağ ve nehir isimleri gibi coğrafi unsurlara pek yer verilmemektedir. Bu da lokalizasyon çalışmalarındaki temel güçlüğü oluşturmaktadır. Sonraki Hitit kaynaklarında “*Marasanta/Marasantiya*” olarak birçok kere geçen ve Koloni Devri’nde bazı şehirlere ulaşabilmek için kervanların geçmek zorunda oldukları Kızılırmak’tan ve heybeti ile Mezopotamya’dan gelenleri mutlaka etkilemiş olan Erciyes Dağından hiç söz edilmemesi şaşırtıcıdır.¹⁹⁸ Bununla birlikte yazılmış metinlerdeki bazı ipuçları ve arkeolojik buluntulardan tüccarların olası güzergâhları hakkında bilgiler edinilebilmektedir. Asur-*Kaniş*, ve Anadolu içerisindeki kervan güzergâhları üzerinde yer alan merkezlerin sayıldığı, kervan masraf kayıtları veya bunlara benzer üslupla yazılmış mektuplar lokalizasyon konusunda önemli belgelerdir.

Kt. g/k 220 numaralı belgede yapılan harcamalarla beraber çizilen bir yol haritası vardır:

“3 talent 28 mina İli-âlum’un awītum’u; 10 mina Amur-Assur’un; 10 mina İddi(n)-Amurru’nun; toplam (kalay) 3 talent 48 mina’dır. Asur’dan Apum’a kadar her bir talent bana 2 mina 2’şer šeqel’e mal oldu. Kafa-vergisi (olarak her bir şahıs için) 15’er šeqel (üzerinden) 7 5/6 mina 8 1/2 šeqel ödedim. Apum’dan Haqa’ya kadar 3 talent 40 mina onun awītum’udur (ve) her bir talent bana 2 1/2 mina 2’şer šeqel’e mal oldu. Kafa-vergisi (olarak her bir şahıs için) 5’er šeqel (üzerinden) 9 1/3

¹⁹⁷ Tahsin Özgüç, *Kanes/Nesa, The International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Capital Town*, YKY, İstanbul 2004, s. 3.

¹⁹⁸ C. Günbatti, agm., 2002, s. 79.

mina 2 ŧeql ödedim. Haqa'dan Tegarama'ya kadar onun awitum 3 talent 30 mina'dır (ve) her bir talent'e 1/2 mina 4'er ŧeql'den 1 5/6 mina 9 ŧeql ödedim."¹⁹⁹

Kt. n/k 832 numaralı metinde *Tismurna, Hattuŧ, Turhumit, Tuhipiya, Washaniya, Marithum* gibi bakır ticaretiyle dönemin maden ekonomisinde etkin rol oynayan çok sayıda yer adından bahsedilmektedir.²⁰⁰

Bu çerçevede kullanıldığı öngörülen farklı güzergâhlar teklif edilmektedir. Örneğin: B. J. Bietzel, üç farklı güzergâh kullanabildiklerini öngörmektedir. Bu güzergâhlar,²⁰¹

- Asur'a gitmek için Kayseri'ye oradan Pınarbaŧı'na, Gürün, Darende, Malatya güzergâhını izleyerek Diyarbakır'a buradan da Dicle yatağını izleyerek Asur'a ulaşabilmekte idi.
- Önerilen bir diğer güzergâh ise, Asur'dan *Kaniŧ*'e ulaşabilmek için Dicle'yi izleyerek Harran, Urfa, Birecik, Gaziantep ve Adana'dan geçerek Gülek Boğazı üzerinden Kaniŧ'e ulaşmakta idi.
- Üçüncü bir güzergâh ise Dicle'yi izleyerek Harran, Urfa, Birecik, Gaziantep'e ulaŧtığında kuzeye yönelerek Pazarcık, Kahramanmaraŧ ve Kussuk Beli üzerinden Elbistan'a Sarız, Kuruçay üzerinden Pazarviran'a ve Erciyes Dağı'nın kuzeyinden *Kaniŧ*'e ulaşmaktadır.

Diğer bir görüşe göre, kalay ve kumaŧı Asur'dan Anadolu yaylasına getiren eŧek kervanları, doğal ve tarihi iki yoldan birini izlemektedir:

Birinci yol veya "Güney Yolu": Dicle, Habur, Balih vadileri üstünden Urfa'yı Fırat'ı geçip ardından Birecik'e, oradan geçerek Gaziantep ve Kahramanmaraŧ'a, oradan kuzeye doğru Doğu Toros geçitlerindeki zorlu yolculuktan sonra, Göksun-Sarız-Pınarbaŧı yolundan *Kaniŧ*'e erişilmektedir. Göksun'un doğusundaki Elbistan Ovası yerleşim tarihi ve höyüklerin çokluğu bakımından çok önemlidir. Büyük ŧehirlerin oluşturduğu höyüklerin hepsi, Koloni Devri'nde meskûndü. Elbistan'dan Malatya'ya ve Darende Gürün yolundan da *Kaniŧ*'e erişmek kolaydır. Güney yolu Kahramanmaraŧ'a uğramadan Pazarcık-

¹⁹⁹ C. Günbattı, agm., 2002, s. 81.

²⁰⁰ İrfan Albayrak, "Uŧur-ŧa-İŧtar'ın Arŧivinden Bakır Ticareti İle İlgili Bir Mektup", Sedat Erkut, Özlem Sir Gavaz (Ed.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ahmet Ünal Armağanı, İstanbul 2016b, s. 26.

²⁰¹ Barry J. Bietzel, "The Old Assyrian Caravan Road in the Mari Royal Archives", (Edt; G. D. Young), *Mari in Retrospect*, Winnona Lake 1992, s. 55, 56.

Gölbaşı-Doğanşehir yoluyla, Malatya'ya veya Malatya'ya uğramadan Gölbaşı-Sürgü-Darende-Gürün'den *Kaniş'e* ulaşmaktadır.

İkinci yol: “Kuzey Yolu”: Diyarbakır-Elazığ veya Fırat'ı Samsat'tan geçerek Malatya'ya ulaşmakta ve Gürün-Darende-Pınarbaşı'ndan *Kaniş'e* ulaşmaktadır.²⁰²

Asurlu tüccarların, mallarını Anadolu'ya taşıırken aslında birden çok güzergâh alternatifine sahip oldukları bilinmektedir. Aslında güzergâh tercihlerini belirleyen temel unsur, eğer *Kaniş'e* kadar geleceklerse, Fırat Nehri'nin nereden geçilmesi konusuydu. İşte bu durumda *Hahhum* kenti bir eski Anadolu şehri ve krallığı olarak öne çıkmaktadır. Metinler gösteriyor ki *Hahhum*, adeta kervanların, ulakların ve tüccarların bir araya gelip, mesaj ve malların değişimini yaptıkları ve alacak ve borçlarını tahsil ettikleri bir buluşma ya da hesaplaşma noktası haline gelmiştir.²⁰³

Uzunluğu 1000 km olan bu karayolu ticareti cesaret ve korunma isteyen zor bir girişimdir. Ancak, bunun deniz yoluyla yürütülen ticarete göre daha az riskli olduğu bilinmektedir; çünkü bunda korsan veya geminin batma tehlikesi yoktur. Bunu, mektupların *Kaniş'e* zamanında ulaşmış olması ve nakliye sözleşmelerinde hırsızlıktan şikâyet edilmemesi de doğrulamaktadır.²⁰⁴

S. Bayram bu hususta kesin bir harita vermenin mümkün olmadığını söylemekle beraber, “*Asur'dan Anadolu'ya gelen kervanlar muhtemelen şu güzergâhlardan geçmiş olmalıdır!*” diyerek dört güzergâh öngörmektedir. Kervan, Asur'dan hareket ettikten sonra *Ninive*, *Şubat-Enlil* ve *Balih'i* geçip Karkamış'a ulaşmakta ve daha sonra şu yolları izlemektedir.²⁰⁵

1. Doğrudan kuzeye yönelen ve Adıyaman Samsat yakınından ve Malatya'dan geçip *Kaniş'e* uzanan yol.
2. Karkamış'tan sonra kuzeybatıya yönelen ve Maraş yakınlarından ve Göksun'dan geçip *Kaniş'e* uzanan yol.
3. Karkamış'tan batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra kuzeye yönelen *Kaniş'e* uzanan yol.

²⁰² T. Özgüç, age., 2005, s. 24.

²⁰³ İ. Albayrak, agm., 2018a, s. 8.

²⁰⁴ T. Özgüç, age., 2005, s. 24.

²⁰⁵ S. Bayram, agm., 1997a, s. 36.

4. Karkamış'tan batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra biraz daha kuzeybatı yönünde ilerleyen ve Tuz Gölü'nün hemen kuzeyinden bu defa kuzeydoğudan *Kaniş*'e uzanan yol.

İleri sürülen görüşler ışığında diyebiliriz ki, Asurlular Anadolu'ya ulaşırken ya da Asur'a geri dönerken bir tek güzergâh kullanmamışlardır.²⁰⁶ Biz de geçiş noktaları olarak tespit edilen yerlerin bulaşıcı hastalık, iç savaş gibi, o günün şartlarında seyahat etmeye elverişli olup olmaması güzergâh seçimlerini etkileyen en önemli faktör olmuştur diye düşünmekteyiz.

Azımsanamayacak sayıda belgede, pek çoğu Orta Anadolu'da olmak üzere, Asurlu tüccarların faaliyet alanlarındaki merkezlerde meydana gelen isyan, iç karışıklık, savaş gibi siyasi olayların konu edildiği görülmektedir.²⁰⁷ Anadolu'da şehir devletlerinde çıkan isyan olaylarından bahsedilen birçok belgenin *Kaniş*'in II. tabakasına tarihli ve birbirleriyle çağdaş arşivler olması da ayrıca dikkate değerdir. Lîmum isimleri üzerinde yapılan istatistikî araştırmaların gösterdiği üzere, Kültepe arşivlerinin birçoğunun KEL 80 ila 110 arasında (MÖ 1993-1863) tutulduğu iç karışıklıkların yaşandığı ticaretin en yoğun olduğu bu dönemde yolların zaman zaman kullanılmadığı anlaşılmaktadır.²⁰⁸ Bu konu hakkında Kültepe Metinleri'nden elde edilen bazı örnek içerikleri aşağıda sunulmuştur.

Kültepe kazılarında ele geçen Kt 93/k 179 numaralı belgede; “*Ulama'da (bir) kral olmadığından ülkede isyan yaşanmaktadır ve gelen (ticari trafik) yoktur! Wahşuşana'da gözlemleyeceğim (ve) senin talimatına göre hareket edeceğim. Ayrıca eşek(leri) tutuyorum. 10 güne kadar (bekleyeceğim) ve yol ne zaman açılacak? diyeceğim. Eğer eşek(leri) götürmemişlerse onları sana geri getireceğim*”²⁰⁹ denmektedir.

Kt n/k 1251 kazı envanter numaralı belgede; altın ticaretiyle ilgili cümlelerden sonra, “*ikûpia'ya şöyle söyle: Eğer şimdiye kadar Kaniş'te isen,*

²⁰⁶ Y. Aslantaş, agm., 2008, s. 36.

²⁰⁷ Hakan Erol, “Kültepe'den Bir Metne Göre Asur Bölgesinde Yaşanan Bir İsyan ve Anadolu'daki Diğer İsyanlarla İlgili Kayıtlar”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivler*, C. 11, S. 2, Ankara 2017, s. 33.

²⁰⁸ Gojko Barjamovic, Thomas Hertel, Morgan Trolle Larsen, *Ups and Downs at Kanesh-Observations on Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period*, *Nederland Institute voor het Nabije Oosten*, Leiden 2012, s. 56, 60, 65.

²⁰⁹ Cecile Michel, “Nouvelles Donnees de Geographie Historique Anatolienne d'apres des Archives Recentes de Kültepe”, K. Strobel (ed.) *New Perspectives on the Historical Geography and Topography of Anatolia in the II and I millennium B.C.*, *Eothen*. 16, Nederland 2008a, s. 243.

Wašhania'ya geç! memleket tekrar sakinleşinceye kadar buraya gelme!” Bu cümlelerden *Kaniš-Wašhania* hattından sonraki bir güzergâhta bulunan bir şehirde ayaklanma olduğunu ve tüccarların da bundan etkilediğini anlıyoruz. Belgeden, tüccarların birbirini uyardıklarını görmekteyiz. Çeçen bu ayaklanmanın olduğu şehir *Purušhattum* olabilir demektedir.²¹⁰

Kt. n/k 832 numaralı tablet, İdi-İštar'a kardeşi Uşur-ša-İštar ve ticari bağlantısı olduğu tahmin edilen Ennanum tarafından, kaleme alındığı anlaşılan zorunlu istikamet ve yer değişikliğine gidilmesi haberini veren mektuptur. Mektuptan anlaşılan, “*Turhumit Kârum (dairesinin) kararına göre, bir Asurlu bizzat, Hattuş ve Tišmurna'ya gitmeyecek hatta Tišmurna'da oturmakta olan Asurlular ve eşlerini, onlar buraya Turhumit'e çıkaracaklar.*” şeklinde ifadeler geçmektedir. Buradan Asur vatandaşlarının *Hattuş* ve *Tišmurna*'ya girişlerinin kısıtlandığı anlaşılmaktadır. *Tišmurna*'da bulunan Asurluların eşleriyle birlikte *Turhumit*'e gitmek zorunda oldukları da vurgulanmaktadır. Tablette *Turhumit Kârum*'unun neden böyle bir karar aldığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Belki de *Tišmurna* ve *Hattuş* şehirlerinin kendi aralarında yaşadıkları bazı sosyal veya siyasi sorunlar, tüccarların ticaret ve can güvenliğini önemli ölçüde etkilemiş ve sonucunda tüccarların *Hattuş*'a girişi yasaklanmıştı. Bu yüzden *Tišmurna*'da bulunan Asur vatandaşlarının da can ve mal güvenliğini korumak için *Turhumit*'e tahliyesi gerekmişti.²¹¹

Aššur-nādā arşivine ait tabletler içinde olan Kt m/k 13 numaralı mektupta ise *Purušhattum*'daki isyandan bahsedilmektedir: “... *Kaniš'te 10 mina kadar gümüş (kâr) elde edilemeyeceğini sen bilmiyor musun? Purušhattum'da isyan olduğu bilinmektedir; bu yüzden (oraya) gidemedim. Yol açıldığı zaman (oraya) gidip ya senin kalayının içinden bir veya iki talent kalayı ya da satılacak kumaşları Aššur-malik bana verecek ve senin için 10 mina kadar gümüş yapacağım.*”²¹² Yollar kapandığında ticarete düşülen zor durumu anlamak açısından güzel örneklerdir.

²¹⁰ Salih Çeçen, “Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara 2002, s. 66.

²¹¹ İ. Albayrak, agm., 2016b, s. 29.

²¹² H. Erol, agm., 2017, s. 29.

2.4. Kaçakçılık

Asurlu tüccarların, yerli idareciler tarafından alınan birtakım vergilerden kurtulmak ve yasaklanmış bazı malların ticaretini yapmak için yasadışı yollara başvurdukları ve gümrük izni olmadan malı şehre sokmak için kaçakçılık yaptıklarını metinlerden öğrenmekteyiz. Kaçakçılıkta kullanılan yol güzergâhları konusunda ileri sürülen pek çok görüş mevcuttur. Genel kabul gören görüş ise, Asurlu tüccarların kıymetli madenlerin vergilerini ödememek için zaman zaman kaçakçılık yaptıkları, bunun için de “*harran suk/qinnim*” “*Gizli Yol*” olarak bilinen dağlık kesimden oluşan *Kuzey Yolu*’nu tercih ettikleri şeklindedir. Bazen tüccarlar, yaşanan olaylar nedeniyle meslektaşlarına “*Gizli Yol*”u kullanmalarını tavsiye etmektedirler.²¹³ Günbattı, *Harran suk/qinnim in, qaqqadatum* ve *šaddu’atum* vergilerinin geçtiği metinlerden örnekler vererek, bu yolların sadece kaçakçılar tarafından kullanılan kontrol dışı yollar olmadıklarını, fakat sıkça gidilip gelindiği anlaşılan, asıl güzergâh dışındaki yollar olduklarını söylemektedir.²¹⁴

AKT 3, 34 numaralı metin ise, *Wahšušana*’dan *Šalatuwar*’a oradan da *Purušhattum*’a seyahat eden bir kervanın yolda yaptığı masrafların kaydını içerir. Metinde sırasıyla “*Wahšušana-Šalatuwar güzergâhında yapılan ödemeler listelenmekte ve köprüden geçen her bir eşek için 20’şer sheqel bakır ödendiği*” yazılmıştır. Metnin devamında ise “*Purušhattum’daki ödemelerin kaydı verilmekte ve her bir eşek için bu kez 15’er sheqel nishatum vergisinin köprüde ödendiği*” ifade edilmektedir. *Nishatum* vergisinin köprüde alınması, en azından bazı köprülerde vergi istasyonlarının varlığının delili olduğunu düşünsek de, ilk defa AKT 3, 34 nolu belge ile öğrendiğimiz bu bilginin farklı uygulamanın diğer Anadolu köprülerinde de geçerli olup olmadığı daha fazla belgeye muhtaçtır. *Nishatum* vergisinin köprüde tahsil edilme sebebinin şehre kaçak yollardan girecek malların neden olduğu vergi kaybını engellenmesi olduğunu düşünmekteyiz.²¹⁵

Ancak, BIN 4: 4,5, Kt a/k 405, 25 ve Kt 83/k 284, Kt n/k 705, Kt 75/k 58 ve Kt 83/k 284 no’lu metinlerde, *Harran sūki/annim* üzerinden sokulan mallar için vergi konduğu ve Kt n/k 765 no’lu belgede ise büyük ihtimalle bu yolu kullanan kervan refakatçisinin hapse atıldığı anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu yolu kullanmanın

²¹³ H. Bahar, agm., 2010, s. 264.

²¹⁴ C. Günbattı, agm., 1987, s. 483-484.

²¹⁵ Remzi Kuzuoğlu, “Eski Asurca Metinlerde Anadolu Köprüleri”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 2, Ankara 2018, s. 120.

“kaçakçılık eyleminde bulunma” anlamına gelip gelmediği henüz kesinleşmese de tartışma konusudur. Bu yollar, tüccarların kaçakçılık amacıyla kullandığı yollar olup, daha sonra yerel idareciler tarafından tespit edilen ve sonradan vergilendirilen yollar olmalıdır.²¹⁶

Bir mektupta, üç Asurlu tüccar, ortaklarından şüphelendikleri için, ondan hiç bir malın kaçakçılığını yapmamasını isterler ve aynı mektupta *Puşu-ken* adlı birine kaçak mal gönderen bir kişiden söz ederler.²¹⁷ Bir metinde geçen; “*Kaçak mallar yakalandı, saray Puşu-ken (adlı tüccarı) hapse attı. Gardiyanlar çok uyanık! Bütün ülkelere kaçakçılık bildirildi ve nöbetçiler kondu. Dikkat! Kaçakçılık yapmayın!*” cümleleri ile kaçakçılık yapan tüccarları uyarılmışlardır.²¹⁸

Yine Eski Asurca metinlerde kaçakçılıkla anılan şehirlerden biri de *Luhuzattiya* şehridir. Kaçak malların İç Anadolu’ya özellikle *Kaneş*’in çevresine ve doğusuna *Luhuzattiya* yoluyla gönderildiği düşünülmektedir. Kuzey Suriye üzerinden gelen yolun Fırat’tan sonra Hurama’da ikiye ayrıldığı, yollardan birinin *Şalahşuwa* üzerinden *Kaneş*’e ulaştığı, diğerinin ise *Kaneş*’e hiç uğramadan İç Anadolu’ya direk bağlandığı belirtilmektedir. Bu ikinci yolun “*harrān sūqinnim*” denilen tâli bir yol olduğu düşünülmekte ve Kt 92/k 3 numaralı metnin *Hurama*’dan başlayıp *Kuburnat*’a giden böyle bir yol hakkında bilgi verdiği de kabul edilmektedir.²¹⁹ Zira, *Kaneş* kraliçesinin, *Luhuzattiya*, *Hurama* ve *Şalahşuwa* şehirlerine gönderdiği mektuplarda kaçakçılığın önlenmesini istemesinden bu kanıya varılmaktadır. *Luhuzattiya* ya gönderilen bir mektupta; tüccar *Puşu-ken*’in kaçak malı nedeniyle saray tarafından yakalandığı ve hapse atıldığı vurgulanmaktadır.²²⁰

2.5. Maden Nakliyatı

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde ticaret daha çok maden üzerine kurulmuştu. Anadolu’ya kalay, kumaş, parfüm taşıyan Asurlu tüccarlar bu getirdikleri malların yerine altın, gümüş, kurşun, bakır ve kıymetli taşlar almakta

²¹⁶ L. Gürkan Gökçek, “Kültepe’den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Bir Belge”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 11, S. 2, Ankara 2017, s. 42.

²¹⁷ Klaus Riemschneider, Turgut Yigit, “Eski Anadolu’da Hapishane ve Ceza”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara 1991, s. 342.

²¹⁸ S. Bayram, agm., 1993, s. 4.

²¹⁹ G. Barjamovic, agm., 2011a, s. 185.

²²⁰ Sebahattin Bayram, Remzi Kuzuoğlu, “Çiviyazılı Belgelere Göre MÖ II. Binyıl’da Kahramanmaraş ve Çevresi”, *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2018, s. 113.

idiler.²²¹ Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur-Anadolu ve Anadolu'daki koloniler arasında gerçekleşen bu yoğun ticaretin ayrılmaz parçası hiç şüphesiz taşıma sisteminin varlığı idi. Başka bir ifade ile bu sistemli nakliyat, Koloni Devri'ndeki yoğun ticaretin en doğal sonucuydu. Kültepe'de bulunmuş çok sayıda tabletten uzun mesafelerde yapılan bu ticari seferlere ait malların yüklenme şekilleri ve kervan görevlilerinin adları, nakliyatın hangi taşıma araçlarıyla yapılacağı gibi birçok detay yer almaktadır. Genel manada o dönemin nakliye sisteminin belirleyici unsurları, taşınacak malın cinsi, maliyet ve sevkiyatın ne kadar zamanda gerçekleşeceği idi.

Kültepe tabletlerinde geçen “*lawā’um*, *surādum* ve *rakāsum*” kelimeleri bir eşyayı paketlemek, denk yapmak, bağlamak, katlamak ya da sarmalamak anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ayrıca ticari malların bazen onların özelliklerine göre hazırlanmış “*bir tür çanta*”, “*yüklük*” ve “*konteyner*” şeklinde tanımı yapılan malzemeler içerisine konulduğu görülmektedir.²²²

Bu dönemde malların taşınmasında kullanılan en önemli araç eşeklerdir. Tabletlerde *emērum* (eşek) anlamında, *emērum sallāmum* ise (kara eşek) anlamında kullanılmaktadır. Bu eşeklerin farkını tam olarak anlamak pek mümkün değildir. Ancak, bu ifadenin uzun yolculuklarda dayanma gücü daha fazla olan kara/siyah eşekler için söylenen bir sıfat tamlaması olduğu düşünülebilir.²²³

Kültepe mühürleri üzerindeki tasvirlerden Kültepe Dönemi'nde atın da mevcut olduğu görülmektedir.²²⁴ Hayvanların yükleri kat edecekleri yola göre 60 ile 90 kg. arasında değişmekte idi. Yükün yalnız kumaş olduğu hallerde veya normal hallerde ise, her bir hayvanın taşıyabileceği yükün kapasitesi ortalama olarak 70-75 kg arasında değişmektedir.²²⁵ Kanaatimizce bunun nedeni, kumaş yükü hacim olarak daha büyük yer kaplayacağından, hayvanlarla taşımacılık yapılırken dar yollardan geçmekte zorlanılmaması ve dengenin sağlanması için yükün daha az tutulmuş olmasıdır. Taşımacılıkta kullanılan bu eşekleri Asurlular kendileri yetiştirmekte ve bunları *gi/u-gāmlum* olarak isimlendirilen meralarda pazarlamakta idiler. TC 1, 16 no'lu belgeden, bu *gi-gāmlum*'lardan birinin *Kaniš* yakınlarında olduğu

²²¹ M. T. Larsen, agm., 1977, s. 120.

²²² L. Gürkan Gökçek, “Kültepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi Ve Taşınması”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 8, S. 1, Ankara 2005, s. 60.

²²³ L.G. Gökçek, agm., 2004b, s. 74.

²²⁴ E. Memiş, age., 2011, s. 218.

²²⁵ Gojko Barjamovic, “A Journey Through Anatolia in 1865 BC”, in F. Kulakoğlu, S. Kangal (eds), *Anatolia's Prologue, Kültepe Kanesh Karum, Assyrians in Istanbul*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2011b, s. 163.

anlaşılmaktadır. TC 2, 7 no'lu belge ise, eşeklerin Asur yakınlarında böyle bir merada satıldıklarını göstermektedir.²²⁶ Kervanlarda en fazla taşınan mal kalaydır. Bir eşek yükü kalay 130 *mina* yaklaşık olarak 65 kg gelmektedir.²²⁷ Yüzlerce eşekten oluşan konvoylar, Anadolu'dan döndüklerinde sadece birkaç yük hayvan ile dönüyorlardı. Larsen, eşeklerin de ticari yükün bir parçası olarak görüldüklerini dolayısıyla kalay yükleri ile satıldıklarını kaydetmektedir.²²⁸

Metinlerde satın alınan eşeklerin bedeli 15 ile 20 *şegel* gümüş arasında değişmektedir. Eşeklerin satış bedellerinin ifade edildiği belgelerde genellikle onların koşum takımları fiyatlarından da söz edilmektedir. Eşeklerin koşum takımları “*Unūtum*” olarak adlandırılmıştır. Bir koşum takımının fiyatı 2 ile 3 *şegel* gümüş arasında değişmektedir.

2.6. Maden Nakliyatında Kullanılan Taşıma Gereçleri

Eşeklerle taşınacak malların paketlenmesinde ve taşınmasında kullanılacak eşyaların cinsleri ve isimleri kil tabletlerde belirlenmiştir. Karşılaştığımız *naruqqum* kelimesi ürünlerin paketlenmesinde “*Torba*” veya “*çuval*” anlamıyla karşımıza çıkarken, “*kuru şeylere mahsus hacim ölçü birimi*” ve “*tüccarların ortak yatırımlarını gösteren bir tür sermaye*” ifadeleri için yine aynı kelime kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelimenin, tüccarlar seyahat ederken içine sermayelerini koydukları bir tür “*para çantası*” veya bir nevi “*cüzdan*” anlamına geldiği belirtilmektedir. *Naruqqum*'un hangi maddeden yapıldığını bildiren açık veriler olmasa da, genellikle kumaşların konduğu bir mahfaza ve kervan seyahatinde kullanılmış olması, bunun büyük bir ihtimalle deriden imal edildiği düşünülmektedir. VAT 9254'de geçen “*naruqqum ve deriyi birlikte paketle ve bana gönder*” ifadesi bu konuda bir ipucu olarak kabul edilebilir.²²⁹ Malların içlerinde taşınacağı üç farklı heybe bulunmaktadır. Bu heybeler şu şekilde isimlendirilmektedirler:

2.6.1. *Muttātum*

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde eşeğin iki yanına bağlanan heybe tipinde gözlere sahip olan taşıma gereci *muttātum* olarak adlandırılmıştır. *Muttātum*'larda genellikle kalay ve kumaş taşınmakta idi. Veenhof, *naruqqum*'un *muttātum* içerisine

²²⁶ K. R. Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology*, Studia et Documenta, Leiden, 1972, s. 2.

²²⁷ K.R. Venhoof, agm., 1972, s. 14.

²²⁸ Y. Aslantaş, agm., 2008, s. 39-40.

²²⁹ L. G. Gökçek, 2005, agm., s. 63-64.

konulmuş veya *ēlīātum* gibi yüklenmiş olabileceğini ifade etmektedir. *Muttātum*'un gözlerinden her biri 60 (30 kg) ile 75 (37,5 kg) mana arasında yük taşıyabilmekteydi.²³⁰

2.6.2. *Šuqlum*

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin diğer bir mahfaza tipi ise, yüklerin bulunduğu, *šuqlum*'dur. *Šuqlum* da *muttātum* gibi iki parçadan oluşmaktaydı. Belgelerde *muttātum*'dan daha fazla kullanılan *šuqlum* daha çok kalay taşımak için kullanılmaktadır. Her bir gözü 65 mana yük taşıyabilmektedir.²³¹ *Šuqlum*'un daha fazla tercih edilme sebebinin yük taşıyabilme kapasitesi olduğunu düşünmekteyiz.

2.6.3. *Ēlīātum*

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde kullanılan *ēlīātum*, *muttātum* ve *šuqlum*'a göre çok daha küçük boyutlardadır. Çoğunlukla yolculuk sırasında çıkacak masrafları karşılamak amacı ile ayrılan ücretlerin taşındığı bir nevi paket, kese veya çantadır. Daha çok kumaşlarla birlikte bahsi geçen *ēlīātum*'un *muttātum*'un ve *šuqlum*'un üzerinde taşındığı bilinmektedir.

Bu heybelerin kervan yola çıkmadan önce alınması zorunlu idi. Bununla birlikte yine döneme ait tabletlerde bahsedildiği üzere, kalayın taşınması ve depolanması özel şartlar gerektirmekte idi.

Kalay, bağ demet şeklinde taşınmaktaydı. Asur'da veya kısmen *Hahhum*'da satın alınan kalay, eşek kervanlarıyla nakledilmek üzere, *šuqlum* adı verilen büyük yükler veya *riksum*²³² adı verilen küçük bağ veya demetler haline getirilmekteydi. Daha sonra Asurca *livitum* adı verilen bezlerle sarılarak mühürlenmekteydi. Bu mühürler onların taşınabileceği anlamına gelmekteydi. Sarılarak mühürlenene kalay demetleri daha sonra *šuqlum*'lara yerleştirilmekteydi.²³³ Kalay çubuklarının sarılmasındaki en önemli neden, olumsuz hava koşullarından etkilenmelerini önlemektir. Nihayetinde bunlar ticari mallardır ve zarar görmeden yerine ulaştırılmaları gerekmektedir. Ayrıca bu şekilde bağlanıp mühür yapılması taşınacak olan madenler için ürün kalitesi, ürün güvenilirliği ve denetimi bir şekilde bir çeşit sertifika ile güvence altına alınmış olmaktadır.

²³⁰ K. R. Veenhof, 1972, s. 13,14.

²³¹ K. R. Veenhof, 1972, s. 14-15.

²³² *Riksum* kelimesi için bkz. *AKTI*, No: 7.

²³³ Emin Bilgiç, "Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da, Maden Ekonomisi", *Sumeroloji Araştırmaları*, İstanbul 1941, s. 913-950.

Malların kervana yüklenip hazırlanması ve yolculuk sırasında kervanların idaresi ile ilgilenecek olan kişilerin her birinin isimleri ve görev tanımlamaları tabletlerde belirtilmiştir. *Sāridum* ve *Kassārum* olarak geçen görevlilerin eşek sürücüsü, eşek yükleyicisi ya da paketleyici oldukları düşünülmektedir.²³⁴ Bu görevlilere, gidilecek mesafenin ölçüsüne göre ücret ödenmekteydi. *AKT 1*, 23 no'lu, kalay ve kumaş sevkiyatının detaylarını veren belgeye göre²³⁵ *sāridum* için 17 *šeql* gümüş ödenmiştir. *CCT 2*, 4a no'lu başka bir belgede ise 1 parça *kutanum* kumaşı ayrıldığı belirtilerek, ödemelerin zaman zaman ürün cinsinden de yapılabildiği gösterilmektedir.²³⁶

Hazırlanan kervan ile yola çıkılmakta idi. Bölgenin bilinmemesi durumunda ya da kervanın korunması gibi sebeplerden dolayı kılavuz, koruma ya da asker olarak da nitelendirilebilecek kişiler belli ücretler karşılığında kervanla seyahat etmekte idiler. Bu kişiler bölgeyi tanımları nedeni ile kervanın hareketini kolaylaştırmaktaydılar.²³⁷ Metinlerde, *radiû* ve *mûqaribbum* şekliyle geçen kılavuzlar, bölgeyi iyi tanıyan, zorlu geçitlerde kervanlara eşlik eden ve malların güvenliğinden sorumlu olan bir tür asker, koruma ya da rehber olarak düşünülmektedir. *TC 3/2 165, 46'* da *Wašhanîa*'dan *Ulama*'ya olan seyahatte, taşıyıcılara ve *mûqaribbum*'lara ödenen bedel 17 1/3 *šeql* gümüşdür.²³⁸

Yollarda karşılaşılan bazı tehlikeli durumları yine çiviyazılı Kültepe belgelerinden öğrenmekteyiz. Tabletlerde, “*Tepenî üstünde pusuya yatmış kara bir köpek, dağınık kervanları bekliyor; gözleri iyi insanları kolluyor*” şeklinde haydutları betimleyen yarı edebi türde anlatımlara rastlanmaktadır. Ancak yine de büyük güvenlik güçlerinin gerekli olduğunu gösteren kayıtların olmayışı, yerel beylerin yolların güvenliğine hâkim olduklarını düşündürmektedir.²³⁹

Kültepe tabletlerinden kervanların yolculukları sırasında hem eşeklerin hem de tüccarların ya da taşıyıcıların yiyecek ve yatacak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla güzergâhlar üzerinde bir takım konaklama tesislerinin teşekkül ettiği

²³⁴ Mogens Trolle Larsen, “The Old Assyrian Caravan Procedures”, *Nederlands Histoisch Archelologisch Institute*, İstanbul 1967, s. 79.

²³⁵ Emin Bilgiç vd., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, TTK Yayınları, C. VI, S. 33, Ankara 1990, s.1-185.

²³⁶ E. A. Wallis Budge, *Cuneiform Texts from Cappadociennes*, *Department of Egyptian and Assyrian Antiquities*, British Museum, London 1921, s. 43.

²³⁷ K. R. Venhoof, agm., 1972, s. 252.

²³⁸ M. T. Larsen, agm., 1967, s. 46.

²³⁹ Y. Aslantaş, agm., 2008, s. 40.

anlaşılmaktadır. Bu tür tesisler metinlerde *bīt wabrim* ya da *bīt ubrim* şekliyle geçmekte ve misafirhane, han ya da kervansaray olarak yorumlanmaktadır.²⁴⁰

Koloni Devri'nde ticari malların nakliyesinde kullanılan diğer bir taşıma aracı ise *erūqqum* denilen yük arabaları idi. Bu arabalar dört tekerlekli olup eşekler ya da öküzler tarafından çekilmekteydi. Arabalar genellikle *Kaniš*, *Durhumit* ve *Purušhattum* arasında kullanılmıştır. *Purušhattum*, *Kaniš*'ten sonraki en büyük krallık merkezidir. *Šar tamhāri* metinlerine göre, o zaman burada Akadlı tüccarların oturduğu ve birkaç krallık merkezinin bağlı olduğu *Purušhattum*'un diğerlerine nispetle daha büyük bir krallığın merkezi olduğu kabul edilmektedir.²⁴¹ Kt 87/k 436'da 14 *talent 5 mana* bakır *Durhumit*'ten *Wahššušana*'ya araba ile gönderilmiştir. Kt c/k 254 no'lu belgede ise, 20 *talent* bakırın *Wahššušana*'dan *Purušhattum*'a getirilmesi için, 20 *mana* bakır karşılığında bir araba kiralandığı belirtilmektedir.²⁴²

Kültepe belgelerinde nakliyatta kullanımına nadiren rastlanan arabalar, birçok hamalın ya da eşeğin yüklenebileceği malın kat kat fazlasını taşıyabilmekteydi. Sevkiyatlarda az kullanılmasının nedeni, bu arabalar için her zaman uygun yol şartlarının bulunmamasından kaynaklanmış olmalıdır.

Koloni Devri'nde Anadolu ile Mezopotamya arasında kervan ticaretinin sağlıklı bir şekilde işlemesinin nedeni, nakliye araçlarından, iş erbablarına, yol güvenliğinden, taşıma ücretlerine kadar birçok unsurun belli bir sistematığe bağlanmış olmasındandır. Bunun doğal sonucu olarak iki memleket arasında sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla birlikte çok karlı bir ticaret gerçekleştiğini düşünmekteyiz.

2.7. Asur ile Anadolu Şehir Devletleri Arasındaki Ticari Faaliyetler

Eski Asur Devletinin Anadolu şehir devletleri ile gerçekleştirdiği ticaret, temel olarak, çoğunlukla Mezopotamya kaynaklı çeşitli türde kumaşların ve Orta Asya kaynaklı olduğu bilinen kalayın Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'daki ticarî merkezlerde satılması ve elde edilen gümüş ve altın gibi değerli madenlerin Asur'a taşınmasına dayanıyordu.

²⁴⁰ L. G. Gökçek, agm., 2004a, s. 157.

²⁴¹ Ş. Gül, agm., 1993, s. 48.

²⁴² J. G. Dercksen, *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, PIHANS 75, İstanbul-Leiden, 1996, s. 65.

Asur şehrinde kumaş üretimi, herhangi bir idarî ya da dinî kurum tarafından değil, küçük boyutlarda, sadece tüccarların evlerinde ve kadınlar tarafından yapılıyordu. Ancak söz konusu dönemde, Güney ve Orta Mezopotamya'nın bazı önemli şehirlerinde kurumsal olarak gerçekleştirilen büyük miktarlarda kumaş üretimi söz konusudur. Bu yüzden Asur şehrinin, bu bölgelerde üretilen ve Anadolu'da rağbet gören kaliteli yün kumaşlar için, metinlerde Akadlı olarak tanımlanan Güney ve Orta Mezopotamyalı tüccarlarla yoğun bir ticarî ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Asur sadece kumaşlar için değil, bakır madeni için de Akadlı tüccarları ülkelerine çekmek istemişlerdir. Kendi ülkelerinde bulunmayan, Güney Mezopotamyalılar tarafından Umman civarından ithal edilen bakır madenine talip olmuşlardır.²⁴³

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Anadolu'nun siyasi yapısı hakkında bilgi veren en önemli belgelerden biri 1956 yılı Kültepe kazılarında gün ışığına çıkarılan ve Kemal Balkan tarafından 1957 yılında "*Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniş Kralı Warsama'ya Gönderdiği Mektup*" başlığıyla yayınlanmıştır. Bu mektubum tercümesi aşağıda verilmiştir:

"Mama Kralı şöyle der; "Kaneş Kralı Varşama'ya de ki; "Sen bana mektup gönderdin ve o mektubunda şöyle dedin; 'kölen Taişava'yı ben teskin edeceğim, fakat sen kölen Sibuha'lıyı teskin ediyor musun? Mademki, Taişama'lı senin köpeğindir, ne için başka şarru'larla münakaşa ediyor. Benim köpeğim Sibuha'lı diğer şarru'larla münakaşa ediyor mu? Taişama'lı bir rubau bizim aramıza üçüncü bir rubau olmalı mı? Düşmanım beni "öldürür öldürmez" (yener yenmez, yendiği zaman) Taişama'lı memleketime akın edip 12 şehrimi tahrip etti. Bu şehirlerin sığırlarını ve koyunlarını alıp götürdü. O şöyle dedi; "rubau ölmüştür."...Bu sebepten (beni kuş) avcı(sı)nın tuzağını kaldırdım. O, Memleketimi koruyacak ve bana "kalp verecek"(beni cesaretlendirecek) yerde memleketimi yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumani da pis kokuttu. Baban İnar, Harsamra şehrini 9 yıl boyunca muhasara ettiği zaman, benim memleketim (benim halkım), senin memleketine akın edip tek bir sığır veya bir koyun öldürdü mü? Bugün sen bana mektup yazıyorsun ve şöyle diyorsun; "Ne için yolu benim için serbest bırakmıyorsun?" Yolu senin için serbest hale getireyim (getireceğim). Şahitler (elçiler).....(kırık olup okunamayan

²⁴³ K. R. Veenhof, "The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish And Its Chronological Implications", *TTKY*, C. VI, S. 64, Ankara 2003, s. 93.,

satırlar).. [bana bir mektup gönderdin ve şöyle dedin] ; “Yemin edelim. Önceki yemin kâfi değil mi? Senin habercin (elçin) bana gelsin ve sonra benim habercim sana muntazam gitsin. Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (tanrılar nazarında) iyi midir?”²⁴⁴

Bu mektuptan; *Mama* krallığına bağlı *Sibuha* şehri ile *Kaneš* krallığına bağlı *Taišama* şehirlerinin iki büyük krallık arasında, *Sibuha* dışında *Mama* krallığına bağlı on iki şehrin olduğunu, *Taišama* vasal kralının bu şehirleri tahrip ederek, sığır ve koyunlarını alıp götürdüğü, buna istinaden de *Mama* kralının yolu ticari faaliyetlere kapattığı anlaşılmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde Anadolu’da çok sayıda kent beyliklerinin olduğunu bu ve benzeri tabletlerden öğrenmekteyiz.

Tabletlerde *ruba’um* adındaki krallar tarafından yönetilen 30 kadar şehir adı geçmektedir. Bunlar sırasıyla; (Kt. n/k 1024: 2); *Wašhaniya* (CCT V, 15b: 4); *Nenaša* (CCT VI, 34a: 5); *Šinahutim*; *Katipra* (KTK 10: 3’); *Šimiya* (KTP VI, 1); *Amkuwa* (OIP 27, 1:1); *Timilkiya* (TMH I, 24e: 2); *Purušhattum* (TTC 27: 7); *Tuhipiya* (Kt. 85/k 27: 1); *Hahhum* (Kt. b/k 612: 18); *Šehwa* (Kt. c/k 441:17); *Tamniya* (Kt. f/k 183: 7); *Mama*; *Kaniš*; *Taišama* (Kt. g/t 35: 1, 3, 15); *Tukriš* (Kt. j/k 97: 50); *Luhusatiya* (Kt. m/k 144:9); *Tawiniya* (Kt. n/k 504: 25)²⁴⁵ ve *Zalpa* (Kt. 87/k 120: 9); *Kaniš* (Kt. 87/k 275: 14); *Tahruwa* (Kt. 93/k 236: 8); *Kuzzi* (Kt. k/k 4:8); *Wahšušana* (Kt. n/k 84: 10); *Gamruh* (Kt. n/k 122: 20); *Ulama* (Kt. n/k 1253: 7); *Šalatuwar* (Kt. n/k) 1582: 1); *Harapiš* (Kt. n/k 1100: 6); *Šawid* (AKT III, 56: 6); *Elmelme* (Prag I, 537: 21); *Luhusātiya*(Kay. 1830: 6); *Purušhattum* (KTH 1: 3). 7. 1582: 1); *Harapiš* (Kt. n/k 1100: 6); *Šawid* (AKT III, 56: 6); *Elmelme* (Prag I, 537: 21); *Luhusātiya* (Kay. 1830: 6); *Purušhattum* (KTH 1: 3).

Bağımsız beylikler olan bazı şehir devletleri, “*Matum*” yani “*Ülke*” olarak da tanımlanmaktadır.²⁴⁶ Bu irili ufaklı devlet veya beyliklerin idari yapıları hakkında çok fazla bilgi olmasa da metinlerde geçen *rabi’li* unvanlarının çoğunun Mezopotamya’da da kullanılmış olması, Koloni Devri’nde Anadolu ile Mezopotamya arasında yoğun ticari münasebetin varlığının kanıtlarındandır. Kültepe

²⁴⁴ Kemal Balkan, *Mama Kralı Anum Hirbi’nin Kaniš Kralı Warsama’ya Gönderdiği Mektup*, TTK Basımevi, C. VII, No. 31, Ankara 1957, s. 8-9.

²⁴⁵ Hakan Erol, “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ICANAS, 38, 3, 2007, s. 1306.

²⁴⁶ H. Erol agm., 2007, s. 1307.

Tabletlerinde 40 civarında *rabi*'li unvanı tespit edilmiştir.²⁴⁷ Konusunda uzmanlaşmış meslek sahiplerinin denetçileri olan bu *rabi*'li unvanlar aynı zamanda Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde mesleki bir teşkilatlanmaya da işaret etmektedir. Bu teşkilatlanmayı, Anadolu Selçuklularındaki *ahilik* ve Osmanlılardaki *lonca* olarak adlandırılan meslek örgütlerine benzetmek mümkündür.²⁴⁸

Bu dönemin Anadolu'daki siyasi yapısının Mezopotamya'daki siyasi durum kadar aydınlanmamasının nedeni, şüphesiz Anadolu'nun yazı ile daha geç tanışmasıdır. Bununla birlikte MÖ 2. bin yılın Asurlu tüccarların yazdıkları mektuplar ve Kültepe Tabletleri ticari mektuplar, çeşitli borç faiz ve kredi senetleri, mahkeme zabıtları, makbuz, hesap ve eşya listelerini içermektedir. Bunun yanı sıra aile içi mektuplar, evlat edinme, evlenme, boşanma, veraset ve köle ticaretine ait metinler de bulunmaktadır. Hukukî içerikli tabletler arasında Asurlu tüccarların Anadolu ve Asur'daki taşınır taşınmaz mallarının taksimine ilişkin doğrudan bilgi veren az sayıda “*vasiyet metni*” de bulunmaktadır.

Bu belgelerde, günlük ticarî endişelerden ayrı olarak kaleme alındıkları için devrin miras hukuku ve sosyal hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Binlerce Kültepe Tableti arasında, sayıca çok az vasiyet metni vardır. Araştırmacılar tarafından konuyla ilgili önceden yapılmış çalışmalarda; gelenek hukukunun miras intikalini yeterince düzenlediği düşünülmektedir. Fakat özel durumlar söz konusu olduğunda, vasiyet metni hazırlandığı aktarılmıştır.²⁴⁹ Bu tabletler arasında sosyal veya dini konuları müstakil olarak ele alanlar yok denecek kadar azdır.²⁵⁰ Tabletlerin satır aralarında ve hukuki içerikli metinlerde Anadolu'daki kent beyliklerinin yapısı hakkında bir nebze bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Yukarıda verilen tüm bilgileri özetlersek; Asurluların kazanç amacıyla Orta ve Güneydoğu Anadolu'da, çoğu yerli krallıkların merkezlerinde veya önemli şehirlerde *Kârum* denilen ve “*liman*” anlamına gelen ticaret merkezi ve pazar yerleri kurdukları dönem Asur Ticaret Kolonileri Devri adıyla anılmaktadır.²⁵¹

²⁴⁷ E. Bilgiç, agm., 1948, s. 506-508.

²⁴⁸ H. Erol, agm., 2007, s. 1305.

²⁴⁹ İrfan Albayrak, “Asurlu Tüccar Şu-İstar'ın Kültepe'de Ele Geçen Vasiyetnamesi”, *Cahit Günbatı'ya Armağan, AÜ DTCF EDKB SABD*, Ankara 2015, s. 16.

²⁵⁰ L. Gürkan Gökçek ve Gülbin İnce, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da İnanç Sistemi”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Elazığ 2016, s. 44.

²⁵¹ T. Özgüç, age., 2005, s. 5-15.

Orlin, Asur Ticaret Kolonileri ile Anadolu Şehir Devletleri arasındaki ilişkiye dair iki farklı görüş olduğunu savunmaktadır. Bunlardan birincisi; Anadolu Şehir Devletleri'nin Asur Devleti'nin vassalı olduğu ve Asur'un topraklarını işgal ettiği yönündedir. Bir diğer görüş ise Asur Ticaret Kolonileri'nin Anadolu Şehir Devletleri ile karşılıklı yapılan anlaşmalar sonrasında misafir statülü iş adamları sıfatı ile bu yerleşimleri kurduğu yönündedir.²⁵²

Şimdiye dek bu görüşlerden ikincisi en fazla kabul gören görüştür. Nitekim Anadolu Şehir Devletleri ile Asurlular arasında karşılıklı menfaatler ve ihtiyaçlar çerçevesinde uluslararası bir ticaret söz konusudur. Bu ticaret, belli bir ticaret hukuku çerçevesinde yapılmaktadır.

Asurlu tüccarlar şehir beylerine en ağır vergileri ödeseler de yerli halkı borçlandırmak ve Anadolu'nun muhtelif zenginliklerini satın almak suretiyle, Anadolu halkı üzerinde ticari anlamda bir egemenlik kurdukları anlaşılmaktadır.²⁵³ Nitekim bölgenin siyasî durumuna göre Asurlu tüccarlarının hareketlerini düzenleyen bazı noktalar da yer almaktaydı. Bu noktalar referans alınarak karşılıklı ticari kurallar belirlenmekte ve bu kurallar çerçevesinde ticaret yapılmakta idi.

Asurlular bu dönemde tüm ticari faaliyetlerde, vergi, yasak, malların miktarı ve ücreti gibi öğelerin yasalarla belirlenerek uygulandığı bir örgüt kurmuşlardır. Bu örgüt kendi içerisinde çeşitli birimler ve yöneticilerinden oluşmaktaydı. Bu örgüt içerisinde yer alan kurumlar ve görevlilerden bazılarının işleyişine dair bilgiler aşağıda genel hatları ile verilmiştir. Bu konu ile ilgili detaylı açıklamalar sonuç bölüm içerisinde yapılacaktır.

Asur prensleri ve ülke yönetiminde söz sahibi olan değişik birimler, bu ticari örgütle ve ticaretle doğrudan ilgilenmişlerdir. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlığa saraydaki yerli beyler müdahale edebilmekteydiler. Bunun yanında, bir de tüccarlar arasında ortaya çıkan ihtilafli durumları inceleyen araştırma komisyonu vardı. Ancak Asurlu tüccarlar yalnız saraydaki yerli beylere değil *Kârum*'a ve Asur'a da bağlıydılar.²⁵⁴ Ayrıca belgelerden Asurluların Anadolu'ya satış için getirdikleri mallarını yerli beylerin saraylarında, belli vergi ve menfaatler karşılığında

²⁵² Luis Lawrance Orlin, *Assyrian Colonies In Cappodocia, Mouton The Hague*, Paris 1970, s. 90.

²⁵³ Ekrem Memiş, "Asur Devletinin Anadolu Politikası", *XII. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 1994, s. 67.

²⁵⁴ P. Paul Garelli, "Marchands Et Tamkaru Assyriens en Caappadoce" *Iraq Vol. 39*, Londra 1977, s. 99.

depoladıkları ve muhafaza altına aldıkları, ilk alım hakkına da böylece sarayın sahip olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte belgelerden tüccarların *Kârum* ya da *Wabartum*'larda yaşadıkları olaylarla ilgili davalar, *Şehrin Babaları* ya da *Beştebirler* denilen başka bir mecliste görülmekte ve davaların bu mecliste görülmesine karşın Asurlular'ın Anadolu'da çözülemeyen hukukî meselelerinin Asur'a havale edildiği ve orada karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Asur'da şehir meclisi kararını vermekte ve bu karar bir belgeye kaydedilip mühürlenerek avukat aracılığıyla Anadolu'ya gönderilmekteydi.²⁵⁵ Buna istinaden bulunmuş bir tablette şunlar yazmaktadır: “*Beştebir bizi Asur'da, Asur mabedinin arkasında mahkeme etti. Karar şehirdedir. Gel, Beştebir'in tespit ettiği karara göre hareket edelim.*” denilmektedir.²⁵⁶

Anadolu'da mahallî idarelerde bir değişiklik olduğu zaman yerel krallıklar, Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerini garanti altına almak için yemin etmekteydiler. Buna karşılık *Kârum*'da bulunan *Hamrum* adı verilen mahallede yaşayan Asurlu tüccarlar Anadolu hudutları dâhilinde kaçakçılık yapmayacaklarına dair yemin ediyorlardı. Ticarî anlaşmaya göre her iki taraf karşılıklı olarak aşağıdaki maddeleri garanti ediyordu:

Anadolu Şehir Devletleri'nin kralları;

- *Kârum* ve *Wabartum*'larda korunma hakları saklı kalmak şartı ile oturma hakkı,
- Yerel krallıkların sınırları dâhilinde tüccarlara seyahat güvenliği, hırsızlık ve yol kesmelere karşı teminat,
- Asur İmparatorluğu'nun siyasi ve hukukî kararlarını kolonistlerin uygulayabilmeleri için sınırları aşan nüfuz hakkı,
- Konularında teminat vererek yemin etmekte idiler.

Asurlu tüccarların yemin ettikleri konular ise şunlardan oluşmakta idi;

- Saray getirilen malları herkesten önce ilk seçme, ilk satın alma hakkı ve aynı zamanda bu malları % 10 ucuza alma hakkına da sahip olmaktadır.

²⁵⁵ H. A. Şahin, agm., 2018, s. 65.

²⁵⁶ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara 1991, s. 62.

- Kervanlara konan vergileri ödemek. Umumiyetle en çok ödedikleri vergi “*Nishatum*” (bir nevi gümrük vergisi) adı verilen vergi olup, bu vergi kumaşlardan % 5, kalaydan da % 3 ve her yük için de 2 *mina* idi. Asur tapınaklarının mallarından ise vergi alınmıyordu.
- Demir ve diğer madenler ve bilhassa kıymetli madenlerden daimi pay hakkı ödemek zorundaydılar.

Tüccarlar, eğer yukarıda sıraladığımız kurallara riayet etmezlerse, yerli krallar tarafından cezalandırılır, hatta hapse atılırlardı. Anadolu'da hapishanelerin bulunduğunu ilk olarak Asur Ticaret Kolonileri Devri metinleri ile öğreniyoruz.

Krallıklar ve şehirler aralarında, halkın işlerini sistemli ve kontrollü yürütmek üzere bir nevi lonca teşkilâtı da kurmuşlardır: *rabi nagiri*(dellallar başı), *rabi naggari*(marangozlar başı), *rabi nappahi*(demirciler başı) v.s. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi Orta Çağ'ın lonca sisteminin başlangıcını teşkil etmektedir. Asur kralları, Anadolu ile olan ticari ilişkilerinde bilhassa “*krall*” unvanı yerine *waklum*(lonca başı) unvanını kullanıyordu.²⁵⁷

Kārum içinde konumlanan, banka işlevini yerine getiren *bīt-kārum*'larda tüccarların kayıt ve depo işlemleri yapılmakta, taşınması güç olan malları belli bir ücret karşılığında emanet olarak alıkonulmaktaydı. Bunların dışında bu bürolarda tüccarların ödemesi gereken çeşitli vergiler de tahsil edilmekteydi.²⁵⁸

Asurlular tarafından kurulan örgüt içerisindeki önemli görevlilerden bir tanesi de “*tamkārum*”lardır. *Tamkārum* tabiri Akadça'da “*tüccarlar*” anlamına gelmektedir. Bu görevliler, ithalat ve ihracat konularında uzman kişilerdi. Bu kişiler daha çok ticari malın alımından çok satışı ile ilgilenmekteydiler. Bir kervan Anadolu'ya geldiğinde malın piyasaya sürülmesinde ve fiyatının belirlenmesinde önemli rolleri bulunmaktaydı.²⁵⁹

Kültepe Metinlerinde Asur vatandaşlarına “*DUMU Aşşur*” denilirken, yerliler Kanişli, Wahşuşanalı, Huramalı şeklinde Anadolu'da oturdukları yerleşimin ismiyle tanımlanmışlardır. Ancak Asurlular yerli halkı tanımlarken bazen sözlüklerde ilk anlamı “*kaba, cahil, kültürsüz*” olduğu görülen *nuaum* kelimesini de kullanmışlardır. İç içe yaşadıkları Anadolu halkını, neden hoş olmayan kelime ile ifade ettiklerinin

²⁵⁷ H. Sever, agm., 1990a, s. 254.

²⁵⁸ P. P. Garelli, agm., 1977, s. 99.

²⁵⁹ P. P. Garelli, agm., 1977, s. 101.

cevabı bilinmemektedir. Fakat tüccarların Anadolu'ya ilk geldikleri zaman yerli halkın yazıyı henüz bilmemelerinden dolayı kullanılmış bir yakıştırma olabileceği düşünülmektedir. Aslında metinlerdeki bilgilere bakılırsa, yerel halk da kendi aralarında hiyerarşileri olan, yerel saraylar tarafından oluşturulmuş, birçok sayıdaki meslek dalında görev yapan kimselerce idare edilen, idari bakımdan iyi organize olmuş bir ülkede yaşamaktaydılar. Kimi görüşe göre de *nuaum* kelimesinin yerli halkı tanımlamak için değil, Anadolu kökenli tüccarları ifade etmek için kullanılmaya başlandığı şeklindedir. “*Tamkārūm*” denildiğinde, nasıl “*Asurlu tüccarlar*” akla geliyorsa, “*nuaum*” denildiğinde de aşağıda “*yerli tüccarlar*” için kastedildiği düşünülmektedir. Kt. m/k 4 numaralı metnin ilgili satırları bu konu için örnek olarak verilebilir: “*Ben uzak bir seyahate çıkmak zorundayım. Sizler benim vekilim olarak orada bulunuyorsunuz. Dikkatli olun ve gümüşü hem yerlilere hem de bizimkilere tarttırın!*” Metinden anlaşılacağı üzere, mektubu yazan tüccar, Asurlu tüccarları “*bizimkiler*” ve *nuaum* kelimesi ile yerli tüccarları ifade etmiştir.²⁶⁰

Asurlular, ülkelerinden getirdikleri tekstil, parfüm ve süs eşyaları gibi mallar karşılığında ihtiyaçları olan madenleri ülkelere götürmüşlerdir. Anadolu'nun yer altı zenginliklerinin büyük çoğunluğu Asur tarafından yapılan çeşitli anlaşmalar çerçevesinde sömürülmüştür. Asurlular bakır kaynakları zengin Anadolu'ya kendilerinin de ithal ederek getirdikleri kalay ve yerlilerin çok beğendikleri Babil dokumalarını satıyorlardı. Dokumanın bir bölümü tüccar aileleri tarafından Asur'da hazırlanıp, ailenin Anadolu'daki reisine veya temsilcisine gönderilirdi. Ailenin ekonomik düzene entegre olması, Asur ticaretinin esasını oluşturmaktaydı. Kalayın tamamı, dokumanın bir bölümü, süs eşyalarının yapımında kullanılan lapis lazuli, akik, hematit, Asur'dan getirilen mallar arasında sayılmaktadır.²⁶¹

Asurlu tüccarlar ekonomik değeri yüksek ağırlığı hafif malları genelde tercih etmiş ve getirdikleri mallardan % 200'e kadar kar etmişlerdir. Özellikle tekstil ürünlerinin satışında daha fazla zorlanıldığından dolayı tüccarların tercihleri kolay satılabilen, talep edilen mallara kaymıştır. Tekstil ve kalayın dışında Asurlu tüccarlar, arpa, buğday, çeşitli meyveler ve bakır da satmışlardır.²⁶²

²⁶⁰ İrfan Albayrak, “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Asurlu Tüccarlar ile Yerli Halk Arasındaki İlişkiler III”, *Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, EÜ KYTAM*, No. 4, Kayseri 2000, s. 38-39.

²⁶¹ S. Bayram, agm., 1993, s. 2.

²⁶² J. G. Dercksen, *Old Assyrian Institutions*, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, 2004b, s. 14.

Asur'dan Anadolu'ya gelen diğer mallar içerisinde yine Asurluların kendilerinin Afrika'dan ithal ettikleri fildişi, antilop dişi ve kemikleri, baharat, ayna, tarak ve diğer süs eşyaları yer almaktadır. Anadolu'ya gelen dokuma ürünlerinden çoğu Asur'da üretilmekte idi. Bununla birlikte Babil'den de kumaşlar getirilmekteydi. Anadolu'da üretilmeyen bazı farklı kumaş türlerinin Anadolu halkı tarafından aşırı talep edilmesi nedeniyle bu kumaşların Anadolu pazarlarına getirilip satılması ticari bir değer taşıdığından ve kalay ile birlikte bu kumaşların altın, gümüş ve bakır gibi madenlerle karşılıklı ticareti yapılmıştır. Belgelerde sık sık adı geçen bu kumaşlardan bazıları şunlardır:

Abarnium/Abarna kumaşı: Bu kumaş Asur'da kaliteli kumaşlar arasında kabul edilmektedir. Asurlu erkekler bu kumaştan yapılan giysiler giymekte idiler.

Subatum sa Akkidie: Babil'den ithal edilen bir kumaş türü olup, değerli ve pahalı kumaşlardan biridir.

Kutanum kumaşı: Kültepe Metinlerinde en çok ismi geçen kumaştır. Bir *kutānum* kumaşının bedelinin 15 şekel artırılmış gümüşe eş değerdi.²⁶³ Çok kaliteli olması nedeni ile genellikle şehir yöneticilerine hediye olarak verilmektedir.

Asurlu tüccarlar, Asur ve Anadolu arasında ticaret yapmalarının yanı sıra Anadolu içinde de ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Ticarete ustalaşan Asurlu tüccarlar, Anadolu ticaretinin büyük bir kısmını ellerinde tutmaktaydılar. Ancak tekstilin satışı kalaydan daha zor idi.²⁶⁴ Bu nedenle tüccarlar çabuk satılabilen ve ihtiyaç olan malların pazarlanmasına yöneliyordu. Asurlu tüccarlar, Anadolu içindeki ticarete ise genellikle daha kısa ömürlü tüketim malzemeleri ve dayanıklı tüketim malzemelerinin bir kısmını alıp satıyorlardı. Asurlular Anadolu'da bakırın yanı sıra yerli yünün, yerli dokuma ürünlerinin belli türlerinin ticaretini de yapmaktaydı. Yün, iç ticarete önemli yer tuttuğu için Asur'a yün gönderilmezdi.

Anadolu yerlileri ile Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkiler alış veriş, borç alıp verme ve evlilik gibi farklı ekonomik ve sosyal olaylardan meydana gelmekteydi. Yerli halkla Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkiler MÖ 1900'lerin başından itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bu yoğunluğun temelinde Asur'da o döneme kadar mevcut

²⁶³ Hakan Erol, İrfan Albayrak, "Kültepe'den nikka İlgili Altı Yeni Belge", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivler*, C. 8, S. 2, Ankara 2005, s. 9.

²⁶⁴ Tahsin Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa, The Earliest International Trade Center and the Oldest Capital City of the Hittites*, The Middle Eastem Culture Center in Japan, YKY, İstanbul 2003, s. 48.

olan devlet mülkiyet sisteminin yerini özel mülkiyet sisteminin almasıyla Asur devletinin hızla kalkınıp dışa açılması yatmaktadır. Anadolu'ya gelen Asurlu kolonistler yerli kralların tepeler üzerinde ve kaleler içinde kurdukları şehirlerin eteğinde serbest pazar yerleri şeklinde *Kârum* ve *Wabartum*'lar kurmuşlardır. Buradan hareketle ve mevcut belgelerin ışığında Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelişlerinde siyasi ve idari bir amaç gütmeyip yalnızca ticari gayeler içinde olduklarını söyleyebiliriz.²⁶⁵

Bu konuda Kültepe Metinlerinin geniş ölçüde neşredilmesinden sonra Bilgiç'in de ileri sürdüğü gibi yerliler üzerinde Asur'un siyasi bir nüfuz tesis etmediği bilakis Asur Koloni Teşkilatı'nın yerli beyleri tanıdıkları ortaya çıkmıştır.²⁶⁶ Bilgiç, iktisadi bakımdan yerlileri nüfuzları altına alan Asurlu tüccarların siyasi ve idari bakımdan bir etkisinin olmayıp, aksine kendilerinin yerli bey ve beyçelerin himayesine girdiklerinden söz etmektedir.²⁶⁷

Tüccarların Anadolu'ya gelişlerinde anavatanları ile bağları kopmadığı gibi arkalarında destek aldıkları güçlü bir sistem bulunmaktaydı. Asurlu tüccarlar ile yerli halk arasındaki ilişkiler çoğunlukla ticari niteliktedir. Özellikle borç belgelerinde, borçlu olan taraf çoğunlukla yerlilerin olduğu görülmektedir. Yerli halka borç veren Asurlu tüccarların farklı şekilde faiz uyguladıkları da tespit edilmektedir. Eski Asur kredi sistemine uygun olarak, eğer günü geldiğinde parayı tahsil edemezlerse bu defa ilk faizin anaparaya ilave edilerek, aylık olarak faiz uygulandığı, yani faizin faizini aldıkları görülmektedir.²⁶⁸ Asurlu tüccarlar, Anadolu krallarının adlarını kullanmak yerine "*rubaum*" kelimesini tercih etmişlerdir. Yerli halktan söz ederken de yine bu şekilde isimlerini kullanmamışlar ve onlardan "*Nu'aum*"²⁶⁹ olarak bahsetmişlerdir. Ayrıca yerli halkın büyük bir kısmının geçim kaynağı ziraat²⁷⁰ ve hayvancılık olduğu bilinmektedir.

Belgelerden koyun, sığır, eşek gibi hayvan satışlarına da şahit olmaktadır. Asurlu tüccarlar için oldukça önem arz eden eşeklerin ticaretini de tabletlerden tespit edebilmekteyiz. Dikkatimizi çeken bir konu da hasta olduğu bilinen hayvanların daha düşük fiyata satılarak elden çıkarıldığıdır. Nitekim OIP 27, 22 numaralı envantere

²⁶⁵ H. Sever, agm., 1995a, s. 2,3.

²⁶⁶ E. Bilgiç, agm., 1948, s. 500.

²⁶⁷ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 914.

²⁶⁸ Hasan Ali Şahin, "Asurlu Tüccarların MÖ 2. Bin Yılı İlk Çeyreğinde Anadolu'da Faiz Uygulaması", *TTK, Belleten*, C. LXIX, S. 255, Ankara 2005, s. 430.

²⁶⁹ K. R. Veenhof, agm., 1977, s. 110.

²⁷⁰ F. Kinal, age., 1991, s. 75; H. Erol, agm., 2007, s. 1306.

bahsedilen “*hastalıklı iki sığırın, 5 şeqel gümüş gibi bir miktara satılması*” konuya örnek teşkil etmektedir. Fakat burada dikkati çeken husus, sığırların ucuz olmasından ziyade, hayvanların hastalıklı olması ve buna rağmen satışa sunulmasından geri durulmamasıdır.²⁷¹ Bunun dışında içki yapımı, bağcılık²⁷², değirmencilik ve madencilikle²⁷³ uğraşan yerli halkın, saraylar ve memurlar dışında basit ziraat hayatı yaşadığı²⁷⁴ yerli halkın fakir olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁵

Anadolu’daki yerli halk ile Asurlu tüccarların çok sıkı münasebetler içinde olmalarının birçok nedeni vardı. Bu, Asurlu tüccarların yalnız yerlilerin değerli madenlerini topladıkları için değil, işlerini, varlıklarını sürdürebilmek için yerlilerin yardımına muhtaç olmalarından kaynaklanıyordu. Çünkü yerliler ziraatçı, hayvan yetiştirici, demirci, dökümcü, işçi, yapı ustası, nakliyeci, derici, halıcı, kilimci ve gezici tüccarların kılavuzu idiler.

Kültepe Metinlerinde çok sık karşılaştığımız bir durum olmamakla birlikte; bazı belgelerde “*demirci*” olarak adlandırılmış Asurlu şahıslara da rastlamaktayız. Bu durum, Asur’dan Anadolu’ya ticaret yapmak amacıyla gelen Mezopotamya kökenli insanların o dönemlerde, daha çok yerli halktan insanların uğraştıkları mesleklerden biri olan demircilik de yaptıklarını göstermektedir. Kt. o/k 147 numaralı belgede bu konuya örnek olarak verilebilir:²⁷⁶

“*nishatum vergisi üzerine ilave edilmiş, şaddu’atum vergisine doyurulmuş 5 mina saf gümüşü, tüccarın mühürüyle, Suea’nın oğlu Aşşur-iddi(n), şehre, Elāli ve Uzişiškum’un kraliçe? kızına taşıdı. Demirci Aşşur-nādā’nın huzurunda, Daganīya’nın huzurunda. Aşşur-imitti ve Amur-İstar’ın haftasından itibaren, qarrātum ayı, Şabakurānum’un oğlu Salīya’nın senesi. Tüccarın haberin(d)e (göre), gümüşün sahibi benim! [(X)]-me-e-ú-me-e kadın ortağım değildir. Dürüst tüccara kalayı 5 ya da 6 aya kadar verin ve (onlar) pazarda hazır bulunacaklar. 1 şeqel kalay bana gelsin ve onun belgesini kaydedin ve sizin haberiniz buraya gelsin. 1 1/2 şeqel gümüş kraliçeye? taşınmıştır. 1 şeqel onun kurbanı için verdim.*”²⁷⁷

²⁷¹ L. G. Gökçek, agm., 2004, s. 61.

²⁷² H. Lewy, “Nesa”, JCS, C. XVII, 1963, s.103-104, F. Fischer, “Boğazköy und die Chronologie der Altassyrischen Handelsniederlassungen in Kappodokie”, İstanbuler Mitteilungen 15, 1965, s. 15.

²⁷³ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 931.

²⁷⁴ L. G. Gökçek, agm., 2004, s. 61.

²⁷⁵ E. Bilgiç, agm., 1948, s. 513.

²⁷⁶ Esma Öz, İrfan Albayrak, “1963 Yılı Kültepe Kazısında Ele Geçen Altı Yeni Tablet”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 8, S. 2, Ankara 2005, s. 32.

²⁷⁷ E. Öz, İ. Albayrak, agm., 2005, s. 33.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Mezopotamya'da ne Suriye'de ve ne de İran'da bu ölçüde uluslararası bir ticaret sistemi kurulabilmiştir. Bu sistem iki ayrı ülke Anadolu ve Asur'un dostça anlaşmalarının bir eseridir. Sistemin kurulmasını isteyen Asur Devleti ve Asurlu tüccarlar ne kadar karlı çıkmış olurlarsa olsunlar, Anadolu şehir beyleri, yabancı tüccarlarla işbirliği halindeki aristokrat tabaka ve iç ticarete katılan Anadolu halkının bir kesimi de o kadar karlı çıkmış olmalıdır. Çünkü en önemlisi olarak çivi yazısını, şehir beyleri devlet idaresini, insanlar arasındaki anlaşmazlıklara çare bulma sanatını, mahkeme sistemini, ticaretin güvenliğini sağlama yöntemlerini öğrenmişlerdir.²⁷⁸

Anadolu halkının bütün bu kazanımlarının başına ise Asurlu tüccarlardan öğrendiklerini yazmak doğru olacaktır. Asurlular kendi aralarındaki ticari münasebetlerinde yerlilerden tamamen müstakil olarak ve kendi kanunlarına göre yürütmüşler, aralarındaki ihtilafları da kendi teşkilatlarının mahkemelerinde çözme yolunu tercih etmişlerdir. Anadolu'daki yerli halkla olan münasebetleri ve alışverişleri esnasında çıkan anlaşmazlıkları da yerli beylerin veya amirlerin olaya müdahalesiyle halletmiş oldukları metinlerden görülmektedir.²⁷⁹

Asurlu tüccarlar, Anadolu'da istedikleri gibi ticaret yapamamakta, yerli beyler ile yapmış oldukları antlaşmalar çerçevesinde ticari faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bu antlaşmalar sayesinde, yerli beylerin idaresindeki Anadolu sarayları, ihtiyaç duydukları ürünleri elde etmekte ve Asurlu tüccarlar da mallarını satabilmek için geniş bir pazar yeri bulma şansına sahip olabilmekteydiler. Ancak Asurlu tüccarlar ile Anadolu sarayları arasındaki ilişkilerde zaman zaman birtakım anlaşmazlıkların çıktığı da görülmektedir. Asurlu tüccarlar, Anadolu'da ticari faaliyetlerde bulunurken, Anadolu kralları, Asurlu tüccarları resmi kuruluşlarına sadık kalacaklarına dair yemin ettirmekte ve hatta muhtemelen bir defaya mahsus olmak üzere onlardan, biraz da zorla para almaktaydı.²⁸⁰

Asur ile Anadolu arasında çıkar ilişkisi kapsamındaki kurallar şunlardır:

- 1- Her Anadolu krallık sarayına, malın cinsi ve miktarına göre vergiler vermek.

²⁷⁸ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 27.

²⁷⁹ Hüseyin Sever, "Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri", *XXXIV. Uluslararası Assiyiroloji Kongresi, TTK*, Ankara 1998 b, s. 485.

²⁸⁰ S. Bayram, agm., 1993, s. 3.

- 2- Saraylıların, getirilen kaliteli kumaşların bir kısmı üzerinde veya tamamında ilk satın alma hakkını kabullenmek.
- 3- Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekeli olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

Yerli krallar Asurlu tüccarlara uymalarını istedikleri kurallar karşısında aşağıdaki sıraladığımız garantileri vermişlerdir:

- 1- Kendi resmi kurumları olan *Kârum* 'larda, kanuni haklarını saklı tutup korunmalarını temin etmek.
- 2- Politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan kolonilerin serbest bölgelerdeki bütün haklarını korumak.
- 3- Kral tarafından kontrol edilen bölgelerde yolların korunmasına, soyguna ve hırsızlığa karşı tedbirler almak.²⁸¹

Asurlu tüccarlar ile Anadolu halkı arasındaki ilişkinin bir başka boyutu köle alım-satımıdır. Genellikle borç mukaveleleri, mektuplar ve hukuki belgelerin konu edinildiği metinlerinde az da olsa köle alım-satım mukaveleleri de yer almaktadır. Köle satışları yerlilerin kendi aralarında olsa da daha çok Asurlular ile yerliler arasında gerçekleşmişti. Anadolu'daki yerli halk muhtemelen ekonomik sıkıntılar nedeniyle, aile bireylerinden bazılarını özellikle çocuklarını satmak zorunda kalabiliyordu. No. II kt. 88/k 1033 metninde “*İlaliskan adlı erkek çocuğun annesi Wanilka ve akrabalık derecesi tam olarak belli olmayan Kanakana tarafından 33 şeqel gümüş karşılığında Tepula 'ya satıldığından*” bahsedilmektedir.²⁸²

Anadolu yerlileri bu dönemde Asurlu tüccarlarla sadece ticari ilişkilerde bulunmayıp, sosyal hayatta da birtakım ilişkiler içinde olmuşlardır. Metinlerde Asurlu tüccarların Anadolu'daki eşleriyle ilişkilerinden söz edilmekte ve uzun süre Asur'dan uzakta kalan tüccarlar sosyal durumlarına bakılmaksızın iki kadınla evlenme (karışık evlenme) uygulamasını kabullenmişlerdir. Bu evliliklerin muhtemel nedeni iş ilişkilerinin her iki tarafın da yararına olacağı düşüncesidir. Asurlu bir erkeğin Asurlu olan ilk eşine *aššatum*, Anadolu yerlisi olan ikinci eşine de *amtum*

²⁸¹ S. Bayram, agm., 1993, s. 5.

²⁸² Sabahattin Bayram, Salih Çeçen, “Yeni Belgeler Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi”, *Belleten, C. LX, TTK Yayınları*, Ankara 1996, s. 579-642.

denilmektedir.²⁸³ Bu durumun istisnası olarak; “*Yerli bir kadın olan Šaptamanika, Šū-Kittum’un oğlu Ennum- Aššur ile evlenmiştir.*” Šaptamanika metinlerde *amtum* olarak değil *aššatum* olarak geçmiştir. Bu, *Ennum-Aššur*’un Asur’da bir eşi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁸⁴

Yerli kadınlarla evlenen Asurlular da yerli usullere bağlı olarak evlenmeleri satın alma şeklindeydi. Anadolu’da yerli bir kadınla evli olan Asurlunun Anadolu içinde ikinci bir kadınla evlenemeyeceği şahitlerin imzalarıyla belgelenirdi.²⁸⁵ Koloni Devri’nin ilk zamanlarında, ilk kuşak tüccarlar yaşlandıklarında Asur’a dönmüş ve hayatlarının geri kalanını orada sürdürmüşlerdir. Bunu, aileleri Asur’da oturan Kültepe’nin önemli tüccarlarının eşleri ile yazışmaları ortaya koymaktadır. Geçen zaman içerisinde Asurluların yavaş yavaş ailelerini de Anadolu’ya getirmeleri, Anadolu’daki Asurlu nüfusun artmasına yol açmış, bunun sonucunda, o zamana kadar daha çok ticaretle sınırlı olan tüccar yerli ilişkisi, farklı sosyal boyutlar kazanmıştır. Mesela tüccarların önceleri hem malların pazarlanmasında kendilerine, yardımcı olmaları, hem de onların ticaretini yapmak için satın aldıkları köleleri zaman içerisinde eş olarak aldıklarına tanık olmaktadır.²⁸⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki; metinlerde çoğunlukla borçlu olan taraf yerlilerin olması, Asurluların onları ekonomik olarak kendilerine bağımlı kıldıklarını göstermektedir. Asurlular, yerli halka karşı ekonomik üstünlüklerini kabul ettirseler de Asurluların yerliler ile yapmış oldukları senetlerde yerlilere ait bazı zirai tabirleri ve yerli tanrı isimlerini kullanmaları, onların yerli halkı ve onun kültürünü ne kadar benimsediklerini de göstermektedir.

2.8. Anadolu Yöneticiler ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde, Asurlu tüccarlar ile Anadolu yöneticileri arasındaki ilişkilere bakacak olursak; Kültepe Tabletleri’nden anlaşıldığına göre; öncelikle Asurlu tüccarlar Anadolu’daki krallara-yöneticilere yeminle bağlanmak zorundaydılar. Yemin konusunda KTP 14 ve Kt. f/k 183, hâlâ daha en dikkate değer iki kaynaktır. Bu metinler, Anadolu’da tahta çıkan kralların Asurlu tüccarların

²⁸³ Remzi Kuzuoğlu, Sebahattin Bayram, “Takı Takma Âdetinin Eski Asur Toplumundaki İzleri”, İrfan Albayrak, Murat Çayır, Hakan Erol (Ed.), Cahit Günbattı’ya Armağan, *AÜ DTCF Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sumeroloji Anabilim Dalı*, Ankara 2015, s. 8.

²⁸⁴ İrfan Albayrak, “ana kaspim annim Šamaš-abī qātātum/Bu Gümüş için Šamaš-abī Kefildir”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara 2004, s. 3.

²⁸⁵ T. Özgüç, age., 2005, s. 40, 41.

²⁸⁶ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 27.

temsilcilerinden bir çeşit bağlılık yemini aldıklarını açıklamaktadır.²⁸⁷ Öte yandan tüccarların Anadolu'ya olan ticari seyahatlerinde gelip geçtikleri şehirlerde kendilerine verilen hizmetin karşılığında bir ödeme yaptıkları ve bunun bazen bir nevi bahşiş şeklini aldığı görülmektedir. Saray, tüccarların evlerinde ve depolarında bulunan bazı mallara el koyma hakkını kendisinde görüyordu.

Lewy'nin de belirttiği gibi söz konusu bu mallar bir bakıma kaçak eşya işlemi görüyordu. TC III, 271 metne göre, *Kaniş*'teki *Alahum* ve *Kuziza* isimli iki Asurludan biri, diğerinden kendisine *Wahşuşana*'ya kadar refakat etmesini ister. (veya buna Asur şehir meclisi tarafından da izin verilmiş olabilir.) Burada saray idaresi bir ihbarı değerlendirerek *Alahum*'a ait çok miktarda *asiuma* el koyar. Bu maden *Kuziza*'nın evinde depolanmıştı. *Alahum* bu kıymetli malları geri almak ister ve *Kaniş*'teki bir hakeme müracaat için resmi başvuru yapması, bir Asurlunun meslektaşını oradaki yerli idare ile hoş olmayan ve hatta tehlikeli olan bir ilişkiye zorlamaya teşebbüs etmesinden dolayı kendi grubunun kanuni mercilere başvurduğunu göstermektedir.²⁸⁸

Yerel yöneticiler ile tüccarlar arasındaki ilişkilerin düzeyi kentlerin konumu, nüfus yoğunluğu, ticari durumu, sosyal gelişmişlik ve güvenlik gibi birçok kriterlere göre değişmekteydi. Asurlu tüccarlar için önemi büyük olan kentlerin yöneticileri daha sert ve mesafeli davranabilirken, küçük kentlerin beyleri bu tüccarlara karşı daha samimi olabilmekteydi. Daha öncede belirtildiği gibi küçük bir kent-beyliği olan *Tumana* kralı bir Asurluya yazdığı mektupta: "...iyi bilinen bir gerçektir ki, bütün Asurlular benim ailemin bir parçasıdır.." gibi ifade kullanırken, daha katı ve merkezi otoriteye sahip olan kentlerin beyleri ise yerine göre tüccarları cezalandırabilir ya da onlarla görüşmeyi reddedebiliyordu.

Anadolu kentlerinde saray ve tüccarlar arasında yapılan diplomatik antlaşmaların (Resim 19) çoğunda Asur Devleti'nden gönderilen elçiler bulunmaktaydı. Mesela *Kaniş* ile bir antlaşma yapılması gerekiyorsa, bunu tüccarlar bireysel olarak yapamazdı. Bunun yerine *Kārum Evi*'nin ileri gelenleri, Asur'dan gelen elçiler ile birlikte, yerel saray kurumu ile bir yazılı sözleşme yaparlar ve bu sözleşme o bölgede bulunan ya da bulunacak olan her Asurlu tüccar için de

²⁸⁷ Cahit Günbattı, "Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge", *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. I, TTK, Ankara 1994, s. 83.

²⁸⁸ Ş. Gül, agm., 1993, s. 43.

geçerliydi. Taraflar arasında yapılan bu antlaşmaların çoğunda aşağıdaki hususların yer almasına dikkat edilmekteydi.²⁸⁹

Saray ve kralın hakları:

- 1) Saray, tüccarların kente getirdikleri kumaştan % 5 civarında ve kalaydan ise 2/65 oranında yani her eşek yükünden dört *mina* vergi alıyorlardı. Saraya veya krala ödenen bu verginin, *nišhatum-vergisi* olduğu tahmin edilmektedir.
- 2) Saray, ithal edilen kumaşın % 10'nun ilk satın alma hakkını kullanırdı.
- 3) *Husārum* (*Lapis lazuli*) ve *amūtum* ticaretinin tekeline de elinde bulundurmaktaydı.

Asurlu tüccarların hakları:

- 1) Anadolu'da bulunan *kārum* ya da *wabartum*'larda yerleşme ve duruma göre konaklama hakkı ve buldukları bölgenin sarayı tarafından korunma talebi.
- 2) *Kārum*larda yaşayan tüccarlar, siyasal ve hukuksal olarak Asur kent devletinin bir uzantısı oldukları için, Anadolu'da da kendi hak ve hukuklarına doğal olarak sahip çıkmaktaydılar.
- 3) Geçtikleri bölgelerde, o bölgenin sarayı tarafından korunma sözü alıyorlardı. Aynı zamanda yolculuk esnasında soyulma durumunda uğranılan zarar yine saray tarafından karşılanmaktaydı. Bu şekilde tüccarların malları sigortalanmış oluyordu.
- 4) Konaklayacaklar kentin saray ve depolarını kullanabiliyorlardı.
- 5) Anadolu'daki kalay ticareti Asurluların tekeline bulunmaktaydı.

Burada kısaca sıralanmış olan noktalar, yetkili olan bir Asurlu tüccar gurubu ve saray arasında yapılan antlaşmalarda geçen genel şartlardı. Antlaşmalarda bu genel maddelerden daha detaylı şartlar da yer alabilmekteydi. Örneğin *Kaniš Kārum* II. katta bulunan Kt n/k 794 belgesi²⁹⁰, adı açıklanmayan fakat Güney Anadolu'da

²⁸⁹ Mogens Trolle Larsen, "The Old Assyrian City-State and its Colonies", *Mesopotamia Studies in Assyriology*, Vol. 4, Akademiske Forlag, Kopenhagen 1976, s. 245.

²⁹⁰ Salih Çeçen, Karl Hecker, "ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht", ed. M. Dietrich ve O. Loretz, *Vom Alten Orient zum Alten Testament-Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. (AOAT 240)*, Münster, 1995, s. 31-41; Günbatı agm., 2004, s. 250.

yer alan bir krallık ile Asurlu tüccarlar arasında yapılan bir antlaşmadan bahsetmektedir. Bu antlaşmaya göre kral, bölgesinde Asurlulara ait kayıp yükleri araştırmakla ve bunları bulup sahiplerine teslim etmekle yükümlüydü. Ayrıca kral, yine bu sözleşmeye göre, Asurlu tüccarların can güvenliğini sağlamakla sorumluydu, fakat herhangi bir kan akıtma olayı olursa da yine kralın, sanıkları Asurlulara teslim etmesi gerekmektedir.²⁹¹ Asurluların bu antlaşma metnine ekledikleri bir başka madde ise, bahsi geçen krallığın Akadları bölgeye sokmaması ile alakalıdır. Asurlu yöneticiler, kârlı ticareti tekellerinde tutmaya çalışmışlardır. Akadlı tüccarlara Anadolu'daki yürütülen ticaretten pay vermek istememişlerdir. Asurlu tüccarların kişisel arşivlerinde, Akadlı tüccarların ticarî bir taraf olarak Koloni merkezlerindeki varlığından nadir bahsedilmesi, Asur'un bu amacına ulaştığını gösterir.²⁹²

Kt. 79/k 101 numaralı metinde; “*Hiçbir Asurlu Akadlılara, Amurrululara ya da Subartululara altın satmayacak! Satan kişi yaşamayacak (öldürülecek)!*” şeklindeki ifadeler Akadların yanında Subartulu ve tüccarların da varlığından bizleri haberdar etmektedir. H. Erol yayınladığı Eski Asurca 3 mektubun içeriğinden yola çıkarak, Eski Asur ticaretinde tarafların yalnız Anadolu ve Asurlu olmadığını çeşitli zamanlarda farklı etnik kökene mensup tüccarların da bu ticarete katıldığını ileri sürmektedir.²⁹³

Kültepe Tabletleri arasında kökenleri hakkında bilgi verilmeyen fakat “*yabancı*” olarak tabir edilen tüccarlardan da söz edildiğini görmekteyiz. Mektupta “*yabancı*” kelimesi (Akadca “*ubrum*”) ilk defa ticari bir taraf olarak kaydedilmiştir. Mektupların yazarları mallarını satamadıklarından bahsederken, buna sebep olarak şehirlerde yabancıların olmadığını göstermektedirler. Mektuplar *Aššur-bāni*'nin oğlu olan *Šu-İštar*'a, onun genelde bakır ticareti ile ilgili işlerini yapmaktan sorumlu temsilcileri tarafından yazılmıştır. Mektuplardan ilki Kt 92/k 364 numaralı, ikincisi Kt 92/k 428 numaralı ve üçüncüsü de Kt 92/k 830 numaralı belgelerdir. Mektuplardan birisinde yabancıların *Šalatuwar* şehrinden, diğerinde ise *Wahšušana* kentinden gelmelerinin beklendikleri belirtilmektedir. İlgili metinlerden şu ifadeler okunmaktadır; Kt 92/k 364 numaralı ilk metin *Šarrum-Su*'en ve *Aššur-rabi*

²⁹¹ Karl Hecker, “Rechtlos in der Fremde?”, *1995 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara 1996, s. 150-159.

²⁹² H. Erol, agm., 2015, s. 429.

²⁹³ Hakan Erol, “Bir Kültepe Metnine Göre Eski Asur Devrinde Subartu Bölgesi”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 52, S. 2, Ankara 2012, s. 2.

tarafından *Šu-İštar*'a gönderilen bir mektuptur. Mektubun ilk kısmında kaliteli bakırın fiyatının düşük olması yüzünden bakır ticaretinin yapılamadığı bildirilmekle beraber yabancılar geldiğinde satılabileceği kaydedilmiştir. Buradan yabancı tüccarların alım talebinin fiyatı artıracacağı çıkarımına ulaşmaktayız. İkinci kısımda *wabartum* dairesi satın aldığı bir miktar kalayı geri istemesi konusundaki gelişmeler kaydedilmiştir. Metindeki “*ubrum/wabrum*” ifadesi başka bir ülke veya bölgeden bakır satın almaya gelecek olan tüccarları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Kt 92/k 364: envanter numaralı belgede, “*Šu-İštar'a söyle! Aššur-rabi ve Šarrum-Su'en şöyle (söyler): Hiç iştmiyor musun? Kaliteli bakır(ın fiyatı) düştüğünden bakır alış-verişi yoktur. Ayrıca ülke hasadına yaklaşmıştır ve yabancı yoktur. Yabancı geldiğinde bakırı satacağız ve Šarrum-Su'en gelecek. Ayrıca, senin talimatın gereğince bakır satılmadıkça İli-imittî'ye yazmayacağız. wabartum dairesi (görevlileri), Mannum-balum-Aššur ve Ah-šalim'in huzurunda, mina kalayı bizden aldılar. Birkaç defa istedik ve bērūtum şöyle (söyledi): “Elçimin huzuru(nda) alacak. Gelin ve Wahšušana'da alın”. Šarrum-Su'en'e verdikleri belgeyi orada bana geri verecekler.”*²⁹⁴ Burada bahsi geçen *Wahšušana Kārumu*'nun yeri konusunda farklı görüşler olsa da, Barjamovic *Wahšušana*'nın Kızılırmak'ın batı kıyısında, Ankara'nın güneyinde aranması gerektiğini belirtmektedir.²⁹⁵

Yine bu sözleşmeye göre kral, kendinden önce tahtta bulunan babasının koyduğu maddelerin dışına çıkmayıp ve bunlarla sınırlı kalmalıydı. Kt n/k 794 metnine göre; Asurlu tüccarların sorumlu oldukları konular ise; Anadolu'ya ya da Asur'a giden her eşek için, bu bölgenin kralına 12 *šeql* kalay ve 1¼ *šeql* gümüş ödemeleri gerekmekteydi. Ayrıca, herhangi olumsuzluk durumunda (bölgeden kervanın geçmeyeceği durumlarda), Asurlular, krala *Hahhum*'dan 5 *mina* kalay göndereceklerdi. Kral tarafından kabul edilen miktarın fazla olmamasının farklı sebeplerinin olabileceği ve en önemli sebeplerden birinin, krallığın bulunduğu bölgenin ana ticaret güzergâhının dışında bir yerde bulunması olabilirdi. Kt n/k 14 metni hem Asurluların Anadolu'daki koloni sistemi ve bunun içinde yer alan *kārum* ve *wabartum*'lar arasındaki hiyerarşik sistemi hem de yerel prenslerin tahtta çıkmaları durumunda antlaşmaların nasıl yenilediği hakkında bilgiler vermektedir.

²⁹⁴ H. Erol, agm., 2015b, s. 88-89.

²⁹⁵ G. Barjamovic, agm., 2011a, s. 349.

Yine bu mektupta, “*Wašhania tahtına yeni bir prensin çıktığı*” haberi verilmektedir. Bu prens, “*onlara babasından sonra tahta geçtiğini ve Asurlularla daha önce yapılmış olan bir antlaşmayı yenilemek istediğini*” bildirmektedir. *Wahšušana*’daki Asurlu yetkililer ise, “*prens bu durumu kendileriyle değil, bu durumda yetkili olan Kaniš kolonisiyle görüşmesi gerektiğini*” belirtmişlerdir. Belgede dikkat edilmesi gereken bir kaç önemli nokta vardır: “*tahta çıkan prens, Asurlulardan herhangi bir talepte bulunmadan, var olan antlaşmanın devam etmesi için yemin etmek istemiştir.*” Bir diğer husus ise, prensin *Wašhania*’daki Asurlu görevlilere sormak veya doğrudan *Kaniš Kārumun*’a başvurmak yerine, *Wahšušana* kolonisine mektup göndermesidir. Bu durum tahta yeni çıkan prensin prosedürü bilmemesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca *Wašhania Wabartum*’u idari olarak *Wahšušana*’ya bağlı olduğu için yine prensin böyle bir yol izlemeyi uygun görmüş olması da mümkündür. Bu iki belge, Asurlu tüccarları temsil eden kurum ve Anadolu beyleri arasında yapılan sözleşmelerin genelinden biraz farklıdır. Kentlerin genel rota dışında kalmış olması veya Asurluların izlediği ticaret ağının dışında bulunmaları, kent beyinin bu tür antlaşmalarda fazla etkin olmamasının nedenine açıklık getirmektedir. Oysaki Asur ticareti için önemli olan kentlerin beyleri bu tür antlaşmalarda kendi lehlerine daha fazla istekte bulunabilmekteydiler. Örneğin *Kaniš* ve *Hahhum*’da yapılan antlaşmalar; Kt n/k sözleşmesinden daha farklıdır ve bunlar, Asur kurumları ve Anadolu sarayı/kralı arasında yapılan antlaşmaları kavramak için güzel örneklerdir.²⁹⁶

Antlaşma metinlerinin kayıtlı olduğu tabletler, Kültepe kazılarında 2000 yılında bulunmuş ve Ib katına denk gelen döneme ait olup her iki metin Ib dönemi ile ilgili, ekonomik, siyasi, sosyal vb. olaylar hakkında bilgiler içermektedir. Kırık olan Kt. 00/k 6 numaralı tablet *Kaniš* ile ilgili olup ve 90 satırdan oluştuğu görülmektedir. Bu metinde, *Adad*, *Sin*, *Šamaš* ve *Kubaba* gibi sözleşmeye şahit olacak tanrıların isimleri yazılmakta ve kırık bölümlerden okunulabilir satırlarda, “*bazı kumaş türlerinden ve sözleşmenin taraflarından biri olan kralın, bunları beğenecek olursa, bunları zorla veya düşük fiyata alamayacağından, hakkı olan nishatu vergisini aldıktan sonra, belli bir fiyat ödeyerek bir kaç farklı kalitede kumaş hakkı*” olabileceğinden bahsedilmektedir. *Ašium* (demir) ve *husārum* (*lapis lazuli*) mallarının satışına *Kaniš* kralının karışmayacağını ve bunları elinde bulduran

²⁹⁶ H. G. Küçükbezcı, agm., 2011, s. 29.

satıcının istediği gibi satma hakkı ile Asurlu bireylerin de bazı haklarından bahsedilmekte; “eğer bir Asurlu yurttaşın kanı senin kentinde ya da ülkende akıtıldıysa ve kayıp meydana geldiyse, sen kararlaştırılmış olan kan-parasını bize ödeyeceksin ve biz(katili) öldüreceğiz” ve “sen bize(katilin) yerine bir başka kişiyi teslim etmeyeceksin” gibi bilgiler metinlerde yer almıştır. Yine Asurluların malları kaybolursa değerinin ödenmesi ve *Kaniş* yurttaşı ve Asur yurttaşı mahkemeye çıktığı zaman bunların eşit bir şekilde savunulması ve hiçbir şekilde *Kanişlilerin* kayırılmamasına ve borçlanma konularına da değinilmiştir.²⁹⁷

Aynı metinlerde, “kralın ülke sınırları içinde kaybolan kumaş yükünü araması ve bunu sahibine teslim etmesi gerektiği eğer yükü bulamaz ise yükün sahibinin yemin ettikten sonra, kralın bu kayıp malı tazmin etmesi” istenmektedir. Bu sözleşme metninin devamında ticari ve hukuksal konulardan başka daha özel durumlara da yer verildiği görülmektedir. Mesela “herhangi bir *Kanişli* ya da suçlu birinin bir Asurlunun ya da Asurlu bir dulun evinden uzak duracağı ve eğer kral bir Asurlu’ya ait olan bir evi, köle ya da köle-kızı, araziyi ya da bahçeyi beğenecek olursa, bunları zorla alıp kendi hizmetkârlarına veremeyeceği” beyanları kayda alınmıştır.²⁹⁸

Kt n/k 794 belgesinde olduğu gibi buradaki metinlerde de *nishatu* vergisinden “...eğer bir Asurlu bir *Kanişli*’ye borçlanır ve bir başka bölgeye/ülkeye giderse, onlar bir başka tüccarı, bir yabancıyı veya onun erkek kardeşini onun yerine koymayacaklardır. Onlar, borçlu kişiden miktarı talep edeceklerdir.” şeklinde bahsedilmektedir. Böylece, Asurlu yetkililerin, sadece borç alan kişinin bu borçtan sorumlu olduğu ve yakınlarının bu konu ile ilgili olarak sorumlu tutulamayacakları bir maddeyle sözleşmeye eklenmişti. Fakat bazı tabletlerde borç kefilliği gündeme gelmiş ve borca kefil olan kişinin ismi ve şahitlerin isimleri yazılmıştır. Bu kayıtlara göre; borç ödenmezse kefil olan kişiden tahsil edilme yoluna gidildiğini görmekteyiz.

Hahhum Sözleşmesi²⁹⁹ ile *Kaniş* Sözleşmesi aynı yerde bulunmuş olup Ib katına tarihlenmektedir. 00/k 10 metni *Hahhum* antlaşması olarak isimlendirilmiş ve tabletin sadece yarısı ele geçmiş olup bu tabletin ön kısmında 30 satır, yan kısmında

²⁹⁷ Cahit Günbattı, “Two New Tablets Throwing Light on the Relations Between Anatolian Kings and Assyrian Merchants in the Period of the Assyrian Colonies”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, Ankara 1996, s. 25-37.

²⁹⁸ H. G. Küçükbezi, agm., 2011, s. 30.

²⁹⁹ Cahit Günbattı, “Two Treaty Texts Found at Kültepe”, ed. J. G. Dercksen, *Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, Leiden 2004, s. 259-263.

(sütun II) 28 satır, dördüncü sütunda 32 satır ve arka kısmında (sütun III) ise 34 satır vardır. Günbattı, orijinal tabletin 250 satırdan oluştuğunu tahmin etmektedir.³⁰⁰ Bu antlaşma “*Kaniš Antlaşması*” gibi sadece bir kişiye yönelik olmayıp, Asurlu grubun karşısında *Hahhum* kralı, onun kardeşi ve damadı olduğu sanılan bir grubun varlığı kastedilerek metinde bunlara “*siz*” diye hitap edilmiştir.³⁰¹

Kültepe’de bulunan, Kt. 00/k 10 olarak kayıtlı metinlerde; “*Sahtekâr ve kötü bir göçebeye (Asurlu’nun yükünü taşıyan) bir gemiyi batırması ve yükünün zarar görmesi için talimat vermeyeceksiniz. (Eğer) sizin kırlık bölgenizde veya ülkenizin bir nehrinde bir gemi batarsa, kaybolacak malı, iğneden ipliğe kadar her şeyi tam olarak siz tazmin edeceksiniz.*”³⁰² Tabletın arka yüzünde ise saray halkından oluşan üç görevlinin, gelen kervanlardan ne kadar kumaş alacağı” yönünde bilgiler verilmektedir. “*Müşium, her bir kumaş parçasına 6 2/3 sheqel gümüş ödemesi gerekiyordu ve sadece beş parça alma hakkı vardı. Hatunum ise sadece iki parça kumaş alabilirdi ve bunların her biri için 9 1/3 sheqel gümüş ödemeliydi.*” Görevi tam olarak bilinmeyen *şinahilum* ise; “*sadece bir parça kumaş alabilirdi ve bunun için 12(?) sheqel gümüş ödemesi*” gerekmektedir. Devamında ise *nishatum* vergisiyle beraber bazı kumaş türlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca daha sonraki satırlarda, bu bölgeye giren kalaydan bazı yüksek dereceli memurların belli bir miktar alabildiği, bunun her bir eşek yükünden bir nevi transit ücreti olduğu düşünülmektedir.³⁰³

Tabletin 26-34. satırlarda Anadolu iç siyasetiyle ilgili bilgi verilmekte olup, *Hahhum*’un komşuları oldukları tahmin edilen *Timelkiya* ve *Badna* kent-devletleri ile sık sık sorun yaşandığı tahmin edilmektedir. Veenhof, bu cümlenin “*olası bir savaşta, Hahhum’un Asurlu tüccarları bölgeden geçmesine engellemeyeceğine*” dair bir madde olduğu görüşündedir. Antlaşmanın son kısmında IV. sütunda ise yine farklı maddelere değinilmiştir. 1-5. satırlarda, “*Hahhumlu yönetici gurubunun, Anadolu’dan Asur’a gidecek olan eşeklere yüklenen altından, ne kadar satın alma hakları olduğu*” açıklanmıştır. *Müşium*-memuru ve *hatunum* X sheqel (X=?) altın alabilirler ve bu altınların her biri için X sheqel gümüş ödemeliydiler. *Şinahilum-*

³⁰⁰ C. Günbattı, agm., 2004, s. 250.

³⁰¹ H. G. Küçükbezi, agm., 2011, s. 31.

³⁰² Cahit Günbattı, “Kültepe’den Bulunmuş İki Antlaşma Metni”, *Belleten*, C. LXIX, S. 69, Ankara Aralık 2005, s. 773.

³⁰³ K. R. Veenhof, Jesper Eidem, *Mesopotamia, The Old Assyrian Period*, Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2008, s. 197.

memuru ise aldığı altınların her biri için 6 *şeqel* gümüş ödemeliydi.³⁰⁴ Bu maddeler ile Asurlu yetkililer herhangi bir gizli sözleşmeye ve şahsi çıkarlara engel olmuş oluyorlardı. Tercüme edilen sözleşmelerin, Asurlular tarafından hazırlanmış oldukları açıktır. Çünkü bunlarda, yerli liderlerin yapması ve tutması gerektiği uzunca bir liste hazırlanmıştır. Krallar genel olarak, hukuksal, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda farklı maddelere bağlı kalırken, tüccarlar sadece mali değeri olan alanlarda ödeme yapmaktaydılar. Bu durum, Asurlu tüccarlar ve Anadolu arasındaki ticarete, Asurluların daha avantajlı ya da güçlü oldukları izlenimini vermektedir. Ayrıca yöneticilerin, mal ya da maden karşılığında aldıkları vergi ve “*hediyeler*” Asurlular tarafından belirlenmiş gibi görünmektedir.³⁰⁵

Göze çarpan bir başka husus da Anadolu sarayının Asurlulardan aldıkları malların bedellerini ödeyemedikleri durumudur: Kt. a/k 583 belgesinde³⁰⁶ *Uşur-şAşşur, Asānum* isimli bir kişiye, kral ve saray memurlarının ona 24.000 *mina* bakır borcu olduğu için onun hâlâ şehirden ayrılamadığından söz etmektedir. Bu şahıs ayrıca saraya belli bir miktar *mina* gümüş değerinde bir hediye de vermiştir ve bu hediyein aslında sarayın isteklerini iki yıl karşılama gerektğini belirtmektedir. Bu hediye ile birlikte *Uşur-şA-Aşşur* alacak olduğu miktarı, bir antlaşma ile garantilemiştir. Tüccar, sarayın, borcunun bir kısmı karşılığında ona 20 *mina* gümüş değerinde bir bahçelik arazi vermek istediğini fakat bu teklifi reddettiğini belirtmektedir. Kt n/k 1637 numaralı belge ise, bir Asurlu, bulunduğu kentin kralının, “*Asurlu tüccarların hayvanlarını ve bakırlarını serbest bıraktığını fakat birtum (?) olarak geçen bir ürünün ise alıkoyduğunu*” bildirmektedir. Mektubu yazan şahıs, “*kralın “babalarım” diye bahsettiği kişilere yazmalarını ve eğer bu kişiler kendisinden birtumu ödemesini isterlerse, kralın bunun ücretini ödeyeceğini*” bildirmektedir.³⁰⁷

Kültepe Tabletleri’nden, Kt n/k 1318 numaralı belgede ise bir grup tüccarın yerli kral ile yaşadıkları sıkıntılar ele alınmaktadır. Tüccarların zaman zaman *Kârum* yetkilileri ve yerli krallar arasında kaldıkları görülmektedir. Kral isteklerini yerine getirmeyen tüccarların mallarına el koyup onların malını götürüp, sarayın depolarına

³⁰⁴ K.R. Veenhof- J. Eidem, agm., 2008, s. 198-199.

³⁰⁵ H. G. Küçükbezi, agm., 2011, s. 33

³⁰⁶ J. G. Derksen, agm., 1996, s. 202.

³⁰⁷ S. Çeçen, agm.,1990, s.141-142. , Hüseyin Sever, “Die Urformen der Börse und Inflation in Anatolien und ein Gestein, Dessen Ausfuhr in der Zeit der Kolonie aus Anatolien Verboten ist (1970-1750 v.Chr.)”, *Belleten*, C. LX, S. 228, Ankara 1996, s. 239-240.

koyarak mühürlemektedir. Tüccarlar *Kârum*'a sözleşmelerle bağlıydılar. Ancak bölgedeki yerli kralların istekleri bazen *Kârum*'un ticari faaliyetlerdeki işleyişi ile örtüşmediğinden çatışmalar yaşanmaktaydı. Arada kalan tüccarlar kralların yaptırım gücüne baş eğmek zorundaydılar.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde de yerli kralların ve *Kârum* kurumunun bazen tüccarlar üzerinde yaptırım gücü ve otoritesinin olmadığı ya da zayıfladığı dönemlerde sözleşmelere uymayarak, bazı yasa dışı uygulamalar yaptıklarını görmekteyiz. Kt n/k 1648 numaralı belgesinde ise, *Kârum* kurumunun bir şahsı sıkıştırmak için yerli halkı kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda Asurlu tüccarlara baskı kurduğu görülmektedir: “*Alabrat-bani isimli tüccar, Usur-ša-İştâr isimli bir başka tüccara yazmıştır ve Mamalılardan oluşan bir gurubun, kendi ev halkının rahatsız edildiğini ve bu duruma bir son verilmesini istemektedir. Alabrat-bani, arkadaşından, Mamalılara, sebep oldukları rahatsızlık dolayı saraya şikayet edileceklerini söylemesini ister. Fakat onlar bu uyarıyı dikkate almayacak olurlarsa da, Usur-ša-İştâr Kârum'a gitmelidir ve buradakilerden Mamalıları durdurmalarını istemelidir*”.³⁰⁸

Asurluların ticaret sistemi, Anadolu kent beylik siyasi sistemi içinde fazla öne çıkmayan güçsüz ya da vasal statüsünde olan küçük merkezlerden faydalanmasını iyi bilmekteydi. Yukarıda verilen Kt n/k 14 belgesinden de anlaşıldığı üzere, Asur ticaret ağının dışında kalan merkezlerin yöneticileri, fazla taleplerde bulunamayacağı gibi karşı tarafın isteklerinin büyük bir kısmını da yerine getirmekteydiler. Bu krallar ya da beyler Asurluları bölgelerine ticaret yapmaları için davet etmiş olabilirlerdi. Çünkü Asurluların o bölgeye ticaret yapmak için uğramaları, o merkezin pazarlarının canlanmasını ve böylelikle ekonominin güçlenmesini sağlamaktaydı. Oysa *Kaniš*, *Purušhattum* ya da *Wahšušana* gibi önemli merkezlerin yöneticileri, Asurluların karşısına daha fazla şartlar ve isteklerle çıkabiliyorlardı. Bu siyasi güçlerin, Asurlu tüccarlar ile yaptıkları sözleşmeler diğerlerine göre daha eşitti ve bazı durumlarda ise Asurluların sınırlarını zorlayabiliyordu. Daha önce de bahsedildiği gibi, saray ve tüccarların arasındaki iletişim sadece gümrük/vergi ödeme ya da bazı hakları koruma ile alakalı değildi. Belgelerden de anlaşılacağı gibi, çoğu zaman saray halkının üyeleri ve tüccarlar arasında bakır, yün ya da daha farklı malların alışverişi yapılmaktaydı. Saray tarafından alınan malların çoğu daha sonra ödeme koşuluyla

³⁰⁸ S. Çeçen, agm., 1990, s. 146.

alınmaktaydı ve saray genelde borcunu ödemekte sıkıntı çekmekteydi. Bu nedenden dolayı bir süre sonra sarayın, Asurlu tüccarlara olan borçları birikmekte ve bazı durumlarda ürünü alan kişiler geri ödemeyi de fazla ciddiye almamaktaydı. Güçlü kent-beyliklerinde tüccarlar bu duruma fazla müdahale edemiyorlardı, en fazla mallarını satın alan kişiyi “*boykot etme*” gibi yollara başvurmaktaydılar. Bir başka konu ise, Asurluların açık bir şekilde haklı oldukları durumlarda, alttan almalarıdır.³⁰⁹

Yine Kt n/k 14 belgesindeki örnekte olduğu gibi, tüccar, arkadaşlarından sabırlı olmalarını çünkü herkes sözü edilen *rabi sikkatim*'in huyunu bildiğini yazmaktadır. Bu durum Asurluların bazı durumlarda Anadolu kaprisli kişilikleri idare ettiklerini ve böylelikle kazanç getiren bir bölgeyi kaybetmek istemediklerini göstermektedir. Anadolu sarayları ve Asurlu tüccarlar ve bunların bağlı oldukları kurumlar arasındaki iletişim ve bağlantılar buldukları bölge ve şartlara göre şekillenmekteydi. Asurlular karşılarında ekonomik ve siyasi bakımdan zayıf bir beylik bulduklarında, bunlardan sonuna kadar faydalanmaktan çekinmiyorlardı. Diğer taraftan Anadolu'nun siyasal ve ekonomik güçleri ile daha eşit şartlarda ticaret yapabiliyorlardı. Bazı durumlarda ise bu gücün Anadolu sarayına bağlı olan kişilerin eline geçtiği görülmektedir.

2.9. Ticari Ortaklıklar

Belgelerden anlaşıldığı üzere, Anadolu'ya ticaret için gelen Asurlu tüccarlar kendi aralarında veya yerli halktan kimselerle bir araya gelerek, sermayelerini birleştirip ortak şirketler kurarak ticaret yapmışlardır. Ticari ortaklıklarla ilgili olarak zaman zaman meydana gelen ticari anlaşmazlık ve ihtilafli konular metinlere yansımıştır. Nitekim Cahit Günbattı'nın yayınladığı bir belgede bir miktar gümüşün kime ait olduğu konusundaki tartışmadan söz edilmektedir³¹⁰.

Naruqqum ortaklık; büyük ölçekli ticaret yapmak için oluşturulmuştur. Asurlu zengin ailelerin % 50'sinin bu ortaklığa katıldıkları tahmin edilmektedir.³¹¹

Be'ülātum ortaklıkta; sermayedar çalışanına faizsiz olarak borç verirdi. Çalışanın yaptığı ticaret sonucunda elde edilen kâr paylaşıldı.³¹² Eğer ticarete sermayedar karını alamazsa tüccara verdiği parayı faizi ile isteme hakkına sahipti.³¹³

³⁰⁹ H. G. Küçükbezcı, agm., 2011, s. 42.

³¹⁰ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 61-62.

³¹¹ Mogens Trolle Larsen, *Ancient Kanesh: A Merchant Colony in Bronze Age Anatolia*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 220-223.

Ellatum Ortaklık; Asurlu tüccarların nakliyat giderlerini azaltmak amacıyla belirli bir süre için yaptıkları ortaklık türüdür. Kervanlara yüklenmeden önce mallarını birleştiren tüccarlar, malları nispetinde gidere ortak olmuşlardır. Koloniler tarafından yapılmak istenen özel ticaretlerde bu ortaklık türünün kullanıldığı³¹⁴ düşünülmektedir.

Tadmiqtum Ortaklık, tüccarlar sermaye sahipleri tarafından kendilerine verilen faizsiz borç para ile ticaret yaparlardı. Bu ortaklık türünde tüccarlar sadece kazanca ortak olmuşlardır.³¹⁵

Tappûtum Ortaklıkta, ortaklardan biri sermayeyi koyar, diğer ortaklar bu sermaye ile ticaret yapardı. Ticaretten elde edilen kâr ya da zarar ortaklar arasında paylaştırılırdı.³¹⁶

2.10. Maden İş Erbabları

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Asur-Anadolu ticaretini sistematize eden en önemli unsurlardan biri de şüphesiz bu ticaretin görevlileri ya da memurları idi. Asur kolonilerinde bulunan bu şahısların farklı unvanlarının olması, dönemin ticaretinin tecrübesini, disiplinini ve önemini göstermektedir.

Anadolu yerel beyleri ile Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, ayrıca kolonilerin Asur ile irtibatını sağlayan memurların varlığı hakkında Kültepe Metinlerinde geniş bilgi bulabilmekteyiz. Bu görevliler bir taraftan yerlilerin alışveriş işlerini yürütmüşler diğer taraftan da Asurlular ile aralarında çıkan anlaşmazlıklarda hâkim rolü oynamışlardır. Çiviyazılı belgelerden anlaşıldığı üzere, bu şehir devletlerinde gelişmiş ve sınıflandırılmış saray teşkilatı mevcuttur. Bunun yanı sıra zanaat erbapları, şehir işlerini idare etme ve malları korumayla görevli meslek grupları da vardır³¹⁷.

Belgelerde Asur şehir meclisinin istek ve emirlerini Anadolu'ya ulaştıran *šipru ša alim.ki* (Asur şehrinin elçisi) isimli görevlilerden bahsedilmektedir. Bu

³¹² Hasan Ali Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri, MÖ 1975-1725*. Erciyes Üniversitesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmalar Merkezi Yayınları, Yay. No. 7, Kayseri 2004, s. 87.

³¹³ E. Bilgiç, vd., agm., 1990, s. 22-23.

³¹⁴ Jan Gerit Dercksen, *Some Elements of Old Anatolian Society in Kanes*, (ed) J. G. Dercksen, *Assyria and Beyond*, Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, PIHANS 100, Leiden 2004a, agm., s. 180.

³¹⁵ H. A. Şahin, agm., 2004, s. 88.

³¹⁶ Cecile Michel, "The Old Assyrian Trade in the Light of Recent Kültepe Archives", *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, HAL Id: halshs-00642827, Toronto 2008b, s. 77.

³¹⁷ Emin Bilgiç, "Çiviyazılı Hukuki İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları", *TTK, Belleten*, C. XI, S. 44, Ankara 1947a, s. 571.

elçilerin bu şekilde Anadolu'daki beylerle diplomatik ilişkileri sağladıkları söylenmektedir. Diplomatik yazışmalarda *Kaniş Kârum*'u ile birlikte sözü edilen Asur şehir temsilcisinden de söz edilmektedir. Benzer şekilde, *Kaniş Kârumu*'ndan diğer *Kârum ve Wabartum*'lara, Asur şehir meclisinin elçisi ile birlikte yazışmalar yaptığı ilgili metinlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *Kaniş* şehrinde Asur Devleti'ne bağlı bir *Kârum* yanında bir de Asur şehrinin elçisi bulunuyordu³¹⁸.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ticaretiyle ilgili olduğu düşünülen bir başka görevli "*rabi sikkatim*"dir.³¹⁹ Bu memurların Anadolu'da bulunan krallık saraylarında oturdukları, Asurlu tüccarların sattıkları maden ve kumaşların paralarını onlara ödemekle görevli oldukları gibi, sarayın ihtiyacı olan değerli madenleri sağlamakla da sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Bu bilgidен hareketle "*rabi sikkatim*"lerin kervanların korunması ve şehirden şehire ulaşımını sağlamakla da görevli olduğu düşünülebilir. Belgelerde bu memurların adının geçtiği şehirlerin tamamı altın, gümüş, amütum ve *asium* gibi değerli madenlerin elde edildiği yerlerdir. *Wahşuşana, Puruşhattum, Ulama, Uşa ve Huturut* gibi şehirlerde bulunan bu görevlilerin bölgede bulunan madenlerin alımı, satımı, Anadolu'daki krallık sarayları yanında Asur Devleti'nin ihtiyacı olan madenleri Asur'a taşımakla görevlendirilmiş olmalıdırlar.³²⁰

Belgelerde genellikle madenlerle ilgili konularda geçen *rabi sikkatim* terimini, bilim adamları farklı anlamda ifade etmişlerdir. Garelli ve Von Soden "*maden ticaretinin gözetiminden sorumlu memur*" olarak yorumlamışlardır. Bilgiç, Orlin, Veenhof³²¹ ve Larsen ise, "*yüksek memur veya komutan*" olarak ele almışlardır.³²² Bu memurların görevleri hakkında, Eski Mezopotamya kaynaklarında yüksek bir askeri rütbeye işaret edilirken, Eski Anadolu Şehir Devletleri'nde "*general ve ordu komutanını*" karşıladığı yönünde görüşler vardır.³²³

Sever, *sikkatim* adlı görevlinin maden ticaretinin gözetiminden sorumlu bir memur yahut ordu komutanı olabileceği iddialarına karşılık, yerli idarede (yâni Anadolu'da) kral olacak veliahtın ilk önce *rabi sikkatim*'lik görevinde bulunduğunu,

³¹⁸ Hasan Ali Şahin, "Koloni Çağında (MÖ 2000-1750) Anadolu'da Bulunan Asurlu Görevliler", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12, Kayseri 2002, s. 70.

³¹⁹ Robert D. Biggs, et alii., *The Assyrian Dictionary of the University of the Oriental*, Institute of the University of Chicago, U.S.A. 2010, s. 3.

³²⁰ H. A. Şahin, agm., 2002, s. 80.

³²¹ H. A. Şahin, agm., 2002, s. 78. ,K. R. Veenhof, "The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish And Its Chronological Implications", *TTKY*, C. VI, S. 64, Ankara 2003.

³²² L. L. Orlin, agm., 1970, s. 78

³²³ H. Erol, agm., 2007, s. 1308.

daha sonra *rabi simmiltim*'lik görevine getirilmektedir. Yani Sever'e göre veliahtlar krallığa bu şekilde ³²⁴ hazırlanmaya çalışılmaktadır.

Sikkatum kelimesi için, Günbattı “belirli zaman ve yerlerde kurulan, büyük ölçüde maden alış verişinin yapıldığı bir çeşit panayır” karşılığı olarak teklif etmiştir.³²⁵ Aynı zamanda *Sikkatum* kelimesini Dercksen'in “bir tür nakliye sistemi” ve Heimpel'in “kralın haberciler tarafından desteklenen bir tür ulaşım hizmeti” olarak da yorumlamaktadır. Bu yorumlara dayanarak, *sikkatum* kelimesi, tüccarların panayırlardaki maden alış-verişleri sırasında elde ettikleri ve hatta depoladıkları maden yüklerini diğer şehirlere taşımaları için bizzat yerel yöneticilerin izin ve kararıyla oluşturulan “bir tür resmi taşıma kafilesi veya kervanı” karşılığında kullanıldığı da ileri sürülebilir.³²⁶

Kt. n/k 832 numaralı tablet Aşşur-imitti isimli Asurlu bir tüccarın oğulları olan uşur-sa-iştar ve idi-iştar arasında bakır ticareti konusunda yazılmış bir iş mektubudur:

“onlar buraya Turhumit'e çıkaracaklar. Elime geçtiği kadarıyla bakırı Tuhpiya'ya taşıyacağım ve saraydan Washaniya'ya kadar *sikkum*'u talep edeceğim sonra bakırı Washaniya'da Ahsalim'in evinde depolayıp, ben sizin yanınıza geleceğim. Akad kumaşlarını, 1 kutanum kumaşını ve (biraz) öteberiyi buraya gönder! Uşağı, seni temsilen buraya sevk et, çünkü Marithum ve Tuhpiya bakırı, buraya uzak olmadığından (fiyat) düşüktür. Amütum'dan yüziük benimdir. Burada[bakır] Su'en-re'i'de mevcut olun ca, onlara göstereceğiz. [Xbil]- tum rafine bakırı bize borçludurlar. Dikkatet! [iyi] haberin [ilk ulakla] bana gelsin. [haberin] gecikmiş olm[asın] ile onu [Washa]niya'da depolayayım.”³²⁷

Mektubun içinde, Washaniya'ya kadar saraydan *sikkum* istenecek olması, onun şehirden şehire hareket edecek, daha çok güvenlik kapsamlı destekleyici hizmeti ifade ettiğini düşündürmektedir.

Kt 92/k 526 numaralı metinde rastlanan “burada, kral *sikkatum* 'dan döndü”³²⁸ ifadesi ile yukarıda verilen görüşlerin ışığında, yerel kralların zaman zaman bu kafilelere bizzat katıldıklarından söz edilmektedir.³²⁹

³²⁴ H. Sever, agm., 1991, s. 251.

³²⁵ Cahit Günbattı, “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1999, s. 82.

³²⁶ İ. Albayrak, agm., 2016b, s. 30.

³²⁷ İ. Albayrak, agm., 2016b, s. 28.

³²⁸ S. Çeçen, agm., 2002, s. 67, 68.

2.11. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Ticari Sistemler

Günümüzde girişimciler, üretim faktörlerini bir araya getirerek, iktisadi mal ve hizmet üretimi için gerekli atılımı gerçekleştiren, ayrıca üretim için gerekli finansman kaynaklarını ve üretimin değerleneceği pazarları bulan kişiler olarak ifade edilmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da ticaret yapan tüccarların ve onları destekleyen sermaye sahiplerinin bu tanıma tamamen uydukları belgelerdeki metinlerden anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarların fırsatları göreberek yaptıkları bu sistemli ticari faaliyetlerle dönemlerinin müthiş girişimcileri olduklarına şüphe yoktur. Ayrıca bu faaliyetlerin günümüz girişimcilik ruhuna da ilham kaynağı olacak nitelikte olduğu kanaatindeyiz.

Tüketicilerin beklentileri ve zorunlu ihtiyaçları yanında zamanla bu ihtiyaçlardaki farklılaşmalar yeni ticaret sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Burada Asur Devleti'nin aktif ticari politikasının destekleyici ve yol gösterici rolünün altını çizmek isteriz. Asurlu tüccarlar şartların yönlendirmesiyle ya da zorlamasıyla değişimin gereğini fark ederek, o döneme kadar uygulanmamış olan bir sistem geliştirmişlerdir. Bu sistem tarihte örneğine ilk defa rastladığımız ve günümüze kadar varlığını devam ettiren bir uygulama olup, ticareti yapılan malların dağıtım aracı olarak bayileri, acenteleri ve distribütörleri hatta daha çok yeni bir ticari kavram olan “*franchising*”i kullanmaları şeklinde olmuştur diyebiliriz.

Koloni Devri'nde kurulan şirketler, Asurlu işadamları tarafından finanse edilmekteydi. Şirketlerin büyük kısmını da aile şirketleri oluşturmaktaydı. Eski Asur Devleti'nin çağdaşı olan Eski Babil'de, şahsi mülkiyet fikrinin tamamıyla yayılmış ve kökleşmişti. Merkezi idare teşkilatı ticari faaliyetlere hâkim olduğundan Asur'da o zamanın ölçüsü ile kapitalizm ve fertlerin alabildiğince iktisadi faaliyet serbestliğine sahip oldukları görülmektedir. Asur'da oturan *ummeanumlar*'ın (*büyük sermayedar*) birleşerek büyük şirketler kurarak, uzman elemanları vasıtasıyla Anadolu ile ticari münasebetlerini sürdürdükleri görülmektedir.³³⁰

Asurlu sermayedarların ortaklarıyla yapmış oldukları ticari sözleşmeler Kültepe Tabletleri'nde geçmektedir. Aynı zamanda bu belgelerde farklı tarzlarda gerçekleşmiş ortaklık şekilleri de tespit edilebilmektedir. Bu ticaret aşamasında, hem aile fertlerinin hem de değişik tüccar meslekdaşlarının sermayelerini birleştirerek

³²⁹ İ. Albayrak, agm., 2016b, s. 30.

³³⁰ E. Bilgiç, agm., 1947a, s. 571-602.

oluşturdukları firmalar ortaya çıkmıştır. Firmayı ifade eden kelime olarak ya “*E/betum*” ya da “*bet abi*” kullanılmıştır.³³¹

Franchising sisteminde ve distribütörlükte hukuken tarafların bağımsızlığı söz konusudur. Acentelikte aynı marka ve isim ilişkisi olmadığından alt firmanın ana firma bilgi ve becerisini kullanma hakkı da kural olarak yoktur. Distribütörlük ve franchising sistemleri birçok yönden benzerlik gösterebilir de aralarında bazı temel farklılıklar vardır. En dikkat çeken fark; distribütörün, ürünleri kendi ismi ile satın alıp, kendi ismi ile pazarlamasıdır. Üretici firma, satış kotası, stok seviyesi gibi başlıklarda distribütöre müdahil olabilir. Distribütörün kazancı masraf ilave edildikten sonraki tutar ile satış tutarı arasındaki farktır. Franchising sisteminde ise franchisee sözleşmeye bağlı olarak franchisor’e sıkı sıkıya bağlıdır. Franchisee, tüm işletim sistemini birebir kopya etmektedir.³³² Franchisor kendi ismini, logosunu, işletme sistemini, bilgi becerisini kullanma imtiyazını da devreder. Franchisee, dağıtım ve pazarlama sarmalında üzerine düşeni uygulamayı, kullanım hakkını üstlendiği ürün ve hizmetin piyasada tercih edilirliliğini arttırarak, franchisor’ın karlılık marjını yükseltmeyi kabul eder. Bir ücret karşılığında tanınan ekonomik hak ve kullanımlar franchising sisteminin temel dinamiğini oluşturmuştur.³³³

Asurlu tüccarlar, Anadolu’ya geldiklerinde *Naraqquum* adı verilen bir ortaklık kontratı imzalamak zorundaydılar. Bu kontrat, Asurlu iş adamları ile yapılmakta ve Asurlu iş adamları tüccarlara finans sağlamaktaydılar. *Naraqquum* ortaklıklarına fiili yatırım esas olarak gümüşten yapılırsa da, bunlar altın değeri üzerinden hesaplanarak kayda geçirilmekteydi.³³⁴ Bu sisteme *şallatum* adı verilmekte ve Asurlu iş adamları tarafından bu tüccarlar Anadolu’ya 5 ile 12 yıl boyunca ticaret yapmak üzere görevlendirilmekteydiler. Bir başka deyişle işadamları(büyük sermayedarlar) ve tüccarlar iş ortağıydılar. Tüccarlar diğer ortakların görüşlerini almadan Asur’a dönememekte idiler. Tüccarlar Anadolu’da bir anlamda işadamlarının temsilciliğini yapmaktaydılar. Eğer dönerlerse, alacakları ücret, altın yerine gümüş üzerinden hesaplanmaktaydı.³³⁵

³³¹ Hüseyin Sever, Salih Çeçen, “Naraqquum-Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 4, Ankara 2000, s. 167.

³³² Dilber Ulaş, *Franchising Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 39.

³³³ John Stanworth, Brian Smith, *Franchising Başarılı Markalar ve Siz*, çev. Ercan Gürvit, Epilson Yayınları, İstanbul 1995, s. 9.

³³⁴ H. Erol, agm.,2019, s.785.

³³⁵ K. R. Veenhof, agm., 1972, s. 298.

Asurlu tüccarların bir kısmı kendi ailesinin hesabına çalışmaktaydı. Asur'da imal edilen ya da temin edilen ürünleri satmaktaydı. Anadolu'da bulunan Asurlu tüccarların, eşlerine yazdıkları mektuplardan edindiğimiz bilgilere göre kadınlar, eşleri Anadolu'da iken, onların Asur'daki ticarî ve hukukî işlerini takip ediyorlardı. Asurlu kadınların, özellikle kumaş ticaretiyle uğraştıklarını ve kumaşların pazarlanması için Anadolu'ya, eşlerine gönderdiklerini biliyoruz.³³⁶

Asur'dan Anadolu ya sevk edilecek kumaşların özellikleri ve dokumasıyla ilgili ayrıntılı bilgilerin yer aldığı metinlerle beraber gönderilen üründen duyulan memnuniyetsizliğin gözlendiği sitemli mektuplara da rastlanmaktadır. Bu ilişki bize İmalat ya da ana bayi ile acentaları ve distribütörleri arasında olabilecek yazışmaları çağrıştırmıştır. Tarafların yazışmalarında resmiyetten ziyade akrabalık ilişkilerinin etkisine rastlamaktayız. Örneğin; BIN IV, 10 numaralı mektupta Anadolu'da bulunan Puşu-ken'in kumaşlar için "*küçüktürler kalitesizdirler*" demesine karşın imalatı gerçekleştiren Lamassi "*Niçin sen bana dâima gönderdiğin kumaşlar kalitesizdir diye yazıyorsun*" şeklinde sitem etmektedir.³³⁷

Veenhof, Asurlu tüccarların, Asur'daki yakınlarına yazdıkları mektuplarda, istedikleri kumaşların türlerini, dokuma için gerekli yün miktarı ve kumaş ölçüleriyle ilgili de istekte bulduklarını söylemektedir.³³⁸ Anadolu'da yaşadığını metinlerden öğrendiğimiz Madawada özellikle gümüş ve tahıl ticaretiyle uğraşan, zengin bir tüccardır. Kt o/k 64 envanter kayıtlı belgede; "*Madawada, Kubidah u ve kar s Azul dan 3 mina gümüş alacaktır. 2 mina gümüş için 1 mina gümüş faiz ilave edecek. (Kalan) 1 mina gümüş için (ise), 10 çuval arpa, 10 çuval buğday, 1 besili sığır ve 60 ekmek (verecek). Toplam 4 mina gümüşü ve yarısı arpa, yarısı buğday 20 çuval tahıl hasat mevsiminde ona (Madawada ya) verecek. Madawada'nın ölçü kabı ile ölçecek(ler).*"³³⁹

Tüccarların bir kısmı ise Anadolu'da genellikle alış satış yetkisiyle firmayı temsil hakkı verilmiş bulunan kimselerdi. Kt. o/k4 numaralı belgede Anadolu ve Asur arasındaki kumaş ve gümüş sevkiyatı hakkında bilgi sahibi olmaktayız: "*Uşur-şa Aşşur'a Şimat-İstar'a söyle isim-Su'en şöyle (söylüyor): iki iyi kalitede kumaşı benim mührümle Ennum-Aşşur'un oğlu Enna- Aşşur size getirmektedir. Onların*

³³⁶ Esmâ Öz, "Kültepe Tabletler Işığında, MÖ II. Binde, Kadının İş Hayatındaki Yeri", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 25, 2008, s. 49.

³³⁷ E. Öz, agm., 2008, s. 50.

³³⁸ K. R. Veenhof, agm., 1972, s. 103.

³³⁹ E. Öz, agm., 2008, s. 54.

(kumaşların) masrafları için doyurulmuştur. Onları satın ve kumaşların bedeli içinden bir 1/2 mina gümüşü Enna-Aššur'a verin. Gümüşün geri kalanını mühürleyin ve bana gönderin. Bir Akad tülünü benim mührümle Kuliya'nın yük sarıcısı, denizci Aššur-šat-ile'ni oğlu size getirmektedir. İki iyi kalitede kumaşı Šu-İštar'ın oğlu Kurub-İštar size getirmektedir. Onların (kumaşların) masrafları doyurulmuştu (ödenmiştir.) bir orta kalitede kumaşı benim mührümle Ennanātum size getirmektedir. Kardeşim sen, dikkat et Atāya'ya gümüşü tarttırın bana gönderin. Bir Akad tülünü senin kızın Belātum'un mühriyle Šu-Kubum sana getirmektedir. Gönderdiğim sevkiyatler ve kumaşlar hakkında bana açık haberi gönderin.”³⁴⁰

Bu metinde dikkatimizi çeken bir hususta malların mühürlenerek markalanması ile malın güvenlikle taşınmasının sağlanması ve hangi tüccara ait olduğunun belgelenmesi açısından önemlidir.

Asur şehrinde oturan tüccarlar, gelirlerini birleştirmek amacı ile büyük şirketler kurmuşlardır.³⁴¹ Asurlu tüccarların yatırım teşebbüsünde bulunmak için oluşturdukları ortak sermayeli *naruqqum* ortaklık sisteminin temel amacı, tüccarların dışarıya açılmalarına kolaylık sağlamak ve uzun vadede yatırımlar yapmalarına katkıda bulunmaktır.³⁴² Bu girişimciler “*naruqqum*” sözleşmesi gereğince, Asur'daki sermaye sahiplerinden ürünlerin temin edilmesini istemişlerdir. Sermaye sahipleri, Anadolu'ya satış için giden tüccarlardan belirlenen oranlarda kârlı satış bedellerini göndermelerini beklemişlerdir.

Ürünlerin mühürlenerek satışa sunulması bir yerde marka bilinirliğini de kazandırmıştır. Sonuçta, ortak sermaye ile yapılmış olan ticaretten elde edilen kâr ortaklar arasında paylaştırılmıştır. İsteyen ortak yatırdığı parayı geri alır ya da hissesini başka birine devredebilirdi.

Kt. m/k 71 numaralı mahkeme kaydında oldukça yüksek sermayeyi yöneten tüccar olduklarını anladığımız Šu-İštar, EnnumAššur ve Mannuki-Aššur isimli şahısların birbirleriyle olan ticarî ilişkilerinin bilgisi verilmektedir. Bu şahısların amütum ve bakır ticaretiyle uğraştıklarını görüyoruz. Šu-İštar isimli tüccar Ennum-Aššur ve Manuki-Aššur'u dava ederek, 4 kişiyi şahit tutmuştur. Dava altından beş kat daha değerli olduğu kimi kaynaklarda geçen amütum madeniyle ilgilidir. Bu madeni alan tüccarların bunun karşılığında saraya 3200 mana bakır taşıdıkları

³⁴⁰ İrfan Albayrak, *Kültepe Tabletleri IV*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 67.

³⁴¹ H. A. Şahin, agm., 2007, s. 2897.

³⁴² Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2017, s. 62.

anlaşılmaktadır. Bir başka belgede ise, *Ennum-Aššur*, *Mannuki-Aššur*'u dava ederek, borcu olan 11 mana gümüşü teslim ettiğini beyan ediyor ve davalısı da bunu teyit ediyordu. Sonra amütum madenini *Šalatuwar* şehrinde bırakarak *Wahšušana*'ya geçtiğini 10 talent bakırı ise, *Šū-İštar*'dan alarak *Šalatuwar*'a götürdüğünü, ašium madenini yerine bıraktığını, amütumu ise, *Wahšušana*'ya taşıdığını ve *Šū-İštara* verdiğini söylemektedir.³⁴³

Ticari ilişkilerin temelini oluşturan ürünlerin neredeyse tamamına yakınından yoksun olan Asur, adeta bir transit ticaret istasyonu görevi üstlenmiştir. Tüccarlar vasıtasıyla Güney Mezopotamya, Suriye, İran, Afganistan ve Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada ihtiyaç duyulan ürünlerin pazarlanması yapılmaktaydı. Asurlu tüccarlar Anadolu'nun şehir beylikleri arasındaki mal değişiminde etkin rol oynadıklarını görüyoruz. Bu şehirlerin lokasyonu Kültepe Metinlerinin verdiği ipuçları ve isimlerinin incelenmesiyle tespit edilmeye çalışılmaktadır.³⁴⁴

İnsanlık tarihinde ilk ticaret değiş-tokuş ile başlamıştır. Kalkolitik Dönem'de, bakır madeni karşılığında dokuma, seramik ve diğer mallar ile değiş tokuş yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Bu, ilkel anlamda ticaretin başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Daha sonra tartılabilen madenlerin kullanıldığı tarihsel bir sürece geçildi. Zamanla bazı nesnelere değiş-tokuşta para yerine kullanılmaya başlandı. Ticaretin gelişmesi beraberinde kentleşmeyi de getirmiştir. Böylelikle MÖ 4000 sonlarına doğru Anadolu'da kent olarak nitelendirilebilecek yerleşimler kurulmaya başlanmıştır.³⁴⁵ Kentleşme süreci ve gelişen tapınak ekonomisi sayesinde alışverişin kayıt altına alınması ticarete ivme kazandırmıştır.³⁴⁶ MÖ 3. bin yıldan itibaren söz konusu tapınaklar adeta birer banka gibi o zamanın ekonomisinde etkin kurumlar olmuşlardır. Sonraki yüzyıllarda da geliştirerek bu işlevlerine devam ettirmişlerdir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne tarihlenen Achemhöyük III. kata ait bir evin odasının tabanı altında bir testi içinde bulunan, iğneler, saç halkaları, küpeler, halkalar, farklı formlarda, farklı ölçü ve ağırlıklarda külçeler dönemin en önemli gümüş buluntuları arasındadır. Achemhöyük'te aynı döneme tarihlenen başka bir gümüş buluntu grubu ise, kesilmiş çubuklar, altın başlı iğne, birer halka ve küpeden

³⁴³ Hasan Ali Şahin, "Anadolu'daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 21, Kayseri 2006, s. 123.

³⁴⁴ Sebahattin Bayram, "New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Text", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 3, Ankara 1997b, s. 41-46.

³⁴⁵ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul 1995, s. 24.

³⁴⁶ E. Ildız, age., 2013, s. 7-8.

oluşmaktadır. *Kaniş/Kârum*'da düzensiz dikdörtgen prizma ve düzensiz somun biçimli ele geçen külçelerin bir yüzlerinde 1-2 çukur, birinin üzerinde + - işaretleri bulunmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait yerleşimlerden Alişar ve Kültepe'de halka ve çubuk biçimli külçelerin varlığı bilinmektedir. Bunlar sermaye biriktirme ve değişim aracı olarak kullanılmış olmalıdır. Külçe mühürleme işi ile ilgili olarak yazılı belgelerde, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde arıtılmış gümüşün, tüccarın kendi mührü ile mühürlenmiş olduğu belirtilmiştir.³⁴⁷

2.12. Asur ile Anadolu Arasında yapılan Ticaretin Süresi

Asur ile Anadolu arasında yapılan ticari faaliyetler, 100 yılı yoğun olmak üzere bazı dönemlerde kesintiye uğradığı düşünülse de, en az 255 yıl devam etmiştir. Bu sürenin, tarihlenmesi ise MÖ 1974'lerden itibaren yapılmaktadır.³⁴⁸ Ayrıca, Asur ve Anadolu arasındaki yapılan bu ticaret trafiğinin metinlerden elde edilen bilgilere göre; ticaret hacim olarak en yoğun döneminin, yaklaşık % 90'ının, MÖ 1893 ile 1863 yılları arasında gerçekleştiğini öğrenmekteyiz. Bu nedenle, metin taramalarından elde edilen sonuçlar Koloni Devri'nin tümünü kapsamaz. Çünkü elde edilen bulguların büyük bir bölümü ticaretin çok yoğun olduğu bu zaman dilimine aittir.³⁴⁹

Asur kolonilerinden kalan belgelerden Asurlu tüccarların en fazla dört nesil boyunca Anadolu ile ticari faaliyet sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu alım satım işleminin aşamaları;

- Gönderilecek malların satın alınması,
- Malların kervanlara yüklenip Anadolu'ya gönderilmesi,
- Hedef bölge belirlendikten sonra altın ve gümüş alabilmek için bu malların satılması,
- Alınan malların kervanlara yüklenerek Asur'a götürülmesi,

şeklindeydi.³⁵⁰

³⁴⁷ Sevgi Dönmez, "Hitit Dönemi'nde Değişim Araçları Ve Ölçü Birimleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Elazığ 2013, s. 821.

³⁴⁸ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 36.

³⁴⁹ H. Erol, age., 2019, s. 780-781.

³⁵⁰ K. R. Veenhof, agm., 2011, s. 56-57.

Çiviyazılı metinlerden birçok tüccar ailesinin baba, oğul ve torunlar olarak, en az üç nesil boyunca Anadolu’da ticaret yaptıklarını öğrenmekteyiz. Henüz yayınlanmamış n/k 798 envanter numaralı bir belgede Usur-sa-İstar ve ailesinin yaşadığı bir olaydan bahsedilmektedir: “*Ailenin dedesi olan Su-Istar’ı ve baba Assur-malik’in 4 mina altını ile ilgili bir problemde oğullardan Laqep, Enna-su’en ve Tab-sila-Assur’un isimlerinin geçmesi*”³⁵¹ üç nesil ticaretle uğraşıldığının belgelenmesi açısından önemli bulmaktayız. Asurlu tüccarlar tarafından kurulan ticari teşkilat yerliler arasında daha sonra da varlığını sürdürmüştür.³⁵²

Kültepe Tabletleri’nden anlaşıldığı üzere, Anadolu halkı kendi aralarındaki borç ve faiz ödemelerinde para yerine faizinin karşılanması için genellikle büyük baş hayvanların kullanıldığını öğrenmekteyiz. Kt o/k 64 no’lu senet niteliğindeki metinlerde, bahsi geçen besili sığırlar, borç alınan paranın faizi karşılığı gösterilmiştir.³⁵³ Koyun, hububat, bal ve yağ gibi ürünlerin de faizin ödemelerinde kullanıldığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu halkı kendi aralarında hep düşük kaliteli gümüş üzerinden işlem yapmıştır. Buna karşın Asurlular ise kendi aralarındaki ilişkilerde hep arıtılmış gümüş kullandıklarını ilgili belgelerden öğrenmekteyiz.³⁵⁴

2.13. Bankacılık ve Bankerlik

Ticaret Kolonileri’nin idare merkezi durumunda olan Kültepe’de yapılmakta olan sistemli kazılar sayesinde tüccarların ticari faaliyetlerini açıklayan yazılı kaynakların, meydana çıkarılanlarının sayıları gün geçtikçe artmaktadır. (Resim 13) Bu belgelerden anlaşıldığı üzere, ticaretin oldukça düzenli bir şekilde disipline edilmiş olduğu, ithal malların fiyatlarının belirlenmesi, tüccarların verdikleri kredilerinin faiz oranları ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarları ticari yapısını da öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca ilk “*milletlerarası ticaret sistemi*” Anadolu halkı ile Asurlu tüccarlar arasında gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.³⁵⁵

Mezopotamya-Anadolu arasındaki bu ticareti finanse eden büyük bankerler, genellikle Asur’da oturmuşlardır. Ticaret genel olarak Asurluların elindeydi. Asurlu tüccarlar Anadolu’da geçici olarak ikamet etmeyip uzun süreli yerleşerek;

³⁵¹ H. Sever, S. Çeçen, agm, 2000, s. 168.

³⁵² Y. Arslantaş, age., 2008, s. 29.

³⁵³ L. G. Gökçek, agm., 2004, s. 69.

³⁵⁴ E. Bilgiç, agm., 1947a, s. 574.

³⁵⁵ H. Sever, agm., 1990a, s. 251

yaşamlarının büyük bölümünü *Kaniş*'te geçiriyorlardı. Aralarında Asur'a daha sık gidip gelenler de vardı. Ayrıca Asur'da ticari ortaklıkların ve aile şirketlerinin hâkim olduğu bu sistemde uzun vadeli yatırım, ortaklık ve kredi işlemlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli bütün önlemler alınmıştı. Asurlu büyük sermayedarlar Anadolu'da açtıkları şubeler, acenteler ve temsilcilikler yoluyla ticari sistemlerini uygulamaya koymuşlardır.³⁵⁶

Anadolu'da ticari faaliyette bulunan şirketler bir nevi banka rolünü oynuyorlardı. Çünkü gerek kendi hesabına çalışan tüccarlar gerekse Asur'da oturan büyük sermayedarların uzman elemanları bu şirketlerde ortaklık muameleleri gereğince, *naruqqum* adı altında hesapları bulunmaktaydı. İlgili metinlere göre bu şirketlerde bir nevi ciro muameleleri ile borç ve alacak işlemleri yapılmaktaydı.³⁵⁷

Anadolu'da ticaretle uğraşan her tüccarın aynı zamanda Asur'da da bir *naruqqum* hesabının bulunduğunu metinlerden öğrenmekteyiz. Bu metinlerde “*kendi naruqqum'una kaydettirmek, yazdırmak, kendi naruqqum'unda (başkası) almak*” gibi tabirler, bu günün banka hesabı cari muamelelerinin ilk izlerini teşkil ederler.³⁵⁸ Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da kurulan *Kârum* 'larda yer alan *bīt-kârum* 'lar da banka olarak nitelendirilebilecek kuruluşlardır.³⁵⁹ Koloni Devri'nde bu türden banka işlevi gören kurumların olması, faizle para alıp vermeyi, kredi, iskonto vb. işlemleri yapmayı, arşivlerde değerli belge ve eşya saklamayı da beraberinde getirmiştir. Bu faaliyetlerin *Kârum* 'lar çatısı altında yapılmasından esinlenen tüccarlar kendi şirketlerinde de bu sistemi kurmuşlardır. Sonuçta Koloni Devri'nde ekonomik hayata birçok Asurlu banker aileleri damgasını vurmuştur. Yapılan işlemlerde uygulanacak kriterleri *kârum* dairesi koymaktaydı.

Asurlu tüccarların faiz uygulaması konusunda zaman zaman *kârum* dairesinin faiz kriterine uymadıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda, *Entil-bāni* isimli şahsın verdiği borçlara daha düşük faiz uyguladığı örnek olarak verilebilir. *Naram-Suen*'in hükümdarlığının 5. yılında Kuzallu ayına tarihlenen iki senetten birinde yıllık faiz oranının % 30, diğerinde ise, % 20 olduğu gözlenir. Aynı yılın *Ab šarrāni* ayına tarihlenen bir senette yıllık faiz oranı % 30 iken diğerinde % 20 olduğu ve yine

³⁵⁶ T. Özgüç, age., 2005, s. 15.

³⁵⁷ E. Bilgiç, agm., 1947a, s. 588.

³⁵⁸ Emin Bilgiç, “Umumi İktisadi Meseleler ve Borçlanma Bakımından Eski Babil ve Kapadokya Vesikalari, Anadolu'daki Benzerlik ve Farklar”, *Belleten*, C. XV, S. 57, Ankara 1951a, s. 335.

³⁵⁹ E. Ildız, age., 2013, s. 3.

alacaklının *Enlil-bāni* olduğu görülmektedir. Ertesi yıl Tīnātum ve ša sarratim aylarında *Enlil-bāni* yıllık % 30 faizle borç verirken, Qarrātum ve Kanwarta aylarında % 20 oranıyla borç verdiği de anlaşılmaktadır. Bundan sonraki yılın ša sarratim ayında yıllık % 16 ile borç verirken, Qarrātum'da % 20 ile borç verdiği de kayıt altındadır. Buradan bazı şahısların istediklerinde bu şekilde düşük faiz oranıyla borç verdikleri anlaşılmaktadır.

Faiz oranlarının değişiminde bazen mevsimsel etkiler rol oynayabilmekteydi. Buna göre, yaz aylarında kervanlar gelip gittiği için alışverişin yoğun olması sebebiyle faiz değerleri yüksekti. Kış mevsiminde ise, Asur-Anadolu arasında kervan gelip gitmediğinden bu sezonda kısa vadeli ve düşük faizli borç verildiğini ilgili belgelerde görmekteyiz. Asurlu tüccarlar *Enlil-bāni* ve DAM.GAR ile aynı dönemde ticaret yapan diğer önemli şahıslardan *Aššur-GAL*, *Pušu-ken*, *Imdillum*, *Adad-şululi*, *İštar-bāni*'nin yıllık olarak borç verirken % 30 faizden aşağı bir orana düşmedikleri belgelerden anlaşılmaktadır.³⁶⁰

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticarete ve özellikle maden ticaretinde iktisadi hayatın önemli bir parçasını oluşturan bankaların, faiz ve vade gibi uygulamalarının varlığının binlerce yıl önceye uzandığını, incelenen belgeler ve kaynaklardan anlamaktayız. Günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce Koloni Devri'nde faiz karşılığı çeşitli vadelerle borç verilmiş ve bu alacak-verecek ilişkileri kendine özgü bir formatta hazırlanan borç senetleri şeklinde çivi yazısı ile belgelenmiştir. Böylece dönemin ekonomik hayatını aydınlatan binlerce çiviyazılı arşiv belgesi ortaya çıkmıştır.³⁶¹

Faizle borç alıp verenlerin ilk ortaya çıktığı MÖ 3000'lerde henüz bankerlik bir meslek adıyla anılmamıştı. Tapınak, saray ve soylular faizli borç işlemleri hariç tutulduğunda, faizle borç verenler zengin tüccarların tacirliği ile bankerliği arasında belirgin bir fark yoktu.

³⁶⁰ H. A. Şahin, agm., 2005, s. 430.

³⁶¹ Emin Bilgiç, "Çiviyazılı İktisadi Metinlerde Faiz Meselesi", *TTK, Belleten*, C. XV, S. 59, Ankara s. 341.

2.14. Borsa, Enflasyon, Borç, Vade, Faiz, Senet, Karaborsa

2.14.1. Borsa

Günümüzde borsalar, arz ve talebin belli zaman ve yerde karşılanmasına ve alışverişin daha büyük ölçülerde yapılmasına imkân veren kuruluşlar olarak tanımlanır. Borsalar, aynı zamanda, devletin müsaade ve kontrolü altında, fiyatların değerinde ve dengeli oluşmasını sağlayan, şirketlere ait olan mal ve hisse senetlerinin gerçek değerlerinde alım satım işlemlerinin denetim ve kontrolünün yapıldığı yerelerdir.

Borsalar, gerçekte hemen hemen insan varlığı ile ortaya çıkmıştır. İnsan ihtiyaçlarının aynı ve nakdi değişimi ihtiyacı ile kendiliğinden teşekkül etmiş bir müessesedir. Borsalar geniş alanlarda insanların kolay ulaşım toplandığı, malların arz ve talep edildiği pazar alanları olarak hayata geçirilmiştir.

Borsalar, yaptıkları işlemlere ve bu işlemlerin konusunu oluşturan maddelere göre: “*Esham ve Tahvilat, Kambiyo ve Para, Ticaret, Emtia, Zahire ve Nakliyat*” borsaları diye adlandırılırlar. Resmi ve serbest borsalarda ne sebeple olursa olsun, işlem görmeyen döviz, emtia ve menkul kıymetlerin gizli bir şekilde alınıp satıldığı piyasa veya bu tür işlemlere ise “*Karaborsa*” adı verilmektedir. Karaborsalarda yapılan işlemleri, devlet gerek gördükçe cezai hükümlere tabi tutmaktadır.³⁶²

Asur ve Anadolu’da alınıp satılan mallar gümüş esaslı üzerinden senetlere bağlanmakla beraber, özellikle kredili satışların türlü şekillerine rastlanmakta ve ticari faaliyetler bakımından önemli olan borsa muamelelerinin ilk izlerini oluşturmaktadır. Mevcut birtakım kayıtlardan tüccarların muhtelif şekilde mühlet spekülasyonları yaparak günümüz borsa işlemlerinde önemli bir yeri olan fiyat farklarının istismarına müstenit arbitraj muamelesi yöntemini de uyguladıkları anlaşılmaktadır. KT 1/8 numaralı belgede *naruqqum* hesabı ile ilgili bir sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşmede altının Asur’da Anadolu’dakinden daha ucuz olduğu bunun sebebi olarak yerel beylerin altın fiyatını yükselttiğinden bahsedilmektedir.³⁶³

Asurlu tüccarların ticarî faaliyet alanlarının batı sınırını oluşturan Wahşuşana, *Şalatuwar* ve *Puruşhattum* kentlerinin önemli birer ticaret merkezleri olduğundan bu şehirler, tıpkı Asur gibi, farklı bölge tüccarlarının mal değiş tokuşu yapmak için bir

³⁶² Komisyon, “Karaborsa”, Türk Ansiklopedisi, MEB Y., C. 7, Ankara 1966, s. 341-348.

³⁶³ E. Bilgiç, vd., agm., 1990, s. 129.

araya geldikleri büyük pazarlar olduğu düşünülmektedir. Aracılar sayesinde alıcı ile satıcının karşılaştığı teşkilatlandırılmış bu pazarları borsa olarak tanımlayabiliriz. Asurlu tüccarların söz konusu şehirlere sadece bakır değil, yüklü miktarlarda kalay ve kumaş sevkiyatı da yaptığını gösteren birçok belge bulunmaktadır. Anlaşılan, Kuzey Anadolu’da üretilen bakır dışında, hem Orta Asya kaynaklı kalayın hem de Mezopotamya kaynaklı çeşitli türde yün kumaşların varış noktası sadece Orta Anadolu şehirleri olmayıp, Batı Anadolu, Ege Kıyıları ve hatta belki de daha ötesi olduğunu kabul edilmektedir.³⁶⁴ Bu görüşü aşağıdaki belgelerden elde edilen bilgiler desteklemektedir.

Kt 92/k 364, Kt 92/k 428 ve Kt 92/k 830 numaralı belgelerde “*alış-veriş yapılacak “yabancı” olmadığından yakınan ve değerli maden elde etmek için yabancıların gelmesini bekleyen Asurlu tüccarlardan*” bahsedilmektedir. Bu pazarların Batı Anadolu’ya yakın bir bölgede buldukları kabul edilirse, bu yabancı tüccarların ve onların ülkesinin de bu bölgeye yakın bir yerde olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu yabancı tüccarların geldikleri yer Kültepe belgelerinde hiç söz edilmeyen Kilikya ya da Ege Bölgesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca arkeolojik çalışmalarla kanıtlanmış, en azından Erken Tunç Dönemi’nde, Merkez Anadolu ile Batı Anadolu ve Ege kıyıları arasındaki ticarî etkileşimin Koloni Devri’nde de devam etmiştir. Bu bölgelerin tüccarları için Batı Anadolu’ya yakın sayılabilecek *Puruşhattum* ve *Şalatuwar* şehirlerinin bir sınır teşkil ettiği söylenebilir.³⁶⁵

Koloni Devri’nde ticareti yapılan madenler, tekstil ürünleri, canlı hayvanlar, yiyecek içecek, kap-kacak vb ürünlerin piyasaya arzı ve fiyatları talep ve rekabete göre düzenlenmekteydi. Asurlu tüccarların, kumaşlarının doğudan ve diğer bölgelerden Asur’a götördükleri ve oradan Anadolu’ya getirerek takas ettikleri bilinmektedir.³⁶⁶ Asur Ticaret Kolonileri Devri’ne ait metinlerden de kumaşların cinsleri, kaliteleri, renkleri, kumaşlardan alınan vergi türleri öğrenildiği gibi, aynı zamanda bu kumaşların fiyatları da öğrenilmektedir. Kumaşların fiyatları, kalitesine ve talebine göre çeşitlilik göstermektedir. Asur’dan getirilen kumaşların daha kaliteli olduğu ve Anadolu halkı tarafından tercih edildiğini ve bunun sonucu olarak arz talep dengesizliğinden dolayı dokunan yerel kumaşlara göre daha pahalıya satıldığını metinlerden öğrenmekteyiz. Yerel kralların atadığı ticari faaliyetleri denetleyen ve

³⁶⁴ H. Erol, agm., 2015, s. 440.

³⁶⁵ H. Erol, agm., 2015, s. 439.

³⁶⁶ L. G. Gökçek, agm., 1998, s. 69.

fiyatlandıran görevlilerin olması, satıcılar ve alıcılar arasında haksız rekabetin ve haksız kazancın önlenmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu görevliler bir nevi günümüzdeki borsa faaliyetlerini denetleyen Sermaye Piyasası Kurulu denetçilerinin görevini üstlenmekteydi.

Sonuç olarak; Koloni Devri'nde adına borsa ve borsa görevlileri tanımlaması yapılsa da günümüzdeki borsa faaliyetlerinin temelini teşkil edecek ticari işlemlerin yapıldığını Kültepe Metinlerinden öğrenmekteyiz.

2.14.2. Enflasyon

Enflasyon, ekonomide fiyatların genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesi, cari fiyat sayesinde toplam talebin, toplam arzdan fazla olmasıdır. Piyasadaki para miktarının dengeyi bozacak ölçüde artması veyahut da mal arzının artan talebi karşılayamaması ve neticede piyasada fiyatların yükselerek para kıymetinin düşmesi, enflasyonun en bariz belirtisidir. Enflasyonun bir adı da “*para hastalığı*”dır. Enflasyon, ithal malların fiyatlarının artışı, kötü hava şartları sonucu tarım ürünlerinin üretiminin azalışı veya ücret gibi maliyet unsurlarından birinin yükselişi sebebiyle, fiyatların genel seviyesinin artmasıdır. Enflasyonun bir diğer sebebi de yatırımların tasarruflardan fazla olan kısmı, piyasaya karşılıksız para sürdürerek karşılanıyorsa, bu da enflasyona yol açar.

Enflasyonla mücadele etmek için aşağıdaki tedbirleri almak gerekir:

- 1) Tedavüldeki para miktarı azaltılarak, kişilerin satın alma gücü düşürülür.
- 2) Fertlerin tasarrufa yönelmesi için bir takım teşvik tedbirleri alınır.
- 3) Taksitli satışlar sınırlandırılır.
- 4) Bazı malların satışlarında narh uygulanır.
- 5) Tüketime yönelik krediler azaltılır.
- 6) Yokluğu hissedilen malların yurtdışından alınması sağlanır.
- 7) En etkili tedbir olarak üretimi arttırıcı önlemlere başvurulur.³⁶⁷

Metinlerden anlaşıldığına göre, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde enflasyonun ilk izleri ortaya çıkmıştır. Kt n/k 562 kazı envanter numarası olan mektupta: “*Uzubiskum adındaki Asurlu bir tüccar Uşur-sa-iştar isimli diğer bir*

³⁶⁷ Hüseyin Sever, “Anadolu’da Borsa ve Enflasyonun İlk Şekilleri”, *Archivum Anaticum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara 1995b, s. 124.

meslektaşına, kalay kurlarının (fiyatların) düşük olmasından dolayı, onun kalayının hâlâ bekletilmekte olduğunu haber verdiği” yazmaktadır³⁶⁸. Buradan anlaşıldığı üzere Asurlu tüccarlar getirdikleri malları sattıktan sonra ellerindekileri altın, gümüş veya değerli şeylere yatırıp yeni mallar almak ve ticarete devam etmek için bunları Asur’a gönderiyorlardı. Ancak mallarını satarken fiyatların istenen seviyede olmaması halinde bekleyip, fiyatlar makul bir düzeye gelince satıyorlardı. Ayrıca Kt n/k 606 numaralı belgede ise, “*mektubun yazarı, muhatabına gümüşün fiyatı üzerinde muvafakat etmeleri halinde bilgilendirilmesini*” istemektedir. Kt n/k 1689 numaralı belge ise, “*söz konusu yerde gümüş ve altının bulunmayışından, fakat yeteri kadar kalayın mevcudiyetinden*” bahsedilmektedir. Kt n/k 1340 numaralı mektupta ise; “*gümüşün altına nispetle daha değerli olduğundan*” bahsedilmektedir. Örneklerini artırılabilen bu metinlerde o dönemin ticaretinin bugün yapılan geniş kapsamlı ticaret kadar olmasa da ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından önemlidir. Malın piyasada bol olduğu zaman değerinin düşmesi dolayısıyla mal darlığı esnasında fiyatların yükselmesi, ticaret esnasında birtakım spekülasyon hareketlerinin mevcudiyetine delil olarak kabul edilmektedir.³⁶⁹

2.14.3. Borç Senetleri

Borç, ödenmek üzere faizli veya faizsiz alınan para veya başka bir şeydir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren çakmaktaşı ve obsidyen gibi değişik taşlarla çeşitli tarım ürünleri ile bakır, altın ve gümüş gibi metaller para olarak kullanılmış ve bütün bu nesnelere, sonraki dönemlerde darp edilen paralarla birlikte sık sık borç olarak alınıp verilmiştir.

Anadolu’da da ticaret geliştikçe ihtiyaçtan doğan birtakım borç tabirleri ortaya çıkmaktadır. Bu borçlar genelde kış aylarında ödünç alınıp, hasat mevsimi sonunda iade edilmektedir. Faiz oranları yerlilerin birbirlerine olan borçlarda veya yerlilerin Asurlulara borçlu oldukları yerlerde daha yüksek olmaktadır. Asurlular ile Anadolu halkı arasındaki ticaret daha ziyade para üzerinden senetlere bağlı olarak yapılmıştır. Genellikle satışlar kredi ve faiz esasına dayalıdır.

Kültepe Metinlerinde “*be’ulatum, tadmigtum, habullum*” gibi birtakım ticaret ve faiz terimleri geçmektedir. Eski Asurca metinlerde üç farklı faiz uygulaması görülür. Bunlar; “*Anapara faizi*”, “*Temerrüt faizi*” ve “*Bileşik faiz*”dir. Asurlu

³⁶⁸ H. Sever, agm., 1999, s. 87.

³⁶⁹ S. Bayram, agm., 1997a. s. 35-43.

tüccarlar kendilerini hukuken güvence altına almak için yazılı sözleşmeler düzenlemişlerdir. Bu sözleşmelerde sırasıyla kaydedilenler şunlardır; borç miktarı, borç olarak verilen maddenin adı, borçlanan şahıs veya şahıslar, borç veren şahıs veya şahıslar, tarihleme, vade, faiz oranı ve şahitler. Borç veren kişinin hukuki bir talepte bulunabilmesi için bu belgenin olması şarttı.³⁷⁰

Mezopotamya’da ise Akad Dönemi’ne ait bir örnek hariç, borç belgelerinin bol miktarda III. Ur Hanedanı zamanında, takriben MÖ 2111-2003’te ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Borç muamelelerine ait belgeler çiviyazılı kaynakların ilk örneklerinden itibaren görünmezler. Fakat bu görünmeyiş, borç mefhumunun bilinmediğini ya da borç alınıp verilmediğini göstermez. Bir malın diğer bir mal ile değiştirilmesi tarzı, yani takas sistemi, çivi yazısı kullanılan sahalarda bu yazının ortadan kalkmasına kadar, para karşılığında alış-veriş usulü ile yan yana devam etmiştir.

Borç kavramı hukuk ilminde şekillenmesi ve ortaya çıkması bakımından üç bölümde gözden geçirilmektedir:

1. Sözleşme veya benzer sözleşmeden doğan borçlar.
2. Haksız muamelelerden doğan borçlar.
3. Sebepsiz sahiplenmeden doğan borçlar.

Borç, mana bakımından da üç kısma ayrılmaktadır:

1. İki veya daha fazla kimse arasındaki yükümlülüklerin tamamı.
2. Taraflardan birinin diğerine karşı yükümlü olduğu durum.
3. Doğrudan para borcu³⁷¹.

Borç, Koloni Devri’nin en tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Asurlu tüccarların esas amacı, Anadolu’da bulunmayan veya az bulunan malların Asur’dan buraya getirilmesi, buradan Asur’a getirilip daha pahalı olan malların veya birtakım madenlerin aktarılmasıdır. Bu durumda 200 yıl kadar devam ettiği düşünülen bu sistem içerisinde borç alınıp verilmemesi mümkün değildi. Hatta borç için kullanılan kelimelerin çokluğu ve borç senetlerinin farklı tarzda olması borç işinin iyice yaygınlaşıp oturduğunu göstermektedir. Bu borç alıp verme işinde, borç alanın veya

³⁷⁰ Remzi Kuzuoğlu, “Anadolu’nun En Eski Yazılı Kaynaklarına Göre Faiz”, *Uluslararası Beşeri ve Doğa Bilimleri: Problemler ve Çözüm Arayışları Kongresi*, Saraybosna 2016, s. 317.

³⁷¹ Sabahattin Bayram, “Kültepe’den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge”, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri*, Ayrı Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1998, s. 127-147.

verenin Asurlu ya da yerli birey oluşuna göre birtakım farklı uygulamaların yapıldığı da bir gerçektir. Asurlu tüccarların teşkilatları Asurluların kendi aralarındaki alışverişlerde faiz oranını % 30 olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan Asurlu tüccarların yerli halktan alacağı olması durumunda bu oran % 60 oranında uygulanmakta, duruma göre ise % 135'lere kadar yükseltilmektedir. Bu oranlar yıllık faiz oranları olup, aylık olarak ödenmelidir. Asurlular, ticaretten başka, bu tür faaliyetlerle de karlarını artırmışlar ve Anadolu'da bulunma amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Ancak yerli idarecilerin Asurluların bu tür çifte faizlendirme hususunda herhangi bir şey yapmamaları ilginçtir. Bu durum, yerli halkın % 60 oranında faiz ödemeyi göze alarak, Asurlulardan borç para almaya ihtiyaç duymaları, onların ekonomik bakımından çok iyi bir gelirlerinin olmadığını ortaya koymaktadır.³⁷² Yıllık faizin % 30 olarak tespit edilmesine rağmen, Asurlu tüccarların yerlilere karşı bunun çok üstüne çıkmaları karşısında % 100'ün üstüne çıkan faiz oranlarına karşı, yerli kralların halkını korumaya çalıştığı “*borçtan af*” metinlerinden anlaşılmaktadır.³⁷³ Ayrıca belgeler borç verirken ilk faiz olarak alınan para ile borcun zamanında ödenmemesinden dolayı istenen faiz, sistemin yeterince oturduğunu göstermektedir.³⁷⁴ Diğer taraftan faiz anlamına gelen Sumerce ve Akadca kelimelerin doğal olarak, bu dillerdeki borç kavramını karşılayan *HAR.ra* (*hubullum*) kelimesinin tanınmasından sonra görülmeye başladığını anlıyoruz.³⁷⁵

Kültepe Tabletleri'nin bir kısmını teşkil eden borç senetleri basit ve monoton ifadeye sahiptirler. Bu metinlerde görünen başlıca unsurlar: Borç miktarı, borçlanılan madde, borçluyu gösteren kelimeler, borçlu, alacaklı, alacaklıyı gösteren fiil formu, tarihleme, çeşitli ifade şekilleriyle vade, zamanında ödenmemesi halinde borca uygulanacak faiz oranı ve şahitlerdi. Bu konular her borç belgesinde görünmemekle beraber bunlara ilaveten daha fazla bilgi bulunduranlara da rastlanmaktadır.³⁷⁶

Borç mukavelelerinden Asurluların kendi aralarındaki alışveriş ilişkileriyle, yerliler arasında uygulama bakımından birtakım farklılıklar olduğunu ifade etmiştik.³⁷⁷ Asurlular yerlilere borç para verdiklerinde vadeyi kısa tutmakta ve faiz oranını yükseltmektedir. Bu işlemlerde bazen Asurlu bazen yerli zirai takvim

³⁷² Y. Arslantaş, age., 2008, s. 52.

³⁷³ T. Özgüç, age., 2005, s. 31-32.

³⁷⁴ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 51.

³⁷⁵ E. Bilgiç, agm., 1951, s. 339.

³⁷⁶ Sabahattin Bayram, “Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vade İfadesi ve Çıkan Neticeler”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildiri 1, TTK Basımevi*, Ankara 1990, s. 453-462.

³⁷⁷ E. Bilgiç, agm., 1947a, s. 579.

üzerinden borç ödemeleri yapılmaktadır. Yerliler borç alıp vermelerde kendilerine ait ağırlık ölçüleriyle işlem görmüşlerdir. Buna Asurlular da uymuştur. Borç mukavelelerinde faiz oranları *Kârum* dairesinin kararına göre ya da metinde belirtilen oran üzerinden hesaplanmaktadır. Borçlu öldüğü zaman borç varislerine intikal etmektedir. Zira metinlerde Akadca “*ina qaqqad sališunu rakiš*”(borç sağ olanın başına bağlıdır) ifadesi geçmektedir. Borç mukaveleleri şahitlerin önünde düzenlenmektedir.

Yukarıda genel özelliklerinden bahsettiğimiz borç mukaveleleri o dönemin ticari ilişkilerini, karşılıklı ticari güveni ortaya koymaktadır. Asurluların iktisadi faaliyetlerinin aynası olan Kültepe Metinleri, daha önce de belirttiğimiz gibi, Asurca yazılmış ve Asurlulara ait olmakla birlikte yerli Anadolu halkının da Asurlu tüccarlarla giriştikleri faaliyetler neticesindeki ekonomik ilişkileri aydınlatmaktadır.

Neticede gerek sermayenin sağlanması gerekse herhangi bir malı satın almak nedeniyle insanlar borçlanmışlardır. İşte bu kapsamda kişiler arasındaki özel borç ilişkilerini düzenleyen borçlar hukukudur. Borçlar hukuku hemen hemen hukukun her alanında uygulanan kuralların temelini teşkil etmekte ayrıca ekonomik yaşantının da hukuki çerçevesini meydana getirmektedir.³⁷⁸ Ticaretin yapılabilmesi için gerekli olan sermayenin sağlanmasında öncelikli yöntem başkasından borç almaktır. Koloni Devri’nde bu tarz borçlanmaların hukuki bir anlayış çerçevesinde gerçekleştiği Kültepe Metinlerinde yer alan çok sayıdaki borç sözleşmesinde açık bir şekilde tespit edilebilmektedir.

Kültepe Tabletleri arasındaki borç senetlerinde sırasıyla açık bir şekilde borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tespiti kaydedilerek ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz belirtilmektedir. (Resim 18) Sonra o yılda *limmum* olan şahsın adı yazılmakta ve en son şahitlerin ismi geçmektedir.³⁷⁹ Bu duruma örnek olarak, iki Asurlu arasında akdedilmiş olan borç senedindeki aşağıdaki metin verilebilir:

“*Adad – Sululi’nin Pusanum’da 1 mina 15 ūqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır. İna ve Asur – malik’in hamuštum’undan itibaren Kuzallum ayı Asur-idi’nin linnum’u, 40 hamuštum’a kadar ödeyecek eğer ödemezse ayda 1’er mina’ya birer buçuk ūqel (faiz) ilave edilecek. Irma-Asur’un huzurunda, İküppe-Asur’un*

³⁷⁸ Heinz Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 3. Auflage, Zürich 2003. s. 77. Tan Tahsin Zapata, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Yargı Yayınevi, Ankara 2019.

³⁷⁹ H. A. Şahin, agm., 2005, s. 425.

huzurunda” borç miktarı, geri ödeme tarihi ve ödeme yapılmadığı takdirde, işleyecek faiz oranı, *limmum* ve iki Asurlu şahidin adları yazılarak düzenleme yapılmıştır.³⁸⁰

Bir diğer belge, *Purušhattum* şehrinde meydana gelen bir salgın (veba) hastalık ile ilgilidir. Adı geçen hastalık, yine Asurlu tüccarlar tarafından bir târihleme olarak kullanılmıştır. *Kaniš Kârumu Kararı* olan bu metinde, “*Ennum-Assur adlı tüccar, diğer bir Asurlu tüccar olan Assur-masüi’ye hitap ederek kendisine âit malların ve faizlerinin kendisine ödenmesini*” istemektedir. “*Assur-masüt ise, bu konu ile ilgili belgenin kendisine gönderilmesini*” talep etmektedir. “*Assur-masüi ondan şehrin bu konudaki kararını göstermesi durumunda bunları ödeyeceğini*” belirtmektedir. Ayrıca, *Purušhattum*’da meydana gelmiş olan veba salgını da bir târihleme olarak Asurlularca kullanılmıştır.³⁸¹

Asurlular, kendi ticarî faaliyetlerini etkilemediği sürece, belgelerinde Anadolu’nun siyasi ve tarihi-sosyal olaylarına yer vermemişlerdir. Tüccarlar belgelerde, târihleme olarak “*lîmum*”, “*warhum*”, “*hamuštum*” adları ile ziraî tâbirleri ve yerli tanrı adlarını kullanmışlardır.³⁸²

AKT I’de 49 numaralı tablette olduğu gibi; “*Tüccar’ın Irra’nın oğlu Asur-malik’te 1 2/3 mina 1 ūqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır. ūbalali’nin oğlu Asur-imitti’nin hamuštum’un da (itibaren), [I]li-bani’nin oğlu Asur-imitti’nin limmum’u, ayda 1 mina’ya birer buçuk ūqel faiz ilave edecek. İp pillis’in oğlu Ela-ili’nin huzurunda Su-Su’en’in oğlu Ikuppia’nın huzurunda*”.³⁸³ Tüccarların Asurlu *Asur-malik*’ten olan alacağına dair düzenlenmiş bir senettir. Faizin başlangıç tarihi görüldüğü gibi; Asur usulüne göre yani *limmum*, *wabartum*, *hamuštum* kaydedilmek suretiyle belirtilmiştir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde Anadolu halkının çoğunun köylerde yaşadıkları ve tarımla uğraştıkları bilinmektedir. Senetlerde vade tespiti maksadıyla kullanılan diğer tabirlere de baktığımızda yerlilerin borçlarını genellikle hasat zamanında ve bağ bozumunda ödedikleri görülmektedir. Kt. c/k 1440 envanter kayıtlı belgenin içeriği bu konuya örnek teşkil eder. Bu belge, kadın tüccar Anaya’nın üç yerli şahıstan alacaklı olduğu 12 *ūqel* gümüş ve onun faizi olan 3

³⁸⁰ Emin Bilgiç, “Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 5, S. 4, Ankara 1947b, s. 419-454.

³⁸¹ Salih Çeçen, “Koloni Dönemi Anadolu’sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 35, S. 1, Ankara 1991, s. 55.

³⁸² S. Çeçen, agm., 1991, s. 49.

³⁸³ S. Çeçen, agm., 1991, s. 59.

cuval arpa ile ilgili, üç şahit önünde düzenlenmiş senettir. Belgede borcun faizinin orak tutma zamanına kadar ödeneceği belirtilmiştir.³⁸⁴

Anadolu halkıyla yapılan alışverişlerde Asurlular daha çok peşin para ile muamele yapmakta, aksi takdirde ödünç para halinde daha fazla faiz talep etmekteydi. Alışverişlerde faizler yıl, ay ve beş günlük haftalara ve mühletler de tarıma dayalı yerli takvim esasına veya yerli tanrı adlarına dayanan bayramlara göre tespit ediliyordu.³⁸⁵ Yerliler ile Asurlular arasındaki alışverişlerde Asur veya yerli takvimi kullanılırdı. Asurlular ise aralarındaki borçlanmalarda yerli takvim usulünü tercih ederlerdi. Yerlilerin haftadan başlayıp yıla kadar süren karmaşık Asur takvimine rağbet etmedikleri anlaşılıyor. Yerli takvim, orak zamanı, bağ bozumu gibi mevsimlere bağlı tarım olaylarına göre düzenlenmiştir. Ayrıca yerli tanrıların senenin belli zamanlarında kutlanan, takdis/bayram günleri de takvim tarihi oluyordu. Bu kutsal günleri Asurlular da takvim olarak kullanmışlardır.³⁸⁶ Borçların vadelerinin tespiti ise şu şekilde yapılıyordu:

1- Gün ile Vade Tespiti:

Kapadokya Metinlerinde gün ile mühlet tayin etme usulü fazla geçmemektedir. Bunlardan bir örnek Kemal Balkan tarafından kaydedilmiştir. Kt c/k 1057 numaralı metnin Türkçesi şöyledir: “*Uzua Su-Ishara'da 1/3 mina gümüş alacaktır. Ayda birer şeqel gümüş faiz ilave edecek. Borç para mahur-ili ayı itibariyle 5 güne kadar duracak...*”

2- Hamuštum ile Vade Tespiti:

Metinlerdeki iki fonksiyonda kullanılan “*hamuštum, hem bir memuriyeti, hem de o memuriyetin devam ettiği süreyi kastettiği*” düşünülmektedir. Bu sürenin beş gün olduğu bugün umumiyetle kabul edilmektedir.

3- Ay ile Vade Tespiti:

Tarihleme yapıldıktan sonra taraflar arasında anlaşma sağlanan ay müddetince mühlet tanınıyordu.

³⁸⁴ Murat Çayır, İrfan Albayrak, “Yerli Halka Ait Bir Grup Kültepe Tableti”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 1, Ankara 2018, s. 3.

³⁸⁵ Ferris J. Stephens, *Old Assyrian Letters and Business Documents*, Yale University Press, 1944; K.R. Veenhof, “Some Social Effects of Old Assyrian Trade”, *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 39, No. 1, London 1977, s. 109-112.

³⁸⁶ T. Özgüç, age., 2005, s. 31-32.

4- Yıl ile Vade Tespiti:

Senetleri yıl ile vade yapılanlarının hemen çoğunda bir senelik süre tanınmıştır. İki, nadir olarak üç ve daha da nadir olarak dört yıl vadeli belgeler de tanzim edilmiştir. Ayrıca beş ve dokuz sene mühlet tanınan belgelere de rastlanmaktadır.

5- Zirai Tabirlerle Vade Tespiti:

Borcun ödeneceği zamanı ifade etmek maksadıyla, hemen hepsinin aynını ya da benzerini bugün dahi kullanmakta olduğumuz birtakım zirai tabirler de kullanılmıştır.³⁸⁷ Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Orak tutma zamanına kadar, orak zamanında, orak tutma zamanından sonra
- b) Ekme işinin bitmesinde
- c) Hasat zamanına kadar, hasat zamanında
- d) Bağ bozumuna kadar, bağ bozumunda
- e) *Uttatum* (isimli tahılın) kalınlaşmasında (yani dolgunlaşmasında)
- f) Fazla işlerin yapılmasında, fazla işlerin yapılmasına girişte
- g) Ekim işinin *ittu 'su'*nda (ayında)
- h) Yeşilliğin başına ilkbahara kadar
- i) Biranın mayalanma zamanına kadar
- j) İlk zeytin mahsulüne kadar
- k) incir (*Tianatum*) ayında
- l) Palamut (*Alauatum*) ayında

6- Çeşitli Cümlelerle Vade Tespiti:

Vade tespit edilmesinde uygulanan metotlardan biri de, herhalde tarafların her ikisi, yani alacaklı ve borçlu cihetinden takribi olarak zamanı bilinen ve kabul edilen çeşitli cümlelerin kullanılmasıdır.

- a) İlk karşılaşmamızda ödeyecek
- b) Onun dönüşünde ödeyecek
- c) Yola çıkışın arifesinde, yol açıldığı zaman, yoldan dönüşünde gibi

7- Çeşitli Tanrı İsimlerinin Geçtiği Kalıp ile Vade Tespiti:

Borcun ödeneceği zamanı belirtmekte kullanılan elemanlardan biri de “*ana/saT.A. (tanrı adı)*” kalıbıdır. İbarede geçen tanrının adına düzenlenmiş bayram günlerini kastettiği anlaşılan kalıp, herhalde diğer vade cümleleriyle belirtilemeyen

³⁸⁷ S. Bayram, agm., 1990, s. 453-462; Albayrak, age., 2006, s. 17.

zamanların ifade edilmesi amacıyla veya daha iyi bilinen ve hatırlanan vakitlerin olması itibarıyla kullanılmış olmalıdır. Bu kalıpta geçen tanrılar: “*Harihari, Tuhtuhanum, Parka, Na/ipas, Anna, Utu, Belum ve Usumum*” dur.³⁸⁸

Neticede Anadolu'nun iklim şartları gereği Asurlu tüccarların kış mevsiminde Asur'dan Anadolu'ya kervan sevk etmeleri zor olduğundan, kış aylarındaki bu ticaret boşluğunu yerli halka kısa vadeli borç vermek suretiyle değerlendirdiği görülmektedir. Kültepe Metinlerinden anlaşıldığına göre genellikle fakir olan yerli halk da, genellikle yüksek faiz uygulamasına rağmen ihtiyacı olan bu borca girmektedir.³⁸⁹

Birçok borçlanma senedinde ödeme ve nakit akış durumuna göre ekonomik hayatın vazgeçilmezleri arasında olan taksit sisteminin o dönemde de kullanıldığını dair belgeler bulunmaktadır. Kt n/k 833 no'lu belgede, hem borçlu ve hem alacaklı Asurludur. Ayrıca borcun ise, dört taksitle ödeneceği belirtilmektedir. Borcun ödenme tarihi, Aşşur-malik'in limumu ile Tınatum ayına tarihli belgenin tercümesi aşağıdaki şekildedir:

*“Mannum-kī-Aşşur'un Ilabrat-bāni'de 2/3 mina tasfiye edilmiş gümüşü vardır. Lusina'nın oğlu Şū-Su'en'in hamuštum'undan itibaren 15 hamuštum içinde 10 šeqel tartacak. 10 šeqel 15 hamuštum içinde, 10 šeqel (de) 15 hamuštum içinde, 10 šeqel ise (daha sonraki) 15 hamuštum müddeti içinde tartacak. Eğer borcu ödenmesi lazım gelen günü dolduğunda ödemezse, ayda 1 mina'ya birer buçuk šeqel faiz ilave edecek. Tīnātum ayında Aşşur-mālik'in limum'unda. Ali-abum'un huzurunda, Ilīnādā'nın huzurunda, Aşşur-bāni'nin huzurunda.”*³⁹⁰

2.15. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Sosyal Yaşam

Asurlu tüccarların Anadolu'daki ticari faaliyetlerinin yanı sıra, sosyal yaşama dair bir takım detaylar, *Kaniš* ve diğer merkezlerde bulunmuş olan çiviyazılı tabletlerden öğrenilmektedir. Bu çiviyazılı tabletlerde Asurlu tüccarların hem kendi halkı hem de Anadolu'nun yerli halkı ile gerçekleştirdikleri evlilik, boşanma, miras ve nafaka gibi sosyal yaşamlarında yaşadıkları olaylara ilişkin bilgiler etraflıca verilmiştir.³⁹¹

³⁸⁸ S. Bayram, agm., 1990, s. 454- 456.

³⁸⁹ Y. Arslantaş, age., 2008, s. 52-54.

³⁹⁰ Ayşe Uzunalimoğlu, “Kârum'un II. Tabakasında Bir Grup Borç Mukavelesi”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara 1993, s. 56.

³⁹¹ F. Kinal, age., 1991, s. 61.

1988 kazı döneminde ortaya çıkarılan belgeler³⁹² dâhilindeki *Pilah-Istar* adlı tüccara ait günlük hayatın izlerini sürebileceğimiz arşiv, güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yaklaşık İki bin arşiv tableti Ailenin yapısı ve bireyleri hakkında bize doğrudan bilgi sunmasa da mektuplardan pek çok çıkarıma gitmek mümkündür.³⁹³

88/k 651 Numaralı belge bir mahkeme zaptıdır. Mahkeme, arşivin sahibi ASSur-re'nin oğulları *Pilah-IStar*, *Manum-balum-ASSur* ve *Su-zuzu* arasında geçmektedir. Erkek kardeşler, kız kardeşlerine verilecek idinnum'un ne olacağı ve miktarı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir ve mahkemelik olmuşlardır.³⁹⁴ “*idinnum*” kelimesi için iki ayrı mana teklif edilmiştir. Donbaz 1992 yılındaki çalışmasında bu kelimeye gayrimenkul manasını önerirken, Çeçen ise, 1996 yılındaki çalışmasında “*idinnum*” için ortak maldan hisse manasının daha doğru olacağını ileri sürmüştür.

Babasının ölümünden sonra yaşanan mali sıkıntılar, mirastan kaynaklanan aile içi sürtüşmeler ve olumsuzluklarla karşılaşmasına rağmen firmasını ayakta tutmaya çalışan *Pilah-IStar*'ın kendini ifade etme çabalarını belgelerden öğrenmekte ve adını bilemediğimiz kız kardeşini evlendirmek isteğiyle yaptığı yazışmalara şahit olmaktayız.³⁹⁵ *Kaniš Kârum*'unda düzenlenmiş ve yine aynı arşivden olan Kt. 88/k 629 belgesinde de, tabletlerde ismine sıkça rastladığımız *Pilah-IStar*'ın, kız kardeşinin sözlüsü olan *Amur-IStar*'a hitâben, evliliğin gerçekleşmesi yönünde, sıra dışı ısrarlı çağrılar yaptığını görmekteyiz. Buna cevaben damat adayı *Amur-IStar*'(da) (*Pilah-IStar*'a) şöyle söylüyor:

“Her ne kadar senin babana, (kızınla evleneceğim diye) söz verdim ise de; kayınpederin yerine (kayınpederi temsilen) nişan hediyesi olan belimin kemerini bana vermediğin gibi, (üstelik) benim kardeşime de (ağabeyime de) (bu konuda hiçbir şey) söylemedin. Günler geçiyor (o zamandan beri çok zaman geçti) ve ben de ihtiyarlıyorum (yaşım epeyce ilerledi), ve ikinci defa bir Asurlu kız ile evleniyorum. Senin kız kardeşin ile evlenmeyeceğim (kız kardeşini almayacağım). Bu sözler (ve)

³⁹² Salih Çeçen, “Mütânü IN Den Kultepe–Texten”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara 1995a, s. 43.

³⁹³ Salih Çeçen, “Uşur-Şa-IStar Est Le Fils De Sargon, Roi De l’Ancienne Assyrie?”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, S. 0, Ankara 1996b, s.11.

³⁹⁴ Salih Çeçen, “İdinnum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, Ankara 1996a, s. 21.

³⁹⁵ L. Gürkan Gökçek, “Pilah-Istar Arşivinden Aile Hukukuna Dair Bazı Yazışmalar”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara 2004c, s. 67.

(ifadeler) üzerine Kaniş kârumu bizim ile ilgili, bu konudaki hükmünü verdi. Ve tanrı Aşşur'un kılıcının huzurunda şahitliğimizi yaptık (ifadelerimizi verdik).”³⁹⁶

Metinde geçen diyalogları incelediğimizde; Amur-İstar ismindeki tüccar kendisine vaat edilen nişan hediyesinin verilmemesi üzerine mahkeme huzurunda nişan akdinin bozulmasını istemiştir. Sözlü olarak beyan etmesi de nişanın bozulması için yeterli olmuştur. Belgede her ne kadar Amur-İstar, nişandan vazgeçmesinin nedenlerini açıklasa da, bu ayrılmanın aslında Pilah-İstar’ın içinde bulunduğu mali krizden kaynaklandığı açıktır. Ayrıca, Amur-İstar’ın kızıdan yaş olarak hayli büyük olduğunu anlamaktayız. Bu yüzden hedeflenen evliliğin maddî menfaatlere göre planlandığı³⁹⁷ kanaatine varmaktayız.

Pilah-İstar ailesine ait başka bir belge de ise konu boşanmadır. *Wahşuşana* kârumunda görülen davalardan belki içerik olarak en ilginç olanı Asurlu tüccardan boşanan yerli bayana nafaka bağlanması konusundadır. Asurlu tüccar, Pilah-İstar yerli bayan Tatana ile boşanmışlar ve Pilah-İstar’ın bu bayana, yıllık ihtiyacı olan giyecek, yakacak odun ve yağ ile aylık 8 mana bakırı nafaka olarak vereceği karara bağlanmıştır. Bu mahkeme kararının nafaka konusunda tek örnek olmadığını, Amur-İstar’dan boşanan İstarbašti’nin 50 mana bakır boşanma parası ile memnun edilmesi ve şahitler huzurunda karara bağlanarak bir belge düzenlenmesinden öğrenmekteyiz.³⁹⁸

Bu belgeler sayesinde, Asur Ticaret Kolonileri Arşivin yayınlanmamış belgeleri arasında, belki bu konuda yazılmış başka ilginç içerikli belgelerin de bulunması muhtemel³⁹⁹ olduğunu düşünmekteyiz. Tabletlerin önemli bir bölümü ticari içerikli olsa da sınırlı sayıda sosyal ve hukuki içerikli olanları da mevcuttur. Hukukî konularla ilgili belgeler arasında, Asurlu tüccarların zaman zaman birbirleriyle birtakım problemler yaşadıklarına ve münakaşa ettiklerine ilişkin kayıtlar da bulunmaktadır. Çiviyazılı Kültepe Metinlerinin genel içeriğinde Asurlu tüccarlar arasında, çeşitli durumlardan kaynaklanan anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda, tüccarların öncelikle “*Bīt Kārim*” “*Kārum Dairesi*”ne müracaat ettikleri, problemler burada çözülemez ise, *Kaniş Kārum*’una havale edildiği, *Kaniş*

³⁹⁶ Hasan Ali Şahin, Hülya Kaya Hasdemir, “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat Ve Mal Paylaşımı”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 38, Kayseri 2015, s. 146.

³⁹⁷ L. G. Gökçek, agm., 2004, s. 69.

³⁹⁸ H. A. Şahin, H. K. Hasdemir, agm., 2015, s. 150.

³⁹⁹ İrfan Albayrak, “Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi”, *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara 2002, s. 7.

Kârum'unda da bir karara varılamadığı takdirde, Asur şehir meclisine gidildiği ve burada son kararın verildiği anlatılmaktadır. Asur şehir meclisi kararlarının kaydedildiği bu tabletler, “*Waklum Mektupları*” olarak adlandırılmıştır. *Waklum Mektupları*'nın en önemli özelliği, Asur kralının “*Waklum*” unvanını kullanarak, *Kaniş Kârum*'una ya da muhatap aldığı Asurlu tüccar(lar)a seslenmesi ve tabletin zarfında da, Asur şehir meclisinde alınan kararların, kral tarafından onaylandığını gösteren *Waklum*'un mührünün bulunmasıdır.⁴⁰⁰

Diğer taraftan *Kaniş* kentinin eteklerinde bulunan çok sayıda tabletten, *Kârum*'ların kentlerin dışında kuruldukları anlaşılmıştır. Kentlerin dışındaki bu *Kârum* mahallelerinde çoğunlukla Asurlular yaşamaktaydı. Bununla birlikte bazı yerlilerin de bu mahallelerde yaşadıkları belgelerden tespit edilmiştir.⁴⁰¹

Çiviyazılı belgelerden Asurlu tüccarlar ve diğer görevliler, *Kârum* mahallelerinde genellikle ev satın alarak oturmakta idiler. Ayrıca arkeolojik verilerden Asurlular evlerinde Asur mimari geleneğinden çok yerel mimari özelliklerini kullanmakta idiler. Evler, iki katlı olup, bazılarının tabanları taş döşemedir. *Kârum* evlerindeki oda sayısına ve günlük hayatta kullanılan eşyalara bakıldığında, ailelerin kalabalık olduğu anlaşılmaktadır.

Asur ve Anadolu arasındaki ticari ilişkilerin belli bir sistem içerisinde gelişmesi arkasından, *Kârum*'larda yaşayan tüccarlar ve diğer Asurlu görevliler, Asur'dan ailelerini de getirmişler ya da Anadolu'daki yerli halktan kişilerle evlenmişlerdir. Nitekim Kültepe Tabletleri'nin transkript ve tercümesi yapılanlarından bazıları Asurlu yerli şahısların evlilik senedi mahiyetindedir. Bu senet niteliğindeki belgeler genel olarak evliliğin geçerli yasal dayanağını yansıtır.⁴⁰²

Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar, siyasal, kültürel ya da ekonomi konularında yerli sistem ile mecburi olarak bağlantıya geçmekteydiler. Belgelerden, tüccarların yerel saray ile olan ilişkilerinin daha çok siyasal, hukuksal ve finansal konularla alakalı olduğu görülmektedir. Bu dönemde Anadolu'nun siyasi ve sosyal yaşamına ilişkin olaylar çok anlatılmamıştır. Ancak tüccarların kendileri ile ilgili olan olaylar gerçekleştiğinde bu konuda bilgiler verilmiştir. Asurlu tüccarların saray

⁴⁰⁰ Esmâ Öz, “Kültepe Kazılarında Ele Geçen Waklum Mektupları”, *The Journal of International Social Research*, C. 4, S. 16, Samsun 2011a, s. 347.

⁴⁰¹ T. Özgüç, agm., 1986, s. 14.

⁴⁰² Salih Çeçen, “6 Neue Urkunden über Heirat und Scheidung aus Kanis” *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara 1995b, s. 1.

ile yaptıkları antlaşmalar maddeler halinde yazılmaktaydı. Eğer Asurluların yerel kral ile görüşmelerini gerektirecek bir olay yaşanırsa, bu durum yapılan antlaşmalara göre çözümlenmeye çalışılırdı. Ancak, tabletlerin büyük çoğunluğunun Asurlu tüccarların kendi aralarında yapmış oldukları ticareti belgeleyen ticari içeriklidir. Anadolu'nun bu dönemi hakkındaki bilgilerin genelde İktisadî hayata yönünde olduğu görülmektedir. Bazen belgelerde isyan, kargaşa, salgın hastalık dönemleri içinde yaşanan ticari kaygılar anlatılmaktadır. Kaçakçılık yapmaktan dolayı tutuklanan ve hapse atılan tüccarlar gibi, sosyal ve siyasî konulara doğrudan veya dolaylı olarak değinen belgelere az da olsa rastlamak mümkündür. Bunun yanında evlilik, boşanma ve aile içi meseleler ile ilgili kayıtlar, dönemin aile hukuku ve sosyal olayları hakkında birçok kayda değer bilgiler sunmaktadır.⁴⁰³

2.16. MÖ 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Maden Çeşitleri ve Ekonomik Değerleri

MÖ 2. bin yılın başlarında Kuzey Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar ekonomik faaliyetleri çerçevesinde kullandıkları çivi yazısını daha çok kendi aralarında kullanmışlardır.⁴⁰⁴ Ticaret yolu ile Anadolu'ya gelen yazı, yerliler tarafından da benimsenmiş resmi yazışmalarda ve ticarete kullanılmaya başlanmış, böylece Anadolu adına yeni bir dönemin kapıları açılmıştır. Kemal Balkan tarafından yayınlanmış “*Mama Kralı Anum-Hirbi'in Kaniş Kralı Warsama'ya Gönderdiği Mektup*” bunun en açık örneğidir.

Anadolu'nun sahip olduğu altın, gümüş ve bakır gibi zengin maden kaynakları ve adı geçen bu madenlerin işletilmekte olması, ayrıca ziraat tekniğinin son derece gelişmişliği, Kuzey Mezopotamyalı Asurlu tüccarlar için oldukça albenili görünmüş olmalıdır. Bu yüzden MÖ 1974-1719 tarihleri arasında Anadolu'da ticaretle uğraşmışlar en az 255 yıl devam eden Asur Ticaret Kolonileri Devri⁴⁰⁵'nin girişimci ve fırsatları değerlendiren tüccarları olarak tarihte yerlerini almışlardır.

Bu dönemde ticareti yapılan madenler aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir.

2.16.1. Bakır

Doğada cevher olarak bulunabildiği gibi, doğal olarak da bulunan ve kimyasal simgesi *Cu* olan bakırın, kahverengi ve kırmızı arasında değişen farklı

⁴⁰³ L. G. Gökçek, agm., 2004c, s.66.

⁴⁰⁴ L. G. Gökçek, age., 2015, s. 52.

⁴⁰⁵ H. Sever, agm., 1990b, s. 136.

renkleri mevcuttur. Bakır doğada volkanik kayaç ve damarlarda, özellikle kükürtle birlikte bulunmaktadır. Ayrıca sülfür ve karbonatla işlenmesi daha kolaydır. Bunlar Kurpıt, Bornit, Kalkoprit, Malakit, Kalkovellit, Azurit, Kalkosit'tir.⁴⁰⁶

Doğal bakır, altın ve gümüş oranla daha sert bir maden olup doğal bakıra hem ısıtılarak hem de soğuk dövülerek şekil verilebilmektedir. Bakır dövülürken daha da sertleşmesi nedeni ile gevrekleşmekte ve bu bazen dağılmaya kadar giden sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bunun yaşanmaması için dövülme işlemi sırasında bakır ısıtılmaya devam edilmiştir.

Yapılan araştırmalara göre, tarihte ilk olarak işlenen madenin bakır olduğu tespit edilmiştir. Bu işleme, doğada saf halde bulunan bakır cevherleri ile yapılmıştır. Zaman içerisinde insanların çabaları ile daha da geliştirilmiş, eritilip, dökülerek ve çeşitli madenlerle karıştırılıp alaşımlar elde edilmiştir.

İnsanlık tarihinde günümüz kentsel yaşamının temellerinin atıldığı Neolitik Dönem'deki gelişmeler insan hayatını kolaylaştıracak birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yoğun seramik üretiminin yanında, sınırlı sayıda olsa da madenlerin işletilerek madenden eşya üretimi yapılmaya başlanmıştır. Konya-Çatalhöyük ve Suberde'de yapılan kazılarda, akeramik bir seviyede doğal bakırdan dövülerek yapıldıkları anlaşılan ufak aletlere ve süs eşyalarına rastlanılmıştır. İşlenerek elde edilmiş olan bu parçalar, şimdilik bilinen en eski işlenmiş madeni örneklerdir.⁴⁰⁷ Neolitik Dönem'in sonlarına doğru, başta bakır olmak üzere madenlere olan talebin artması, bu alandaki gelişmelere hız kazandırmıştır.⁴⁰⁸

Bakırın ilk kullanımı Neolitik Dönem içerisinde gerçekleşmiş olmasına rağmen, son araştırmalar, Diyarbakır yakınlarında bulunan Çayönü Höyüğü'nde madeni eserlerin MÖ 7250-6750 arası döneme tarihlenebilmesi ile Anadolu'nun maden tarihini oldukça gerilere götürmektedir. Ayrıca Anadolu'da "*ekstratif madencilik*" başlangıcı ve maden döküm tekniğinin ilk defa Mersin Yümüktepe'de belgelenmesi söz konusudur.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ P. R. S. Moorey, "The Archeological Evidence for Metallurgy and Related Technologies in Mesopotamia 5500-2100 B.C.", *Iraq*, Vol. 44, No. 1, London 1982, s. 17.

⁴⁰⁷ Ülker Erginsoy, *Maden Sanatı* (maddesi), Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi II, İstanbul 1997, s. 1141.

⁴⁰⁸ O. Başak, agm., 2008, s. 19.

⁴⁰⁹ S. Ö. Savaş, agm., 2006, s. 16-17.

Kaptan ve Yurttagül'e göre, Anadolu'da Kaymaklı'da kullanılmış olan bakır cevherinin kaynağı, günümüzde “*Bakır çukuru*” mevkiine oldukça yakın bir mesafede olan Dügüz Köyü'nde tespit edilmiştir. Bundan dolayı, bakır cevherini buradan ilk temin eden ve kullanan Aşıklı Höyük sakinleri ve son kullananların da Kaymaklı yer altı şehri sakinleri olduğu düşünülmektedir.⁴¹⁰

Etimolojik olarak bakır, Yunan mitolojisine göre, Venüs (Lat. *Cypris, idis feminimum*) veya Afrodit (Aphrodite), Kıbrıs (Yunanca *Kypros*) Adası'nda (bakırın milattan önceki yıllarda çıkarıldığı ve kullanıldığı bölge) doğmuştur (Yunanca, bakır ise *χαλκός, ου, ο (masculinum)*). Dolayısıyla ilk olarak Romalılar bakır, *cyprium* ve daha sonrada *cuprium* olarak adlandırmışlardır. Bu isim, bakır (*copper*) isminin kökenidir. Ayrıca diğer Avrupa dillerinde de bu isim bakır kelimesinin kökenini oluşturmuştur.⁴¹¹ Sumerce *URUDU*, Akadca *ERŪ*, Hititçe *ku(ua)nnan-* veya *kunnan* bakır anlamında kullanılmaktadır. *URUDU ŠALMU* şeklindeki Sumerce ve Akadça tamlama Hititçe “*iyi bakır*” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Hititçe çiviyazılı belgelerde Sumerce yazılışıyla *LÚ.MEŠ.URUDU.DÍM.DÍM* “*bakır işleyicileri*”, “*bakırcılar*” anlamında kullanılmıştır.⁴¹²

Kültepe Metinlerinde bakır çok kere Sumerce ideogramıyla ve seyrek olarak fonetik yazılmaktadır. Bu fonetik yazılışlardan biri de Babilcede *erum* olarak söylenen kelimenin o zaman Asurlular tarafından *erium* diye söylendiği öğrenilmektedir.⁴¹³ Yine aynı metinlerde bakırın henüz tamamen manası ve mahiyeti anlaşılamayan çeşitli cinsleri sayılmakta ve bunların sağlık derecesine göre bir tasnifi yapılamamaktadır. Kesin olmamakla beraber bazen yer adları ve saflık durumuna göre de ayırt edilen bakır cinsleri gruplandırılmaktadır.⁴¹⁴

Kt. n/k 1307 numaralı envanter kayıtlı belge değişik bakır türlerini göstermesi bakımından örnek olarak gösterilebilir:

“*1 1/2 mina iyi bakır Alahum'a, 1 mina iyi bakır onun hissesi olarak, 2/3 mina kırık bakır rabişum için, 6 şeqel iyi bakır onun çıkışta ödemesi gereken*”

⁴¹⁰ Ergun Kaptan, Emel Yurttagül, “Kaymaklı Yeraltı Şehrindeki (Nevşehir) Cevher Zenginleştirme Aleti”, *KB, AMGM, XI, Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 29 Mayıs-2 Haziran 1995, s. 63-74.

⁴¹¹ A. Ehsani, E.Y. Yazıcı, agm., 2016, s. 44.

⁴¹² Ahmet Ünal, “Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü I-II”, Hamburg, 2007, s. 766.

⁴¹³ Savaş Özkan Savaş, “Anadolu'da Madencilik ve Maden Kullanımı”, *X. TTK Bildirileri*, C. 1, S. 10, Ankara 1990, s. 30.

⁴¹⁴ Önder Bilgi, “İkiztepe Kazılarının 1988 yılı Sonuçları ve Çevre Araştırmaları”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Antalya 1989, s. 211-215.

meblağı (olarak) Aliasa 'da, 4 Őeql (bakır) Tasa 'da onun misafir evi(nde) bizzat ben ödedim. 2/3 mina bakır yol masrafları (için), 1/4 Őeql (bakır) güvenlik ve köprü için; bunların hepsi Hanunu adına(dır). 1/2 mina iyi bakır, 18 Őeql iyi (bakır) onun çıkış(ta ödemesi gereken) meblağı (olarak), Ásdu 'nun 2/3 mina (bakır), 10 Őeql 'i onun çıkış(ta ödemesi gereken) meblağı (olarak), Aliasa 'da (gerektiğinde harcamak için) hazır tutulan 10 Őeql iyi (bakır), bunların hepsi Nani 'nin(dir).’’⁴¹⁵

Temiz Bakır Cinsi:

Bu cins bakırların kıymeti bir metine göre, 1/46 gümüş üzerindedir. Böylece bakırın ekonomideki değeri oluşumunu öğrenmek de mümkün olmaktadır.

A- Temiz Bakırın tali cinsleri:

1. Asurca *Erium Masium dammugum samburum*: doğal halde tabiatta saf olarak bulunmuş en iyi ve halis bakır olarak tercüme edilmektedir.
2. Asurca *Erium masium saburum*: halis bakır şeklinde ifade edilmektedir.
3. Asurca *Erium masium*: temiz anlamındadır.⁴¹⁶

B- İyi bakır cinsi:

Bu grup bakırın kıymeti 1/70 üzerindedir. Başka bir belgede bu kıymet 1/60 dır. Yani temiz bakırın cinsine göre kıymet derecesi düşüktür. Bunun cinsleri şunlardır:

1. Asurca *Erium damgum*: iyi bakır
2. Asurca *Erium dammugum*: İyileştirilmiş bakır
3. Asurca *Erium damgum tišmurnaium*: *Tišmurna* 'nın iyi bakır cevherin bulunduğu yere göre isimlendirilmiştir.
4. Asurca *Erium damgum huburataium*: Huburatan 'ın iyi bakır (cevherin bulunduğu yerden adını almıştır.)
5. Asurca *Erium damgum saburum*: Halis iyi bakır

⁴¹⁵ Remzi Kuzuoğlu, “M.Ö. II. Bin 'de Bir Anadolu Şehri Aliasa”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara 2004, s. 79-80.

⁴¹⁶ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 929.

C- Huburata bakır:

Bu bakır cinsinin yüksek kaliteli olduğunu ve kıymetinin görünüşe göre 1/55 gümüş üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu gruba giren bakır cinslerinin kıymeti 1/77-1/180 arasında değişmektedir.

1. Adi bakır (*Erium*) kaynaklarda devamlı olarak rastlanan bakır türü budur. Kıymeti 1/80-1/180 arasında değişir.

2. Bakır (*Erium şikkum*) fazla kaliteli olduğu muhakkaktır. Zira bunun daha iyicesi (*Erium şikkum dumgum*)'dur ve derecesi 1/40 dır.

3. Siyahlaştırılmış bakır (*Erium sallamum*) bu bakır cinsi açık havaya maruz bırakılıp sonra alelacele ve ihtimamsız surette eritilmesiyle elde edilmekte ve tamamıyla saf olmamaktadır. Kıymeti düşüktür.

4. Fenalaştırılmış bakır: (*Erium lamumum*)

5. Düşük kaliteli bakır: (Kunanamit)

Barjamovic, Kunanamit'in, Kaniş'in kuzeydoğusunda, Turhumit civarında önemli bir bakır üretim merkezi olduğunu ifade etmektedir.⁴¹⁷

Düşük kalitelilerden olduğu Durhumit'te iyi bakıra çevrildiğinden anlaşılmaktadır. Zira belgelerde bu bakırın Durhumit'te iyi bakıra çevrildiği ifadeleri geçmektedir. *Kunanamaium* kelimesi birkaç yerde "*banana matum*" diye geçer.⁴¹⁸

Bakır, sertleştirildiğinde kırılğan özelliğe sahip olmasının yanı sıra, eritildiğinde gazlanıp kabarcıklandığından döküm eserlerin imalatında pek tercih edilmediği için, Geç Kalkolitiğin sonlarında, yerini daha az kırılğan olan arsenikli bakır, altın, gümüş, tunç ve demire bırakmıştır.

Anadolu'da bakırın tarihsel gelişimi şu şekilde özetlenebilir:⁴¹⁹

Yıl	Yer	Buluş - Kullanım
MÖ 10000	Karain ve Beldibi mağaraları	İlk metal bulgular
MÖ 8000-7000	Çatalhöyük (Konya)	İlk bakır metal süs eşyaları

⁴¹⁷ G. Barjamovic, agm., 2011a, s. 359.

⁴¹⁸ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 930-931.

⁴¹⁹ A. Ehsani, E. Y. Yazıcı, agm., 2016, s. 47.

MÖ 7000-6500	Çayönü Höyük (Ergani)	İlk bakır madencilik ve dövme-tavlama: kanca tığ
MÖ 6500-4000	Çayönü Höyük (Ergani)	Muhtemelen Malakit cevherinden bakır izabe işlemi
MÖ 5000	Can Hasan Höyük (Karaman)	Bakır dökümü
MÖ 3700-3300	Tunç Çağı (Orta Anadolu)	Bakır ve Kalay kompleks cevherden Tunç eldesi
MÖ 4000-2000	Anadolu-Mezopotamya	Sumerler, Tunç Çağı gelişimi, Bakır eldesi
MÖ 2000-1750	Anadolu	Asurlular, Ergani bakır madeni, Gümüş madenciliği
MÖ 1680-1200	Anadolu (Hattuşuş Çorum)	Hititler, Bakır Metalürjisi-Demir Çağı Başlangıcı
MÖ 860-540	Anadolu	Lydialılar ve Urartular, bakır madenciliğinin gelişimi
MÖ 150-MS 700	Anadolu, Kıbrıs, Ege ve Balkanlar	Bakır madenciliğinin ve ticaretinin Gelişimi

Tablo 1. Anadolu’da Bakırın Tarihsel Gelişimi.

Ev eşyası, alet, silah üretiminde (Resim 14) kullanılan bakır, Koloni Devri’nde yaygın olarak istihsal edilen bakır eşya yapımında kullanıldığı gibi kırık bakır para yerine geçmiştir. Bu bakımdan bakırın ekonomi ve ticarete büyük önemi vardır.⁴²⁰

Kaynaklarda Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde bakır yatağı olan ya da başka yerlerden getirilen bakırın işlendiği kentler, *Durhumit* ve *Tişmurna* başta olmak üzere *Haburata*, *İştanuwa*, *Kunanamit*, *Şawit*, *Tapaşatta*, *Taritar*, *Tuhpiya*, *Puruşhattum*, *Waşhania* ve *Ninaşşa*’dır. Bakır madeni ile ilgili Kültepe Metinleri’nde sıkça geçen bu şehir adları önce de değinildiği üzere, bakır madenin, geldiği kentin adı ile anılmakta olduğunu göstermektedir: *Tişmurna* bakır, *Tuhpiya* bakır veya *Durhumit* bakır gibi.⁴²¹

⁴²⁰ J. G. Dercksen, agm., 2004b, s. 23.

⁴²¹ J. G. Dercksen, agm., 1996, s. 15-16.

Diğer taraftan Asurlu tüccarların asıl amacı, ellerindeki bakırı gümüşe çevirmek olduğu için, önemli bir gümüş merkezi olan *Purušhattum*, doğal olarak bakır ticaretinde de ön plana çıkan kentlerden olmuştur. Kt. n/k 832 numaralı belge, bakır ticareti için verilebilecek iyi bir örnektir. *Uşur-şa-İştär* isimli tüccarın arşivinde olan metinde ayrıntılı bilgi verilmektedir. Burada Asurlu bir tüccarın elde edeceği bakırın, eski Anadolu'nun çeşitli şehirlerine, ama özellikle *Waşhaniya*'ya taşınmasından bahsedilmektedir. Anadolu bakır yatakları bakımından zengin bir coğrafyadır. MÖ 2. bin yılın başlarında tekstil ve kalay ürünlerini pazarlamak amacıyla Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar, bu maden zenginliğini fark ederek, hem kendi ihtiyaçlarını karşılamışlar hem de Anadolu pazarlarında bakır ticareti yaparak büyük kazançlar sağlamışlardır.⁴²² Bakır ticaretinde herhangi bir vergi alınmadığının belirtildiği metinlerde genellikle adi bakırın (*Erium*) ve *Erium šikkum*'un *Purušhattum*'a sevkinden bahsedilip, burada gümüş, iyi bakır ve altınla takası gerçekleştirilmektedir. (TC III 3, 23; CCT II 13a,5)⁴²³

Bakır, kalay gibi büyük yüklerle (*şuqlum*) veya ayrı olarak (*muttalum*) ve *elitum* adını alan büyük veya küçük denklemlerle veya fiçılarla ve araba ile sadece Anadolu içerisinde şehirden şehire, pazardan pazara taşınıp satılan bir ticari mal olarak görülmektedir. Bakırın Anadolu'da bol bulunup Asur'a ihracını gösteren herhangi bir delile rastlanmamıştır. Ancak hediye olarak az miktarda gönderildiğine dair birkaç kayıt vardır. Savaş'a göre Asur'a ihraç edilen altın ile gümüş ve ithal malı olan kalay ve elbiselerden vergi alındığından bahsedilmiş olmasına karşın bakırdan böyle bir verginin alınmadığı belirtilmektedir. Bu durum ise Asur'un ve genellikle Mezopotamya'nın bakır ihtiyacını, Doğu Anadolu'dan ve daha doğuda bulunan büyük bakır yataklarından temin ettiği düşüncesini akla getirmektedir.⁴²⁴ Özgüç'e göre ise saray bakıra da memleket içinde satılan mallarda olduğu gibi vergi koymuştur.⁴²⁵

Asurluların çok aktif oldukları ve kontrolleri altında tuttıkları bakır ticaretinde Asur yönetimi, kendi mallarıyla rekabete girişir endişesiyle yerli kumaş ticaretine sınırlama getirirken, Anadolu içinde çok yaygın olan bakır ticaretini de desteklemiştir. Amaç, bu yolla Anadolu gümüşünü ve altınını Asur'a çekmektir.

⁴²² İ. Albayrak, agm., 2016b, s. 25-26.

⁴²³ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 932.

⁴²⁴ S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 31.

⁴²⁵ T. Özgüç, age., 2005, s. 29-30.

Tüccarlar ithal mallarını önce düşük kaliteli bakırla, sonra tasfiye edilmiş yüksek kaliteli bakırla değiştirdikten sonra onu yerlilere gümüş karşılığında satmaktaydılar. Bununla birlikte yerli kralların da bakır ticaretine katıldıkları, depolarındaki düşük kaliteli bakırı, iyi kaliteli bakırla değiştirdikleri kayıt edilmiştir. Ayrıca belgelerden *bīt-kārum*'da, tüccarların bakırı belli süreler için kira karşılığında depolarında muhafaza ettikleri anlaşılmaktadır.⁴²⁶

Kıymetli maden külçesi şeklinde hakiki para olarak kullanılan maden, gümüş olsa da bakır ve kalay da yerliler arasında para olarak kullanılmıştır. Bilgiç'e göre bakır bilhassa yerliler arasında ufak para olarak kullanılmakta idi. TC III 165 de, yapılan yolculukta *Wahšuşana*'ya varıncaya kadar kalay para ondan sonraki yerlerde ise bakır para harcandığı görülür. Bundan başka bakırın satın alınan ev karşılığında ödemede kullanıldığı yani orada da para rolünü oynadığı anlaşılmaktadır⁴²⁷. Ayrıca aile hukukuna ait boşanma belgelerinde erkek tarafından kadına verilen nafaka içerisinde kırık bakır da sayılmaktadır. Bu da bakırın bir değişim aracı olarak hayatın her alanında kullanıldığını göstermektedir.

2.16.2. Kalay

Kimyasal simgesi *Sn* olan kalay madeni Eski Çağlarda ve günümüzde çok önemli bir değere sahip olagelmıştır. Kalay 232°C'de erimektedir. Bakırın sertleşmesinde ve lehim yapımında kurşunla birlikte kullanılmaktadır. Kalayın bakıra % 6'nın üzerinde karıştırılması ile tunç elde edilmektedir.⁴²⁸

Tunç Dönemi (MÖ 3000-1200) bakır ve kalay alaşımı olan maddenin taşa olan üstünlüğünün bir büyük çağa verildiği isimdir. MÖ 3000'lerde Anadolu'daki madenciler, ilk külçe metalin dökümünü yaparak, istenilen şekillerde tunç ve elektron gibi alaşımları yapmasını öğrenmişlerdir. Öyle ki 1937 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü laboratuvarlarında, Alacahöyük tunç materyallerinin ilk analizleri yapılmış ve içeriğinde % 9-17 oranında kalay madeninin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu örneklerde başka madenlere ait karışımlara rastlanmamış olması, bunların çok iyi kalitede bakır ve kalay alaşımları olduğunun ve söz konusu çağın insanların maden işleme becerisinde belirli bir seviyeye geldiklerinin açık delilleridir. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda Eski Tunç Dönemi'nde çeşitli

⁴²⁶ T. Özgüç agm., 2005, s. 25-28.

⁴²⁷ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 934.

⁴²⁸ U. Esin, age., 1969, s. 105.

madenlerin yaygın olarak kullanılmasının yanında demir işleme tekniğinin diğer madenlere göre daha az bilindiği anlaşılmıştır. Adı geçen dönemde demir madeni için de aynı denemeler yapıldığı bakır ergitilirken belirli şartlar altında demir elde etmek mümkün olduğundan tesadüfi olarak elde edildiği öngörülmektedir.⁴²⁹

Kasiterit cevherine genellikle bakır cevherinin bulunduğu bölgelerde rastlanır; ancak kalay cevheri bakır cevheri kadar bol miktarda ve yaygın olarak Anadolu'da bulunmamaktadır. Bu durumun sonucunda tunçtan silah ve alet yapımında gerekli olan kalay madeninin de Anadolu'ya sokulması işini Asurlu tüccarların üstlendiği görülmektedir.⁴³⁰ Anadolu'da kalay madeni çok az bulunduğundan, tüccarların Asur pazarlarından ucuz aldıkları kalayı, yerli (Anadolulu) halka oldukça pahalıya sattıkları anlaşılmaktadır. Çiviyazılı belgelerden anlaşıldığına göre *Kârum* ve *Wabartum* denilen pazar yerlerinde kalayın yerli halka satışı gümüşe nispetle 1/5,5 veya 1/10 nispetlerindeki değerlerine göre yapılmaktadır.

Yine yazılı belgelerden anlaşıldığı üzere kalay, tekstil ticareti ve diğer faaliyetlerden çok daha büyük karlar sağlamaktadır. Öyle ki, Asurlu tüccarların, Anadolu'da bir müddet kaldıktan sonra; kazançlarını altın, gümüş, bakır ve kıymetli taşlara çevirip, ülkelerine döndükleri ve giden tüccarların yerlerine de Asur'dan Anadolu'ya diğer meslektaşları veya onların yakınlarının geldikleri görülmektedir.⁴³¹

Bununla birlikte Yakınoğu'da kalayın kullanılması MÖ 3. bin yılın sonundan itibaren görülmektedir. Bu dönemde bölgenin kalay ihtiyacının nereden karşılandığına ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bu konu ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Buna göre katkı maddeli ilk bakır alaşımları özellikle arsen katkılı "*arsen tunçları*" MÖ 4000'den itibaren Yukarı Fırat ve Kilikya Bölgesi'nde, kalay tunçları ise MÖ 3000 yıl dolaylarında görülmeye başlamaktadır.⁴³²

Bakıra göre daha sağlam ve gösterişli bir alaşım olan tunç, hemen hemen her alanda kullanılmıştır. MÖ 3000-1200 tarihleri arasında eski Anadolu medeniyetlerinin gerçekleştirdiği maden endüstrisinde tunç üretiminde kalayı yaygın ve bilinçli bir şekilde kullandıkları görülmektedir.

⁴²⁹ H. Tekin, age., 2015, s. 159.

⁴³⁰ Recep Yıldırım, *Eski Çağ Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir 1996, s. 35.

⁴³¹ Emin Bilgiç, "Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar", *AÜ DTCF Dergisi II*, Ankara 1943, s. 35.

⁴³² S. Ö. Savaş, age., 2006, s. 15.

Böylece, ana element olan bakıra, alaşım için kalayın karışımı, Anadolu’da bir büyük devre “Tunç Dönemi” olarak adını vermiştir. Sözü edilen dönemin en güzel örnekleri Alacahöyük (Çorum-Sungurlu) ile Horoztepe’ de (Tokat-Erbaa) ele geçmiştir. Örneğin Alacahöyük kral mezarlarına (MÖ 2400-2100) ait buluntular arasında genellikle tunç ve bakırdan materyallerin yanı sıra altın, gümüş ve elektrondan (altın+gümüş) üretilmiş birçok eser de bulunmuştur.⁴³³

MÖ 3000-2000 yılları arasında Eski Tunç Dönemi’nin ihtiyacı olan kalayın büyük bir ihtimalle Doğu Anadolu’daki küçük kalay yataklarından temin edilmiş olduğu fikri doğru ise de bu küçük kalay yataklarının Eski Tunç Dönemi’nde tunç yapımcıları tarafından tüketilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Kalay nereden temin edilirse edilsin, bu dönemin yeni keşfi olan tunç imali için yeterli olamamıştır.⁴³⁴

Tunç Dönemi’ndeki metalürjik gelişmeler, metal eserlerin çeşitliliğini ve sayısını artırmıştır. İlk olarak Tunç Dönemi II’de, önceki dönemlerde kullanılan açık kalıpla dökümün yanı sıra, kapalı kalıpla döküm eserlerin üretimine geçilmiş olması, eserlerin sayısında artışa yol açtığı gibi, nitelik olarak da olumlu katkı sağlamıştır. Döküm tekniğindeki bu gelişmeler, özellikle MÖ 2000’de yaygın olarak kullanılacak olan çoklu kalıpların ortaya çıkmasıyla daha da hız kazanacaktır. Eserlerin ana hatlarıyla şekillendirildikten sonra kullanılan madene göre soğuk veya sıcak dövülerek birtakım aletler kullanılarak son şekillerinin verildiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde Anadolu’da kalay minerallerinin saptanmasına karşın, hâlâ ekonomik kalay yataklarının varlığı henüz belirlenememiştir. Hâlbuki kalay, Anadolu’da 5000 yıl önce bir alaşım maddesi olarak kullanılmıştı. Anadolu’da işletilen kalay yataklarının var olduğu son yıllarda yapılan jeoarkeolojik çalışmalarla ortaya konmuştur. Sözü edilen eski kalay işletmesi Celaller Köyü (Niğde) yöresindedir. Bir kalay oksit minerali olan kassiteritin varlığı 1986’da saptanmıştır. Kassiterit ise dünyada hemen hemen işletilebilen tek kalay cevheridir.⁴³⁵

Kassiterit sözcüğü, etimolojik bakımdan eski Yunan dili kökenli olup, “*Kassiterit*” (κασσίτερος, ου,ο’) masculinum sözcüğünden türemiştir. 1379 tarihli eski Yunanca lügatte *Kassiterit* sözcüğünün kalay madeni olduğu ve “*Kass Ülkesi*

⁴³³ E. Kaptan, agm., 1983, s. 166.

⁴³⁴ E. Kaptan, agm., 1983, s. 167.

⁴³⁵ E. Kaptan, agm., 1992, s. 15.

madeni” anlamına geldiği yazılmıştır.⁴³⁶ MÖ 19. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyıla kadar geçen süre içinde hem kalay üretimi hem de ticareti hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur.⁴³⁷

Kültepe Tabletleri’nde kalayın AN.NA⁴³⁸ şeklinde yazıldığı anlaşılmıştır. Umumiyetle Sumerce AN.NA şeklinde ifade edilen kalay, birkaç yere has olmak üzere iyi kalay Akadça (*anakum damqum*) ve fevkalade kalay (*anakum damqum vatrum*) tabirleriyle geçmekle beraber , mühürlenmiş kalay (*anakum kunukkum*) ve serbest kalay (*anak qati*) şeklinde de nitelendirilmiştir⁴³⁹. Buradan hareketle belgelerden Asur’dan gelen kalayların iki farklı kalitede olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabletlerde; kusursuz kalay (*anakum, damqum, vatrum*) ve iyi kalay (*anakum damqum*) olarak isimlendirilen iki tür kalaydan bahsedilmektedir.

Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce, Asurlu tüccarların kendi ülkelerinden topladıkları ve küçük bağ veya demet halinde hazırlamış oldukları yaklaşık 300 g gelen kalay çubukları, diğer mallarla birlikte Anadolu’ya gönderilmişti. Asurlu tüccarlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş olan bu ticarete Anadolu’ya gönderilen mallar arasında kalay oranının % 40’a ulaştığı belirlenmiştir.⁴⁴⁰

Kültepe kazılarında ele geçen ticarî mektubun bir bölümünde, kalay hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır: “Puzur-Aşşur’a göre, 115 mina serbest kalayı, paketlenmiş 78 iyi cins kalayı, 57 1/2 mina serbest kalayı, 10 siyah merkep ve takımları her ne varsa hepsini Aşşurimiti ve İli-şutu mühürü ile mühürlü olarak sana gönderdim. Sarra-Su’en kendisine ait altın ve gümüşü bana getirdi. Bunların içinden 28 mina kalayı, 4 iyi cins kumaşı sana gönderdim. Malın gerisini Sarra-Su’en sana gönderecek”⁴⁴¹. 1 mina’nın günümüzdeki ağırlık birimlerine göre yaklaşık olarak 500 gr. değerinde olduğu düşünüldüğünde, gelen kalay miktarının büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Asur’da 14-15 *şeqel* kalay 1 *şeqel* gümüşe satın alınabilirken, Anadolu’da 7-8 *şeqel* kalay 1 *şeqel* gümüşe satılıyordu. Kalay ticaretinden % 100’lük bir kar elde edilmesi zahmetli, yorucu ve tehlikeli koşullarda olsa da bu ticareti cazip

⁴³⁶ E. Kaptan, agm., 1992, s. 15-16.

⁴³⁷ Oktay Belli, *Anadolu’da Kalay ve Bronz’un Tarihiçesi*, TTK, İstanbul 2004, s. 26.

⁴³⁸ Kültepe metinlerinde kalay Sumerce AN.NA ideogramı ile geçmekte olup, Asurca anakum diye okunur . bkz. E. Bilgiç, agm., 1941, s. 916.

⁴³⁹ İzzet Esen, “Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde Bulunan Kültepe Tabletlerinden Örnekler”, *Anadolu Medeniyetleri 1993 Yıllığı*, Ankara 1994, s. 39.

⁴⁴⁰ T. Özgüç, agm., 1948, s. 87-88.

⁴⁴¹ E. Kaptan, agm., 1983, s. 166.

kılmaktaydı. Getirilen mallar yaklaşık olarak iki eşek yükü kumaşa karşı bir eşek yükü kalaydı. Kültepe/*Kaniş* kazılarında ortaya çıkarılan ve çözülebilen yaklaşık 5000 çiviyazılı tabletten elde edilen bilgiye göre Asurlu tacir Anadolu'ya 13500 kg. kalay getirmiştir. Ortaya çıkarılan tablet sayısının 20.000'in üzerinde olduğu bilgisinden hareketle, Asurlu tacirlerin Anadolu'ya getirdikleri kalayın 54.000 kg'ın üzerine çıktığı anlaşılmaktadır. Böylece Anadolu'da sürekli olarak aranılan, yokluğu çekilen ve ticareti yapılan kalay metali ilk kez Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde bolluk dönemi yaşamıştır. Kalayın bol miktarda Anadolu'ya taşınması sonucunda da *Kaniş*'in yanı sıra birçok kentte tunç atölyeleri kurulmuştur. Buralarda büyük oranda tunçtan üretilen silah, takı, alet ve çeşitli eşya, Anadolu'nun ekonomik ve kültürel gelişmesi açısından çok büyük bir değer kazanmıştır. Neticede MÖ 2. bin yılın başlarından itibaren Anadolu'daki tunç endüstrisinin büyük bir gelişme gösterdiğini gerek yazılı belgeler gerekse kazılarda ortaya çıkarılan tunç malzemeler açıkça göstermektedir.⁴⁴²

Yukarıda değinildiği üzere dışalım gerçekleştirilen malların arasında ise kalayın çok özel bir yeri vardır. Çünkü Anadolu'ya dış alımı yapılan mallardan, genellikle % 5 gümrük vergisi alınırken, alışıma hazır kalaydan % 2-3 arasında değişen bir gümrük vergisi alınmaktaydı. Tacirler kalay ve kumaş ile Asur'dan yola çıkarken Asur'a çıkış vergisi ödüyor ve Anadolu'ya girince de baş parası anlamında bir vergi ile ticaret yapma hakkını veren bağış veya üyelik vergisi veriyorlardı. *Kârum*'a gelindiğinde ise kalay için kumaştan alınan verginin hemen hemen yarısı kadar vergi alınmaktaydı.⁴⁴³ Uygulanan bu düşük vergilendirme kalaya duyulan büyük gereksinme ve önemin delilidir. Başka bir ifade ile kalay ticaretini desteklemek ve geliştirmek amacıyla kalay madeni için düşük vergi uygulaması yapılmıştır. Günümüz söylemiyle bu alandaki ticarete teşvik verilmiştir. Ayrıca dış alımı sağlanan kalayın Anadolu dışına çıkartılmasının yasaklandığını kanıtlayan çiviyazılı belgelere de rastlanmıştır.⁴⁴⁴

Kalayın Anadolu'daki pazar yerlerinde yerli halka satımı ise gümüşün o günkü değerine göre yapılmaktadır. Büyük bir olasılıkla kalayın dış alımı, gümrüklendirilmesi ile satımındaki değer ölçüleri her şehir devletinde değişik gümüş değeri üzerinden uygulanmış olmalıdır. Bazı araştırmacılara göre kalayın ufak para gibi

⁴⁴² O. Belli, age., 2004, s. 23-24.

⁴⁴³ O. Belli, age., 2004, s. 21.

⁴⁴⁴ E. Bilgiç, agm., 1947a, s. 572.

kullanılmış olduğu da varsayılmaktadır.⁴⁴⁵ Tabletlerde, alımı yapılmış olan mallar arasındaki kalayın, zaman zaman kalitesinden de şikâyet edilmektedir. Bu tipte bir şikâyetin olduğu bir mektupta “*Senin kalayın bozulmuştur. Lütfen iyisinden gönderin, bozulduğu için burada almak istemiyorlar. Dört adam gönderdim, onlarla birlikte önlerinde malı açtım, kalayın (AN.NA) bozulmuştur*” denilmektedir.

Yine çiviyazılı tabletlerden anlaşıldığı üzere, Asur’dan Anadolu’ya gönderilmek üzere hazırlanan ve Asurca *riksum* adı verilen bağ-demet şeklindeki kalay çubuklarının Asur dilinde *livitum*⁴⁴⁶ denilen sargı bezleri ile sarılarak mühürlenmesi sonucunda *anakum zakum* yani serbest gönderilmeye hazır kalay yükleri olarak hazırlanmaktaydılar.⁴⁴⁷

Olasılıkla kalayların bu şekilde kumaşlara sarılmasının mühürlenerek taşımada kolaylık sağlamasından daha farklı bir nedeni olmalıdır. Asur’dan Anadolu’ya gelen kervanlar çok uzun süreler içerisinde gelmektedir. Asur ile *Kaniş* arasındaki kervan yolu yaklaşık 770 km kadardı. 20 kadar mola merkezinde dinlenme ile birlikte bir kervan seferinin 2,5 ile 3 aylık bir süreyi kapsadığı göz önüne alındığında bir kervan yılda ancak iki sefer yapabiliyordu. Asur’dan kalay ve kumaş ile yola çıkan bir kervan 5 ile 25 adet eşek yükünden oluşmaktaydı. Yol boyunca mevsimler değişebildiği gibi farklı coğrafyalardan ve iklimlerden geçilebilmektedir. Bu değişik doğa koşullarına karşı kalay çubuklarının bozulmadan korunması gerekmektedir. Çünkü kullanıma hazır kalay çubukları özellikle rutubetli ortamlarda oksitlenerek bozulmaktaydı. Günümüzde bile oksidasyona uğrayarak bozulmuş kalayı, uzmanlar “*kalay vebası*” olarak nitelendirmektedirler. Bu nedenle, günümüzden 4000 yıl önce, kalayın korunmasına ilişkin özel bir ambalajlama sayılan *livitum* denen bez sargı, torba ya da deri çantaların kullanılmış olması ticaretin sistemli boyutunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.⁴⁴⁸

Kalayın Asur’da bulunmamasından dolayı Asurlular çeşitli yollardan kalayı Asur’a ithal etmekteydiler. Kalayın nereden getirilmiş olabileceğine ilişkin birtakım görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden bazıları, kalayın Afganistan, Özbekistan ya da Tacikistan’dan alınabileceği şeklindedir. Bu düşünceye göre kalay, İran üzerinden

⁴⁴⁵ T. Özgüç, agm., 1948, s. 88.

⁴⁴⁶ K. R. Venhoof, agm., 1972, s. 154; Surum adı verilen bir kumaş türünün de kalayların sarılmasında kullanıldığı ifade edilmektedir.

⁴⁴⁷ Benno Landsberger, “Tin and Lead: The Adventures of Two Vocables”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 24, No. 3, 1965, s. 289. Ayrıca bkz. AKT I, 7 numaralı metin.

⁴⁴⁸ O. Belli, age., 2004, s. 19, 21.

Asur'a getirilmekte ve buradan Anadolu ve Suriye'ye kervanlar yolu ile taşınması sağlanmaktadır.⁴⁴⁹ Dercksen, Asur'a kalayın Özbekistan'dan da gelebileceğini belirtirken ⁴⁵⁰ Özgüç, kalayın Kuzey İran'da Tebriz'in doğusundaki Karadağ'dan getirilmiş olabileceği yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁵¹

Asurlu tüccarların Asur'a ithal ederek kalay getirmeleri ve tekrar Anadolu'ya götürmeleri çok pahalı olmasına rağmen Anadolu'da kalaya duyulan ihtiyaç ve bunun karşılığında elde edilen kazanç bu ticareti teşvik etmiştir. Bilindiği üzere, Asur ticari yayılcılığının temeli maden ticaretine dayanmaktadır. Anadolu'da olmayan kalayı getirip satarak karşılığında, Anadolu'nun zengin altın, gümüş ve bakır kaynaklarını ülkelerine taşıyabilmişlerdir.

2.16.3. Kurşun

Simgesi *Pb* olan kurşun kimyasal bir element olup, grimsi renkte (ya da gümüşü beyaz) yumuşak çok dövülgen ve yoğunluğu çok yüksek bir maden olup, korozyona karşı çok dayanıklıdır. Kurşun doğada daha çok gümüşle, bazen de bakır ve çinko ile birlikte bulunur. Mavimsi gri renkli ve kolayca şekillendirilebilen bir metal olup, erime noktası 327°C dir. Her türlü metalle birleşebilen kurşun, kalayla birlikte lehim yapımında da kullanılır. Tabiatta oldukça yaygın olarak bulunan galen, içinde doğal kurşun sülfürü (*PbS*) bulunduran, mavi gri renkli, metal parlaklığında olan ve kurşunun başlıca cevherini oluşturan mineraldir. Bu galen mineralinden yüzyıllardır kurşun elde edilmektedir. Kurşun içeren galen, çok düşük sıcaklıkta ergitilebilmektedir. Kömürle ısıtılan galen içerisindeki sülfürler ayrıştırılır veya içindeki oksijenden arındırılır. Bu işlem sonucu kersit ayrılır ve ortaya kurşun çıkar. *Kupelasyon* olarak adlandırılan bu işlem gümüşü saflaştırmak için birçok kez tekrarlanabilir. İşlenmesi çok kolay olan kurşun, ağırlığı nedeniyle bir takım ağırlık aletleri ve çapa gibi basit nesnelere yapımı için çok kullanışlı bir maden olmuştur. Kurşunun ilk kullanımı demirden daha önceki dönemlere rastlamaktadır. Tabiatta oldukça yaygın oluşu, kolayca şekil alabilme gibi özellikleri nedeni ile tarihi dönemlerden beri gümüş arıtımı, lehim, kapların sırlanması, tartı ağırlıkları (Resim 15), süs eşyası ve para gibi değişik alanlarda kullanılmıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁹ J. G. Dercksen, agm., 1996, s. 17.

⁴⁵⁰ J. G. Dercksen, agm., 2004b, s. 26

⁴⁵¹ T. Özgüç, age., 2005, s. 26.

⁴⁵² S. Ö. Savaş, age., 2006, s. 10-13.

Kurşun Anadolu'da MÖ 7000'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Kurşunun Anadolu'da çıkarıldığı yerler ise Doğu Karadeniz, Mersin ve Elazığ arasındaki Toroslar kesimi ve Batı Anadolu'dur. Kurşun, Önasya'da *figürin* kalıplarına dökülerek *figürin*, heykeller yapımında kullanılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait olan kurşun *figürinler*, dönemin tasvir sanatı açısından büyük önem taşımaktadır. MÖ 2000'de kurşun, pek çok yerde kullanılmıştır. MÖ 2000'in ilk çeyreğine gelindiğinde, Anadolu'daki Koloni Devri'nde, Alışar ve Kültepe'de üretilen ve Anadolu yerleşmelerinin materyal kültürlerinin ayırıcı özelliklerinden bir tanesi olan özel taş kalıplarda yapılmış kurşun *figürinler* ve değersiz süs eşyalarının üretimi görülmektedir. Bu eserler Koloni Devri süresince Kuzey Suriye ve Yakınoğu'da yoğun olarak kullanılmıştır.

1983'de Toros Dağları, özellikle Bolkar Dağı ve antik maden ocaklarından birinin bulunduğu Madenköy'de yapılan maden toplama, lokalizasyon ve arkeolojik sitlerin belirlenmesi çalışmalarında yaklaşık 40.000 ton kurşun cürufunun olduğu tespit edilmiştir. Kurşunun Geç Neolitik Dönem'den itibaren tanındığını söylemek mümkündür.⁴⁵³ Türkiye'nin doğusunda zengin kurşun buluntuları, galenler ve kurşunla birlikte gümüş de bulunmaktadır. Orta Dönem ve özellikle modern zaman kanıtları bize üç esas maden bölgesinin lokalizasyonu konusunda önemli bilgi vermektedir.

- 1- Gümüşhane-Bayburt-İspir,
- 2- Kiği-Keban-Malatya-Kahta,
- 3- Çatak-Hakkari⁴⁵⁴.

Anadolu kültür tabakalarında çeşitli dönemlere ait kurşun buluntular, kurşunun diğer madenler kadar zengin yazılı kaynak bilgilerini içermediğini göstermektedir. Sumerce: A.GAR5, Akadça: ABÁRU, Hititçe: *şul(a)i-*, *şuli-*, *şulii akurşun* anlamına gelmektedir.⁴⁵⁵ Babil ve Asur kaynaklarında çok geçen ve A.BAR (*abarum*) şeklinde yazılan kurşun madenine Kültepe Metinlerinde *a-ba-ri-(im)* şeklinde rastlanmakta ve Anadolu'da çok bol bulunduğu anlatılmaktadır. Kurşunun

⁴⁵³ H. Tekin, age., 2015, s. 198. , Ahmet Kartalkanat, "Bolkar Dağlarındaki Eski İşletmeler Vadisinde Yeni Yaş Bulguları ve İlk Maden Ruhsatı: Yazılıtaş Niğde", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 57, S. 2, Ankara 2014, s. 62.

⁴⁵⁴ Oktay Belli, "Ore Deposists and mining in eastern Anatolia in urartian period: silver, copper and iron" *Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium BCE*, R. Merhav(Ed.), Jerusalem 1991, s. 16.

⁴⁵⁵ A. Ünal, agm., 2007, s. 648.

metinlerde çok geçmemesi, onun ucuzluğunu, ticari hayatta çok büyük bir rolünün olmadığını düşündürmektedir.⁴⁵⁶ Kurşundan imal edilen eşya Acemhöyük, Alişar, Boğazköy, Konya-Karahöyük, Kültepe, Tel-el Cüdeyde, Troia, Zincirli gibi bazı merkezler vardır.⁴⁵⁷

2.16.4. Gümüş

Kimyasal bir element olan gümüş (Ag) hem doğal olarak hem de cevher olarak bulunmakla beraber, doğal gümüş tabiatta oldukça nadir görülmektedir. Gümüş parlak, paslanmaz ve değerli bir madendir. Altın, iridyum palladyum ve platin gibi az bulunan gümüş, kolayca biçimlendirilebilir ve oksitlenmeye karşı oldukça dirençlidir. Bu özellikleri nedeniyle eski dönemlerden beri heykel, tablet, süs, mücevher, sikke gibi değerli eşyaların yapımında kullanıla gelmiştir.⁴⁵⁸

Yeryüzünde görülen gümüş, yağmur suyunda bulunan birçok klor parçacıkları ile klorite dönüşmeye yatkın bir mineraldir. Bu formdaki gümüş basit ve saf bir metaldir. Gümüşün temel yatakları olan sülfidler ve kloritler, basit ergitme yöntemleri ile metalleri çözerler. Bu nedenle basit olan bu yöntemin antik dönemde de kullanıldığı düşünülmeye rağmen, bu dönemde kullanılan asıl gümüş kaynakları, yer altında bulunan doğal gümüş yatakları değildi. Bu dönemde gümüş, birkaç işlemden sonra kurşun yataklarından ayrıştırılarak elde edilmekteydi. Bu ayrıştırma işlemi muhtemelen kupelasyon 180 tekniği ile yapılmaktaydı⁴⁵⁹.

Erime noktası 960°C olan gümüş havadaki nemden etkilenerek çabuk kararan bir metaldir. Gümüş elde edilen cevherlerden başlıcaları “*galen*” ve “*gümüş klorürleri*”dir. En fazla gümüş, gümüş içeren kurşun filizlerinden iki aşamalı işlem ile çıkarılmaktadır. Bu iki aşama temel olarak, ilkin kurşun elde etmek için kurşun filizlerinin eritilmesi, daha sonra gümüşün kurşundan ayrıştırma yöntemi ile çıkarılmasıdır.

Geç Kalkolitik Dönemi'nin sonlarına doğru kullanılmaya başlanan gümüş, Anadolu'da zengin bir şekilde bulunmakta idi. Anadolu'da gümüşün kullanıldığına dair ilk veriler MÖ 4000'e tarihlendirilen Kalkolitik Dönem tabakalarından bulunmuştur. Ayrıca Korucutepe yerleşimindeki mezarlarda bulunmuştur. Bu dönem

⁴⁵⁶ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 921.

⁴⁵⁷ S. Ö. Savaş, age., 2006, s. 34-35.

⁴⁵⁸ S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 5-6.

⁴⁵⁹ H. Özbal, K. A. Yener, agm., 1983, s. 78.

gümüş yataklarının tam olarak bilinmemesine rağmen, Güney Anadolu, Yukarı Fırat Keban Bölgesi olarak gösterilmektedir. Bölgede Bolkardağı, Aladağ ve Keban madenlerinde yapılan geniş çaplı cevher analizleri neticesinde bu sonuca ulaşılmıştır. Bu dönem kasabaları ulaşım kolaylıkları nedeniyle daha çok Fırat Irmağı kıyılarında kurulmuştur⁴⁶⁰.

Yener'e göre Önasya'nın en zengin gümüş maden kaynağı Toros Dağları'dır⁴⁶¹. Bazı Mezopotamya belgelerinde “*Gümüş Dağlar*” olarak kayıtlara geçen Toros Dağları Koloni Devri'nde gümüşün büyük bir bölümünün kaynağını oluşturmuş olmalıdır.⁴⁶² Hitit envanter metinlerinde ise gümüşün kaynağı olarak Orta Anadolu Bölgesi gösterilmektedir.⁴⁶³ Anadolu'da, MÖ 3000'de bir önceki dönemde bilinen maden yapım ve süsleme tekniklerinin daha da geliştirildiği anlaşılmaktadır. Yazılı kaynaklarda gümüş: Sumerce KÙ.BABBAR, Akadça: KAŞPU, Hititçe HARKİ , “*beyaz*”, gümüş anlamında kullanılmıştır. Sumerce KÙ öneki “*saf*” anlamına gelmektedir. BABBAR kelimesi Hititçe ħarki anlamındadır. KÙ.BABBAR: “*saf beyaz*” anlamına gelir. Ayrıca birçok çiviyazılı metinde URUKÙ.BABBAR-ša veya URUKÙ.BABBAR-ti, URU Hattuša veya URU Hatti yerine kullanılmıştır.⁴⁶⁴ G. Giorgadze Gümüş kullanımının yaygınlaştığı bu dönemde farklı malzemenin bir arada kullanıldığı yapıtlar dikkat çekmektedir. Eser üretiminde gümüş bazen tek başına, bazen altınla birlikte, kimi zaman da bakır, ya da tunçtan yapılmış eserlerin kakma tekniğiyle bezenmesinde kullanıldığı görülmektedir.⁴⁶⁵

MÖ 2000 yılında ise Anadolu'da gümüş kullanımı son derece artmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Anadolu ekonomisinde gümüş önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki, zamanının külçe halindeki belli başlı parasını ve tüccarların mallarıyla mübadele ettikleri bir maden olan gümüşten hemen her belgede bahsedilmekte ve Asur'a gönderildiği kaydedilmektedir.

⁴⁶⁰ R. Yıldırım, age.,1996, s. 24-25.

⁴⁶¹ Aslıhan Yener, “Bolkardağ Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri”, *I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1985, s. 96.

⁴⁶² H. Erol, agm.,2019, s.783.

⁴⁶³ Özlem Sir Gavas, Aslıhan Yener, “Hititçe Metinlere geçen ‘şalli ašešsar’ Ve İşlevi”, *Bartın Üniv., Çeşmi Cihan Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 4, S. 2, Bartın 2017, s. 83-93.

⁴⁶⁴ G. G. Giorgadze, “On the Word for Silver with Reference to Hittite Cuneiform Texts”, *Altorientalische Forschungen*, C. 15, S. 1-2, Berlin 1988, s. 69-75.

⁴⁶⁵ Sedat Erkut, *Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen Sumerce LÚALAN.ZU9 Ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri*, (Ed.) İrfan Albayrak, Hakan Erol, Murat Çayır, Cahit Günbattı'ya Armağan, Ankara 2015, *AÜ DTCF Yayınları*, s. 83-86.

Asur ile yapılan ticarete, Anadolu'ya gelen mallar karşılığında Asurlular ülkelerine bakar, gümüş ve altın götürdüklerini biliyoruz. Asurlu tüccarlar kazandıkları gümüşü 3 ile 15 kg ağırlığında paketleyip ve mühürledikten sonra akrabalar veya güvenilir kuryeler ile Asur'a gönderiyorlardı. Metinlerde Asurlu tüccar Ennum Asur'un ticaretini yaptığı mallar hakkında bilgi verilirken v\k 105, 21-25 'de “*bir bilat gümüşün kendisine verildiği*”, v\k 95,12-113'de ve v\k 39, 30-32'de ise, “*4 bilat 40 mina gümüşü Asur'a gönderdiği*” kayıtlıdır. Bir *biltumun* yaklaşık 30 kg olduğu düşünülürse; bu örnekte 140 kilograma yakın gümüşün Asur'a taşındığı görülmektedir. Bu kayıt hem Anadolu'nun sahip olduğu maden zenginliği, hem de Asurlu tüccarların Anadolu'ya niçin akın akın geldiklerini açıklayan delillerden birisidir.⁴⁶⁶

Arkeolojik bulgular ve çiviyazılı belgelerden gerek Asur Ticaret Kolonileri Devri gerekse Hitit Dönemi boyunca her türlü eşyanın yapımında ve ticaret hayatında para olarak gümüşün kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özgüç de gümüşün para olarak kullanıldığını bildirirken borçların, kredilerin, vergilerin hatta tapınakların ve kralların hediyelerinin gümüşle verildiğini belirtmektedir. Koloni Devri'nde tüccarlar, yerlilere yüksek faiz karşılığında, ödünç para olarak gümüş veriyorlardı. *Kârum*'da her biri 2 kg ağırlığında, işaretli, çeşitli şekilde kesilmiş gümüş külçeler (Resim 16) çanak içinde bulunmuştur. Külçe dökmek için kullanılan taş kalıplar II. ve Ib katı şehirlerinin atölyelerinde ele geçmiştir. Tüccarlar gümüş külçelerini kira karşılığında sarayda muhafaza ettirebiliyorlardı.⁴⁶⁷

Para tarihi üzerine önemli çalışmaları olan Max Ebert, maden külçelerinin para olarak kullanılmasında üç aşama bulunduğunu belirtir. Ziyet eşyası olarak kullanılan madeni nesnelerin aynı zamanda değiş tokuşta para olarak kullanıldığı ilk aşamadır. İkinci aşamada önceleri şekilsiz olarak ancak sonradan belirli şekil verilmiş maden külçelerinin para yerine kullanılmasıdır. Son aşamada ise, madenlerin sikke olarak darp edilerek dolaşıma sokulması gelir. Ancak ilk iki aşamada ticaret geliştikçe, madenler ister ham külçe biçiminde olsun, ister alete, süs nesnelere, silaha dönüştürülmüş olsun, ticari anlaşmalarda büyük bir rol oynamış ve sonunda alıcıların ve satıcıların tercih ettiği değişim parası haline gelmiştir. Çeşitli malların değerleri niceliksel ağırlıkla, her birimin şu veya bu madene ilişkin bir çeşit

⁴⁶⁶ C. Günbattı, agm., 1990, s. 130.

⁴⁶⁷ T. Özgüç, age., 2005, s. 30.

ağırlık standardıyla ilişki kurularak değer biçildi. Fakat bu madenlerden biri, MÖ 3. bin yıldan başlayarak temel standart değer ölçüsü haline geldi ki bu maden gümüş idi. Ödeme aracı olarak gümüş, külçe veya tartılan diğer formlar halinde kullanılırdı. Gümüş, kıyılmış gümüş ya da külçe ve tel olarak devreye giriyordu, hatta kadınlar tarafından yüzük biçiminde süs eşyası olarak taşınıp, ödeme aracı olarak da kullanılabilirdi. Saf gümüşün yanı sıra resmi görevlilerce damgalanmış gümüşün kullanılması da söz konusuydu. Kimi kez altının da adı geçmekteydi ama bunun gümüşe oranla hemen hiçbir rolü yoktu. Asıl ödeme aracı gümüştü. Gümüş bu dönemin “*standardı*” durumuna gelmişti.⁴⁶⁸

Gümüşün, MÖ 2000 yılı Anadolu’sunda önemli bir maden olarak kullanımının arttığı anlaşılmaktadır. Yine Mezopotamya’da, Babil Devleti’ne bağlı Mari şehrinin meşhur Mari metinlerinden de gümüşün diğer madenlere göre değeri konusunda önemli bilgiler edinilmiştir. Bu bilgilere göre; 3 *talent*, 21 *mina*, 3 *şeqel*’e karşılık gümüşün oranı 1/14 ya da 1/30’dur. Bu oran zaman içerisinde daha da yükselmiştir.⁴⁶⁹ Koloni Devri ekonomik hayatının temel değişim maddesi olan gümüşün farklı cinsleri olduğu görülmektedir:

Kaspum sarrupum: “*tasfiye edilmiş (artılmış) gümüş*”, ***kaspum***: “*âdi gümüş*”, ***kaspum damqum***: “*iyi gümüş*”, sözü edilenlerden daha düşük kalitede olan, ***kaspum lidi damqum***: “*iyi gümüş*”, ***kaspum lidi damqum sa Kaniş***.⁴⁷⁰ “*Kaniş’in iyi gümüşü*” ve ***kapsum amurru***: “*Amurru gümüşü*”⁴⁷¹

olarak adlandırılmaktadır.⁴⁷²

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde gümüş Asur’da pahalı, Anadolu’da nispeten daha ucuz olduğu için Asurlu tüccarlar tarafından tercih edilen bir madendi. Örneğin bir *şeqel* (8,333 g) gümüşle Anadolu’da 7 *şeqel* kalay satın alınabilirken, Asur’da 15 *şeqel* kalay alınabiliyordu. Anadolu’da da bir *şeqel* gümüşle, kalitesine göre 80-240 *şeqel* arasında değişen bakır satın alınabilirdi. Bununla birlikte, metinlerde Asur Ticaret Kolonileri Devri’nin en gelişmiş evresinde, Anadolu’da en önemli gümüş işleme merkezi ve bir numaralı gümüş değişim pazarının *Puruşhattum*

⁴⁶⁸ E. İldız, age., 2013, s. 25.

⁴⁶⁹ P. R. S. Moorey, age., 1985, s. 109.

⁴⁷⁰ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 939-940.

⁴⁷¹ E. Bilgiç, agm., 1941, s. 939.

⁴⁷² S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 28.

olduğu belirtilmektedir.⁴⁷³ Lokalizasyonu konusu hala tartışmalı olan *Purušhattum* için kimi araştırmacılar bugünkü Acemhöyük olduğu görüşünü ileri sürerken, G. Barjamovic, Asurlu tüccarların batıda ulaştıkları coğrafi sınırdaki bulunan büyük bir ticaret merkezi olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁴ *Purušhattum*, *Kaniš* ve *Durhumit*'ten gelen Asya'nın Anadolu ile çakışan iki temel yolundan biridir. Bölgede *Purušhattum*, *Kaniš* ile rakip olabilecek tek ve en önemli pazardır. Asur tüccarlarının gümüş alıp sattığı şehirler çivi yazılı metinlerde çoğunlukla *Purušhattum*, *Wahšušana*, *Turhumit*, *Šalatuwar* ve *Hattum* olarak kayıtlara geçmiştir. *Purušhattum*, *Wahšušana* ve *Šalatuwar* şehirleri İç Anadolu'nun batı kesiminde bulunduğu öngörülmektedir.⁴⁷⁵ *Purušhattum* bakır, gümüş, kalay ve bunun yanında tekstil ürününün satışının kayıt edildiği pek çok belgenin çıkarıldığı yerdir. Bu belgelerin ışığı altında, *Purušhattum*'un bu dönemde ticari bir merkez olmasının en önemli bir nedeni de geniş gümüş rezervini kontrolünde bulundurmasıdır.⁴⁷⁶

Öte yandan Kültepe kazılarının gümüş için verdiği bilgiler yani metinlerde geçen gümüş ile arkeolojinin sağladığı bilgiler arasında bir tezat görülmektedir. Bunun nedeninin gümüşün yangın, saldırı gibi felaket anlarında kurtarıma önceliği olan değerli bir maden olmasından kaynaklanmasıdır. Bununla birlikte eski kültür bölgelerinin hemen hemen hepsinde gümüş veya altın eşyalar genellikle soyulmayan ilk hallerini koruyan mezarlardan çıkarılmıştır. 2 numaralı sandukada, yani *Kârum*'da küp ve toprak mezarlardakine bakınca daha yüksek tabakaya ait olduğu anlaşılan bir mezar türünden çıkarılan küpe ve iğne bu kültürde yaşayan halkın bu dönemden en az beş yüz yıl önce de gümüşten süs eşyası ve hatta günlük eşyayı da üretme sanatını öğrenmiş olduğunu göstermektedir.⁴⁷⁷

Diğer taraftan gümüş, Mezopotamya uygarlığında çok büyük rol oynamıştır. Bu uygarlığın ekonomisi yaklaşık iki bin yıl gümüş ekonomisi üzerine kurulmuştur. Borçlar, hediyeler, tanrılara sunulan armağanlar, uluslararası haraçlar hepsi gümüş ağırlığıyla ödenmiştir. Bu bölgede bir gram dahi gümüş bulunmamasına rağmen ticaret ve ekonomik sistemin gümüş üzerine oturması dikkat çekicidir. Son yüzyılda yapılan araştırmalar, Mezopotamya efsaneleri ve yazılı belgelere dayanarak bu gümüşlerin Anadolu ve İran'dan geldiğini vurgulamışlardır. Buna rağmen,

⁴⁷³ T. Özgüç, age., 2005, s. 19.

⁴⁷⁴ G. Barjamovic, agm., 2011a, s. 359.

⁴⁷⁵ H. Erol, agm., 2019, s. 783.

⁴⁷⁶ G. Barjamovic, agm., 2011a, s. 357, 358, 360.

⁴⁷⁷ S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 27.

Türkiye'deki (Anadolu'daki) temel gümüş kaynakları, maden bölgeleri ve sanayi üretim merkezleri çok sınırlı arkeolojik aramaya tabi tutulmuştur.⁴⁷⁸

Gümüş bu dönemde az da olsa süs eşyası yapmak maksadıyla da kullanılmasının yanı sıra, elde edilen arkeolojik buluntulara göre bakırla alaşım yapmak için de tercih edilmiş olmalıdır. Bütün bu bilgiler Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticareti yapılan madenin en önemlisinin gümüş olduğunu ve para ya da maden olarak Asur'a ihraç edildiğini ortaya koymuştur.

2.16.5. Altın

Kimyasal bir element ve simgesi *Au* olan altın, Sumerce *KU.GÍ*, Akadça *HURÁŠU* ve Hurrice *HEĪARĪ* altın anlamına gelmektedir.⁴⁷⁹ Altın, kuvars kayalıklarında, kumlu alüvyal topraklarda damarlar halinde bulunmaktadır. Doğada serbest halde bulunan altın kolay işlenebilen, yumuşak bir metaldir. Bu nedenle sertleştirmek için değişik metallere alaşım haline getirilmektedir. Saf altın yeşil-sarı, bakırla alaşımı kırmızı, gümüşle alaşımı ise metalik beyaz renktedir. Ayrıca, 1/5 oranında gümüşle karıştırıldığında *electrum* adı verilen bir alaşım elde edilmektedir. En önemli altın cevherleri bileşiminde % 40 oranında altın bulunan ve kırmızımsı sarı renkte bir altın tellür bileşiği olan kalaverit ile % 28'den fazla altın içeren ve çelik grisi renğinde bir altın-gümüş bileşiği olan *silvanittir*.⁴⁸⁰

Saf altın 1063°C'de eriyen altın, oksitlenmeyen bir metal olduğu için dayanıklılığı, işlenmesindeki kolaylığı ve rengi sebebiyle her dönemde ilgi görmüş ve özellikle kıymetli eşya ve takı yapımında kullanılmıştır.⁴⁸¹ Doğada katıksız olarak bulunduğu ve dövülerek biçimlendirilebildiği için, insan tarafından kullanılan ilk ve vazgeçilmez madenlerden biri olmuştur. Altın, sınırlı miktarda Neolitik Dönem'de kullanılmaya başlanmış (Ur, Troia, Miken'de bulunan mücevherler vs.) ve MÖ 2000'de bir değer ölçüsü olarak doğada yaygın olan bakır ve gümüşle kullanımını sürdürmüştür.⁴⁸²

Kültepe Tabletleri'nde en çok adı geçen madenlerden biri de altındır. Metinlerde altın, *Huraşum*: “altın”, *Huraşum pa allum*: “saf altın”, *Huraşum*

⁴⁷⁸ A. Yener, agm., 1985, s. 94.

⁴⁷⁹ S. Ö. Savaş, age., 2006, s. 43.

⁴⁸⁰ S. Ö. Savaş, agm., 1990, s.4-5.

⁴⁸¹ Oktay Belli, “Yukarı Fırat Bölgesinin Eski Metalurjik Faaliyetlerinin Araştırılması”, Araştırma Sonuçları Toplantısı, VI, Ankara 1988, s. 333.

⁴⁸² S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 5.

damqum: “iyi altın”, *Hurašum kubursinum* veya *kuburtanum*: “kıymetli altın” şekilde ifade edilmektedir; Kt c/k 48 envanter numaralı belgede, altın *KU.GÍ*, *ma-e* kelimesiyle irtibatlandırılarak “yıkılmış altın” anlamında kullanılmaktadır. Metinde altının suyla nasıl yıkandığına dair açıklık yoktur. Eski Asurca’da herhangi bir maddenin kalitesini belirtmek için genellikle *masa’um* “yıkamak” fiilinden türetilen bir sıfat olan *masium* “yıkılmış” kelimesi kullanılır. Ancak altının bir cinsini veya kalitesini ifade etmek için böyle bir yapının kullanıldığını benzer ifadelerin bulunduğu TC I,47 metninin 16-19. satırları arasında:*sa ma-i-su’yu*, birçok Kültepe metninden altının bir kalitesini gösterdiğini bildiğimiz *kubursinum* ile beraber kullanıldığını görmekteyiz. Bu paralellik, *KU.GÍ sa ma-i-su*’nun da altının bir kalitesini gösterdiğine işaret etmektedir. Yıkılmış altın ifadesiyle herhalde, altının işlendiği esnada, su ile ilgili kimyasal bir işlemden geçirilen bir türü belirtilmek istenmiştir.⁴⁸³

Altın fiyatları belgelerde farklı şekillerde geçmektedir. Mesela *Kaniš*’te iyi cins altının fiyatını gösteren bir belgede 1 *šeql* altın, 8,5 veya 9 *šeql* gümüş değerinde olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁴ Yine Kültepe Metinlerindeki Kt n/k 1697 envanter numaralı bir belge de ise, ilk kez geçen üç farklı tür ve ağırlıkta altın ve bunların gümüş üzerinden değerleri verilmiştir:

“5 mina *liqtum* altını; 15’er *šeql* üzerinden onun gümüş (karşılığı) 1 talent 15 minadır. 5 mina 20 *šeql* *SĪ.SÁ* altını; 3 1/3’er *šeql* üzerinden onun gümüş (karşılığı) 17 mina 46 1/3 *šeql*’dir. 10 mina *zakium* altını; 5 1/2’şer *šeql* üzerinden onun gümüş (karşılığı) 55 minadır.”⁴⁸⁵

Altın, bu değerlerden de görüldüğü üzere ticarete çok önemli bir yer tutan madendir. Asur’da oturan büyük zenginlerin kurduğu firmaların sermayesini oluşturan altın, Asur’a özel kuryelerle, bir veya yarım kilo ağırlığındaki mühürlü küçük paketler halinde gönderilirdi.⁴⁸⁶ Altın, bu döneme ışık tutan Asurlu tüccarların mektup ve kontratlarında en çok adı geçen madenlerden biri olup, sandukalarda bulunan ölü hediyeleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Belgelerde altının üretim

⁴⁸³ İrfan Albayrak, “Kültepe Tabletlerinde Geçen “ma’u su” Kelimesi”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı*, Ankara 2001, s. 303-304.

⁴⁸⁴ L. Gürkan Gökçek, “Kültepe Vesikalarında Geçen Nesnelerin Fiyatları”, *Erciyes Üniversitesi, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1998, s. 158-159.

⁴⁸⁵ Salih Çeçen, Hakan Erol, “Kültepe’den Değişik Bir Ticari Mal Listesi”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 2, Ankara 2018, s. 58.

⁴⁸⁶ T. Özgüç, age., 2005, s. 30.

tarzından ve çıktığı yerlerden açıkça bahsedilmemesine karşın, Koloni Devri'nden yaklaşık 250 yıl kadar önce Yeni Sumer Kralı Gudea'nın Hahhum'dan altın getirdiğini Mezopotamya kaynakları bildirmektedir.⁴⁸⁷

2.16.6. *Amūtum*

Kültepe tabletlerinde geçen madenler hakkında ilk kapsamlı çalışmayı yapmış olan E. Bilgiç, altından en az 5 kat daha değerli olduğu anlaşılan *amūtum*'un demir olamayacağını yazmıştır. Nitekim Kültepe tabletlerinde, seyrek de olsa, “*parzillum*” (*demir*) kelimesinin geçmesi bir bakıma Bilgiç'in görüşünü teyit etmektedir.⁴⁸⁸ Koloni Devri'ne ait çiviyazılı tabletler üzerindeki *amūtum* kelimesinin ne anlama geldiği çok netlik kazanmamıştır. Ancak kimi bilim adamları bu kelimenin karşılığının demir olabileceği yönünde görüş bildirmiştir⁴⁸⁹. Yazılı belgelerde, “*amūtum* ve *asi'um*” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimenin tasfiyesi yapılmış demir, *asiumun* ise demir cevherini temsil edebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Sumerce ideogramı *KÛ.AN* olan *amūtum*, Asur belgelerinde değerli bir maden olarak geçmektedir. Bu madenin ne olabileceği ile ilgili olarak görüş ayrılığı vardır. En yaygın görüş ise onun meteorikdemir olabileceğidir. Fakat demirin bu dönemde bilinmesi ve belgelerde *AN.BAR=parzillum* olarak geçmesi, bu görüşü oldukça zayıflatmaktadır. Ayrıca bu madenin ameteis (kuvars, dağ kristali) gibi değerli bir taş olabileceğini düşünülmektedir.⁴⁹⁰

Sever'e göre bu madene verilen isimler: *KU.AN= amūtum =asi'um=meteorik demir*, platindir. Bu dönemin insanları tarafından demirin ismi bilinmemekte olup, “*AN.BAR=parzillum*” olarak kullanılmaktadır. Amūtum madenin süs eşyası yapmak için kullanılmış olduğu bir metinde geçmekle ve bunun bir yüzük olduğundan bahsedilmektedir.

Amūtum ilk defa Akad kralı Rimuş'un Sumerce-Akadça yazılmış olan iki dilli bir ithaf kitabesinde, oldukça kıymetli ve kalay ile aynı değerde bir maden olduğu yazılmıştır. III. Ur Hanedanı zamanına ait (Nippur. Nr.1000) bir tablette, o dönemde oldukça ucuz olduğu, yaklaşık olarak 36 kg *amūtumun* gümüş olarak karşılığı da 18 g

⁴⁸⁷ S. Ö. Savaş, agm., 1990, s. 24.

⁴⁸⁸ Cahit Günbattı, “Kültepe'den Amūtum'un Eksilmesi Hakkında Bir Mektup”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 2, Ankara 2016, s. 44.

⁴⁸⁹ Salih Çeçen, “Kaniş Kârûm'unun Diğer Kârûm ve Wabartumlar'a “KÛ.AN” (amūtum) İle İlgili Önemli Talimatları”, *TTK Belleten*, C. LXI, S. 231, Ankara 1997, s. 219-232.

⁴⁹⁰ M. T. Larsen, agm., 1976, s. 245.

olarak verilmiştir. Buna karşın Kültepe Tabletlerinde *amūtumun* altından beş kat daha pahalı olduğu yazılmaktadır. Bu bilginin ışığında, o zaman için altının gerçek değeri bilinmediği ve *amūtumun* ticari ve sosyal hayatta kullanım alanlarının fazla olması nedeniyle daha fazla ticari değere sahip olduğunu düşünmekteyiz.

Kültepe tabletlerinde ise “*amūtum*” 1 *mina*=yaklaşık 500 gramlık miktarlarıyla önceleri CCT. IV, 4a, 3’te geçmekte idi. Ancak Kt. 93/k-145 (1-110-93) envanter numaralı bir metinde de yine 1 *mina*=500 gramlık ağırlığıyla geçmektedir. Diğer Kültepe Metinlerinde ise *šeql/šiqlum*’dan daha fazla ağırlıkta zikredilmeyen ve parça parça toplanan ve kıymeti ise, iki yerde bahsedildiği şekilde altından beş misli daha kıymetli olduğu görülen bu madenin, Kt. s/k-89 envanter numaralı belgede ise: “*1 1/3 GĪN amūtum 1 1/2 mana.TA KÛ.BABBARdp-kà 2 mana 15 GIN.TA=1 1/3 šeql amūtum senin 1,5 mina gümüşünden (gümüşünün karşılığı olarak) 2 mina 15 šeql eder*” şeklinde geçmesinden dolayı, *amūtum*’un burada gümüşten 90 misli daha değerli olduğunu açıklayan ilk ve (şimdilik) tek belgedir. Kültepe tabletlerinde *1’e 1/3 šeql amūtum senin 1,5 mina gümüşünün karşılığı olarak 2 mina 15 šeql eder*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu da *amūtumun* gümüşten 90 kat daha değerli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, yine Kt. n/k-695 kazı envanter numaralı metnin 16. satırında ise: “*tü-di-tam sa a-mu-tim=amūtum’dan yapılmış olan gerdanlık*” cümlesinden de bu madenin, zarif gerdanlıkların yapılmasında kullanılmakta olan bir ham madde olduğu görülmektedir.⁴⁹¹

Asurlu tüccarlar ile Anadolu’nun yerli beyleri arasındaki ticari ilişkilerin düzenli yürümesi, güvenliğin sağlanması ve tüccarların hak ve hukukunun aranması, bunlara karşılık da sarayın gelen mallar üzerinde ilk satın alma hakkına sahip olmaktadır. Bu anlaşma şartlarından birisi de yerli beylerin bazı özel mallar üzerinde mutlak yetkilerinin bulunması nedeniyle, Asurlu tüccarların yerli sarayların tekelinde olan “*amūtum, asi’um, birtum ve hušârum*” gibi madenlerin ticaretini yapma yetkisine sahip değillerdi.⁴⁹²

Bu madenin ne şekilde ve nereden tedarik edildiği ve nerelerden çıkarıldığı hususunda bir bilgiye de ulaşılamamıştır. *Amūtum* ticareti yerel yöneticiler tarafından sınırlandırılan bir maden olduğu, yine bir mektupta Hatti ülkesinden satın

⁴⁹¹ Hüseyin Sever, “Amūtum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisine Verilmiş Bir Ruhsatname”, *Erciyes Üniversitesi II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1998a, s. 291-292.

⁴⁹² H. Sever, agm., 1998a, s. 293.

alınan *amūtumun* ticaretinin gizli olarak yapıldığı ve alım-satım işlerinin de sadece *Kuşşara* sarayının yetkisinde olduğu bilgisinden anlaşılmaktadır.⁴⁹³

2.16.7. *Birtum*

Birtum tabletlerde *amūtum* ile birlikte ismi geçen değerli bir taş olarak kabul edilmektedir.⁴⁹⁴ Asur, Babil ve Mari belgeleri arasında; kale, müstahkem mevki, köstek, bukağı, ve zincir manalarına gelen *birtum* kelimesinin dördüncü bir anlamı olduğu Kültepe Tabletleri'nin incelenmesi sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Sever'e göre *birtum* kelimesi Kapadokya'da Koloni Devri'nde altına nispetle umumiyetle beş kat daha pahalı olan bir madeni gösteren "*amūtum*" ve "*altın*" ile birlikte fiyatı karşılığında satın alınan değerli bir metaa olarak geçmektedir. Kapadokya metinlerinde "*amūtum*"un eritildiğine ve eritilme esnasında fire verdiğine işaret edilmektedir.

S. Erkut, *amūtum*'un 600 santigrat derecede eritilip şekillendirilebilen ve kalıba dökülebilen ametist (kuvars, kaya kristali) olduğunu⁴⁹⁵ öne sürmüştür. "*Birtum*" için ise; incelenen yeni metinlerde yalnız başına satın alınışından, karşılığının tediyesinden ve taşınmasından bahsedilmektedir. Kapadokya metinlerine göre kıymetli bir maddeyi gösteren bu kelime; Kt.a/k-403,st.7-8'de, Kt.a/k-465/b, st. 6-10'da, Kt.a/k-472/b, st. 8-12'de ve Kt.a/k-513 st. 6-7'de: "*si-im bi-ir-tı u/u a-mu-tim ha-lam sim birti u/u amutim habbulam (habalum) birtumun ve amūtumun bedelini borçlanmak (veya borçlu olmak)*" şeklinde *amūtum* ile birlikte borçlanılan değerli bir maden olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹⁶

Kt n/k 1637⁴⁹⁷ numaralı belgede ise bir Asurlu, bulunduğu kentin kralının, Asurlu tüccarların hayvanlarını ve bakırlarını serbest bıraktığını fakat *birtum* (?) olarak geçen bir ürünün ise alıkoyduğunu bildirmektedir. Mektubu yazan şahıs, kralın "babalarım" diye bahsettiği kişilere yazmalarını ve eğer bu kişiler kendisinden *birtumu* ödemesini isterlerse, kralın bunun ücretini ödeyeceğini bildirmektedir.⁴⁹⁸

⁴⁹³ H. Sever, agm., 1998a., s. 294.

⁴⁹⁴ M. T. Larsen, agm., 1976, s. 245.

⁴⁹⁵ Sedat Erkut, "Kültepe Metinlerinde Geçen amūtu(m) Üzerine", *TTK Belleten*, C. LXXI, S. 260, Ankara 2007, s. 4.

⁴⁹⁶ Hüseyin Sever, "Kültepe Metinlerine Göre *Birtum* Kelimesinin Yeni Anlamı", *X. Türk Tarih Kongresi*, *TTK Basımevi*, Ankara 1990c, s. 467-468.

⁴⁹⁷ S. Çeçen agm., 1990, s. 141-142; H. Sever, agm., 1996, s. 239-240.

⁴⁹⁸ H. G. Küçükbezi, agm., 2011, s. 34.

Öte yandan orijinal belgeler ışığında, Koloni Devri'nde Anadolu Asur ticareti esnasında *birtum* madenininde, kendisi gibi değerli madenler olan *amūtum* ve kalay ile beraber ülke dışına çıkışı Anadolulu krallar tarafından yasaklanmıştır.⁴⁹⁹

2.16.8. Obsidyen

Obsidyen sıvının çok çabuk soğuması ile oluşmuş bir camdır. Bu sıvı, bir sıvının kolaylıkla akma özelliği dışında bütün özelliklerini taşımaktadır. Atomik yapısı bütünüyle düzensizdir. Bu özelliği nedeni ile tarih öncesi dönemlerde, yaygın biçimde alet yapımında kullanılmıştır. Yaprak biçimindeki küçük obsidyen parçaları, obsidyen yatağından kolayca, oyularak alınabilmektedir. Bir volkanik cam olan obsidyen, Paleolitik, Neolitik ve Erken Tunç Dönemi kültürleri için büyük önem taşımaktadır. O dönemlerde, çeşitli aletlerin, tüfeklerin, ok uçlarının, vazoların, insan ve hayvan heykellerinin yapımında ham madde olarak geniş bir biçimde kullanılmış ve değerli bir materyal olarak büyük ölçüde ticareti yapılmıştır.⁵⁰⁰

Obsidyenler yüksek viskozitedeki (akışkanlık) magmanın ürünleri olup siyah ve kahverengi renkleri bulunmaktadır. Bunların tümünden camsı bir dokusu bulunmaktadır. Bileşimleri genellikle riyolitik bileşimde olup, yüksek oranda SiO_2 (silisyum di oksit) içermektedir. Genellikle süs taşı olarak kullanılmıştır. Süs taşlarının sertliği, en azından kuvarsın sertliğine yakın veya eşdeğer düzeyde olmalıdır. Obsidyen aşınmaya ve dış etkilere karşı fiziksel ve kimyasal olarak oldukça dayanıklı olması özelliğiyle kuvarsın sertliğine yakın bir sertliğe sahiptir. Obsidyenin işlenmesi sırasında, sağlamlığına ve yapısına zarar verilmemesi en önemli öğedir.

Obsidyen, Orta Anadolu'nun volkanik geçmişi nedeniyle oldukça yaygın bulunan bir madendir. Bölgedeki tarihsel volkan hareketleri, Hasan Dağı (3268 m), Melendizler (2368 m) ve Göllüdağ (2157 m) gibi volkan konilerini ve lav akıntılarını oluşturmuştur. Bu yanardağların oluşumları sırasında, çıkan püskürmelerin kimyasına bağlı olarak, *obsidyenin* yanı sıra andezit, bazalt, ponza gibi volkanik kökenini akıntılar kayaçlar oluşmuştur. Bu kayaçlar, başta obsidyen ve bazalt olmak üzere Tarih Öncesi Dönem'de, yöre halkı tarafından yoğun olarak kullanılmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ H. Sever, agm., 1999, s. 94.

⁵⁰⁰ Zehra Yeğingil, "Obsidyen ve Anadolu'daki Farklı Yerleşim Bölgelerine Ait Obsidyenlerin Kaynak Belirleme Çalışmaları", III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, TTK, Ankara 1987, s. 193.

⁵⁰¹ İbrahim Atalay, Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1997, s. 353.

Doğu Anadolu Bölgesinde Altınova, Bingöl Dağları'ndan elde edilen obsidiyen MÖ 6000'lerin sonlarından başlayarak, Kuzey ve Orta Anadolu'ya, Suriye üzerinden Mezopotamya'ya, Kafkaslara ve İran'a ticaret yolları ile bağlanmıştır. MÖ 3000 yıllarında bu ilişkilerin yoğun biçimde sürmekte olduğunu gösteren kanıtlar bulunmuştur. Bu bölgede ticaretin gelişmesinin en önemli nedenlerinden biriside Altınova'daki yerleşmelerin birer metal işleme merkezi olmalarıdır.⁵⁰²

Obsidiyen kullanımı esasen Neolitik Dönem'de gelişmiştir. Özellikle silah ve alet yapımında kullanılmakta idi. Bununla birlikte süs eşyalarının yapımında da kullanılmaktadır. Neolitik Dönem'de madenin ilkel de olsa işlenmeye başlanması, obsidiyen kullanımında azalmalara neden olmuştur. Maden, işlenmesinde yeni tekniklerin geliştirilmesi ile yaygınlaşmıştır. Bu da *obsidiyen* kullanımını sadece süs eşyaları yapımı ile sınırlandırmıştır.

Acemhöyük Sarayı'nda altın tellerle tamir edilmiş *obsidiyen* vazolar bulunmuş olup, bu buluntulardan söz konusu dönemde obsidiyen işçiliğinin çok geliştiği ve güzel sanat eserlerinin oluşturulduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰³

2.16.9. Diğer Madenler ve Kıymetli Taşlar

MÖ 2000'lerde Doğu Akdeniz Bölgesi ve Mezopotamya'da Hititler, Babil, Asur, Mısır ve Miken gibi bölgesel devletler, ham madde üretimini ve ticaretini kontrol altına almaya çalışmışlardır. Ham madde ticareti ile zengin olan merkezler ve tüccarlar zenginliklerini büyük saraylar yaparak göstermiş, özel giysi hal ve davranışlarıyla ayrıcalıklarını simgelemişlerdir. Bu dönemin moda rengi maviydi. Mavi kumaştan dikilmiş giysiler, *lapis lazuli* gibi mavi süs taşları veya mavi cam elit sınıfın vazgeçilmezleri arasında olmuştur. Asur'dan Anadolu'ya gelen değerli taşlardan bir tanesi de *lapis lazuli*'dir. *Lapis lazuli*, lacivert renkli değerli bir taştır. Bu taş daha çok takı yapımında ya da nazarlık gibi süs eşyalarının yapımında kullanılmıştır. Asurlu tüccarlar, bu taşı kuzeybatıya ihraç etmekteydi. *Lapis lazuli* kaynaklarının çoğu Kabil'in kuzey batısında yer almaktaydı.⁵⁰⁴

Aynı zamanda deniz teknolojisinin gelişimi ve yeni yolların keşfedilmesi ile ticaret karadan denize kaymış; gemilerle tonlarca metal ve diğer ham maddeler bir

⁵⁰² Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 102-103.

⁵⁰³ T. Özgüç, age., 2005, s. 31.

⁵⁰⁴ J. G. Dercksen, agm., 2004b, s. 18.

limandan diğerine taşınmaya başlanmıştır. Öte yandan bölge devletleri ve zengin kentler ham madde kaynaklarını kontrol etmek amacıyla savaşlar yapmaya başlamışlardır.⁵⁰⁵

Koloni Devri'nde Anadolu'da ticareti yapılan diğer maden ve kıymetli taşlar şunlardır; kırmızı taş, *lulium*, *pirkannu*, *episum*, *sabtinum*, *di-zi-ba-um*, *menunian*, *aniani*. Bunların çoğunluğu değerli taşlardan oluşmaktadır. Bazılarının sadece Anadolu içerisinde ticaretine izin verilmiştir. Mesela *Pirkannu* ticaretine sadece Anadolu içerisinde izin verilmiştir.⁵⁰⁶

2.17. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Madenlerin Kullanım Alanları

2.17.1. Madenlerin Gündelik Hayatta Kullanımı

Anadolu halkının Asur Ticaret Kolonileri Devri'nden çok önceleri madeni tanıdığını ve çeşitli madenleri kullanarak kap, kacak, sanat eseri ve süs eşyası yaptıkları bilinmektedir. Koloni Devri'nde insanlar Asurlu tüccarların getirdiği kalay ile de Anadolu'da çok bol olan bakırı karıştırarak 'tunç' elde etmişlerdir. Buluntulara göre atölyelerde müşterinin arzusuna göre aletler yapıldığı gibi, ayrıca önceden imal edilmiş hazırları ile hem madeni eşyalar, silahlar ile süs eşyaları, hem de taş ve pişmiş topraktan yapılmış eserler de satılmaktaydı. Bilindiği üzere en eski metalürjik çalışmalara ait buluntular Çatalhöyük'te yapılmış olan kazılarda bulunmuş olup Anadolu'da bakırın eritilmesiyle ilgili ilk denemelerin başladığını belgeleyen bu buluntular MÖ 6000 yıllarına tarihlenmektedir. Böylece Anadolu halkının ilk tanıdığı ve işlediği madenin bakır olduğunu anlamaktayız. Yine bilindiği üzere Kalkolitik Dönem (MÖ 5000-3000), Neolitik Dönem ile Eski Tunç Dönemi arasında bir geçiş dönemi olup, bu döneme ait bakırdan yapılmış materyaller, taş aletlere oranla daha azdır. Yerli halkın bakırı döküm yoluyla işleme tekniğini bildikleri hususundaki örnek Mersin-Yümüktepe'dir. Kalkolitik Dönem'e ait örnek teşkil edecek olan Yümüktepe kazılarında bulunan kalayın muhtemelen bir alaşım maddesi olarak kullanılmış olabileceği kanaatini uyandırmaktadır.⁵⁰⁷

Öte yandan Anadolu'nun zengin maden kaynaklarına sahip olması Asurlular için önemli bir ham madde kaynağı anlamına gelirken aynı zamanda Anadolu'nun

⁵⁰⁵ Ü. Yalçın, agm., 2016, s. 11.

⁵⁰⁶ Kürşat Koçak, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler", *GÜ SBE Dergisi*, S. 27, Ankara 2009, s. 220.

⁵⁰⁷ H. Sever, agm., 1999, s. 86

kalay madeni eksigi onu büyük bir pazar haline getirmiştir. Bu nedenle Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kara eşek kervanları ile bol miktarda kalayı, tekstil (kumaş çeşitleri) ve süs eşyaları getirmişler ve bunların karşılığında da Anadolu'dan altın ve gümüş ve bazı kıymetli taşları da beraberlerinde memleketlerine götürmüşlerdir. Ayrıca Anadolu'da çeşitli kalitedeki bakırları, eşya imali için, bir şehirden diğerine nakletmek suretiyle iç ticareti de geliştirmişlerdir.

Konumuzla ilgili en önemli veri kaynağı olan *Kaniš Kârum*'da bulunan madeni eserlerin zenginliği Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde gündelik hayatta maden kullanımının ne denli yaygın olduğunu da göstermektedir. Tunç ve bakır kapların çok kullanıldığını arkeolojik buluntular gösterirken, bu durumu çiviyazılı metinler de doğrulamaktadır. Metinlerden bazıları, Asurlu bir tüccarın evinde çoğu kap olmak üzere yaklaşık 100 kalem (50-60 kg.) veya 80 kalem (40-45 kg.) maden objenin varlığını bildirmektedir. *Kaniš kârum*'u kazılarında, özellikle II. katta ve her evde en çok kullanılan kaplardan birinin meyvelikler olduğu anlaşılmıştır. Çiviyazılı kaynaklarla birlikte arkeolojik malzemeler de, Anadolu'da üzüm yetiştiriciliğinin gelişmişliğini ve bağcılık kültürüne verilen önemi göstermektedir. Meyveliklerin kulplu, kulpsuz ve çan biçimli olanları vardır. Bazılarının üzerlerinde antilop, kartal ve kuş figürleri bulunmaktadır. 2006 yılı Kültepe kazısında da, üzüm salkımı şeklinde kaplar ortaya çıkarılmıştır.⁵⁰⁸ Metinler tüccarların *Kaniš*'ten Asur'a madeni kaplar gönderdiklerini yazmaktadır. Bunlar satılmak ve kullanılmak üzere gönderilmiş olmalıdır. Ayrıca çiviyazılı metinlerde Asurlu tüccarların Anadolu içinde de bu tür mamul eşyanın ve hurdanın ticaretini yaptığı belirtilmektedir.⁵⁰⁹

Kültepe'de bulunan Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait belgelerde *šaviru-* (gümüş külçe), *nepištum* (paketlenmiş altın ve gümüş), *riksum* (özel bohçalarda paketlenmiş altın, gümüş, kalay), *pašallum* (altın külçe), *annuqum* (bilezik biçimli altın ve gümüş), *hiddum* (altın boncuklar), *kašum* (küp biçiminde objeler) terimleri dolaşımda kullanılan metalleri ve formlarını ifade etmektedir. Ayrıca, Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait bir belgede (TC 3 no. 202) çeşitli ödemeleri gerçekleştirmek, alışveriş ve hediye amaçlı gönderilen 16 parça altın ve gümüş paketi içerisinde bir

⁵⁰⁸ Esmâ Öz, "Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık", *Akademik Bakış*, C. 5, S. 9, Ankara 2011b, s. 291., Fikri Kulakoğlu, "Kültepe-Kaniš Kazıları 2006 Yılı Raporu", *KTB, AÜ DTCF*, Ankara 2006.

⁵⁰⁹ T. Özgüç, age., 2005, s. 215-216.

gümüş iğne de yer almaktadır.⁵¹⁰ Yapılan kazılarda farklı tiplerde çok sayıda elbise iğnesi ele geçmiştir. Baş kısımları süslenen iğneler genellikle altın ve gümüşten yapılmıştır. Yivli, yuvarlak başlı masif bir altın iğnenin başının gövdeye geçirilmiş olduğu görülmektedir. Büyük bir ustalıkla yapıldığı belli olan iğnenin üst kısmı yivlerle bezenmiştir. Özenle işlenmiş başka bir örnekte ise iğne başı altı adet minyatür boğa başı ile süslenmiştir.⁵¹¹

Kârum'da iki ayrı taş sandık mezarda bulunan, kafatasları üstünde biri altın, öteki gümüş iki serpuş da madenin gündelik hayatta kullanımına örnek gösterilebilir. Gümüş serpuşun alt kenarına altın bir diadem (taç) (yunanca διάδημα, ατος, τό(*neutzum*) çivilenmiştir. Bu tipik Anadolu serpuşudur. Bugüne kadar keşfedilmiş olan madeni eşyaların hemen hemen hepsinin ölü hediyesi olduğu görülmektedir. Ayrıca sandukalara bırakılan tunç kap-kacağın, pişmiş taklitlerini aynı dönemin evlerinde de bulmaktayız. Başka bir ifade ile *Kârum*'daki pişmiş toprak kapların büyük bir kısmı madeni şekillerin taklitleridir.⁵¹² Bunun nedeni olarak; fakir ailelerin almaya gücü yetmediği madeni kap kacakların yerine daha ucuz olan taklit pişmiş kap kacaklarını tercih ettiğini düşünmekteyiz.

Madenin bu dönemde, gündelik hayatta süs eşyası yapımında da kullanıldığı görülmektedir. Mezarlarda bulunmuş olan mücevheratı; altın, gümüş, electzumdan diadem, küçük safihalar, serpuş, elbise iğneleri, saç halkaları, küpe, yüzük, bilezik, boncuk, mühür, değerli ve yarı değerli taşlardan *lapis-lazuli*, akik, karnelian, steatit, hematit, kaya kristali, fayans, frit boncuklar oluşturur. Hematit: mühür, topuk taşı ve ağırlık olarak; serpantin: mühür ve ağırlık olarak; kalseduan, akik, kaya kristali, kehribar, fayans, frit: süs objeleri, mühür, heykelcik olarak; fildişi: heykelcik olarak bulunmuştur. Bunların çoğu Anadolu içinde alınıp satılırken, azı da (*lapis-lazuli*, *husarum*, fildişi, fayans ve muhtemelen hematit) ithal ediliyordu. Bunun yanı sıra tabletlerden, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde madenlerin gündelik yaşam içerisinde "*hediyeleşme*" âdeti için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Anadolu'dan Asur'a daha çok altın, gümüş ve kıymetli süs objeleri gönderilirdi. Büyük boy kıymetli eşya hediye değildi; ticari kazanç, yani kardı. Altın ve gümüş kadehler, testicikler, göğsü kaplayan altın pektoraller para değeri yüksek mallardı. Kadınlara

⁵¹⁰ Jan Gerrit Dercksen, "Metals According to Documents from Kültepe-Kanish Dating to the Old Assyrian Colony Period", *Anatolian Metal III*, Vol. 18, Bochum 2005, s. 22.

⁵¹¹ J. G. Dercksen, agm., 2011, s. 113.

⁵¹² Tahsin Özgüç, *Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Yapılan Yeni Araştırmalar*, TTK, Ankara 1959, s. 55.

daha çok süs eşyası, lüks objeler ve tapınaklara sunulmak üzere adaklar gönderilmekteydi. Asur ve Anadolu’da oturan kadınlar da birbirlerine hediye olarak ev eşyası ve bakır kaplar da göndermiştir⁵¹³.

Kültepe Metinleri içerisinde ismi en çok geçen kaplardan birisi de “*kâsum*”dur. Genellikle altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapıldığını öğrendiğimiz *kâsum*, kadeh anlamına geliyordu. Bir statü ve değer verme göstergesi olarak hediye edildiğine belgeler aracılığıyla şahit olmaktadır. Mutfakta kullanılan bazı kap adları Kt c/k 1517 envanterine kayıtlı belgede bıçak “*apsuhum*”, tabak “*huruppum*”, kepçe “*itqurum*” ve kaşık “*itqurum sa qatim*” olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁴ CDA, 235b envanter numaralı belgede, Kültepe Metinlerinde ilk kez geçen ve “*küp*” anlamına gelen *nam-hu-ru-um* kelimesinin un ve bira için kullanılan metal kap versiyonunun “*namharum*” olarak ifade edildiği düşünülmektedir.⁵¹⁵

2.17.2. Madenlerin Silah Yapımında Kullanımı

Bölgede önemli maden buluntuları veren bir diğer yerleşme olarak İkiztepe’yi görmekteyiz ki; 1000 civarında madeni silah, alet, takı ve semboller bölgenin madenciliklerinin ne derece gelişmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ticarete ve günlük hayatta önemli bir yeri olan maden kullanımı silah yapımında da oldukça yaygındı. *Kaniş Kârum*’da tunç harp aletleri arasında çok miktarda kıvrık uçlu bıçaklar, üç çatal silah, balta ve ok uçları görülmekte olup, bunlar Troia ve Yortan’da bulunmuş olanlarla hançer ve mızrak uçlarından çoğu da Alişar, Alacahöyük gibi Orta Anadolu şehirlerinde bulunmuş olanlarla benzerlik göstermektedir. Kültepe buluntuları Anadolu’nun en iyi tarihlenebilen en eski uçlarıdır. Tunçtan mızrak uçları ilk defa MÖ 3. bin yılın son çeyreğinde Orta ve Kuzey Anadolu’da görülmektedir. Çok önemli bir savaş aleti olan tunç mızrak ucu Koloni Devri’nde, hatta *Kaniş Kârum*’unun III. ve IV. katlarında tekâmül etmiş ve daima güney şekillerini muhafaza etmiştir. Orta Anadolu’da tunçtan ok uçları Alacahöyük’teki bir örnek dışında ilk defa Koloni Devri’nde görülmektedir.⁵¹⁶

Kaniş Kârum’unun II. katın bir taş sanduka mezarında bulunmuş olan sap delikli, üçgen yüzlü, iki gözlü tunç balta, bütün Anadolu’da eşsizdir. Hiç şüphesiz ki

⁵¹³ T. Özgüç, age., 2005, s. 31.

⁵¹⁴ L. Gürhan Gökçek, “Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 6, S. 2, Ankara 2003, s. 73-75.

⁵¹⁵ S. Çeçen, H. Erol, agm., 2018, s. 64.

⁵¹⁶ T. Özgüç, agm., 1964, s. 25.

bu balta Anadolu'ya yabancıdır ve Kuzey Suriye'den ithal edilmiştir. O dönemde her insan, mühürü gibi silahını da yanında taşımak zorundaydı. Bu bakımdan Kuzey Mezopotamya-Suriye'den Anadolu'ya gidip gelen tüccarların bu nevi eşyayı oturdukları veya öldükleri şehirlere bırakması gayet doğaldır.⁵¹⁷

Şehir devletleri ile krallar arasındaki savaşlarda silahların kullanılmasının yanı sıra, Saray, kervanlar ve yoğun ticari faaliyet içinde bulunan Asurlu tüccarlar da can ve mal güvenliği için silah kullanmaktaydılar. Sarayın tunç silaha olan ihtiyacı kalaya ve bakıra olan talebi de arttırmıştır. Bu dönemin bütün silahları tunçtandır. Anadolu'da yaygın olan silahları, ok ve mızrak uçları, yassı ve kolcuklu baltalar ve hançerler temsil etmektedir. Anadolu'da yaygın olmayan silahlardan çoğu Kuzey Suriye ve Mezopotamya baltalarına bağlılık gösterir.⁵¹⁸

2.17.3. Madenlerin Dini Ritüellerde Kullanımı

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da yaşayan *Hatti, Hurri, Luvi* ve Hitit toplumlarının çok tanrılı dine inandıkları ve her topluluğun kendine özgü tanrılarının olduğu çiviyazılı tabletlerden ve yapmış oldukları arkeolojik bulgularda ele geçen dini figürlerden anlaşılmaktadır. O dönemin halkları tanrılarını insan suretinde kabul ederek, görünmez, ölümsüz varlıklar ve doğaüstü güçlerinin olduğuna inanmışlardır. Bu inanç bağlamında tanrıların taş, kurşun, fildişi ve tunç gibi malzemelerden heykelcik ve figürinlerini yapmışlardır. Belgelerde tanrı ve tanrıçalardan en çok ismi geçen yerel tanrılar *Hariharri, Ana, Kubabat, Hikisa, Parka, Nipas, Tuhtuhanu*'dur.⁵¹⁹

Ayrıca bu dönemin halkı değerli madenlerden yapılmış olan dini motifli çoğunlukla gümüş takılar kullanmaktaydılar. Güneş Tanrısı'nın sembolü ve onun koruyucu *amulet* (muska) olarak boyunda taşınmışlardır. Kurs biçimli olanların şerit halkaları ortasında *repousse* (kakma tekniği) tekniğinde işlenmiş kurslar vardır. Bu tip *amuletler*, Yakındoğu'da Sumerli Er Hanedanlar Dönemi ve Akad Dönemi'nden beri geniş bir alana yayılmışlardır. Bunların *Kaniş*'te taş kalıpları da bulunmuştur. Yine diğer bir takı Anadolu'nun ay şeklindeki en eski *Lunula*'larından biridir. Bu da Ay Tanrısı'nın sembolü olarak boyunda taşınmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁷ T. Özgüç, age., 1959, s. 56-57.

⁵¹⁸ T. Özgüç, age., 2005, s. 218.

⁵¹⁹ Gökçek, İnce, agm., 2016, s. 43-56.

⁵²⁰ T. Özgüç, age., 2005, s. 230.

2.18. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Ağırlık Ölçüleri

Asurlular, ağırlık sistemi olarak Sumerlilerin icadı olan 60'lık sistemi kullanmaktaydılar. *GÍN* (*şeqel*) ideogramı ile yazılan ağırlık ölçüsü 8,3 gr'dır. Bunun küçüğü *ŠE* (*še'um*), *şeqel*'in 1/180'i, büyüğü olan *mina* yani metinlerdeki yazılışıyla *ma-na* 60 katı, *mina*'nın büyüğü olan *GÚ(N)* (*biltum*) ise onun 60 katıdır. Yani *mina* takriben 480-500 gr'lık bir ağırlığa tekabül ettiğine göre 1 *bitum* yaklaşık 29-30 kg'a karşılık gelmektedir. Ayrıca Kültepe Metinlerinde Anadolu'da yerliler arasında ağırlık ölçüsü olarak kullanılan belli bir ölçüyü gösterdiği anlaşılan “*aban matim*” kelimesine rastlanılmaktadır. “*aban matim*”(ülkenin ağırlık taşı) anlamına gelmekte olup, Asurlular bunu “*Anadolu minası*” olarak da kullanmışlardır.⁵²¹

Öte yandan ağırlık birimleri olan Asur *minası* ile Anadolu *minası* arasında fark olduğunu gösteren metinler bulunmaktadır. Kt. u/k 3 de “*aban matim'e göre toplam 840 mina bakır verdiler; bu bizim ağırlık taşlarımıza göre 760 mina etmektedir*” denilmiştir. Dercksen, Asur *mina*'sının Anadolu *mina*'sından % 10 kadar kıymetli olduğunu ve Asur *mina*'sının yaklaşık 495 gram, Anadolu *mina*'sının ise yine yaklaşık 448 gram olduğunu belirtmektedir.⁵²²

Kültepe'deki kazılarda ele geçen kefelere bronzdan üretilmiştir. Asur ticaret kolonilerinde tartma işlemlerinin çift taraflı kefelere olan terazilerle yapıldığı anlaşılmıştır.⁵²³ Ağırlık birimlerinin farklı olmasından kaynaklanabilecek durumlar, tüccarların borç verilirken ve iade alınırken aynı birimi tercih etmeleriyle büyük oranda sorun olmaktan çıkmış gözükmektedir.

Koloni Devri'ne tarihlenen Acemhöyük III. kata ait bir evin odasının tabanı altında bir testi içinde bulunan, iğneler, saç halkaları, küpeler, halkalar, farklı formlarda, farklı ölçü ve ağırlıklarda külçeler dönemin en önemli gümüş buluntuları arasındadır. Acemhöyük'te aynı döneme tarihlenen başka bir gümüş buluntu grubu ise, kesilmiş çubuklar, altın başlı iğne, birer halka ve küpeden oluşmaktadır. *Kaniş/Kârum*'da düzensiz dikdörtgen prizma ve düzensiz somun biçimli ele geçen külçelerin bir yüzlerinde 1-2 çukur, birinin üzerinde + - işaretleri bulunmaktadır.

⁵²¹ J. G. Dercksen, age., 2004a, s. 86.

⁵²² J. G. Dercksen, age., 1996, s. 88-89.

⁵²³ F. Gülden Ekmen, “M.Ö. II. Bin Anadolu Terazi Kefeleri Hakkında Gözlemler”, *Hitit Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 2, Çorum 2011, s. 39.

Koloni Devri'ne ait yerleşimlerden Alishar ve Kültepe'de halka biçimli ve çubuk biçimli külçelerin varlığı bilinmektedir. Bunlar sermaye biriktirme ve değişim aracı olarak kullanılmış olmalıdır. Bu metallerin standart bir ağırlık ve ölçüsüne sahip olmadığından el değiştirirken tartılarak ödeme yapıldığı⁵²⁴ yani tartı para kullanıldığı düşünülmektedir.

Külçe mühürleme işi ile ilgili olarak, yazılı belgelerde, Asur Ticaret Kolonileri, Döneminde artırılmış gümüşün, tüccarın kendi mührü ile mühürlenmiş olduğu belirtilmiştir.⁵²⁵

2.19. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Vergiler

Kültepe Tabletleri'nden Eski Asur'da çok sayıda ticari şirketlerin ve tüccarların hem Anadolu'da hem de Asur'da vergiye tabi tutulduklarını öğrenmekteyiz. Bu dönemde faaliyet gösteren şirketlerin kendi aralarında yönetilen aile şirketlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır.⁵²⁶ Bununla birlikte Kültepe Tabletlerinde Anadolu'da Koloni Devri'nde Anadolu yerli beylerinin Asurlu tüccarların ticaretine izin vermekle birlikte onların getirdikleri ticari eşyalardan çeşitli isimler altında vergi ve ödemeler aldıklarını bilmekteyiz.

Anadolu'dan çıkan değerli madenlere veya Anadolu'ya gelen eşyanın önemine göre değişik vergi oranları uygulanmaktaydı. Örneğin yerli krallar tarafından tüccarların Anadolu'ya getirdikleri diğer ithal mallara % 5 nispetinde gümrük vergisi uygulandığı halde, ihtiyaca binaen alışıma hazır durumdaki kalaydan ise % 2 veya % 3 oranlarında değişmekte olan gümrük vergisi alınmaktaydı.⁵²⁷ Bu durum Anadolu yerlilerinin kalaya ihtiyaç duyduklarını bu yüzden kalaydan aldıkları vergi miktarını düşük tuttuklarını göstermektedir. Doğal olarak Asurlu tüccarlar da bu durumu çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Yerli beyler tüccarlardan vergi almakla birlikte, tüccarların korunmasını sağlayarak ticaretin güvenliğini de üstleniyorlardı. Ayrıca sarayın dışında *Kârum* dairesi de tüccarlardan vergi alıyordu. Tüccarlardan kendi adına ticaret yapanlar da *Kârum* dairesine belirli miktarlarda vergi vermek zorunda idiler.

⁵²⁴ Jan Gerrit Dercksen, "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler", Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Kârumu, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri 2011, s. 112.

⁵²⁵ S. Dönmez, agm., 2013, s. 821.

⁵²⁶ L. L. Orlin, agm., 1970, s. 50.

⁵²⁷ H. Sever, agm., 1999, s. 87.

Anadolu'ya gelip giden kervanlardan malın cinsine göre değişik oranlarda vergi alınmasının sebebi, yerli beylerin ekonomilerini dengede tutmak istemeleridir. Örneğin, *nishatum* adlı vergi tunç yapmak için çok lazım olan kalaydan % 2 – % 3 kumaş ve diğer eşyalardan ise % 5 alınmasına karşın % 10'luk nispet teşkil eden *ısratum* adlı vergi, kumaşlardan alınıyor fakat kalaydan alınmıyordu. Anadolu'nun dışına çıkmayan, memleket içinde alınıp satılan mallar için de, değişik adlar altında vergi ya da ödemeler alınmaktaydı.

Asur'a ihraç edilen gümüşten ve altından Asur'da gümrük vergisi (*nishatum*) ve Asur'a varmadan Anadolu'da komisyon (*şaddu'atum*) alınıyordu. Bunun dışında birisi adına gönderilen takdis parasından (*ikibum*), kurban parasından (*niqûm*), rahibelere hediye olarak gönderilen paradan, az ya da önemsiz miktardaki mallardan ve soyguna maruz kalmış tüccarın elinde kalan malından vergi alınmıyordu.

Toplum ekonomisinde önemli bir yer teşkil eden ve sadece bir tek kişi ya da kuruluş tarafından değil, değişik makam ya da teşkilatlar tarafından alındığı tespit edilen vergiler şunlardır:

2.19.1. *Nishatum* Vergisi

Hakkında en çok şey bilinen vergi çeşididir. Belgelerden anlaşıldığına göre, *Nishatum* vergisi mahalli saraylara, Asurlu bankerlerin kurduğu tüccarlar evine, *Kârum* dairesine ve şehirdeki (Asur) teşkilatına ödenmekteydi.⁵²⁸

Kervanın geçtiği her şehirde alınan *Nishatum* vergisi, Anadolu'dan Asur'a götürülen mallarla ilgili metinlerde geçen *nishassu watar/watrū šaddū'assu šabbū* yani “*nishatum* vergisi üzerine eklenmiş, *şaddu'atum* vergisine doyulmuş” ifadesi, hem *nishatum*, hem de *şaddu'atum* vergisinin belirli bir nispetle ödendiğini ortaya koymaktadır. Bu ifade, Asur'dan Anadolu'ya getirilen mallar için kullanılmamıştır. *Nishassu wasīssu*, yani “*ihraç malının nishatum vergisi*” tabiriyle bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁹

2.19.2. *Şaddu'atum* Vergisi

Nishatum'dan sonra metinlerde en sık kaydedilmiş olan bu vergi 1/60 oranında alınmaktaydı. Ayrıca bu vergi adı metinlerde daima *Nishatum* vergi adıyla

⁵²⁸ S. Bayram, agm., 1993, s. 7-8

⁵²⁹ K. R. Venhoof, agm., 1972, s. 309.

birlikte geçmektedir. Bu verginin alınmasındaki amaç kervanların yol güvenliğinin sağlanması, sağlanamadığı takdirde malların bedelinin ödenmesiydi.⁵³⁰

2.19.3. *Tātum* Vergisi

Asur'dan gelen kervanlardan Anadolu'da alınan ödeme ya da yol vergisi olarak değerlendirilen bu vergi *tātum*, *tā'tum*, *dātum* telaffuzlarıyla kaydedilmiştir. Bu verginin malın değerinin belli bir oranına uygulandığı ve elde edilen gelirin bir kısmının karakol masraflarında ya da güvenliği sağlamada kullanıldığı ve kervanlarının geçtiği güzergâhlarda ödendiği bilinmektedir.⁵³¹

2.19.4. *Qaqqadātum* Vergisi

“*Qaqqadātum*” baş, kafa anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Asur'dan Anadolu'ya getirilen ticari mal yüklü, bazı istisnalar hariç, bütün kervanlardaki her şahıs için belli miktarlarda alınan vergi veya ödemeyi ifade etmektedir.

Her bir şahıs için alınan *qaqqadātum*'un 10 veya 15 *šeql* olduğu metinlerde kaydedilmiştir. Bu ödeme farkının sebebi kervanın bulunduğu şehir, taşıdığı yükün miktarı ve cinsi gibi bazı sosyal ve ekonomik nedenlere dayandırılabilir.⁵³²

2.19.5. *E/İšratum* Vergisi

Mahallî idareciler tarafından % 10 nispetinde alınan bu vergi öşür vergisi gibi düşünülmüş, bu kelime, “on” manasına gelen “*ešrum*” kelimesinden türetilmiştir. Metinlerde genellikle *nishatum* vergisinden sonra kalan kısmın % 10'u ifade edilmiş ve bazı uzmanlar tarafından “*sarayın gelen mal üzerinden sahip olduğu % 10 nispetindeki ilk satın alma hakkı*” olarak değerlendirilip öşür vergisi olmadığı açıklanmıştır.⁵³³

2.19.6. *Wašitum* Vergisi

Kervanların hareketinde yani malların yola çıkışında alınan bir ihraç vergisidir. *Waša'um* “bırakmak, terk etmek, çıkmak” fiilinden türetilmiştir. Kervan, Asur'dan Anadolu'ya gitmek için ayrıldığında yükün 1/120'si oranında bu vergi alınmaktaydı.⁵³⁴

⁵³⁰ L. G. Gökçek, agm., 2009, s. 149.

⁵³¹ L. G. Gökçek, agm., 2009, s. 150.

⁵³² S. Bayram, agm., 1993, s. 11.

⁵³³ L. G. Gökçek, agm., 2009, s. 150.

⁵³⁴ K. R. Venhoof, agm., 1972, s. 231.

2.19.7. *Eribtum* Vergisi

Kârum dairesine ödendiği bilinen bu vergi *Waşitum* ile zıt manalı olarak değerlendirilmiştir. *Eribtum* için prene verilen hediye, içeri girme izni olmak maksadıyla krala verilen hediye anlamları da verilmektedir. Halk tabiriyle bir nevi toprak bastı vergisidir.

2.19.8. *Metum Hamšat* Vergisi

Meat(um) yani “100” ile *hamšat/haššat* yani “5” karşılıklarında iki kelimenin bir arada kullanılmasıyla teşkil edilmiştir. % 5 nispetindeki *Kârum* dairesine ödenen vergi ya da ödemeyi ifade etmek için kullanıldığı kabul edilmektedir.⁵³⁵

⁵³⁵ S. Bayram, agm., 1993, s. 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE MADEN TİCARETİ İLE GÜNÜMÜZ TİCARİ HAYATININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde; Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yapılan maden ticaretinde uygulanan ticari kurallarla günümüz ticari kuralları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ticaretinde ve başlıca ticari faaliyetlerde uygulanan kurallardan yukarı bölümlerde uzun uzun bahsedilmiştir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Kültepe'nin Anadolu coğrafyasındaki yeri ticaretin yönetim merkezi hatta adeta kalbi konumunda olmasıdır. Araştırmacılar şu ana kadar bilinen dünyanın ilk organize ticaret merkezinin izlerine bu bölgede Asur çivi yazısı ile yazılan tabletler gün yüzüne çıkarıldığında ulaşmışlardır. Dönemin siyasi ve hukuki ilişkilerini gösteren mektuplar, senetler, mühürler ve anlaşma metinleri ticaret hayatına dair birçok ticari kuralı da ortaya çıkarmıştır. Söz konusu bu kuralların birçoğu zamanın derinliğinden süzülerek birçok toplum ve devlet tarafından benimsenmiş ve uygulanmaya devam edilmiştir. Gelişerek varlığını sürdüren bu sistemin günümüz modern ticaret ve finans sistemine olan şaşırtıcı benzerliğine dikkat çekmek isteriz.

3.1. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinde Tespit edilen Ticari Kurallarla Günümüz Ticari Kurallarının Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yapılan maden ticaretinde uygulanan ticari kurallarla günümüz ticari kuralları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların karşılaştırılması ve yorumlanabilmesi için bu çalışma boyunca elde edilen bilgi ve belgelerin ışığı altında aşağıda yapılan tablonun kolaylıklar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu noktada adı geçen bazı kuralların benzerlerinin Cumhuriyet Türkiye'sindeki varlığı dikkate alınarak ve aradaki zaman farkı göz ardı edilerek bu tür bir sistemin varlık meselesi geçmiş ve günümüz noktasında karşılaştırmaya gidilmiştir.

3.1.1. Vergi Mevzuatının Günümüz Ticari Vergilerle Karşılaştırılması

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, bu dönemde uygulanan vergilerin tümünün ismi Eski Asur dili lehçesi ile dir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Yapılan Maden Ticaretinde Uygulanan Vergiler	Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretinde Uygulanan Vergiler
<p><i>Nishattum Vergisi</i></p> <p><i>Nishatum</i> vergisi, mahalli saraylara, Asurlu bankerlerin kurduğu tüccarlar evine, <i>Kârum</i> dairesine ve şehirdeki (Asur) teşkilatına ödenmekte olup, kervanın geçtiği her şehirde alınmaktaydı. Asur'dan Anadolu'ya getirilen mallar için kullanılmamıştır. <i>Nishassu wasîssu</i>, yani "ihraç malının <i>nishatum</i> vergisi" tabiriyle bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu anlaşılmaktadır</p>	<p><i>Karşılığı olmayan Vergi</i></p> <p>"İhraç malının <i>nishatum</i> vergisi" tabiriyle bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu için dış ticarete bu verginin bir karşılığı yoktur.</p>
<p><i>Šaddu'atum Vergisi</i></p> <p><i>Šaddu'atum</i> vergisi, <i>Nishatum</i>'dan sonra metinlerde en sık kaydedilmiş olan bu vergi 1/60 oranında alınmakta olup ithal mallara <i>Nishatum</i>'la beraber eklenen bir vergi çeşidiydi.</p>	<p><i>Gümrük Vergisi</i></p> <p><i>Nishatum</i>'dan sonra metinlerde en sık kaydedilmiş olan <i>Šaddu'atum</i> vergisi günümüzde çeşitli oranlarla ithal mallara uygulanan gümrük vergisinin karşılığı olarak görülmektedir.⁵³⁶</p>
<p><i>Tātum Vergisi</i></p> <p>Asur'dan gelen kervanlardan Anadolu'da alınan ödeme ya da yol vergisi olarak değerlendirilen bu vergi malın değerinin belli bir oranına uygulandığı ve elde edilen gelirin bir kısmının karakol masraflarında ya da güvenliği sağlamada kullanıldığı bilinmektedir.</p>	<p><i>Yol Vergisi (Geçiş Ücreti)</i></p> <p><i>Ta'tum</i> vergisi günümüzde kara, deniz, hava ve demiryolu kullanan özel ya da ticari taşıtların kullandıkları yol güzergâhları üzerindeki özel veya devlet kurumlarına ait olan yol, köprü vb için ödenen günümüz yol geçiş ücretleri ile karşılaştırılabilir. Bu ücretler ulaşım yapılarının bakım ve onarımında kullanılmaktadır.⁵³⁷</p>
<p><i>Qaqqadātum Vergisi</i></p> <p>Bu vergi, Asur'dan Anadolu'ya getirilen ticari mal yüklü, bazı istisnalar hariç, bütün kervanlardaki her şahıs için belli miktarlarda alınan vergi veya ödemeyi ifade etmektedir.</p>	<p><i>Vize Harcı</i></p> <p>Bu vergi çeşidinin günümüzde bir ülkeye her hangi bir amaçla ister gezi ister ticari maksatla seyahat edeceklerden alınan vize harcına karşılık geldiğini düşünmekteyiz.⁵³⁸</p>
<p><i>E/İsratum Vergisi</i></p>	<p><i>Öşür Vergisi</i></p>

⁵³⁶ Resmi Gazete, "Gümrük Kanunu", No. 4458, Sayı: 23866,(04.10.1999).

⁵³⁷ Resmi Gazete, "Tahsilat Genel Tebliği", Tebliğ Seri: B Sıra No. 11, Sayı: 30642, (31.12.2018).

⁵³⁸ Resmi Gazete, "Harçlar Kanunu", No: 492, Sayı: 11756, (02.07.1964).

<p>Mahallî idareciler tarafından onda/bir nispetinde alınan öşür vergisi olarak izah edilse de genellikle metinlerde <i>nishatum</i> vergisinin alınmasından sonra kalan kısmın % 10'unu ifade etmek için kullanılmış ve bazı uzmanlar tarafından “<i>sarayın gelen mal üzerinden sahip olduğu % 10 nispetindeki ilk satın alma hakkı</i>” olarak değerlendirilip öşür vergisi olmadığı açıklanmıştır.</p>	<p>Ondalık; onda bir; toprak ürünlerinden veya diğer bazı kazançlardan alınan bir vergidir. İslâm Hukuku’nda kullanılan ve müslüman vergi mükelleflerinden belirli sınıflar için, mahsulden alınan onda veya yirmide bir oranındaki verginin adı olup, bu kelimenin, Asurluların altın veya aynı olarak aldıkları "ışru-u" adlı vergiden veya İbranice “ma`şer” denilen, tapınak yahut krallara verilen onda bir oranındaki verginin adından geldiği ileri sürülmüştür.⁵³⁹</p>
<p style="text-align: center;">Waşitum Vergisi</p> <p>Kervanların hareketinde malların yola çıkışında alınan bir ihraç vergisidir. Kervan, Asur’dan Anadolu’ya gitmek için ayrıldığında yükün 1/120’si oranında alınmaktaydı.</p>	<p style="text-align: center;">İhraç Vergisi</p> <p>Bu vergi çeşidi günümüzde bir ülkeye ihraç edilen mallara uygulanan vergi çeşidine karşılık gelmektedir. Bu vergilerin oranı ihraç edilen malların niteliğine göre değişiklik göstermektedir.⁵⁴⁰</p>
<p style="text-align: center;">Eribtum Vergisi</p> <p><i>Kârum</i> dairesine ödendiği bilinen bu vergi <i>waşitum</i> ile zıt manalı olarak değerlendirilmiş olup, <i>Eribtum</i> için prenze verilen hediye, içeri girme izni olmak maksadıyla krala verilen hediye anlamları da verilmektedir.</p>	<p style="text-align: center;">İmtiyazlık ödemesi</p> <p>Günümüz ticari ilişkilerde resmi bir karşılığı olmamakla beraber etkili ve yetkili kişi veya kurumlara verilen hediye adındaki aynı ve nakdi değerlerdir. Aslında ticari imtiyaz için hediye kılıfıyla örtülmüş bir çeşit gayri resmi ödemedir. Bazı gelişmiş ülkelerde bu tür hediyeler belirlenen değeri aşamaz.</p>
<p style="text-align: center;">Metum Hamşat Vergisi</p> <p>% 5 nispetindeki <i>Kârum</i> dairesine ödenen vergi ya da ödemeyi ifade etmek için kullanıldığı kabul edilmektedir.</p>	<p style="text-align: center;">Gümrükleme Vergisi</p> <p><i>Metum Hamşat Vergisi</i>, günümüzde bir ülkeye ithal ve ihraç edilecek mallara uygulanan gümrük vergisine karşılık gelmektedir. Malların cinsine göre belli oranlarda alınan vergi olarak değerlendirmekteyiz.⁵⁴¹</p>
<p style="text-align: center;">Vergi Muafiyeti</p> <p>Yukarıdaki vergiler dışında birisi adına gönderilen takdis parasından (<i>ikibum</i>), kurban parasından (<i>niqûm</i>), rahibelere verilen hediye paradan, az miktardaki mallardan ve soyguna maruz kalmış tüccarın elinde kalan malından vergi alınmıyordu.</p>	<p style="text-align: center;">Vergi Muafiyeti</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri’ndeki vergi muafiyetlerine benzer olarak günümüz dış ticaretinde ihraç ve ithal edilen malların cinsine ve ülke menfaatlerine uygun olarak gümrüksüz, özel tüketim vergisiz, çeşitli vergi muafiyetleri ve vergi iadeleri vardır.⁵⁴²</p>

⁵³⁹ Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku v eTatbikatı*, Türdav Yayınevi, İstanbul 1977, s. 105.

⁵⁴⁰ *Resmi Gazete*, “Gümrük Kanunu”, Kanun No:4458, Sayı: 23866, (04.10.1999).

⁵⁴¹ *Resmi Gazete*, “14.5.1964 Tarihli Ve 474 Sayılı Kanun Hükümlerinin Uygulanması İle İlgili Usul Ve Esasları Gösterir Yeni Yönetmelik”, No. 13486, (05.05.19170).

⁵⁴² *Resmi Gazete*, “Vergi Usul Kanunu”, No: 4369, Sayı: 23417, (29.07.1998).

3.1.2. Maden Ticareti İthalat Faaliyetlerinin Günümüz İthalat Faaliyetleriyle Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Yapılan Maden Ticaretinde Uygulanan Maden İthalat ve İhracatı	Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretinde Uygulanan Maden İthalat ve İhracatı
<p>Maden İthalatı</p> <p>Tunç yapımında kullanılan kalayın Mezopotamya dışından ithal edildiği, Anadolu insanının kalayı Akad ve daha sonraları ise Asur'dan temin ettiği ve Asurluların ise kalayı Afganistan veya İran gibi ülkelerden ithal ettiği ön görülmektedir.</p>	<p>Günümüz Maden İthalatı</p> <p>Günümüzde makine ve sanayinin çok gelişmiş olması hasebiyle madenlerin kullanım alanları oldukça fazladır. Maden sektörü yelpazesinin genişliğine paralel olarak birçok ülke ve elbette ülkemizde ihtiyaç duyduğu, maden hammaddelerini ithal etmektedir.</p>
<p>Asur'da tamkārūm</p> <p>Asurlular tarafından kurulan ticaret örgütündeki önemli görevlilerden bir tanesi de “<i>tamkārūm</i>”lar olup, ithalat ve ihracat konularında uzman kişilerdir. Malın alımından çok satışı ile özellikle maden ticaretiyle ilgilenmekteydiler. Bir kervan Anadolu'ya geldiğinde malların ve özellikle madenlerin piyasaya sürülmesinde ve piyasa fiyatının belirlenmesinde önemli rolleri bulunmaktaydı.</p>	<p>Günümüzde İhracat İthalat Uzman ve Kurumları</p> <p>Günümüzde Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan müdürlüklerde ithalat ve ihracat alanında uzman kişilerin oluşturduğu birimler oluşturulmuştur. Odalarda ve Borsalar Birliği gibi teşekküllerde ortak çalışmalarla karşılıklı bilgi aktarımı yapılarak, iç ve dış ticaret desteklenmektedir. Koloni Devri'nde, <i>tamkārūmlar</i> kanımızca ithalat ve ihracat konularında bugünkü ithalat ve ihracat uzmanlarının görevini üstlenmekteydiler.</p>

3.1.3. Maden Dış Ticaret Hukuku ile Günümüz Dış Ticaret Hukukunun Karşılaştırılması

Maden Ticaretinde Uygulanan Dış Ticaret ve Hukuku	Günümüz Ticaretinde Uygulanan Dış Ticaret Hukuku
<p>Dış Ticaret</p> <p>Kültepe Tabletleri'nden anlaşıldığı üzere, ticaretin ve özellikle dış ticaretin oldukça düzenli bir şekilde disipline edilmiş olduğu, ithal malların fiyatlarının belirlenmesi, tüccarların verdikleri kredilerin faiz oranları, ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarları gibi dönemin ticari hayatının yapısı hakkında birçok bilgi elde edilmiştir. Bu da şüana kadar tespit edilen ilk “<i>milletlerarası ticaret sistemi</i>” nin Anadolu halkı ile Asurlu tüccarları arasında gerçekleştiği sonucunu ortaya koymuştur.</p>	<p>Günümüzde Dış Ticaret</p> <p>Haberleşme ağlarının yaygınlaşması ve bilgi teknolojilerinin ilerlemesi nedeniyle günümüz dış ticaret faaliyetleri belli kural ve prensiplere bağlanmıştır. Neticede “<i>milletlerarası ticaret sistemi</i>”nde fiyat belirlemeleri uluslararası alanda standartlaştırılmıştır. İhraç malının teslim yerini temel alan satış tiplerini kapsayan, Milletlerarası Ticaret Odası tarafından hazırlanan INCOTERMS (International Commercial Terms) yani Uluslararası Ticari Terimler'de fiyatlama biçimleri ile ihracatçı ve ithalatçıların hak ve yükümlülükleri yer almaktadır.⁵⁴³</p>

⁵⁴³ Oğuz Caner, “INCOTERMS 2010 (ICC rules for the use of domestic and international trade terms)”, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBD, C. 11, S. 2, İstanbul 2012, s. 230.

<p style="text-align: center;">Şipru Şa Alim.ki</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur şehir meclisinin istek ve emirlerini Anadolu'ya ulaştıran <i>Şipru Şa Alim.ki</i> (Asur şehrinin elçisi) isimli görevliler bulunmakta idi. Bu elçiler Anadolu'daki beylerle diplomatik ilişkileri yürütmüşlerdir. Yazışmalarda <i>Kaniş Kârum</i>'u ile birlikte sözü edilen Asur şehir temsilcisinden de bahsedilmektedir. Benzer şekilde, <i>Kaniş Kârumu</i>'ndan diğer <i>Kârum ve Wabartum</i>'lara, Asur şehir meclisinin elçisi ile birlikte yazışmalar yaptığı <i>Kaniş</i> şehrinde Asur Devleti'ne bağlı bir <i>Kârum</i> yanında bir de Asur şehrinin elçisi bulunuyordu.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Ticaret Ataşeliği</p> <p>Ticaret Bakanlığı bünyesinde dünyanın birçok ülkesinde Ticaret Ataşelikleri kurulmuştur. Bu ataşelikler sayesinde ilgili ülkelerle ticaret yapmak isteyen şirketlere danışmalıklar yapılmaktadır. Bu ticaret Ataşelikleri sayesinde buldukları ülkedeki yabancı ticari şirketlerle yerli şirketler arasında bağlantıların kurulmasını sağlamakta ve ticari anlaşmaların yapılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca bu ataşelikler sayesinde hem ülke ticaretine hem de ülke tanıtımına büyük bir katkı sunulmaktadır.⁵⁴⁴</p>
<p style="text-align: center;">Dış Ticaret Hukuku</p> <p>Belgelerde Asurlu tüccarların zaman zaman birbirleriyle birtakım problemler yaşadıklarında, tüccarların öncelikle "Bîr-kârum" "<i>Kârum Dairesi</i>"ne müracaat ettikleri, ancak problemler burada çözülemez ise, <i>Kaniş Kârum</i>'una havale edildiği, <i>Kaniş Kârum</i>'unda da bir karara varılamadığı takdirde, Asur şehir meclisine gidildiği ve burada son kararın verildiği anlatılmaktadır. Ayrıca Asur'da şehir meclisi ticari bir davada kararını verdiğinde, bu kararı bir belgeye kaydedip mühürleyip bir avukat aracılığıyla Anadolu'ya göndermekteydi.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Dış Ticaret Hukuku</p> <p>Günümüz dış ticaretinde ihracatçı ve ithalatçının yanı sıra; bankalar, acenteler, sigorta, taşıma ve lojistik şirketleri, depo/ardiye işletmecileri, gümrükçüler, ihracatçı birlikleri başta olmak üzere; birçok kişi veya kuruluşun devrede olması nedeniyle çoğu zaman ilgili kurumların yükümlüklerini yerine getirmemesi hukuki problemleri ortaya çıkarmıştır. Böylece ulusal ve uluslararası ticaret hukukunun tesisi için ticari faaliyette bulunan birçok ülkenin katkısıyla çeşitli ulusal ve uluslararası ticaret hukuk kuralları ve mahkemeleri kurulmuştur. Günümüzdeki ticari davalara bakan ihtisaslaşmış avukatlık birimleri bulunmaktadır.⁵⁴⁵</p>
<p style="text-align: center;">Yabancı Yatırımcılar ve Kanunu</p> <p>Anadolu prensleri ve ülke yönetiminde söz sahibi olan değişik birimler, ticari örgütlerle ve ticaretle doğrudan ilgilenmişlerdir. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlığa saraydaki yerli beyler müdahale edebilmekteydiler. Bunun yanında, bir de araştırma komisyonu vardı. Ancak Asurlu tüccarlar yalnız saraydaki yerli beylere değil <i>Kârum</i>'a ve Asur'a da bağlıydılar. Ekonomik</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Yabancı Yatırımcılar ve Kanunu</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde olduğu gibi günümüzde de bu kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesidir. Bu kanunda ile yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile uluslararası standartlara uyulmasını, yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit</p>

⁵⁴⁴ Barış Çınar, vd., "Küresel Kriz, Etkileşim Kanalları ve Türkiye Ekonomisi", *TCMB Ekonomi Notları*, S. 2010-7, Ankara 2010, s. 2.-11, Mehmet Tomanbay, *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Hatipoğlu Yayınları, Ankara 1998.

⁵⁴⁵ O. Caner, agm., 2010, s. 250-251, Nuray Ekşi, *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, Beta Basım AŞ., İstanbul 2015, s. 201-304.

<p>yükselişte fırsata dönüştürmek isteyen Asur'un ilk bağımsız krallarından bazıları da, bugün adına <i>moratoryum</i> denilen, borçların affı ya da ertelenmesi anlamına gelebilecek <i>adduratum</i> uygulayarak, çevre ülkelerdeki tüccarları Asur'a çekmek istemişlerdir.</p>	<p>edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlenmiş ve yabancı yatırımlara uygulanacak işlemler verilmiştir.⁵⁴⁶</p>
<p style="text-align: center;">Dış Ticarete Sözleşmeler</p> <p>Asurlu tüccarlar, Anadolu'ya geldiklerinde <i>Naraqquum</i> adı verilen bir ortaklık kontratı imzalamak zorundaydılar. Bu kontrat, Asurlu iş adamları ile yapılmakta ve Asurlu iş adamları tüccarlara finans sağlamaktaydılar. <i>şallatum</i> adı verilen bu sistemde, tüccarlar Asurlu iş adamları tarafından Anadolu'da ticaret yapmak üzere görevlendirilmekteydiler. İş adamları ve tüccarlar iş ortağı olmakta ve tüccarlar diğer ortakların görüşlerini almadan Asur'a dönememekte idiler. Tüccarlar Kârum'a da sözleşmelerle bağlıydılar. Asur'dan gelen elçiler ile birlikte, yerel saray kurumu ile bir yazılı sözleşme yaparlardı. Bu sözleşmeler o bölgede bulunan ya da bulunacak olan her Asurlu tüccar için de geçerliydi.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Dış Ticaretinde Sözleşmeler</p> <p>Globalleşen günümüz dünyasında dış ticaret büyük bir hacim ulaştığından; uluslararası ticarete karşılıklı güven unsurunun önemli bir parçasını sözleşmeler oluşturmaktadır.⁵⁴⁷ Bu bağlamda; <i>Dünya Gümrük Örgütü</i>, ulusal ve uluslararası gümrük idarelerinin etkili ve verimli çalışmalarını sağlamak ve geliştirmek amacıyla bağımsız hükümetler arası bir örgüt olarak kurulmuştur. Brüksel'de imzalanan ve 4 Kasım 1952 tarihinde yürürlüğe giren <i>Gümrük İşbirliği Konseyi</i> ile de birçok sözleşmelerin kapsamı ve içeriği belirlenerek hayata geçirilmiştir.</p>
<p style="text-align: center;">Tazminatlar</p> <p>Asurlu sermaye sahibi iş adamları tarafından tüccarlar Anadolu'da beş ile on iki yıl boyunca ticaret yapmak amacı ile görevlendirilmekteydiler. Ortaklık sözleşmesi gereği tüccarlar diğer ortakların görüşlerini almadan Asur'a dönememekteydiler. Eğer dönelerse bu durumda alacakları ücret altın yerine gümüş üzerinden hesaplanarak tazmin edilmekteydi..</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Tazminatlar</p> <p>Ulusal ve uluslararası ticarete ticari anlaşma ve sözleşmelerin feshi ya da şartlarının yerine getirilmemesi durumunda ilgili tarafların zararlarının tazmini gündeme gelmektedir. Bu konuda yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde ulusal ve uluslararası ticaret hukuk mahkemeleri devreye girmektedir.</p>

⁵⁴⁶ *Resmi Gazete*, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu", No: 4875, Sayı: 25141, (17.06.2003).

⁵⁴⁷ Kaptan Kılıç, *Kaçakçılık Suçları Gümrük Kabahatleri ve Gümrük Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2013, s. 336, Abdullah Takım, İlyas Kays İmamoglu, Yücel Naktiyok, *Dış Ticaret İşlemleri*, Ekin Yayınları, Bursa 2018.

3.1.4. Maden Ticaretindeki Taşımacılık, Güvenlik ve Sigorta Kuralları ile Günümüz Taşımacılık, Güvenlik ve Sigorta Kurallarının Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretindeki Taşımacılık Güvenlik ve Sigorta Kuralları	Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretindeki Taşımacılık Güvenlik ve Sigorta Kuralları
<p style="text-align: center;">Yol Güzergâhları</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde tüccarların kullandığı maden ticaretinin yol güzergâhları, kervanların ya da orduların takip ettikleri rotalar nispeten doğru olarak tahmin edilebilmektedir. Neolitik Dönem'den Tunç Dönemi'ne kadar Anadolu insanının gerek kendi toprakları içerisinde gerek Anadolu'nun doğu ve güneydoğusuna ticaret yapmak için tercih ettiği yol güzergâhlarının ortaya çıkmasında fiziki koşulların yanı sıra zengin maden yataklarının etrafına kurulan yerleşim alanlarının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu güzergâhlar MÖ 7. yüzyılda kullanılmaya başlanan Kral Yolu'nun temelini teşkil etmiş ve büyük oranda değişmemiş olup coğrafi faktörlere göre şekillenmiştir.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Yol Güzergâhları</p> <p>Günümüzde ulusal ve uluslararası ticaret faaliyetlerinde kullanılan ticaret yolları deniz, hava, kara ve demir yolu olmak dört farklı kategoride yapılmaktadır. Bu güzergâhlar eskiden kullanılan tarihi ticaret yollarıyla aynı güzergâhta olduğu gibi alternatif yol güzergâhlar da oluşturulmuştur. Eskiden olduğu gibi ticari malların özellikle madenlerin güvenli çabuk bir şekilde taşınabilmesi için ulaşım araçlarının çeşidine ve yol güzergâhının coğrafi şekline göre tercih edilmesi günümüzdeki yol güzergâhları için belirleyici olmuştur.⁵⁴⁸</p>
<p style="text-align: center;">Taşımacılık Sistemi</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticaret daha çok maden ticareti üzerine kurulmuştu. Bu ticaretin en önemli unsuru da taşımacılıktı. Taşımacılıkta ağırlıklı olarak eşekler kullanılıyordu. Sistemli bir nakliyatla ticaretinin yapıldığını, Kültepe'de bulunan tabletlerden öğrenmekteyiz. Anadolu'ya kalay, kumaş, parfüm taşıyan Asurlu tüccarlar bu getirdikleri malları altın, gümüş, kurşun, bakır ve kıymetli taşları ile takas ediyorlardı. Bu kıymetli madenlerin paketlenmesi, mühürlenmesi, belli ağırlıklara göre ayrılması, yükün gideceği yer, kullanılacak güzergâhlar, ticari seferlere ait malların yüklenme şekilleri, kervan görevlilerinin adları, nakliyatın hangi taşıma araçlarıyla</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Taşımacılık Sistemi</p> <p>Günümüz taşımacılık sistemi veya yaygın kullanımı ile lojistik faaliyetleri Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yapılan taşımacılık sistemine birçok noktada benzerlik göstermektedir. Günümüzde yapılan lojistik faaliyetleri hem ulusal hem de uluslararası olduğundan belli şartlara ve kriterlere bağlanarak, Ulusal ve uluslararası bazda anlaşmalarla standartlara kavuşturulmuştur. <i>Lojistik Standartlar Sistemi</i> olarak taşımacılık sistemine girmiştir. Kıymetli maden ticareti yapan şirketlerin uyması gereken bir takım kurallar Ticaret Bakanlığı tarafından belli standartlara bağlanmıştır. Müşterilerine ait kıymetli eşyaların çıkış noktasından teslim alınıp taşınması için paketleme, ambalajlama, etiketleme, sergileme, barkodlama vb katma değer</p>

⁵⁴⁸ Osman Zekayi Orhan, *Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi*, İTO, İstanbul 2003, s. 7, Murat Deliçay, *Dünya'da ve Türkiye'de Dış Ticareti Kolaylaştırmaya Yönelik Ulusal Koordinasyon Çalışmaları*, Kalkınma Bakanlığı, No. 2943, Ankara 2015, s. 17-28.

<p>yapılacağı, taşınacak malın cinsi, maliyeti ve sevkiyatın ne kadar zamanda gerçekleşeceği gibi birçok detayın yer aldığı bu tabletlerden tespit edilmiştir. Netice de Asur ile Anadolu arasında yapılan ticaret sistemli bir taşımacılığa dayanmaktaydı.</p>	<p>yaratan iş ve işlemler yapmak ve istenilen zamanda ve istenilen biçimde varış yerine teslim edilmesini planlamak, uygulamak ve kontrol etmeyi kapsayacak biçimde lojistik planlaması ve hizmet sunumu yapılmasına yönelik olarak bakanlık tarafından çıkarılan bir genelge ile ilgili taraflar yükümlülük altına alınmıştır.⁵⁴⁹</p>
<p>Taşımacılık Araçları Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur'da veya kısmen <i>Hahhum</i>'da satın alınan eşek kervanlarıyla veya daha gelişmiş bir taşıma aracı olan Eruqqum adı verilen ve eşekler ya da öküzler tarafından çekilen dört tekerlekli yük arabaları ile nakliye işlemleri gerçekleşmekteydi. Bu eşekler ve arabalar aynı zamanda <i>Kaniş</i>, <i>Durhumit</i> ve <i>Puruşhattum</i> arasında belli bir bedel karşılığında kiralanabilmekteydiler.. Ticareti yapılan malzemeler ise çeşitli torba ve heybelerle taşınmaktaydılar.</p>	<p>Günümüz Taşımacılık Araçları Günümüzde ticari faaliyetlerde taşımacılıkta kullanılan taşıma araçları oldukça çeşitlilik göstermekte olup, ulusal-uluslararası taşımacılık yani lojistik faaliyeti yapan firmalar belli kara, deniz, hava ve demiryolu araçlarını etkin bir biçimde kullanmaktadırlar. Eskiden olduğu gibi; bu araçları ilgili firmalar belli bir bedel karşılığında kiralayabilmektedirler. Türkiye'de Karayolu Taşıma Yönetmeliği, ticari faaliyetinin herhangi bir alanında taşımacılık yapanlara yetki belgeleri tanımlanarak standartlaştırılmıştır.⁵⁵⁰</p>
<p>Ticari Yolların Güvenliği Kültepe Tabletleri'nden öğrendiğimiz bilgilere göre, yerli krallar ve tüccarlar tarafından yol güzergâhlarının güvenliği sürekli olarak kontrol edilmekteydi. Kervanlar karayolu ticaretinde her zaman aynı güzergâhı kullanmayıp, zor olmasına rağmen farklı güzergâhları da kullanmaktaydı. Karayolu ticaretinin deniz yoluyla yürütülen ticarete göre daha az riskli olduğunu, korsan veya geminin batma tehlikesi olmaması, <i>Kaniş</i>'e zamanında ulaşması ve nakliye sözleşmelerinde hırsızlıktan şikâyet edilmemesi karayolu ticaretinde yol güvenliğinin olmasının bir delili olarak görmekteyiz.</p>	<p>Günümüz Ticari Yolların Güvenliği Günümüzdeki kara, hava, deniz ve demir yolunu kullananların seyahatlerinde can ve mal güvenliğinin sağlanması uluslararası anlaşmalarla ülkeleri sorumluluk altına almıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Karayolu Güvenliği birimi uluslararası karayollarının güvenli hale gelmesi için üye ülkelerle sürekli iletişim halinde olup çeşitli toplantı ve bilgilendirmeler yapmaktadır. Benzer şekilde deniz yolu taşımacılığında son yıllarda yaşanan gemi korsancılığı, rehin alma ve terör eylemlerine karşı askeri ve idari önlemler alarak ticari yolların güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır.⁵⁵¹</p>
<p>Sigortalama Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde güvenlik sorununun olduğu durumlarda yerel kralların tüccarları korumak ve</p>	<p>Günümüzde Sigortalama Günümüz ticari faaliyetlerinde bir yerden bir başka yere ham madde ve mamul malların sürekli taşınması gündeme</p>

⁵⁴⁹ *Resmi Gazete*, "Karayolu Taşıma Yönetmeliği", Sayı: 30295, (08.01.2018).

⁵⁵⁰ *Resmi Gazete*, "Kıymetli Eşya Lojistiği Ve Borsa Kasa Hizmetine İlişkin Genelge", No: 2015/1, (08.06.2015).

⁵⁵¹ Haluk Tandoğan, *Türk Mes'uliyet Hukuku: Akit Dışı ve Akdi Mes'uliyet*, 1. Baskı (1961 Yılı Birinci Basıdan Tıpkı Basım), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010, s. 95, Fatih Vursavaş, "Uluslararası Kuruluşlar ve Karayolu Trafik Güvenliği", *Trafik ve Yol Güvenliği Sempozyumu*, 2011, s. 1-24.

<p>soygunlara karşı kayıplarını garanti etme zorunluluğu vardı. Bu tür konuları içeren, ticari kontratlar ve yazışmalar kalıcı olan kil tabletlere tanıklar huzurunda yazılıyordu. Yerel kralların sorumluluk alanlarında meydana gelen yangın, hırsızlık, kaza, kayıp, yağma gibi tüccarların zararlarını karşılamaktaydılar.</p>	<p>geldiğinden bu emtiaların taşıma işlemleri esnasında meydana gelecek olan zararlardan (yangın, hırsızlık, kaza, kayıp, taşıma hasarları vb) mal sahiplerinin korunması için sigortalanması zorunluluk olmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde olduğu gibi sigortalama işlemleri karşılıklı mutabakatla kayıt altına alınmıştır.⁵⁵²</p>
<p style="text-align: center;">Ürün Güvenirliği Sertifika ve Denetimi</p> <p>Bağ, demet şeklinde taşınmakta olan kalayın, Asurca <i>Livitum</i> adı verilen bezlerle sarılarak mühürlenip güvenli bir şekilde taşınması amaçlanmıştır. Bu mühürler kalayların kervanlarla taşınabilecekleri anlamına gelmektedir. Ayrıca bu şekilde bağlanıp mühür yapılması taşınacak olan madenler için ürün kalitesi, ürün güvenirligi ve denetimi bir şekilde bir çeşit sertifika ile güvence altına alınmış olmaktadır. Kültepe Tabletleri'ndeki bazı metinlerde dikkatimizi çeken bir başka hususta malların mühürlenerek markalanması ile malın güvenlikle taşınmasının sağlanmasının yanı sıra hangi tüccara ve firmaya ait olduğunun belgelenmesidir.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Ürün Güvenirliği Sertifika ve Denetimi</p> <p>Günümüz ticaretinde ve özellikle maden ticaretinde madenlerin kalitesine göre standardizasyon olması zorunluğu ve buna bağlı olarak alıcı firmalar ve tüketiciler kalitesine göre madenlerin sertifikalı olmasını tercih etmektedirler. Ürünlerin tüketim noktasına ulaşımındaki zincirlerde ürünlerin sahtekârlığa uğramaması ve güvenle taşınabilmesi için çeşitli önlemler alınmış, barkod, hologram, karekod ve üretici firma etiketi gibi birçok denetim ürünleri günümüzde de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası kuruluşlar ürün güvenirligi konusunda denetim yapmakta ve CE⁵⁵³ gibi sertifikalar vermektedir. Ticaret Bakanlığı ürün güvenirligi ile ilgili çeşitli yönetmelikler ve genelgeler çıkarmıştır.⁵⁵⁴</p>
<p style="text-align: center;">Güvenli Paketleme ve Ambalajlama</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticareti yapılan madenler olan kalay, bakır, kurşun ve gümüş gibi madenlerin çubuklar halinde sarılmasındaki bir diğer önemli neden, olumsuz hava koşullarından etkilenmelerini önlemek ve taşınmalarındaki kolaylıktır.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Güvenli Paketleme ve Ambalajlama</p> <p>Günümüzde ticareti yapılan emtiaların özellikle madenlerin ambalajlanması ürünleri taşıma şartlarından ve olumsuz hava koşullarından etkilenmelerini önlemek için birçok ambalajlama malzemeleri ve teknikleri geliştirilmiş ve bir sanayi kolu oluşmuştur.⁵⁵⁵</p>

⁵⁵² Mehmet Yeşilyaprak, Ali Polat, "Kefalet Sigortası'nın Türk Finansal Kesiminde Uygulanması ve Muhtemel Etkileri", *Maliye ve Finans Yazıları*, C. 110, Ankara 2018, s. 135-160.

⁵⁵³ CE Fransızca "*Conformité Européenne*" ibaresinin kısaltılmış halidir. CE Uygunluk İşareti, üzerine iliştiirildiği ürünün Avrupa Direktifleri ile düzenlenmiş mevzuatta belirlenen temel gereklere uygunluğunun onayı ve üreticinin kendisi tarafından doğruluğunu ifade eder. CE Uygunluk İşareti bir kalite işareti olmayıp ürünün kalitesinden ziyade ürünün güvenliği (insan sağlığı, can ve mal güvenliği, hayvan ve bitki yaşam ve sağlığı, çevre ve tüketicinin korunması koşulları) ile ilgilidir. CE İşareti, bir sistem belgelendirmesi değil, bir ürün belgelendirmesi olup, CE İşareti zorunludur.

⁵⁵⁴ *Resmi Gazete*, "Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması Ve Uygulanmasına Dair Kanun", No. 4703, 29.06.2001.

⁵⁵⁵ *Resmi Gazete*, "Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında Ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği Ve Denetimi: 2019/21)", Sayı: 30641, (30.12.2018).

<p style="text-align: center;">Konaklama Tesisleri</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Kültepe Tabletleri'nden kervanların yolculukları sırasında; hem eşeklerin hem de tüccarların ya da taşıyıcıların yiyecek, içecek ve yatacak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla güzergâhlar üzerinde birtakım konaklama tesislerinin teşekkül edildiğini anlamaktayız. Bu tür tesisler metinlerde <i>Bit Wabrim</i> ya da <i>Bit Ubrim</i> şekliyle geçmekte ve misafirhane, han ya da kervansaray olarak yorumlanmaktadır.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Konaklama Tesisleri</p> <p>Günümüz taşımacılık araçlarının çeşitlerine göre; karayollarında konaklama tesisleri, özellikle ticari araçlar için tır garajları, deniz yolunu kullanan gemiler için limanlar, hava yolunu kullanan uçaklar için havalimanlarında uçak bekleme yerleri ve hangarları ve demiryolunu kullanan ticari ve yolcu trenleri için bekleme istasyonları tesis edilmiştir. Özellikle küreselleşen dünyada uluslararası ulaşım ağına bağlı ülkeler, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu öncülüğünde, 16 Eylül 1950'de Cenevre'de "Avrupa Uluslararası Ana Trafik Yolları Anlaşması"nı kabul etmişler ve anlaşma koşulları çerçevesinde kendi güzergâhlarında konaklama tesislerini oluşturmuşlardır.⁵⁵⁶</p>
<p style="text-align: center;">Madenlerin Kurye ile Taşınması</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur'da oturan büyük sermaye sahiplerin kurduğu firmaların sermayesini oluşturan altın, Asur'a özel kuryelerle bir veya yarım kilo ağırlığındaki mühürlü küçük paketler halinde gönderilirdi.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Değerli Madenlerin Kurye ile Taşınması</p> <p>Günümüzde altın, gümüş, pırlanta ve elmas gibi değerli madenlerin hızlı ve güvenli bir biçimde teslimatlarının yapılabilmesi için uluslararası kargo ve kurye hizmeti veren şirketler, taşınacak olan değerli madenleri aynı zamanda sigortalayarak güvence altına alınmıştır.⁵⁵⁷</p>

3.1.5. Maden Ticaretindeki Depolama ve Kiralama Kuralları ile Günümüz Depolama ve Kiralama Kurallarının Karşılaştırılması

<p style="text-align: center;">Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinde Depolama ve Kiralama</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretinde Depolama ve Kiralama</p>
<p style="text-align: center;">Depolama ve Kiralama</p> <p>Kültepe Tabletleri'nde, Asurlular'ın Anadolu'ya satış için getirdikleri mallarını yerli kralların ve beylerin saraylarında, belli vergi ve menfaatler karşılığında depoladıklarını ve muhafaza altına aldıklarını görmekteyiz.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Depolama ve Kiralama</p> <p>Günümüzde ticari depoların ürünlerin niteliğine göre hijyenik olması, kolay yüklemelerin ve boşaltmaların yapılabilmesi, ulaşım olarak ana arterlere ve endüstri bölgelerine yakın olması gibi özellikleri aranan niteliklerindedir. Depoların kiralama bedelleri firmaları mali olarak zorlamaktadır. Özellikle konumuz olan değerli madenlerin için güvenli olması bakımından bankalara ait kasalar kiralanmaktadır.</p>

⁵⁵⁶ Resmi Gazete, "Milletlerarası Andlaşma", Karar Sayı: 2005/8540, (23.02.2005).

⁵⁵⁷ Resmi Gazete, "PTT Kargo Ve Kurye Gönderileri Hakkında Yönetmelik", Sayı: 27961, 11.06.2011.

3.1.6. Maden Ticaretindeki Serbest Piyasa Ekonomisi ile Günümüz Serbest Piyasa Ekonomisinin Karşılaştırılması

<p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinde Serbest Piyasa Ekonomisi</p>	<p>Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretinde Serbest Piyasa Ekonomisi</p>
<p>Serbest Piyasa Ekonomisi Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde sık sık karşılaşılan bir durumun da ekonomide fiyat dalgalanmalarına bağlı olarak serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıdır. Asur'un ticarî bir merkez olmasına yönelik girişimlerde bulunan bazı krallar, Kültepe Tabletleri'nde, "gümüş, altın, bakır, kalay, hububat ve yünden çer çöpe kadar addurarum uyguladım." şeklinde diyerek, tüccarların ticaretini yaptıkları malların serbest dolaşımına imkân veren kararlar aldığını görmekteyiz. Fakat buna karşın Anadolu'da Asurlu yöneticiler, kârlı ticareti tekellerinde tutmaya çalışmışlardır. Yerli krallıklarla anlaşmalar yaparak ve Akadlı tüccarların Anadolu'da ticaret yapmalarını engellemek istemişlerdir.; Onlara Anadolu'daki merkezlerde yürütülen ticaretten pay vermek istememişlerdir. Ancak Asur'da Akadlı tüccarlarla ticaret yapmaya devam etmişlerdir.</p>	<p>Günümüz Serbest Piyasa Ekonomisi Günümüz piyasa ekonomisini en önemli argümanı serbest fiyat ekonomisidir. Lakin günümüz serbest piyasa ekonomisinde, monopolleşmeyle (tekelleşme) mücadelede rekabetin eşit piyasa şartlarında gerçekleşmesi için idari ve adli tedbirler devletler tarafından alınmaktadır. Ekonomist Adam Smith; "<i>Serbest piyasa iş gücü ya da emek piyasası dâhil ekonominin tüm piyasa ve sektörlerinde tam rekabet ortamı sağlandığı takdirde tam istihdam dengesine kendiliğinden ulaşılacaktır. Bu denge, çalışanların refah seviyesini de maksimuma çıkaracaktır. Böylece, devletin fiyatlara ve ücretlere karışması ve genel anlamda, yatırımları ve ekonomik kararları sorgulaması gibi müdahalelere gerek kalmayacaktır.</i>" şeklinde ifade etmiştir. Dış ticaret serbestisinde ise tüm gümrük sınırlamaları ve her türlü ithal-ihraç engellerinin kaldırılması, kişilerin gereksinim duydukları malları en düşük fiyattan satın alma olanaklarına kavuşmalarına imkân vermektedir.⁵⁵⁸</p>
<p>Ticarette Mülkiyet Hakkı ve Dış Ticaret MÖ 2100'lerden hemen sonra Kuzey Mezopotamya'da mülkiyet anlayışı değişmiş ve bazı farklılıklarla Asur ve Babil ülkelerinde Sumerler'in uygulamakta olduğu mülkiyet sistemi hâkim olmuştu. Babil ve Asur'da Sumerler'de görülen eski devletçilik ilkesi yerine şahsi mülkiyet sistemi görüşünün hâkim olması, Mezopotamya'da ekonomik canlanmaya sebep olmuş ve gelişen iktisadi hayat sonucunda dışarıya açılma ihtiyacı duyulmuştur. Asur</p>	<p>Günümüz Ticaretinde Mülkiyet Hakkı ve Dış Ticaret Günümüzde dünyada ticaretin küreselleşmesi neticesinde insanların kendi yaşadığı topraklar üzerinde anayasal mülkiyet hakları olduğu gibi yurt dışında da mülkiyet haklarının kullanılmasının önü açılmıştır. Mülkiyet hakkı, aynı zamanda iyi bir iktisadi düzen inşa etmek açısından mukayeseli ekonomik sistem araştırmalarının temel konularından birisidir. ⁵⁵⁹ Böylece dünyanın yer altı ve yer üstü zenginlikleri bulunan bölgelerde yerli ve yabancı yatırımcıların mülkiyet haklarını kullanarak ortaklaşa ya da ferdi</p>

⁵⁵⁸ Zeynel Dinler, *Mikro Ekonomi*, Ekin Kitapevi, Bursa, 2009, s. 588.

⁵⁵⁹ Coşkun Can Aktan, "Mülkiyet Hakları Felsefesi", *Emek Ve Toplum*, İzmir 2018, s. 196.

Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur prensleri ve ülke yönetiminde söz sahibi olan değişik birimler, ticari örgüt olan <i>Kârum</i> 'larla ve ticaretle doğrudan ilgilenmişlerdir. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlığa saraydaki yerli beyler müdahale edebilmekte ve bir de araştırma komisyonu vardı. Ancak Asurlu tüccarlar yalnız saraydaki yerli beylere değil <i>Kârum</i> 'a ve Asur'a da bağlıydılar.	yatırımlar yaparak ticari faaliyetleri hızlandırmışlardır. Günümüzde dünya ticaretinde etkin olan ulusal ve uluslararası kuruluş ve örgütler vardır. Dünya Gümrük Birliği, Dünya Çalışma Örgütü, Uluslararası Ticaret Mahkemeleri, Milletlerarası Tahkim Divanı, Avrupa Ticaret Mahkemesi gibi kuruluşlar dış ticaretteki uyumsuzlukları düzenlemektedirler. ⁵⁶⁰
--	---

3.1.7. Maden Ticaretindeki Kaçakçılık Faaliyetleri ile Günümüz Kaçakçılık Faaliyetlerinin Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinde Kaçakçılık	Günümüz Ticaretinde veya Maden Ticaretinde Kaçakçılık
<p>Maden Ticaretinde Kaçakçılık</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yol güzergâhlarında Asurlu tüccarların kıymetli madenlerin vergilerini ödememek için bazen kaçakçılık yaptıklarını, bunun içinde “<i>Gizli Yol</i>” olarak bilinen dağlık kesimden oluşan <i>Kuzey Yolu</i>'nu tercih ettikleri ele geçen o döneme ait mektuplardan öğreniyoruz. Dönemin bazı tüccarları Asur'a ve yerli krallara vergi ödememek için dönemin kıymetli madenleri olan gümüş, bakır, kalay ve altın ticaretini gizlice yapmışlardır. Yakalanan tüccarların hapse atıldıklarını ve ceza ödediklerini çivi yazılı tabletlerden öğrenmekteyiz.</p>	<p>Günümüz Maden Ticaretinde Kaçakçılık</p> <p>Günümüzde ulaşım araçlarının gelişmesi küresel ticareti hızlandırmış, yurt içi ve yurt dışı kaçakçılık faaliyetlerinde de büyük bir artış gözlenmiştir. Gümrüksüz mal giriş ve çıkışları haksız kazanç elde etme ve bunlarla mücadele etme ülkelerin başlıca sorunları haline gelmiştir. Özellikle kıymetli madenlerden (altın, elmas, pırlanta vb.) yapılan ürünlerin vergilerini ödememek için kaçakçılık faaliyetleri günümüzde oldukça yaygın olup, kaçakçılar “<i>akıl almaz yol ve yöntemler</i>” kullanmaktadırlar.⁵⁶¹</p>

3.1.8. Maden Ticaretinde Üretim Teknikleri ile Günümüz Üretim Tekniklerinin Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretindeki Üretim Teknikleri	Günümüz Maden Ticaretinde Üretim Teknikleri
<p>Maden Ticaretinde Üretim Teknikleri</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde orta Anadolu'da elde edilen maden eritme kaplarının, MÖ 2870 yılına ait olup ve bölgede gelişmiş bir kalay endüstrisinin varlığıyla açıklanabileceğini elde edilen bulgulardan anlamaktayız. Ayrıca Batı</p>	<p>Günümüz Maden Ticaretinde Üretim Teknikleri</p> <p>Günümüz maden sanayisinde üretim teknikleri gelişmiş olmasına rağmen Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne göre farklılık gösterse de yüzyıllardır kullanılan maden üretim tekniklerinin</p>

⁵⁶⁰ Necat Azarkan, “Avrupa Ticaret Mahkemesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15-16, Diyarbakır 2010-2011, s. 22-25.

⁵⁶¹ *Resmi Gazete*, “Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu”, No: 5607, (21.03.2007).

<p>Anadolu’da maden üretimi yapılan bir başka yer Troia olup, elde edilen bulgularda bakır ve tuncun, hem açık hem de kapalı kalıplar kullanılarak işlendiği, kamalar, mücevherler yapıldığı, iğneler bakır ve gümüşten üretildiği, mücevher yapımında altının, tunçla birlikte kullanıldığı ve mücevherlerin bazılarının altın tozu ile kaplandığı görülmektedir. Troia’da kullanılan diğer tekniklerden birisi de bıçaklarda perçin kullanımıdır. Kupelasyon tekniği ile gümüş, bakır ve kalayın karışımıyla ile tunç elde ederek, bu madenden saç levhalar hazırlamak gibi teknikler kullanılmıştır.</p>	<p>benzerleri hâlâ etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle değerli madenlerin üretim tekniklerinde (borlama, elektroliz, sertleştirme, alaşım tekniği, yüzey taşlama, bilgisayarlı otomasyon ve robotik üretim, CNC lazerli kesim, nano teknolojiler ve işleme gibi) kullanılan yenilikler zaman, seri üretim ve az maliyet gibi birçok avantajları beraberinde getirmiştir.⁵⁶² Fakat günümüzde kuyumculuk sektöründe hâlâ eskiden olduğu gibi, mücevher yapımında, mücevherler altın tozu ve benzeri madenlerle kaplandığı ve bunların işlenmesi ve dizaynı el işçiliği ile yapılmaya devam edilmektedir.</p>
<p>Maden Üretiminde Standartlaşma MÖ 3000 yılından başlayarak temel standart değer ölçüsü haline gelen gümüş ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Gümüş, külçe veya tartılan diğer formlar halinde kullanılırdı. Gümüş, kıyılmış gümüş ya da külçe ve tel olarak devreye giriyordu, hatta kadınlar tarafından yüzük biçiminde süs eşyası olarak taşınıp, ödeme aracı olarak da kullanılabilirdi. Saf gümüşün yanı sıra resmi görevlilerce damgalanmış gümüşün kullanılması da söz konusuydu. Bazen altının da adı geçmekteydi. Ama bunun gümüşe oranla çok fazla rolü yoktu ve asıl ödeme aracı olan gümüş bu dönemin “<i>standardı</i>” olmuştur.</p>	<p>Günümüz Maden Üretiminde Standartlaşma Günümüz maden üretiminde yukarıda bahsettiğimiz gelişmiş maden üretim teknikleri madenlerin saflığının ve kalitesinin artmasına neden olmuştur. Durum böyle olunca da zorunlu olarak maden üretim ve tekniklerinde standartlaşma konusu gündeme gelmiş ulusal ve uluslararası standartlar geliştirilmiştir.⁵⁶³ Maden sektöründe özellikle değerli maden sektörlerinde standardizasyona bağlı olarak “<i>sertifikalı ürünler</i>” kuyumculuk sektöründe güvenli alış-verişin önemli bir unsurunu oluşturmuştur.⁵⁶⁴</p>

3.1.9. Meslek Örgütleri ile Günümüz Meslek Örgütlerinin

Karşılaştırılması

<p>Asur Ticaret Kolonileri Devri’ndeki Meslek Örgütleri</p>	<p>Günümüz Ticaretindeki Meslek Örgütleri ve Odalar</p>
<p>Maden Ticaretinde Meslek Örgütleri Kapadokya Tabletleri’nde 40 civarında <i>rabi</i>’li unvanı tespit edilmiş olup konusunda uzmanlaşmış meslek sahiplerinin denetçileri olan bu <i>rabi</i>’li</p>	<p>Günümüz Ticaretinde Meslek Örgütleri Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde mesleki örgütlenmelerin benzerlerini tarihsel gelişim içinde Anadolu Selçuklu</p>

⁵⁶² Gülşen Akman, Gülşen Aydın Keskin, “İmalat Firmalarında Çevik Üretimin Algılanma Seviyesinin Değerlendirilmesi”, *DPÜ FBE Dergisi*, S. 28, Kütahya 2012, s. 56, TÜBİTAK *Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası*, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, Ankara 2016.

⁵⁶³ Türkiye Standartları Enstitüsü, “Faaliyet Raporu 2017”, Ankara 2018, s. 51.

⁵⁶⁴ *Resmi Gazete*, “Yassı Çelik Ürünlerin Denetimine İlişkin Tebliğ”, Tebliğ No:29914, (30.12.2016).

<p>unvanlar aynı zamanda Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde mesleki bir teşkilatlanmaya da işaret etmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde krallıklar ve şehirler aralarında, halkın işlerini sistemli ve kontrollü yürütmek üzere bir nevi <i>lonca teşkilâtı</i> da kurulmuş, <i>rabi nagiri</i>(dellallar başı), <i>rabi naggari</i> (marangozlar başı), <i>rabi nappahi</i> (demirciler başı) gibi 17. Yüzyıl Osmanlı Dönemi'ndeki <i>lonca</i> sisteminin başlangıcını teşkil etmektedir. Asur kralları, Anadolu ile olan ticari ilişkilerinde bilhassa “<i>kral</i>” unvanı yerine <i>waklum</i>(lonca başı) unvanını kullanıyordu.</p>	<p>Devleti'ndeki ahilik ve Osmanlı Devleti'ndeki <i>lonca</i> olarak adlandırılan meslek örgütlerine benzetmek mümkündür. Günümüzde ise; meslek çeşitliliklerinin fazla olması nedeniyle alt gruplarda meslek örgütlenmeleri (Mimar, Elektrik, İnşaat, Makina Mühendisleri, Sanayiciler, Ticaret ve Tamirci odaları gibi) oluşmuştur. Bu gruplar meslek türlerine göre; oda birlikleri olarak da örgütlenmesiyle üyelerinin haklarının korunması ve mesleki sorumluluklarının etik kurallar içerisinde sürdürülebilmesi hedeflenmiştir.</p>
<p>Asur'da Kârum ve bit Karim Dairesi Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde <i>Kaniş Kârum</i>'un en önemli yeri olan “<i>Bît-kârum</i>”lar komite ve sekreterliğin bulunduğu, kongrelerin toplandığı, ticari mahkemenin yönetildiği yerlerdi. “<i>Datum</i>” adı verilen büyük çapta yardımlar gümüş olarak buraya yatırılır ve bunları ödeyenlere “<i>datum-duacıları</i>” adı verilirdi. Bunlar <i>Kârum</i>'un bir çeşit hissedarları olup, tahminen imtiyazlı tüccarlar sınıfını teşkil ederlerdi. Adları <i>bît-kârum</i>un büyük defterine (tabletine) kayıtlı idi (herhalde bugünkü ticaret odasına kayıtlı tüccarlar gibi). Yatırılan sermayenin deftere kaydedilmesinde, zimmete geçirilmesinde, paylarına düşen verginin saptanması hesabının kaydının tutulması ve hesabına aktarılması “<i>bît-kârum</i>”ların görevleri arasındaydı.</p>	<p>Günümüzde Ticaret Odaları Günümüzde Ticaret Odaları birçok üyeye sahip olan ve ticari hayatta etkin rol alan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar Ticaret Kanunu'na göre mevzuat, usul ve esaslara göre teşkilatlanmış, Yönetim ve denetim kurullarını üyeleri içinden seçimle oluşturan ve işleyişi Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Ticari olarak; üyelerinin ticari sicil kayıtları, yetki belgeleri, mali denetimleri, hakları, devlet kuruluşları ile olan ilişkileri koordine etmeleri, iflas ve konkordato işlemlerini yürütmek yetkili ticaret mahkemelerini bilgilendirmek gibi görevleri vardır.⁵⁶⁵ Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki <i>Kaniş Kârum</i>'un en önemli yeri olan “<i>bît-kârum</i>”ların bugünün Ticaret Odaları'nın işlevini üstlendiğini görmekteyiz.</p>
<p>Sanatkârlar Odası Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde şehir devletlerinde gelişmiş ve sınıflandırılmış saray teşkilatı mevcuttur. Bunun yanı sıra, zanaat erbapları şehir işlerini idare etme ve malları korumayla görevli meslek grupları da vardı.</p>	<p>Günümüzde Sanatkârlar Odası Günümüz ticari hayatında, Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki meslek teşkilatlarına benzer zanaat erbapları (günümüzde sanatkârlar olarak isimlendirilmekte) ve meslek sahipleri belli birlik çatıları altında birleşerek meslek grupları arasında dayanışma içindedirler.⁵⁶⁶</p>

⁵⁶⁵ *Resmi Gazete*, “Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği İle Odalar Ve Borsalar Kanunu”, No: 5174, (18.05.2004).

⁵⁶⁶ *Resmi Gazete*, “Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu”, No:5362, (07.06.2005).

3.1.10. Sermaye Sahipleri ve Şirketler ile Günümüz Sermaye Sahipleri ve Şirketlerinin Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Sermaye Sahipleri ve Şirketler	Günümüz Ticaretinde Sermaye Sahipleri ve Şirketler
<p>Maden Ticaretinde Sermaye Sahipleri ve Şirketleşme Sistemi</p> <p>Asur'da sermaye şirketleri kuran büyük sermayedarlar Anadolu'ya da yayılarak, <i>Tappau</i> dedikleri ortaklar, ticari ajanlar ve <i>Şamallu</i> denilen yardımcıları da bu şirketler adına ve kendi hesaplarına ticaret yapmaktaydılar. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde şirketler, Asurlu iş adamları tarafından finanse edilmekteydiler. Şirketlerin büyük kısmını da aile şirketleri oluşturmaktaydı. Eski Babil'de, şahsi mülkiyet fikrinin tamamıyla yayılmış ve kökleşmiş olmasına rağmen, merkezi idare teşkilatı esaslı ticari faaliyetlere hâkim görüldüğü halde eski Asur'da o zamanın ölçüsü ile kapitalizm ve fertlerin alabildiğine iktisadi faaliyet serbestliğine sahip oldukları görülmektedir.</p>	<p>Günümüz Ticaretinde Sermaye Sahipleri ve Şirketleşme Sistemi</p> <p>Günümüz şirketleri büyük sermaye sahipleri, borsa ve bankalar tarafından finanse edilmektedir. Çok uluslu büyük sermaye şirketleri küreselleşen dünya ticaretinde şirket ortaklıkları ve ticari birliktelikleri kurarak bilgi ve sermaye gibi konularda güç birliği yapmaktadırlar. Günümüzde holding bünyesindeki şirketlerin büyük kısmını da aile şirketleri oluşturmaktadır. Şirketlerin büyük bir çoğunluğu uluslararası ticaret sisteminde ticari hayatını sürdürebilmek için küresel şirketlerle ortaklık yapmaktadırlar. Şirket yönetimi konusunda birçok firma profesyonel yönetim birimleri kurarak kurumsallaşma yoluna gitmektedirler. Bu konuda başarılı olamayan şirketlerin ise uzun soluklu ticari faaliyetlerini sürdüremedikleri gözlenmektedir.⁵⁶⁷</p>
<p>Girişimcilik</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da ticaret yapan ve sermaye sahipleri tarafından desteklenen tüccarları o dönemin girişimcileri olarak nitelenebilir. Zira onlar üretim faktörlerini bir araya getirerek, iktisadi mal ve hizmet üretimi için gerekli girişimleri başlatmışlardır. Ayrıca üretim için gerekli finansman kaynaklarını bulan ve üretimin değerlendirileceği pazarları bulan kişilerdi. Bu yönüyle dönemlerinin müthiş girişimcileri oldukları belgelerdeki metinlerde anlaşılmaktadır.</p>	<p>Günümüzde Girişimcilik</p> <p>Günümüz girişimcileri, üretim faktörlerini bir araya getirerek, iktisadi mal ve hizmet üretimi için gerekli girişimi başlatan, ayrıca üretim için gerekli finansman kaynaklarını ve üretimin değerlendirileceği pazarları bulan kişiler olarak ifade edilmektedir. Böylece Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da ticaret yapan tüccarların girişimcilik faaliyetleri kapsamında kendilerini destekleyen sermaye sahipleriyle ortaklıklar yaptıkları anlaşılmaktadır.</p>
<p>Franchising ve Distribütörlük Sistemi</p> <p>Bir ücret karşılığında tanınan ekonomik hak ve kullanımlar franchising sisteminin temel dayanağını oluşturur. Asur'da bunun izlerini bazı farklılıklarla ticari faaliyetlerde uyguladığını</p>	<p>Günümüzde Franchising ve Distribütörlük Sistemi</p> <p>Günümüz dünyasının ticaret sistemleri içinde oldukça yaygın olarak kullanılan franchising, bayılık ve distribütörlük sistemleridir. Acentelikte aynı marka ve</p>

⁵⁶⁷ G. Bennett Stewart, *The Quest for Value*, Harper Collins, New York 1991, s. 66, Salih Yeşil, "Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler", *ESAD*, C. 6, S. 1, Kahramanmaraş 2010, s. 22-72.

<p>düşünmekteyiz. Zira <i>şallatum</i> adı verilen sistemde, Asurlu iş adamları tarafından alış satış yetkisiyle firmayı temsil hakkı verilmiş bulunan tüccarlar Anadolu'ya 5 ile 12 yıl boyunca ticaret yapmak üzere görevlendirilmekteydiler. O döneme kadar uygulanmamış olan bir sistem geliştirmişlerdir. Bu sistemde, ticareti yapılan malların bayilikleri, acenteleri ve distribütörlükleri verilmiştir. Pazarlamasını yaptıkları malların mühürlenerek markalanması ile firmaların marka imtiyaz hakkını yetkilendirdikleri tüccarlara vererek bir nevi franchising sistemini oluşturduklarını düşünmekteyiz.</p>	<p>isim ilişkisi olmadığından alt firmanın ana firma bilgi ve becerisini kullanma hakkı da kural olarak yoktur.⁵⁶⁸ Franchising sisteminde ise franchisee sözleşmeye bağlı olarak franchisor'e sıkı sıkıya bağlıdır. Franchisee, tüm işletim sistemini birebir kopya etmektedir.⁵⁶⁹ Franchisor kendi ismini, logosunu, işletme sistemini, bilgi becerisini kullanma imtiyazını da devreder. Küresel ticarete franchising, bayilik ve distribütörlük verilmesi pazarda tanınırlık ve satış rakamlarını artırmayı hedeflemiştir. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde franchising, distribütörlük ve bayilik adları ile anılmasa da günümüzden binlerce yıl önce hayata geçirilmiş olması o dönemin ticari hayatının oldukça gelişmiş olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirmekteyiz.</p>
<p style="text-align: center;">Bankerlik Sistemi</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Mezopotamya ile Anadolu arasındaki maden ticaretini finanse eden büyük bankerler, genellikle Asur'da oturur, yabancı tüccarlar da burada uzun süreli yerleşip; yaşamlarının büyük bölümünü <i>Kaniş</i>'te geçiriyorlardı. Aralarında Asur'a daha sık gidip gelenler de vardı. Asur'da <i>Naruqqum</i> denilen cemiyetlerin ve aile şirketlerinin hâkim olduğu bu sistemde uzun vadeli yatırım, ortaklık ve kredi işlemlerinin gerçekleştirilmekteydi. Bu ticari faaliyetlerin sürekliliği için gerekli bütün önlemler alınmış ve bunu Anadolu'da açtıkları şubeler, acenteler ve temsilcilikler yoluyla da uygulamaya koymuşlardı.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüz Bankerlik Sistemi</p> <p>Anadolu coğrafyasında tarih öncesi devirlerden günümüze kadar sermaye sahipleri bankerlik faaliyetleri yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında 19. yüzyılda mali alanda etkili olan Galata Bankerleri'nin özellikle para ve değerli maden ticaretini finanse ettikleri görülmektedir.⁵⁷⁰ Osmanlı'da bankaların kuruluşu ile etkinlikleri azalsa da Cumhuriyet Dönemi'nde de faaliyetlerini sürdüren bankerler 1980 li yıllarda ülke mali yapısının bozulmasına ve büyük krizlere yol açmışlardır. Daha sonraki yıllarda ise faaliyetlerine son verilmiştir. Finansal hayat içinde bu bankerlerden bazıları büyük sermayeli ulusal-küresel şirketlerle veya finans kurumları olan bankalarla ortaklıklar kurmuşlardır. Bazılarının da döviz ve altın alım-satımı ticaretinde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür.</p>

⁵⁶⁸ Sima Nart, "Türkiye'de Franchising Sisteminin Gelişimi ve Franchise Alan Girişimcilerin İş Memnuniyeti Belirleyicilerinin Analizi Üzerine Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kocaeli 2005, s. 123.

⁵⁶⁹ D. Ulaş, age., 1999, s. 39.

⁵⁷⁰ Nursel Manav, "19. Yüzyıl Galata'sından Bir Banker: Darphane-i Âmire ve Sefaretler Bankeri Jacques Alléon", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, İstanbul 2018, s. 90.

3.1.11. Bankacılık Sistemi ile Günümüz Bankacılık Sisteminin

Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Bankacılık Sistemi	Günümüz Ticaretinde Bankacılık Sistemi
<p>Bankacılık Sistemi</p> <p>Bīt-kārum adı verilen koloni daireleri günümüz bankalarına benzer bir rol üslenerek finansal işlemler gerçekleştirmekteydiler. Bu bürolarda tüccarlar, kayıt ve depo işlemlerini yapmakta, taşınması güç olan malları belli bir ücret karşılığında emanet olarak bırakmakta idiler. Bunların dışında bu bürolarda tüccarların ödemesi gereken çeşitli vergiler tahsil edilmekte idi.</p>	<p>Günümüz Bankacılık Sistemi</p> <p>Günümüzde küresel sermayenin yaygınlaşması nedeniyle son yüzyılda bankacılık sistemi ticari ve mali piyasalarda önemli bir rol üstlendiği herkes tarafından kabul edilen bir olgudur. Günümüzde bankalar birçok ticari faaliyeti finanse ettikleri gibi özellikle maden ticaretini de finanse etmektedirler. Maden ticaretiyle uğraşan birçok şirketlerin banka finans sistemine dâhil olduğunu görmekteyiz.⁵⁷¹</p>
<p>Bankacılık Faaliyetleri</p> <p>Kültepe Tabletleri arasındaki borç senetlerinde sırasıyla borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tespiti kaydedilip, ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz, <i>limmum</i> olan kişinin adı ve en son şahitlerin ismi geçmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da bulunan şirketler bir nevi banka işleyişinde olup, gerek kendi hesabına çalışan tüccarlar gerekse Asur'da oturan <i>ummeānum (büyük sermayedar)</i>'ların bu şirketlerde <i>naruqqum</i> hesapları bulunmaktaydı. Bir nevi ciro muameleleri, borçlar ve alacaklar kapsamında dönemin ticari bankacılık işlemleri yapılmaktaydı. Bu metinlerde "<i>kendi naruqqum'una kaydettirmek, yazdırmak, kendi naruqqum'unda (başkası) almak</i>" gibi tabirler bugünün banka hesabı cari muamelelerinin ilk izlerini teşkil ederler.</p>	<p>Günümüz Bankacılık Faaliyetleri</p> <p>Bankalar finansal sistem temelinde menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ve finansal piyasaların alım satım işlemlerine aracılık eden finansal kuruluşlardır. Bankalar finansal sistem içinde, tahvil bono veya hisse senedi gibi menkul kıymetlerin alınıp satıldığı, finansal piyasalarda alım satım işlemlerine aracılık eden finansal kuruluşlarla faaliyetlerini sürdürmektedirler. Günümüzde bankalar, finansal piyasalarda etkin olan ekonomik birimlerin fonlarının ulusal ve uluslararası piyasalarda alım satımının yapılması, çok uluslu şirketlerin ihtiyaç duyduğu döviz işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Ayrıca küreselleşen finansal piyasalarda teknolojiye paralel olarak; bankalar hızlı bir şekilde küreselleşme işlemlerine adapte olmuşlardır.⁵⁷²</p>
<p>Mevduat Bankacılığı</p> <p>Bīt-kārumlar aynı zamanda "<i>Mevduat Bankası</i>" görevini yapıyordu. Kendi hesabındaki mevduatı kullanabiliyor ve periyodik olarak <i>tediye</i> edebiliyordu. Bu</p>	<p>Günümüz Mevduat Bankacılığı</p> <p>Günümüz bankaları da, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde bīt-kārum yapmış oldukları finansal işlemlere benzer ve daha fazlasını yapmaktadırlar. Kendi</p>

⁵⁷¹ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul 2001, s. 85, Meltem Keskin Köylü, *Uluslararası Bankacılık ve Finans Sistemi*, Astana Yayınları, Ankara 2016, s. 1-13.

⁵⁷² Saim Kılıç, *Sermaye Piyasası Düzenlemelerinde Fayda Maliyet Analizleri: Teoriler, Araçlar ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2008, s. 53.

<p>kurumun diğer bir önemli görevi de Asurlular tarafından yerli saraya gerekli ödemelerin yapılmasını sağlamaktır. Bu ilişkileri içinde <i>Kârum</i>, geniş ölçüde ticaret kredili para ödünç veren bir kurum olarak da düşünülebilir.</p>	<p>hesaplarındaki mevduatı kullanmakta ve düzenli olarak <i>tediye</i> işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Birçok bankalar ihtiyaç sahiplerine ticari faaliyetlerinde kullanmak üzere kredili ödünç para vermektedirler.⁵⁷³</p>
<p>Tevdiat Bankacılığı Bīt-kārum'lar aynı zamanda krediler, vadesi geçmiş vergilere ait ödemeler, gümrük vergisi ve diğer borç payları tüccarların borçları olarak kendi hesaplarına tek tek kaydediliyordu. Ödünç verilen para, tüm mali işler ve özellikle borçların ödenmeleri ile ilgili kontratlar “para ödünç verme bürosu” olarak adlandırabileceğimiz “<i>bit tamqarim</i>”de yapılıyordu. Bīt-kārumun diğer önemli bir işi de yerli saray ile Asurlu tüccarlar arasındaki havale ile para gönderme işini sağlayarak bir çeşit “<i>Tevdiat Bankası</i>” görevini yapmaktaydı.</p>	<p>Günümüz Tevdiat Bankacılığı Günümüz bankaları gibi, Bīt-kārum'lar ayrıca krediler, vadesi geçmiş vergilere ait ödemeler, gümrük vergisi ve şirketlerin-tüccarların borçlarını takip etmekte ve kendi hesaplarında bunlara ait kayıtları tutmaktadırlar. Krediler, tüm mali işler ve özellikle borçlarla ilgili işlemleri yürütmektedirler. Ayrıca günümüz “<i>Tevdiat Bankları</i>”nın bir diğer önemli işlevi de buldukları bölgedeki yerel yönetimler ve devlet birimleri ve bunlarla ticari faaliyet gösteren şirketler ve sanayi kuruluşları arasındaki finansal işlemleri gerçekleştirmektedirler.⁵⁷⁴</p>

3.1.12. Borsa Sistemi ile Günümüz Borsa Sisteminin Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Borsa Sistemi	Günümüz Ticaretinde Borsa Sistemi
<p>Borsa Sistemi Asur ve Anadolu'da alınıp satılan mallar para esaslı üzerinden senetlere bağlamakla beraber, özellikle kredili satışların türlü şekilleri de görülmekte ve ticari faaliyetler bakımından önemli olan borsa muamelelerinin ilk izlerine rastlanmaktadır. O dönemde adına borsa işlemleri denilirse de; mevcut birtakım kayıtlardan tüccarların muhtelif şekilde mühlet spekülasyonlar yaparak günümüz borsa işlemlerinde önemli bir yeri olan fiyat farklarının istismarına yol açan <i>arbitraj</i> (<i>paha kazanmış hisse senedi, tahvil, döviz gibi değerli kâğıtları satarak daha kârlı gördüğü ya da yüksek verim getirme olasılığı bulunan başka değerli kâğıtlar satın alma işi</i>) muamelesi yöntemini de uyguladıkları anlaşılmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri</p>	<p>Günümüz Borsa Sistemi Günümüzde borsalar ticari hayatta ve finansal sistemde birçok önemli görevler üstlenmiştir. Küreselleşen ticarete gelişen dijital teknoloji, haberleşme ve internet ağları sayesinde birçok ülkede bulunan borsalar üzerinde finans işlemler ve hisse senedi alım-satımı kolaylıkla yapılabilmektedir. Borsada hisse senetleri işlem gören birçok şirketler bu yolla sermayelerini genişleterek şirketlerini büyütmeyi hedeflemiştir. Bunda birçoğu başarılı olsa da kurumsal olmayan ve finansal olarak iyi yönetilmeyen firmaların zaman içinde borsadaki hisse senetleri üzerinde spekülasyon işlemlerinin olması nedeniyle yetkili kurumlar tarafından durdurulmaktadır. Dünya ticaret hacminin büyük bir kısmını elinde</p>

⁵⁷³ Randall S. Kroszner, Restructuring Bank Regulation: Conflicts of Interest, Stability and Universal Banking, *Restructuring Regulation and Financial Institutions*, Springer 2001, s. 16.

⁵⁷⁴ Franklin Allen, Richard Herring, “Banking Regulation versus Securities Market Regulation”, *Working Paper 01-29*, Wharton School University of Pennsylvania 2001, s. 5-10.

Devri'nde <i>Bīt-kārum</i> 'ların bir diğer fonksiyonu da sadece borç verme işi olmayıp; kayıtlı tüccarların yatırdıkları parayı, kâr paylarını, hisse senetlerini ve de kazançlarını yönetmekteydiler.	bulunduran Gelişmiş Ülkeler'de kurulmuş olan borsaların işlemleri küresel ağa kayıtlı diğer ülkelerin borsalarını pozitif ya da negatif yönde etkilemektedir. ⁵⁷⁵
<p style="text-align: center;">Değerli Madenler ve Döviz</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ağırlık birimleri olan Asur <i>minası</i> ile Anadolu <i>minası</i> arasında fark olduğu ve Derksen'e göre, Asur <i>mina</i>'sının Anadolu <i>mina</i>'sından % 10 kadar kıymetli olduğunu ve Asur <i>mina</i>'sının yaklaşık 495 gram, Anadolu <i>mina</i>'sının ise yine yaklaşık 448 gram olduğunu belirtmektedir.</p>	<p style="text-align: center;">Günümüzde Değerli Madenler ve Döviz</p> <p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde olduğu gibi değerli madenler ve bunların nakdi karşılıkları günümüzde değer olarak farklılıklar olsa da hâlâ devam etmektedir. Bakır, demir, altın ve gümüş gibi değerli madenler finansal sistemler içinde çeşitli paralar (döviz) karşılığında alınıp satılmaktadırlar.⁵⁷⁶</p>

3.1.13. Borçlanma Sistemi ile Günümüz Borçlanma Sisteminin Karşılaştırılması

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Borçlanma Sistemi	Günümüz Ticaretinde Borçlanma Sistemi
Borçlanma Sistemi	Günümüzde Borçlanma Sistemi
<p>Kt n/k 794 belgesinde olduğu gibi bazı metinlerde de <i>nishatu</i> vergisinden “...eğer bir Asurlu bir Kanişli'ye borçlanır ve bir başka bölgeye/ülkeye giderse, onlar bir başka tüccarı, bir yabancıyı veya onun erkek kardeşini onun yerine koymayacaklardır. Onlar, borçlu kişiden miktarı talep edeceklerdir.” şeklinde bahsedilmektedir. Böylece, Asurlu yetkililerin, sadece borç alan kişinin bu borçtan sorumlu olduğu ve yakınlarının bu konu ile ilgili olarak sorumlu tutulamayacakları bir maddeyle sözleşmeye eklemiş oluyorlardı. Fakat bazı tabletlerde borç kefilliği gündeme gelmiş ve borca kefil olan kişinin ismi ile şahitlerin isimlerinin yazıldığını görmekteyiz. Bu durumlarda borç ödenmezse kefil olan kişiden tahsil edilme yoluna gidilmiştir.</p>	<p>Günümüz borçlanma işlemleri olarak; karşımıza finansal sistem içinde olan finans kuruluşlarının kredi, teminat mektubu, çek ve senet gibi finansal kıymetli evraklarla yapıldığını görmekteyiz. Günümüzde borçlu kişinin borcunu ödeyememesi durumunda alacaklı borç miktarını garantiye almak için genellikle kefillik sistemine ya da ticari sigorta yöntemlerinden biri olan rehin ya da ipotek koyma yoluna gitmektedir. Bu bankacılık ve finans işlemleri kanun ve yönetmenlikler ile düzenlenmiş olup, bu faaliyetlerin denetimi devletin mali ve denetim kuruluşları tarafından yapılmaktadır.⁵⁷⁷</p>

⁵⁷⁵ Sevinç Güler, Berna Taner, “Dünyadaki KOBİ Borsaları ve Türkiye’de KOBİ Borsasının Oluşumuna Yönelik Uygulamalar”, *Ege Akademik Bakış*, C. 8, S. 2, İzmir 2008, s. 520.

⁵⁷⁶ Eugene F. Brigham, Joel F. Houston, *Fundamentals of Financial Management*, Harcourt College Publishers, USA 2001, s. 837.

⁵⁷⁷ Haluk Tandoğan, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, Cilt 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2011, s. 693.

Borç ve Faiz Sistemi	Günümüz Borç ve Faiz Sistemi
<p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticarete ve özellikle maden ticaretinde iktisadi hayatın önemli bir parçasını oluşturan bankaların faiz ve vade gibi uygulamalarının varlığının binlerce yıl önceye uzandığını, incelenen belgelerden anlamaktayız. Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce faiz karşılığı çeşitli vadelerle borç verilmiş ve bu alacak-verecek ilişkileri kendine özgü bir formatta hazırlanan borç senetleri şeklinde belgelenmiştir. Faiz oranlarının değişiminde de bazen mevsimsel etkiler rol oynayabilmekteydi. Buna göre, yaz aylarında kervanlar gelip gittiği ve alışverişin yoğun olması faiz değerlerinin yüksek, kış mevsiminde ise, Asur ile Anadolu arasında kervan gelip gitmediğinden bu sezonda kısa vadeli ve düşük faizli borçlar verilmiştir.</p>	<p>Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde olduğu gibi günümüzde de borçlanma işlemlerine finansal sistemin bir parçası olan finans kuruluşlarının günün mali durumuna göre kredi faiz oranlarını belirleyerek borçluları mali külfet altına almışlardır. Günümüzde en çok kullanılan kredi kartları ve onlara uygulanan kredi faiz oranlarının yüksekliği sık sık gündeme gelmektedir. Zaman zaman ilgili kamu kuruluşlarıyla (SPK: Sermaye Piyasası Kurulu, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı gibi) özel finans kuruluşları arasında görüş farklılıkları yaşanmaktadır. Bunun nedeni de piyasa koşullarının değişken olması ve küresel piyasaların yerel piyasaları etkileyebilmesidir.⁵⁷⁸</p>

⁵⁷⁸ Sudi Apak, Engin Demirel, *Finansal Yönetim*, Cilt 1: *Sermaye Piyasaları*, PapatyaYayıncılık İstanbul 2009, s. 16.

SONUÇ

Bu çalışmada; Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki iktisadi hayatın önemli bir parçasını oluşturan maden ticaretindeki faaliyetler araştırılarak; bu faaliyetlerin günümüze yansımalarına ait tespitler yapılmıştır.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren hayatını kolaylaştırma çabası içinde olan insanoğlu, tabiatın kendisine sunduğu imkânlardan yararlanmış, akıl şuur ve iradesi sayesinde edindiği bilgi ve tecrübeleri kullanarak yaşadığı ortamdaki canlı cansız varlıklarla etkileşim içerisine girmiştir. Bu sürecin en önemli safhası ise madenlerin keşfi olmuştur. Madenlerin keşfi ile beraber insanoğlu bazı üretim teknik ve teknolojilerini geliştirerek kendi cinsleri arasında ve diğer canlılar üzerinde üstünlük çabasına girişmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da, tarih boyunca birçok uygarlıklar kurulmuş ve yıkılmıştır.

Yapılan araştırmalarda Yakındoğu'da Epi-Paleolitik'ten itibaren kullanılmaya başlayan madenlerin, önceleri bakırdan imal edilen bir takım süs eşyalarını ve ritüel amaçlı kullanılan pandandifleri içerdiği gözlenmiştir. MÖ 5000 sonrası ekstraktif metalürjinin başlaması ile birlikte madencilik ivme kazandığı görülmüştür. Tunç ve Demir dönemlerinde ise (MÖ 2800 sonrası) maden endüstrisinin tamamen ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

Ayrıca konunun esasını teşkil eden ve Asur Ticaret Kolonileri Devri olarak adlandırılan bu dönemin tarihlendirilmesi tarihçiler arasında yıllarca görüş ayrılığına neden olmuş ve görüş birliğine varılamamıştır. Nihayet Veenhof ve Günbattı'nın 1992 ve 2001 Kültepe kazılarında ele geçen ve *limmum* isimlerinin kayıtlı olduğu (Kt 92/k 193 ve Kt 2 0 0 1/k 287) tabletlerin incelenmesi ile Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin MÖ 1974-1719 yılları arası olarak tarihlenmesi gerektiği anlaşılmış ve genel kabul görmüştür. Bu dönemde maden ticareti bölgede ekonomik hayatı belirleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Zira ticareti yapılan birçok emtianın (kumaş, bakır, altın, eşek vb) değerinin belirlenmesinde gümüş ve altın gibi değerli madenlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan bu uluslararası ticaretin temel prensibi, Anadolu'nun tunç üretiminde ihtiyacı olan kalayın ve bazı kumaşların

Mezopotamya'dan Anadolu'ya getirilmesi karşılığında Anadolu'dan Mezopotamya'ya altın ve gümüşün götürülmesidir.

İşte bu noktada Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ışık tutan binlerce yazılı belgeden anlaşıldığı üzere “gümüş” en önemli değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Gümüşün dayanıklılığı Yakınoğu'da bir değişim aracı haline gelmesinin ve statü malzemesi olarak biriktirilmesinin temel nedenlerinden biri olmuştur. Başka bir ifadeyle; uzak mesafe ticaretinde taşınacak malzemenin bozulma olasılığının az olmasının, gerekliliği, korozyonu kontrol altına alınabilen gümüş gibi madenleri ön plana çıkarmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ni takip eden Hitit Devleti zamanında da maden ticaretinin iktisadi hayattaki önemi devam etmiştir. Kültepe ve Achemhöyük'teki Erken Hitit Dönemi buluntularında farklı türden gümüş külçelerin ele geçirilmesi bu durumun kanıtlarından biridir. Bunun nedeni de madenlerden elde edilen ürünlerin insan hayatına kolaylıklar getirmesi, üstün savaş aletlerinin yapılması, kuyumculukta kullanılması gibi birçok faktörlerden kaynaklanmaktaydı.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ticaretinin iktisadi hayata yansımalarının günümüz ticareti ve özellikle maden ticaretiyle karşılaştırmalı olarak incelenerek, bu tezin üçüncü bölümünde verilmiştir. Bu çalışmamızda, insan hayatının çok önemli bir parçasını oluşturan ticarete alım ve satım işlemlerinde aynı ve nakdi nesnelerin kullanılması sonucunda bunların karşılıklarının değerli madenlerle temsil edildiğine şahit olmaktayız. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nden günümüze kadar ticari ve finansal işlemlerde birçok benzerlikler insanoğlunun tarihsel mirası olarak kuşaklardan kuşağı, medeniyetlerden medeniyetlere yazılı ve sözlü olarak iletilmişlerdir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki maden ticaretinde yerel krallıklar ve Asur Devleti tarafından ticareti yapılan madenler üzerinden mahalli saraylara ödenen “ihraç malının *nishatum* vergisi” tabiriyle bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu için günümüz dış ticaretinde bu verginin bir karşılığının olmadığı görülmüştür. *Nishatum*'dan sonra metinlerde en sık kaydedilmiş olan *Šaddu'atum* vergisini günümüzde çeşitli oranlarla ithal mallara uygulanan gümrük vergisinin karşılığı olarak tespit etmekteyiz. Asur'da alınan *Ta'tum* vergisi, günümüzde kara, deniz, hava ve demiryolunu kullanan araçlardan alınan transit yol geçiş ücretleriyle aynı anlama geldiğini düşünmekteyiz. Asur'da bütün kervanlardaki her şahıs için belli miktarlarda alınan *Qaqqadatum* vergisi, günümüzde bir ülkeye ister gezi ister ticari maksatla seyahat edeceklerden alınan vize harcına karşılık

geldiğini düşünmekteyiz. *E/İsratum* vergisi Osmanlı Devleti zamanında uygulanan öşür vergisiyle aynı anlamda ve aynı miktarda (onda bir) uygulanmaktadır. *Waşitum Vergisi* günümüzde bir ülkeye ihraç edilen mallara uygulanan ihraç vergi çeşidine karşılık gelmektedir. Bu vergilerin oranı ihraç edilen malların niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Günümüzdeki birçok ticari ilişkilerde, bu *Eribtum vergisinin* resmi bir karşılığı olmamakla beraber etkili ve yetkili kişi veya kurumlara verilen hediye adındaki aynı ve nakdi değerler olarak düşünmekteyiz. Bazı gelişmiş ülkelerde hediyelerin değeri belli bir bedelin üzerine çıkamamaktadır!

Metum Hamşat vergisine gelince, günümüzde bir ülkeye ihraç edilecek olan mallara uygulanan bir vergi çeşidine karşılık gelmektedir. Bu vergi Ticaret Bakanlığı tarafından malların cinsine göre belli oranlarda alınan vergi olarak değerlendirilmekteyiz. Koloni Devri'ndeki vergi muafiyetlerini günümüz dış ticaretinde ihraç ve ithal edilen malların cinsine ve ülke menfaatlerine uygun olarak gümrüksüz, özel tüketim vergisiz, gibi çeşitli vergi muafiyetlerine karşılık geldiğini düşünmekteyiz.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde maden ithalatı ve ihracatının yaygın olarak Asur ile Anadolu arasında yapıldığını yazılı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Günümüzde maden ticareti artık çok daha yaygın olarak, geniş ülkeler yelpazesinde yapılmaktadır.

Koloni Devri'nde *Kaniş Kârum*'un en önemli yeri olan bīt-kârumlar komite ve sekreterliğin bulunduğu, kongrelerin toplandığı, ticari mahkemenin yönetildiği yerlerdi. Yapılması kurullarla belirlenmiş büyük çapta yardımlar, gümüş olarak buraya yatırılırdı. Bu ödemeyi yapan Asurlu tüccarlar, *Kârum*'un bir çeşit hissedarları olup, tahminen imtiyazlı tüccarlar sınıfını teşkil ederlerdi. Günümüzde ticaret odasına tüccarların ticari sicil kaydının yapılması gibi, Asurlu tüccarların isimleri de bīt-kârum'ların büyük defterine (tabletime) kaydedilmekteydi. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre; Koloni Devri'ndeki *Kaniş Kârum*'un en önemli yeri olan “bīt-kârum”lar, günümüz Ticaret Odaları'nın işlevini üstlendiği görülmektedir.

Aynı zamanda “bīt-kârum”larda görevli olan “tamkârum”lar, ithalat ve ihracat konularında uzman kişiler olup, günümüzde Ticaret Bakanlığı bünyesinde görevli ithalat ve ihracat alanında uzman kişilerin görevlerini üstlenmektedirler.

Kültepe Tabletleri'nden ticaretin oldukça düzenli bir şekilde disipline edilmiş olduğunu görmekteyiz. Malların fiyatlarının belirlenmesi, tüccarların verdikleri kredilerin faiz oranları, ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarları

kurallara bağlanmıştır. Dönemin ticari hayatının yapısı ve gelişmişliğini gösteren bu durum, şuna kadar tespit edilen ilk milletlerarası ticaret sistemiyle karşı karşıya geldiğimizi göstermektedir. Bu durum yapılan sistemli kurallı ilk dış ticaretin Anadolu halkı ile Asurlu tüccarlar arasında gerçekleştiği sonucunu ortaya koymuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Asur şehir meclisinin istek ve emirlerini Anadolu'ya ulaştıran *šipru ša alim.ki* (Asur şehrinin elçisi) isimli görevlilerin üstlendiği misyonu günümüzde dünyanın birçok ülkesindeki Ticaret Ataşeliklerinin görevlerine karşılık geldiğini düşünmekteyiz.

Asurlu tüccarlar, yapacaklar ticaret öncesinde *naraqqu* adı verilen bir ortaklık kontratı imzalamak zorundaydılar. Asurlu iş adamları da tüccarlara *šallatum* adı verilen bir sistemle finans sağlamaktaydılar. Günümüzde bu sözleşmelerin benzerleri *Gümrük İşbirliği Konseyi* kararları doğrultusunda hayata geçirilmektedir.

Asurlu tüccarlar ile Anadolu'daki yerli halk arasındaki sözleşmelere tarafların uymadığı takdirde tazminatlar yaptırım olarak kurallara bağlanmıştır. Günümüzde de ulusal ve uluslararası ticarete ticari anlaşma ve sözleşmelerin feshi ya da şartlarının yerine getirilmemesi durumunda ilgili tarafların zararlarının tazmini gündeme gelmektedir. Bu konuda yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde ulusal ve uluslararası ticaret hukuk mahkemeleri devreye girmektedir.

Koloni Devri'nde tüccarların kullandığı maden ticaretinin yol güzergâhları, kervanların ya da orduların takip ettikleri rotalar doğru olarak tahmin edilebilmektedir. Günümüzde ulusal ve uluslararası ticaret faaliyetlerinde kullanılan ticaret yollarının. eskiden kullanılanlarla aynı güzergâhta olduğu gibi alternatif yeni yol güzergâhların da oluşturulduğu görülmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticaret daha çok maden ticareti üzerine kurulmuştu. Anadolu'ya kalay, kumaş vb taşıyan Asurlu tüccarlar getirdikleri malların yerine altın, gümüş, kurşun, bakır ve kıymetli taşları sistemli bir nakliyatla götürmekteydi. Kültepe'deki çok sayıda tablette uzun mesafelerde yapılan bu ticari seferlere ait malların yüklenme şekilleri ve paketlenmesi, kervan görevlilerinin adları, nakliyatın hangi taşıma araçlarıyla yapılacağı, taşınacak malın cinsi, maliyeti ve sevkiyatın ne kadar zamanda gerçekleşeceği gibi birçok detayın yer aldığı tespit edilmiştir. Görülüyor ki Asur Ticaret Kolonileri Devri taşımacılık sistemi günümüz taşımacılık sisteminin esaslarını içinde barındırmaktadır. Yani lojistik sisteminin temelleri asırlar öncesinde atılmıştır diyebiliriz.

Kervanların yol güzergâhlarında seyahatlerinde, deniz yoluyla yürütülen ticarete korsanlık ve hırsızlığa karşı *Kaniş*'e zamanında ulaşması ve nakliye sözleşmelerinde hırsızlıktan şikâyet edilmemesi karayolu ticaretinde yol güvenliğinin olmasının göstergesidir. Günümüzdeki kara, hava, deniz ve demir yolunu kullananların seyahatlerinde can ve mal güvenliğinin sağlanması uluslararası anlaşmalarla ülkeleri sorumluluk altına almıştır.

Güvenliğin olmadığı durumlara karşı yerel kralların tüccarları korumak ve soygunlara karşı kayıplarını garanti etme zorunluluğu vardı ve bu tür konuları içeren, ticari kontratlar ve yazışmalar kalıcı olan kil tabletlere tanıklar huzurunda yazılıyordu. Yani bu işlemler günümüz ticaret hayatındaki sigortalama işlemlerine birebir uyumluluk göstermektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde bağ-demet şeklinde taşınmakta olan kalay bezlere sarılarak, mühürlenip güvenli bir şekilde taşınması amaçlanmıştır. Bu mühürler kalayların kervanlarla taşınabilecekleri anlamına gelmekteydi. Bu mühürleme işlemi ile taşınacak olan madenlerin ürün kalitesi, ürün güvenilirliği ve denetimi bir şekilde bir çeşit sertifika ile güvence altına alınmış olmaktadır. Koloni Devri'nde olduğu gibi günümüz ticaretinde de ve özellikle maden ticaretinde madenlerin kalitesine göre standardizasyon olması zorunluluğu, alıcı firmaların ve tüketicilerin özellikle sertifikalı ürünleri tercih etmeye yönelmeleri bu durumun bir doğal sonucu olmuştur.

Koloni Devri'nde ticareti yapılan madenlerin kalay ve gümüş gibi maden çubuklarının sarılmasındaki bir diğer önemli neden, olumsuz hava koşullarından etkilenmelerini önlemektir. Asırlardır ticareti yapılan madenlerin korunmasına yönelik edinilen tecrübeler sayesinde birçok ambalajlama malzemeleri ve teknikleri geliştirilmiştir. Artık bu iş büyük bir sanayi kolunu oluşturmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde, Kültepe Tabletleri'nden kervanların yolculukları sırasında eşeklerin, tüccarların ve taşıyıcıların yiyecek, içecek ve yatacak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla güzergâhlar üzerinde birtakım konaklama tesislerinin varlığını öğrenmekteyiz. Özel ve ticari araçların yakıt ihtiyaçlarının temini ve seyahat edenlerin dinlenme ve ihtiyaçlarının karşılanması için günümüz taşımacılık sistemine entegre olan birçok konaklama tesisleri inşa edilmiştir.

Ticareti yapılan değerli madenlerin güvenli ve hızlı taşınması için günümüzde olduğu gibi, Koloni Devri'nde de Asur ve Anadolu arasında özel kuryelerle mühürlü küçük paketler halinde gönderildiğini Kültepe Tabletleri'nden öğrenmekteyiz.

Günümüzdeki serbest ekonomik hayatta olduğu gibi, Koloni Devri'nde de ekonomide fiyat dalgalanmalarının ürün azlığı ve fazlalığına bağlı olarak değiştiğini görmekteyiz. Koloni Devri'nde sık sık karşılaşılan bir durumun da ekonomide fiyat dalgalanmalarına bağlı olarak serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıdır. Asur'un ticarî bir merkez olmasına yönelik girişimlerde bulunan bazı krallar, tüccarların ticaretini yaptıkları malların serbest dolaşımına imkân veren kararlar aldığını Kültepe Tabletleri'nde görmekteyiz.

Küresel üretimindeki yabancı yatırımların aslında yeni bir süreç olmadığını Koloni Devri'nde buna benzer uygulamaların yapıldığını ve Asur'un ticarî bir merkez olmasına yönelik girişimlerde bulunduğunu Kültepe Tabletleri'nden öğrenmekteyiz. Asur yönetimi, yabancı yatırımcıların Asur'a gelmeleri için imkân hazırlarken, buna karşın Anadolu'daki ticareti de kendi tekellerinde tutmak istemişlerdir. Bu yüzden yabancı yatırımcıların yani tüccarların Anadolu'da ticaret yapmalarını engellemişlerdir.

Günümüzde ise, artık birçok ülke küreselleşme sürecine dâhil olarak yabancı yatırımların önünü açılmıştır. Küreselleşmede yabancı yatırım girişimleri bir ülkede ne kadar fazla ise, küresel üretimden ve gelirden daha fazla pay alabilecek ve böylelikle ulusal refahını artırabilecektir.

Koloni Devri'nde yol güzergâhlarında Asurlu tüccarların kıymetli madenlerin vergilerini ödememek için bazen kaçakçılık yaptıkları ele geçen çiviyazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Küresel ticarete yurt içi ve yurt dışı kaçakçılık faaliyetleri devam etmektedir. Gümrüksüz mal giriş ve çıkışıyla haksız kazanç elde etmek isteyen ticaret insanlarının varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bunlarla mücadele etme günümüzde ülkelerin başlıca sorunlarından biri haline gelmiştir.

Günümüz maden sanayisinde üretim teknikleri teknolojinin ilerlemesine paralel olarak Koloni Devri'ne göre farklılık gösterse de yüzyıllardır kullanılan maden üretim tekniklerinin benzerleri hâlâ etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

MÖ 3000 yılından başlayarak, külçe veya başka şekillerde kullanılan ve resmi görevlilerce damgalanmış gümüş, temel standart değer ölçüsü haline gelerek ödeme aracı olarak da kullanılmaktaydı. Bazen altın ödeme aracı olarak kullanılsa da bunun

gümüşe oranla çok fazla rolü yoktur. Asıl ödeme aracı olan gümüş bu dönemin “*standardı*” durumuna gelmişti.

Kültepe Tabletleri’nde meslek sahiplerinin denetçileri olan alanında uzmanlaşmış *rabi*’li unvanlı uzmanlardan söz edilmektedir. Aynı zamanda bu uzmanların bir nevi *lonca teşkilâtı* şeklinde örgütlenmesi ile Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde mesleki bir teşkilatlanmaya da işaret edilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca meslek sahibi olanlar yaşadıkları coğrafyalarda inanç, kültür, dil, ırk vb değerler sayesinde Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde olduğu gibi teşkilatlanmalarını sürdürmüşlerdir. Günümüzde ise meslek türlerine göre alt ve üst meslek örgütlenmelerini oluşturarak; oda birlikleri çatısı altında toplanmışlardır.

Mülkiyet, (sahiplik) insanlık tarihinin en kadim meselelerinden birisidir. Mülkiyet hakkı, aynı zamanda iyi bir iktisadi düzen inşa etmek açısından mukayeseli ekonomik sistem araştırmalarının temel konularından birisidir. Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde Asurlu iş adamları tarafından finanse edilen aile şirketlerinin, şahsi mülkiyet hakkı ve serbest ticaret yapabilme imtiyazlarına sahip oldukları görülmektedir.

Koloni Devri’nden günümüze bir ticari miras olarak; büyük sermaye sahipleri, borsa ve bankalar tarafından finanse edilen şirketler dünya ticaretinde şirket ortaklıkları kurarak bilgi ve sermaye gibi konularda güç birliği yapmaktadırlar. Holding bünyesinde olan şirketlerin büyük bir kısmını da temelde aile şirketleri oluşturmaktadır.

İnsanoğlunun ilk dönemlerinden itibaren ekonomik faaliyetler sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Üretim teknolojilerindeki gelişmeler, tüketicilerin beklentileri ve zorunlu ihtiyaçları yanında zamanla bu ihtiyaçlardaki farklılaşmalar yeni ticaret sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Piyasa ekonomisinin bütünsel ve sistemli incelenmesinin başlatıcısı olarak bilinen ve fikirleri hala güncelliğini koruyan Adam Smith’e göre; ekonomik sistemlerde ilk olarak, iş gücü ya da emek piyasası dâhil ekonominin tüm piyasa ve sektörlerinde tam rekabet ortamı sağlandığı takdirde, tam istihdam dengesine ulaşılacaktır. Böylelikle çalışanların refah seviyesi de maksimuma çıkaracaktır. Devletin fiyatlara ve ücretlere karışması ve genel anlamda, yatırımları ve ekonomik kararları sorgulaması gibi müdahalelere gerek kalmayacaktır. Devlete düşen görev sadece piyasa işleyişinin düzgün gitmesini sağlamak ve olası sorunları gidermektir.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde ticaret faaliyetlerde uygulanan kurallar incelendiğinde, günümüzde uygulanan ticari kurallardan çok farklı olmadığını ve birçok ticari uygulamanın Smith'in görüşleriyle de örtüştüğünü görmekteyiz. Smith'in ünlü "*laissez-faire, laissez-passer*" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) sözünün Asur devlet politikasıyla olan uyumu, kapitalist sistemin ilk ayak sesleri olarak Koloni Devri'ne işaret ediyor diye düşünmekteyiz. Asurluların dönemin bilimsel kriterlere göre bilgi ve birikimlerini kullanarak, ticari faaliyetler üzerinde farklı yaklaşım ve sistemler üretmek için çalıştıklarını ileri sürebiliriz.

Koloni Devri'nde ticaret, malların dağıtım ve pazarlama aracı olarak bayileri, acenteleri ve distribütörleri kullanmaları şeklinde olmuştur. Günümüz dünyasının ticaret sistemleri içinde oldukça yaygın olarak kullanılan *franchising* sistemine benzer bir sistemin Asurlu tüccarlar tarafından uygulandığını görmekteyiz..

Mezopotamya-Anadolu arasındaki maden ticaretini finanse eden Asurlu büyük bankerler, bu sistemde uzun vadeli yatırım, ortaklık ve kredi işlemlerini gerçekleştirmekteydiler. Koloni Devri'nden günümüze kadar Anadolu coğrafyasında sermaye sahipleri bankerlik faaliyetleri yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde de faaliyetlerini sürdüren bankerler, 1980'li yıllarda ülke mali yapısının bozulmasına ve büyük krizlere yol açtıklarından daha sonraki yıllarda ise faaliyetlerine son verilmiştir. Finansal hayat içinde bu bankerlerden bazıları büyük sermayeli ulusal-küresel şirketlerle veya finans kurumları olan bankalarla ortaklıklar kurmuşlardır. Bazılarının da döviz ve altın alım-satımı ticaretinde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde *bīt-kārum* adı verilen koloni daireleri günümüz bankalarına benzer bir rol üslenerek finansal işlemler gerçekleştirmekteydiler. Bu bürolarda tüccarlar, kayıt ve depo işlemlerini yapmakta, taşınması güç olan malları belli bir ücret karşılığında emanet olarak bırakmakta, bunların dışında bu bürolarda tüccarların ödemesi gereken çeşitli vergiler tahsil edilmekteydi.

Günümüz bankacılık sistemindeki finansal işlemlerin benzerinin Koloni Devri'nde de uygulandığını Kültepe Tabletleri'nden öğrenmekteyiz. Bu borç senetlerinde sırasıyla borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tespiti kaydedilip ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz, borçlu ve alacaklı şahısların adları ve en son şahitlerin ismi yazılmaktaydı.

O dönem Anadolu’da bulunan şirketler, bir nevi özel banka işleyişinde idi. Asurlu tüccarların hesaplarını tutmakta, bir nevi ciro muameleleri, borç ve alacak dönemi işlemlerini yaparak, bu günün banka cari hesap işlemlerinin ilk izlerini oluşturmaktaydı.

Asurlu tüccarların yerlilere yüksek faiz karşılığında ödünç olarak gümüş vermesinin benzer yansımalarını da yine günümüz bankacılık sektöründe gözlemleyebiliyoruz. Söz konusu dönemde tüccarların gümüş külçelerini kira bedeli karşılığında sarayda muhafaza etmeleri uygulamasının bugün banka kasalarının kiralanması şeklinde yapıldığını tespit etmekteyiz.

Bu noktada Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde de MÖ 2000 yılın ilk çeyreğinde Anadolu’da kurulan *Kârum*’larda yer alan *bît-kârum*’lar da banka olarak nitelendirilebilecek kuruluşlardır. Eski dönemde bu türden banka işlevi gören kurumların olması, faizle para alıp veren, kredi, iskonto vb. işlemleri yapan, arşivlerinde değerli belge ve eşya saklayan ve bu faaliyetleri bireysel düzlemde yapan bankerlerin de varlığını beraberinde getirmiştir. Neticede Koloni Devri’nde ekonomik hayata birçok Asurlu banker, dönemin bankerlik ve bankacılık sisteminin gelişmesinde büyük katkı sahibi olmuşlardır.

Ayrıca, Koloni Devri’nde “*Mevduat Bankası*” olarak işlev yapan *bît-kârumlar*, kendi hesabındaki mevduatı kullanabildiği gibi periyodik olarak *tediye* işlemleri yapabilmekteydi. Bu kurumun diğer bir önemli görevi de Asurlular tarafından yerli saraya gerekli ödemelerin yapılmasını sağlamaktı. Bu ilişkiler içinde *Kârum*, geniş ölçüde ticaret kredili para ödünç veren bir kurum olarak da düşünülebilir.

Bît-kârumlar aynı zamanda “*Tevdiat Bankası*” görevini de yaparak; krediler, vadesi geçmiş vergilere ait ödemeler, gümrük vergisi ve diğer borç paylarını tüccarların borçları olarak kendi hesaplarına tek tek kaydetmekte ve ödünç verilen para, tüm mali işler ve özellikle borç ödemelerini gerçekleştirmekteydi. Ayrıca *bît-kârumun* diğer önemli bir işlevi de yerli saray ile Asurlu tüccarlar arasındaki havale işlemlerini gerçekleştirmesiydi.

Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde, Asur ve Anadolu’da alınıp satılan mallar para esaslı üzerinden senetlere bağlamakla beraber, özellikle kredili satışların türlü şekilleri de görülmekte ve ticari faaliyetler bakımından önemli olan borsa muamelelerinin ilk izlerine rastlanılmaktadır. O dönemde adına borsa işlemleri denilirse de; mevcut birtakım kayıtlardan tüccarların muhtelif şekilde zaman

spekülasyonu yaparak; günümüz borsa işlemlerinde önemli bir yeri olan fiyat farklarının istismarına yol açan arbitraj (paha kazanmış hisse senedi, tahvil, döviz gibi değerli kâğıtları satarak daha kârlı gördüğü ya da yüksek verim getirme olasılığı bulunan başka değerli kâğıtlar satın alma işi) muamelesi yöntemini de uyguladıkları anlaşılmaktadır. *Bît-kārumlar* kayıtlı tüccarların yatırdıkları parayı, kâr paylarını, hisse senetlerini ve kazançlarını yönetmekteydiler.

Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde faiz karşılığında çeşitli vadelerle borç verilmiş ve bu alacak-verecek ilişkileri kendine özgü bir formatta hazırlanan borç senetleri şeklinde belgelenmiştir. Koloni Devri'nde, sadece borç alan kişinin borcundan sorumlu olduğu ve yakınlarının bu borç ile ilgili sorumlu tutulamayacakları belli kural ve şartlara bağlanmıştı. Fakat bazı tabletlerde borç kefilliği de gündeme gelmiş ve borca kefil olan kişinin ismi ile şahitlerin isimleri senetlere yazılmıştır. Bu durumlarda borç ödenmezse kefil olan kişiden tahsil edilme yoluna gidilmiştir. Bu bilgilerden günümüzdeki kefillik sisteminin Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde uygulanan kefillik sistemine dayandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak; Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Kültepe, Anadolu coğrafyasında Koloni Devri'nin önemli ticaret merkezlerinden biri olması nedeniyle, buradan elde edilen birçok belge ve bulgudan “Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Maden Ticaretinin İktisadi Hayata Yansımaları”nın tespiti yapılarak; bu dönemdeki maden ticaretinin kuralları ve uygulamaları detaylı olarak bu çalışma ile sunulmuştur.

Böylece bu tez kapsamında, Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait ticari ve iktisadi kuralların birçoğunun ve benzerlerinin özellikle maden ticaretinde uygulanan kuralların, günümüz ticari ve iktisadi hayatta da hâlâ uygulandığını görmekteyiz. Bu tespitlerin ışığı altında; yukarıda bahsettiğimiz ticari kuralların zamanın derinliğinden süzülerek; birçok toplum ve devlet tarafından uygulanmasını ve günümüze kadar da varlığını sürdürmesini, sistemin geçerliliğinin ve evrenselliğinin delili olarak kabul etmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Abay, E. (2012). *Beycesultan*, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, İzmir, s. 39-64.
- Akman, G., Keskin, G. A. (2012). “İmalat Firmalarında Çevik Üretim Algilanma Seviyesinin Değerlendirilmesi”, *DPÜ FBE Dergisi*, S. 28, Kütahya, s. 53-66.
- Akrep, M. Y. (2017). “Sumer Ekonomisinde Tapınak Faktörü”, *Mavi Atlas Dergisi*, C. 5, S. 2, Gümüşhane, s. 458-473.
- Aktan, C. C. (2018). “Mülkiyet Hakları Felsefesi”, *Emek Ve Toplum*, 2018, s. 194-214.
- Aktüre, S. (1997). *Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 102-103.
- Akurgal, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, İ. (2000). “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Asurlu Tüccarlar ile Yerli Halk Arasındaki İlişkiler III”, *Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, EÜ KYTAM*, No. 4, Kayseri, s. 38-39.
- Albayrak, İ. (2001). “Kültepe Tabletlerinde Geçen “ma’u su” Kelimesi”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı*, Ankara.
- Albayrak, İ. (2002). “Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi”, *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara, s. 1-10.
- Albayrak, İ. (2003a). “Kaniş-Kārum’unun Bir Mektubu”, *Archivum Anatolium Dergisi*, C. 6, S. 1, Ankara, s. 1-9.
- Albayrak, İ. (2003b). “Kültepe Belgelerine Göre Kārum Dairesinin İdarî Yapısı ve Politik Statüsü”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, Ankara, s. 342-356.
- Albayrak, İ. (2004). “ana kaspim annīm Šamaš-abī qātātum/Bu Gümüş için Šamaš-abī Kefildir”, *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara, s. 1-12.
- Albayrak, İ. (2006). *Ankara Kültepe Tabletleri IV*, TTK Yayınları, Ankara.
- Albayrak, İ. (2015). “Asurlu Tüccar Šu-İštar’ın Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamesi”, *Cahit Günbattu’ya Armağan, AÜ DTCF EDKB SABD*, Ankara, s. 15-27.

- Albayrak, İ. (2016a) “Sembollerden Çivi Yazısına Geçiş ve Yazının Anadolu’ya Gelişi”, *Archivum Anatolium-Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 2, Ankara, s. 15-26.
- Albayrak, İ. (2016b). “Uşur-Şa-İştâr’ın Arşivinden Bakır Ticareti İle İlgili Bir Mektup”, Sedat Erkut, Özlem Sir Gavaz (Ed.), *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, Ahmet Ünal Armağanı, İstanbul, s. 25-33.
- Albayrak, İ. (2018a) “Eski Asurca Kaynaklara Göre Asur-Anadolu İlişkilerinde Hahhum Krallığı’nın Önemi”, *Archivum Anatolium*, C. 12, S. 2, Ankara, s. 1-11.
- Albayrak, İ. (2018b) “Türkçe’de Yaşayan Bazı Sumerce Ve Akadca Kelimeler”, 4. *Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum, s. 395- 404.
- Albayrak, İ, Erol, H. (2018) “Sumerliler ve Dilleri Hakkında Bazı Notlar”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Bakü, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), s. 153-163.
- Allen, F. Herring, R. (2001). “Banking Regulation versus Securities Market Regulation”, *Working Paper 01-29*, Wharton School University of Pennsylvania, s. 5-10.
- Apak, S., Demirel, E. (2009). *Finansal Yönetim*, Cilt 1: *Sermaye Piyasaları*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Arslantaş, Y. (2008). *Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu’da İktisadi Hayat*, Örnek Ofset ve Matbaacılık, Elazığ.
- Arslantaş, Y. (2014). “Paleolitik Ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ’da Barınma”, *FÜ SBD*, C. 24, S. 2, Elazığ, s. 319-343.
- Atalay, İ., Mortan, K, (1997). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Azarkan, N. (2010-2011). “Avrupa Ticaret Mahkemesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15-16, Diyarbakır, s. 43-74.
- Brigham, E. F., Houston, J. F. (2001). *Fundamentals of Financial Management*, Harcourt College Publishers, USA.
- Bahar, H. (2011). *Eskidevir Uygarlıkları*, Kömen Yayınevi, Konya.
- Balkan K. (1957). *Mama Kralı Anum Hirbi’nin Kaniş Kralı Warsama’ya Gönderdiği Mektup*, TTK Basımevi, C. VII, No. 31, Ankara, s. 1-76.
- Balkan, K. (1955). “Kaniş Kârûm’unun Kronoloji Problemleri Müşahedeler”, *TTK Yayınları*, C. VII, No. 28, Ankara, s. 1-40.

- Barjamovic, G. (2011a). "A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period", *CNI Publications*, Vol. 38, Copenhagen.
- Barjamovic, G. (2011b). "A Journey Through Anatolia in 1865 BC", in F. Kulakoğlu, S. Kangal (eds), *Anatolia's Prologue, Kültepe Kanesh Karum, Assyrians in Istanbul*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2011, s. 160-168.
- Barjamovic, G., et al. (2012). *Ups and Downs at Kanesh-Observations on Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period*, Nederland Institute voor het Nabije Oosten, Leiden, 2012, s. 1-161.
- Başak, O. (2008). "Taş Dönemi'nden Tunç Dönemi'ne Anadolu' da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 21, s. 15-33.
- Bayram, G. (2018) "Güneydoğu Anadolu'nun Neolitik Çağ Totemleri Ve Ritüel Nesneleri", *AMISOS*, C. 3, S. 4, s. 67-89.
- Bayram, S. (1990) "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vade İfadesi ve Çıkan Neticeler", *X. Türk Tarih Kongresi Bildiri C. II*, TTK Basımevi, Ankara, s.453-462.
- Bayram, S. (1993). "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 36, S. 1-2, Ankara, s. 1-13.
- Bayram, S. (1994). "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi", *XI. Türk Tarih Kongresi(1990)*, *TTK Basımevi*, C. 1, Ankara, s. 211-234.
- Bayram, S. (1997a). "Koloni Çağında Kayseri'nin Ticari Hayatı", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(1996)* 1, Kayseri, s. 35-43.
- Bayram, S. (1997b). "New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Text", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 3, Ankara, s. 41-66.
- Bayram, S. (1998). "Kültepe'den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri*, Ayır Basım, *AÜ Basımevi*, Ankara, s.127-147.
- Bayram, S., Çeçen, S. (1996). "Yeni Belgeler Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi", *Bellekten*, C. LX, *TTK Yayınları*, Ankara, s. 579-642.
- Bayram, S., Kuzuoğlu, R. (2018). "Çiviyazılı Belgelere Göre MÖ II. Binyıl'da Kahramanmaraş ve Çevresi", *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, s. 105-119.

- Bayram, S., Kahya, Ö. (2018). “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), s. 75-92.
- Becker, V. (2010). “Anthropomorphe Plastiken Westbulgariens und ihre Stellung im südosteuropäischen Neolithikum”, *Studia Praehistorica*, Sofia, C. 13, s. 23-40.
- Belli, O. (1987). “Van Gölü’nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya için önemi”, *34. Uluslararası Assiriyyoloji Kongresi*, İstanbul, s. 307.
- Belli, O. (1988). “Yukarı Fırat Bölgesinin Eski Metalürjik Faaliyetlerinin Araştırılması”, *AST VI*, Ankara, s. 333-344.
- Belli, O., (1991). “*Ore Deposits and mining in eastern Anatolia in urartian period: silver, copper and iron*” *Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium BCE*, R. Merhav(Ed.), Jerusalem.
- Belli, O. (2004). *Anadolu’da Kalay ve Bronz’un Tarihçesi*, TTK Basımevi, İstanbul.
- Belli, O., Duru, R. (2000) *Burdur Bölgesi Araştırmaları ve Kuruçay Höyüğü*, Türkiye Arkeolojisi ve İÜY, Yay. No. 4242, Ankara.
- Berk, M. F. (2018). “Ticari Hayata Katkı Bağlamında Yol” (Bölüm 3), *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, ed. L. Gürhan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul, s. 69-99.
- Bietzel, B. J. (1992). “The Old Assyrian Caravan Road in the Mari Royal Archives”, (Edt; G. D. Young), *Mari in Retrospect*, Winnona Lake, s. 55, 56.
- Bilgi, Ö. (1989). “İkiztepe Kazılarının 1988 yılı Sonuçları ve Çevre Araştırmaları”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Antalya, s. 211-215.
- Bilgi, Ö. (2004). *Anadolu Dökümünün Beşiği*, Döktaş Yayınları, İstanbul.
- Bilgiç, E. (1941). “Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da, Maden Ekonomisi”, *Sumeroloji Araştırmaları*, İstanbul, s. 913-950.
- Bilgiç, E. (1943). “Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar”, *AÜ DTCTF Dergisi*, C. II, Ankara, s. 33-43.
- Bilgiç, E. (1947a). “Çiviyazılı Hukuki İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, *TTK, Belleten*, C. XI, S. 44, Ankara, s. 571-602.
- Bilgiç, E. (1947b). “Çiviyazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri”, *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 5, S. 4, Ankara, s. 419-454.

- Bilgiç, E. (1948). “Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. VI, S. 5, TTK, Ankara, s. 499-516.
- Bilgiç, E. (1951a). “Çiviyazılı İktisadi Metinlerde Faiz Meselesi”, *TTK, Belleten*, C. XV, S. 59, Ankara, s. 339-347.
- Bilgiç, E. (1951b). “Umumi İktisadi Meseleler ve Borçlanma Bakımından Eski Babil ve Kapadokya Vesikaları, Anadolu’daki Benzerlik ve Farklar”, *Belleten*, C. XV, S. 57, Ankara, s. 333-338.
- Bilgiç, E. (1955). “MÖ 2000 Yılında Mezopotamya Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadi Münasebetler”, *Tebliğler ve Konferanslar 9. Meslek Haftası, TCK, Yay.*, No. 2, İstanbul, s. 193-202.
- Bilgiç, E. (1990). “Kültepe Tabletleri Üzerinde Yeni Çalışmalar ve Yeni İki Evlilik Vesikası”, *X. Türk Tarih Kongresi 1*, Ankara, s. 421-432.
- Bilgiç, E. vd, (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri I*, TTK Yayınları, C. VI, S. 33, Ankara.
- Caner, O. (2012). “INCOTERMS 2010 (ICC rules for the use of domestic and international trade terms)”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi SBD*, C. 11, S. 22, İstanbul, s. 223-262.
- Ceylan, A. (1994). *Eski Anadolu Devletler Arası İlişkiler Antlaşmalar*, (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum.
- Çambel, H., vd. (1987). “1986 Yılı Çayönü Kazısı”, *IX Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 37-56.
- Çayır, M., Albayrak, İ. (2018). “Yerli Halka Ait Bir Grup Kültepe Tableti”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 1, Ankara, s. 1-20.
- Çeçen, S. (1990). “Yeni Asur Belgelerine Göre Yerli-Asurlu Münasebetleri”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum, s. 140-151.
- Çeçen, S. (1991). “Koloni Dönemi Anadolu’sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 35, S. 1, Ankara, s.49-59.
- Çeçen, S. (1995a). “Mütünü IN Den Kultepe-Texten”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara, s. 43-72.
- Çeçen, S. (1995b) “6 Neue Urkunden über Heirat und Scheidung aus Kanis” *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara, s. 1-12.
- Çeçen, S. (1996a). “İdinnum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, Ankara, s. 19-24.

- Çeçen, S. (1996b). “Uşur-Şa-İştär Est Le Fils De Sargon, Roi De l’Ancienne Assyrie?”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, Ankara, s. 11-17.
- Çeçen, S. (1997). “Kaniş Kārum’unun Diğer Kārum ve Wabartumlar’a “KÜ.AN” (amūtum) İle İlgili Önemli Talimatları”, *TTK Belleten*, C. LXI, S. 231, Ankara, s. 219-232.
- Çeçen, S. (2002). “Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara, s. 65-68.
- Çeçen, S., Erol, H. (2018). “Kültepe’den Değişik Bir Ticari Mal Listesi”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 2, Ankara, s. 53-75.
- Çeçen, S., Hecker, K. (1995). “ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht”, ed. M. Dietrich ve O. Loretz, *Vom Alten Orient zum Alten Testament-Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85.* (AOAT 240), Münster, s. 31-41.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s. 429-427.
- Çınar, B., vd., (2010). “Küresel Kriz, Etkileşim Kanalları ve Türkiye Ekonomisi”, *TCMB Ekonomi Notları*, S. 2010-7, Ankara 2010, s. 2-11.
- Çınaroğlu, A. (2017). “Alacahöyük Kazılarında İlk Yıllar”, *The Discovery of an Anatolian Empire-Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*, İstanbul, s. 255-268.
- Çınaroğlu, A. (2018). “Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller”, *Arkhaia Anatolika-Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi*, Konya, s. 1-14.
- Çiçek, F. (2019). “Mezopotamya’da İlk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö.2112-2005)”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 5, S. 11, Sinop, s. 494-508.
- de Jesus, P. S. (1978a). “Considerations on the Occurrence and Exploitation of Tin Sources in the Ancient Near East”, in A.D. Franklin, J.S. Olin and T.A. Wertime, (eds.), *The Search for Ancient Tin*, Smithsonian Institution, Washington, s. 33-38.
- de Jesus, P. S. (1978b). “Metal Resorces in Ancient Anatolia”, *Anatolian Studies*, C. 28, Ankara, s. 97-102.
- de Jesus, P. S. (1980). *The Development of Prehistoric Minig and Metallurgy in Anatolia*, Bar International Series, 74, Oxford.

- Delicay, D. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de Dış Ticareti Kolaylaştırmaya Yönelik Ulusal Koordinasyon Çalışmaları*, Kalkınma Bakanlığı, No. 2943, Ankara.
- Dercksen, J. G. (1996). *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, PIHANS 75, İstanbul-Leiden.
- Dercksen, J. G. (2004a). *Old Assyrian Institutions*, Nederlands Institute for Near East, PIHANS 98, Leiden.
- Dercksen, J. G. (2004b). *Some Elements of Old Anatolian Society in Kanis*,(ed) Dercksen, J.G. *Assyria and Beyond*, Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, PIHANS 100, Leiden, s. 137-177.
- Dercksen, J. G. (2005). "Metals According to Documents from Kültepe-Kanish Dating to the Old Assyrian Colony Period", *Anatolian Metal III*, C. 18, Bochum, s. 1-34.
- Dercksen, J. G. (2011). "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler", Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Kârumu, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri, s. 110-115.
- Dinler, Z. (2009). *Mikro Ekonomi*, Ekin Kitapevi, Bursa.
- Dönmez, S. (2013). "Hitit Dönemi'nde Değişim Araçları Ve Ölçü Birimleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Elazığ, s. 813-832.
- Duru, R. (1991). "Höyücek Kazıları", *XII. KST I*, Ankara, s. 87-95.
- Efe, T. (1990). "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları", *Anadolu Araştırmaları XI*, İstanbul, ss. 1-19.
- Ehsani, A., Yazıcı, E. Y. (2016). "Anadolu'da Bakır Madenciligi ve Kullanımının Kısa Tarihçesi", *Yer altı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara, s. 43-48.
- Ekmen, F. G. (2011). "M.Ö. II. Bin Anadolu Terazi Kefeleri Hakkında Gözlemler". *Hitit Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 2, Çorum, s. 35-44.
- Ekşi, N. (2015). *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, Beta Basım AŞ., İstanbul.
- Erginsoy, Ü. (1997). *Maden Sanatı* (maddesi), Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi II, İstanbul.
- Erkızan, T. (2009). *Tapınak*, Şenocak Yayınları, İzmir.
- Erkut, S. (2007). "Kültepe Metinlerinde Geçen amütu(m) Üzerine", *Bellekten*, C. LXXI, S. 260, Ankara, s. 1-4.
- Erkut, S. (2015). *Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen Sumerce LÚALAN.ZU9 Ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri*, AÜ DTCF yayınları, Ankara.

- Erol, H. (2007). "Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı", *Ulus. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ICANAS, C. 38, S. 3, s. 1305-1316.
- Erol, H. (2012). "Bir Kültepe Metnine Göre Eski Asur Devrinde Subartu Bölgesi", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 52, S. 2, Ankara, s. 1-10.
- Erol, H. (2015). "Eski Asur Şehir Devletinin Ticari Tekelleşme Politikası", *AÜ DTCF TB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, Ankara, s. 426.
- Erol, H. (2017). "Kültepe'den Bir Metne Göre Asur Bölgesinde Yaşanan Bir İsyân ve Anadolu'daki Diğer İsyânlarla İlgili Kayıtlar", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 11, S. 2, Ankara, s. 23-38.
- Erol, H. (2019). "Old Assyrian Metal Trade, Its Volume And Interactions", *TTK, Belleten*, C. LXXXIII, S. 298, Ankara 2019, s. 779-807.
- Erol, H., Albayrak, İ. (2005). "Kültepe'den nikka İlgili Altı Yeni Belge", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 8, S. 2, Ankara, 2005, s. 1-20.
- Erzen, A. (1984). *Doğu Anadolu ve Urartular-Eastern Anatolia and Urartions*, Ankara.
- Esen, İ. (1994). "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Kültepe Tabletlerinden Örnekler", *Anadolu Medeniyetleri 1993 Yılığ*, Ankara.
- Esin, U. (1969). "Kuantitatif Spektral Analiz Yardımıyla Başlangıcından Asur Kolonileri Zamanına Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği", *Metin, Analiz ve Tipoloji Katalogları*, C. 1-2, S. 1427, İÜEFY, İstanbul, s. 129-130.
- Esin, U. (1994). "Akeramik Neolitik Devrede Aşıklı Höyük", *XI. Türk Tarih Kongresi* (ayrı basım), *TTK*, Ankara, s. 29-38.
- Fidan E. (2016). "Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları", *Yer altı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara, s. 49-59.
- Fidan, E. (2012). "Anadolu'nun İlk Madencileri ve Madeni Eserleri (MÖ 9000-2000)", *Madencilik Türkiye Dergisi*, S. 23, Ankara, s. 58-59.
- Fischer, F. (1965). "Boğazköy und die Chronologie der Altassyrischen Handelsniederlassungen in Kappodokie", *C. 15, İstanbuler Mitteilungen*, s. 1-15.
- Forrer, E. (1932). *Reallexikon der Assyriologie I*, Berlin.
- French, D. H. (1974). "A Study of Roman Roads in Anatolia: Principles and Methods", *Anatolian Studies* 24, British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara, s. 143-149.

- Garelli, P. P. (1977). "Marchands Et Tamkaru Assyriens en Caappadoce" *Iraq*, C. 39, S. 1, Londra, s. 99-107.
- Gavas, Ö. S., Yener, A. (2017) "Hititçe Metinlere geçen 'şalli ašeššar' Ve İşlevi", *Bartın Üniv., Çeşmi Cihan Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 4, Sayı 2, s. 83-93.
- Giorgadze, G. G. (1988). "On the Word for Silver with Reference to Hittite Cuneiform Texts", *Altorientalische Forschungen*, C. 15, S. 1-2, Berlin, s. 69-75.
- Gökçek, L. G. (1998). "Kültepe Vesikalarında Geçen Nesnelere Fiyatlar", *Erciyes Üniversitesi, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s. 158-159.
- Gökçek, L. G. (2003). "Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 6, S. 2, Ankara, s. 73-87.
- Gökçek, L. G. (2004a). "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Kervan Güzergâhları", *TSA Dergisi*, C. 8, S. 1, Ankara, s. 151-164.
- Gökçek, L. G. (2004b) "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1750-1723) Anadolu'da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara, 2004, s. 59-78.
- Gökçek, L. G. (2004c). "Pilah-Istar Arşivinden Aile Hukukuna Dair Bazı Yazışmalar", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara, s. 65-74.
- Gökçek, L. G. (2005). "Kültepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi Ve Taşınması", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 8, S. 1, Ankara, 2005, s. 59-65.
- Gökçek, L. G. (2009). "Çiviyazılı Tabletlere Göre Eski Anadolu'da Vergi Uygulamaları ve Kaçakçılık (M.Ö. ± 1750-1750)", *Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Calal-Abad/Kırgızistan, s. 147-155.
- Gökçek, L. G. (2015). *Asurlular*, Bilgün Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Gökçek, L. G. (2017). "Kültepe'den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Bir Belge", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 11, S. 2, Ankara, s. 39-44.
- Gökçek, L. G. Aktüz, F. (2013). "Asur Ordusu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32 S. 54, Ankara, s. 41-62.

- Gökçek, L. G., İnce, G. (2016). “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’da İnanç Sistemi”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Elazığ, s. 43-56.
- Gül, Ş. (1993). “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu’nun Siyasi Yapısı”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara.
- Güler, S., Taner, B. (2008). “Dünyadaki KOBİ Borsaları ve Türkiye’de KOBİ Borsasının Oluşumuna Yönelik Uygulamalar”, *Ege Akademik Bakış*, C. 8, S. 2, İzmir, s. 519-540.
- Günbattı, C. (1987). “Kârum’lar Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler”, *34. Assiroloji Kongresi Bildirileri*, İstanbul, s. 479-484.
- Günbattı, C. (1990). “Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, AKT II*, Çorum, s. 126-133.
- Günbattı, C. (1994). “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge’”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. I, TTK, Ankara, s. 75-83.
- Günbattı, C. (1996). “Two New Tablets Throwing Light on the Relations Between Anatolian Kings and Assyrian Merchants in the Period of the Assyrian Colonies”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 2, Ankara, s. 25-37.
- Günbattı, C. (1999). “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki ilişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge’”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 75-83.
- Günbattı, C. (2002). “Kültepe’den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 5, Ankara, s. 79-91.
- Günbattı, C. (2004). “Two Treaty Texts Found at Kültepe”, ed. J. G. Dercksen, *Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, Leiden, s. 249-268.
- Günbattı, C. (2005). “Kültepe’den Bulunmuş İki Antlaşma Metni”, *Belleten*, C. LXIX, S. 69, Ankara, s. 773.
- Günbattı, C. (2016). “Kültepe’den Amütum’un Eksilmesi Hakkında Bir Mektup”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 2, Ankara, s. 41-46.
- Günbattı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.

- Harmankaya, S. (2002). “Türkiye İlk Tunç Deviri Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *TAY*, 4a/4b, İstanbul, s. 7-41.
- Harmankaya, S. Tanındı, O., Özbaşaran, M. (1998). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3, Kalkolitik*, Ege Yayınları, ISBN 975-807-003-7, Cilt ISBN 975-807-019-3, İstanbul.
- Harmankaya, S., Erdoğan, B. (2002). *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri (TAY) Klasör 4A ve 4B (İlk Tunç Çağı)*, İstanbul.
- Hauptman, H., Schmidt, K., (2007). *12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları*, Theiss Verlag, Stuttgart.
- Hecker, K. (1996). “Rechtlos in der Fremde?”, *1995 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, s. 150-159.
- Ildız, E. (2013). *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.
- Işıklı, M. (2008). “Erzurum'un ilk Madencileri”, *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, s. 55-79.
- Kabağaç, S., Alova, E. (1995) *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul, s. 367.
- Kaptan E., Yurttagül, E. (1995). “Kaymaklı Yeraltı Şehrindeki (Nevşehir) Cevher Zenginleştirme Aleti”, *Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, XI, Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 63-74.
- Kaptan, E. (1983).“Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önem ve Kökeni”, *MTA Dergisi*, S. 95-96, Ankara, s.165-172.
- Kaptan, E. (1990). “Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular”, *MTA e-Dergisi*, S. XI, s. 157-186.
- Kaptan, E. (2000). “Sivas Bakır Tepe'de Altın Madenciliği”, *Kültür Bakanlığı Yay. No. 2531, 16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 57-70.
- Kartalkanat, A. (2008). “Anadolu'da Madencilik Tarihi; Kütahya-Gümüşköy'de 3500 Yıldır Süren Madencilik Çalışmaları”, *MTA Dergisi*, C. 137, Ankara, s. 91-97.
- Kartalkanat, A. (2014). “Bolkar Dağlarındaki Eski İşletmeler Vadisinde Yeni Yaş Bulguları ve İlk Maden Ruhsatı: Yazılıtaş Niğde”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 57, S. 2, Ankara, s. 59-71.
- Kılıç, K. (2013). *Kaçakçılık Suçları Gümrük Kabahatleri ve Gümrük Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları*, Gazi Kitabevi, Ankara.

- Kılıç, S. (2008). *Sermaye Piyasası Düzenlemelerinde Fayda Maliyet Analizleri: Teoriler, Araçlar ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Kılıç, Y. (2012). “Çiviyazılı Belgelerde Subartular”, *III. Uluslararası Türk Şöleni Bildirileri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, s. 667.
- Kınal, F. (1991). *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara.
- Koçak, K. (2009). “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler”, *GÜ SBE Dergisi*, S. 27, Ankara, s. 209-226.
- Komisyon, (1966). “Ekonomide Üretimi artırıcı Tedbirler”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 15, Ankara, s. 207-208.
- Komisyon, (1966). “Karaborsa”, *Türk Ansiklopedisi*, MEB Y., C. 7, Ankara, s.341-348.
- Koşay, H. Z. (1965). *Alacahöyük Kılavuzu*, TTK Basımevi, Ankara, s. 6-7.
- Köylü, M. K. (2016). *Uluslararası Bankacılık ve Finans Sistemi*, Astana Yayınları, Ankara.
- Kroszner, R. S. (2001). Restructuring Bank Regulation: Conflicts of Interest, Stability and Universal Banking, *Restructuring Regulation and Financial Institutions*, Springer.
- Kulakoğlu, F. (2006). “Kültepe-Kaniş Kazıları 2006 Yılı Raporu”, *KB, AÜ DTCTF*, Ankara, 2006.
- Kulakoğlu, F. (2018). “Kültepe-Kaniş’in Kültürel Mirası”, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, s. 31-39.
- Kurt, M. (2009). “Karaman’da Eski Dönemlere Ait Kültürel Unsurlar ve Turizm Açısından Önemi”, *SÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, Konya, s. 165-196.
- Kuzuoğlu, R. (2004). “M.Ö. II. Bin’de Bir Anadolu Şehri Aliası”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 7, S. 2, Ankara, s. 75-89.
- Kuzuoğlu, R. (2013). “Eski Asurca Metinlerde Tablet Kapları ve Kültepe’den Arkeolojik Örnekler”, *AÜ DTCTF Dergisi*, C.53, S. 2, Ankara, s. 14.
- Kuzuoğlu, R. (2016). “Anadolu’nun En Eski Yazılı Kaynaklarına Göre Faiz”, *Uluslararası Beşeri ve Doğa Bilimleri: Problemler ve Çözüm Arayışları Kongresi*, Saraybosna, s. 315-324.
- Kuzuoğlu, R. (2018). “Eski Asurca Metinlerde Anadolu Köprüleri”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 12, S. 2, Ankara, s. 113-126.

- Küçükbezi, H. G. (2011). “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki ilişkiler”, *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Konya, s. 25-58.
- Landsberger, B. (1944) “Sumerler”, *AÜ DTDF Dergisi*, C. 2, S. 5, Ankara, s. 90-102.
- Landsberger, B. (1965). “Tin and Lead: The Adventures of Two Vocables”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 24, No. 3, Ghicago, s. 285-296.
- Larsen, M. T. (1967). “The Old Assyrian Caravan Procedures”, *Nederlands Histoisch Archelogisch Institute*, PIHANS, C. XXII, İstanbul, s. 1-188.
- Larsen, M. T. (1976). “The Old Assyrian City-State and its Colonies”, *Mesopotamia Studies in Assyriology*, Vol. 4, Akademiske Forlag, Kopenhagen 1976.
- Larsen, M. T. (1977). “Partnership in the Old Assyrian Trade”, *Iraq*, Vol. 39, No. 1, London, s. 119-145.
- Larsen, M. T. (1985). “Comercial Networks in the Ancient Near East”, *Altorientalisches Seminar, Regional Interaction and Crisis*, Chapter:5, Part:3, London, s. 47-56.
- Larsen, M. T. (2015). *Ancient Kanesh: A Merchant Colony in Bronze Age Anatolia*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lewy, H. (1963), “Nesa”, *JCS*, C. 17, s. 103-104.
- Manav, N. (2018). “19. Yüzyıl Galata’sından Bir Banker: Darphane-i Âmire ve Sefaretler Bankeri Jacques Alléon”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, İstanbul, 2018, s. 89-105.
- Mellaart, J. (1965), “Çatal Hüyük West”, *Anatolian Studies*, Vol. 15, London, s. 135-156.
- Memiş, E. (1994).“Asur Devletinin Anadolu Politikası”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. I, Ankara, s. 65-73.
- Memiş, E. (2002). *Genel Tarih*, Tablet Yayınevi, Konya.
- Memiş, E. (2011). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Meydan Larousse*, C. 1, s. 574.
- Michel, C. (2008a). “Nouvelles Donnees de Geographie Historique Anatolienne d'apres des Archives Recentes de Kültepe”, K. Strobel (ed.) *New Perspectives on the Historical Geography and Topography of Anatolia in the II and I millennium B.C.*, Eothen. 16, Nederland, 2008, s. 235- 252.

- Michel, C. (2008b). "The Old Assyrian Trade in the Light of Recent Kültepe Archives", *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, HAL Id: halshs-00642827, Toronto, s. 71-82.
- Miyake, Y. (2005). "Diyarbakır İli, Salat Camii Tepe ve Bismil Alt Bölgesi", *KTB*, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 22, S. 2, Ankara, s. 1-10.
- Moorey, P. R. S. (1982). "The Archeological Evidence for Metallurgy and Related Technologies in Mesopotamia 5500-2100 B.C.", *Iraq*, Vol. 44, No. 1, London, s. 13-38.
- Moorey, P. R. S. (1985). "Materials and Manufacture in Ancient Mesopotamia the Evidence of Archeology and Art: Metals and Glazed Materials and Glass", *BAR*, Vol. 237, Oxford.
- Nart, S. (2005). "Türkiye'de Franchising Sisteminin Gelişimi ve Franchise Alan Girişimcilerin İş Memnuniyeti Belirleyicilerinin Analizi Üzerine Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kocaeli, s. 123-149.
- Orhan, O. Z. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi*, İTO, İstanbul.
- Orlin, L. L. (1970). *Assyrian Colonies In Cappadocia, Mouton The Hague(Studies in Ancient History, Number 1.)*, Vol. 76, No. 3, Paris 1970, s. 1-272.
- Öz, E. (2008). "Kültepe Tabletler Işığında, MÖ II. Binde, Kadının İş Hayatındaki Yeri", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 25, s. 47-57.
- Öz, E. (2011a). "Kültepe Kazılarında Ele Geçen Wakkum Mektupları", *The Journal of International Social Research*, C. 4, S.16, Samsun, s. 346-354.
- Öz, E. (2011b). "Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık", *Akademik Bakış*, C. 5, S. 9, Ankara, s. 285-294.
- Öz, E., Albayrak, İ. (2005). "1963 Yılı Kültepe Kazısında Ele Geçen Altı Yeni Tablet", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 8, S. 2, Ankara, s. 21-46.
- Özbal, H. K., Yener, A. (1983). "Tarihöncesi Çağlarda Anadolu'da Gümüş Üretimi, Kullanımı ve Ticaret Değişimi: Kaynak Tanımla Analizleri.", *TÜBİTAK, Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri III*, Ankara, s. 73-83.

- Özbaşaran, M. (2011). "The Neolithic on the Plateau", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10.000-323 B.C.E.)*, Yay. Haz. S. Steadman, G. McMahon, Oxford University Press, s. 99-124.
- Özbaşaran, M., vd. (2010). "Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük", *TÜBA-KED Dergisi*, S. 8, Ankara, 2010, s. 7-19.
- Özbek, M. (1998). "Çayönü'nde Kafatası Delgi Operasyonu", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, Ankara, s. 109-115.
- Özdemir, M. A. (2004). "İklim Değişmesi ve Uygarlık Üzerine Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Afyonkarahisar, s. 173-192.
- Özdoğan, M., Başgelen, N. (2007) *Türkiye'de Neolitik Dönem: Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Yeni Kazılar-Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, s. 1-458
- Özdöl, S. (2011). "Çanak Çömleksiz Neolitik Devir'de Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı", *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 1, İzmir, s. 173-199.
- Özgüç, T. (1948). *Kültepe Kazısı Raporu*, TTK, Ankara.
- Özgüç, T. (1959). *Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Yapılan Yeni Araştırmalar*, TTK, Ankara.
- Özgüç, T. (1964). "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi/ Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research", *Anatolia VII*, Ankara, s. 23-49.
- Özgüç, T. (1986). *Kültepe-Kaniş II Eski Yakınoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, TTK, Ankara.
- Özgüç, T. (2002). "Eski Tunç Çağı: Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü", Ed: W. Jacob, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, s. 400-401.
- Özgüç, T. (2003). *Kültepe Kaniş/Neşa, The Earliest International Trade Center and the Oldest Capital City of the Hittites*, The Middle Eastem Culture Center in Japan, YKY, İstanbul.
- Özgüç, T. (2004a). "Anadolu Ticaret Kolonileri Kültepe Kaniş", *Arkeo Atlas Dergisi*, S. 3, İstanbul, s. 11-12.

- Özgüç, T. (2004b). *Kanes\Neşa, The International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Capital Town*, YKY, İstanbul.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe Kaniş/Neşa*, YKY, İstanbul.
- Özgüç, T. ve Akok, M. (1957). “Horoztepe Eserleri”, *TTK, Belleten*, C. XXI, S. 82, Ankara. s. 19-25.
- Özsait, M. (1977). *Pisidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskan Yerleri (I): Kuruçay; Çığırkankaya; Çallica; Yağlıyurt Yerleşmeleri*, Anadolu Araştırmaları, İÜEFY; İÜEF Basımevi, İstanbul.
- Pernicka, E., et al. (2003) “Early Bronze Age Metallurgy in the North-East Aegean”, *Troia and the Troad, Scientific Approaches*, Springer-Verlag, Berlin, s. 143-172.
- Radivojevic, M., et al, (2017). “Repealing the Çatalhöyük extractive metallurgy: The green The fire and the ‘slag’ ”, *Journal of Archaeological Science*, Elsevier, Vol. 86, s.101-122.
- Rahmstoref, L. (2009) “Early Bronze Age Balance Weights From Tarsus, Alişar Höyük And Other Sites”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Yay., C. 2, Ankara, , s. 201-210.
- Rey, H. (2003). *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 3. Auflage, Zürich.
- Riemschneider, K., Yigit, T. (1991). “Eski Anadolu'da Hapishane ve Ceza”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara, s. 341-351.
- Robert D. B., et alii. (2010). *The Assyrian Dictionary of the University of the Oriental*, Institute of the University of Chicago, U.S.A.
- Rosenberg, M. (1994a) “Hallan Çemi Kazısı 1992”, *KB XVI Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Yay. No. 1734, Ankara 1994, s. 84-94.
- Rosenberg, M. (1994b). “Hallan Çemi Tepesi: Some Further Observations Concerning Stratigraphy and Material Culture”, *Anatolica*, S. XX, Ankara, s. 121-140.
- Rosenberg, M. (1994c) “The Hallan Çemi Excavation 1993”, *KB XVI Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Yay. No. 1734, Ankara 1994, s. 78-83.
- Rosenberg, M. (2007) *1200 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür ve Sanayi Yayıncılık, İstanbul, s. 1-160.

- Resmi Gazete*, “14.5.1964 Tarihli Ve 474 Sayılı Kanun Hükümlerinin Uygulanması İle İlgili Usul Ve Esasları Gösterir Yeni Yönetmelik”, No. 13486, (05.05.19170).
- Resmi Gazete*, “Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında Ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği Ve Denetimi: 2019/21)”, Sayı: 30641, (30.12.2018).
- Resmi Gazete*, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, No: 4875, Sayı: 25141, (17.06.2003).
- Resmi Gazete*, “Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu”, No: 5362, (07.06.2005).
- Resmi Gazete*, “Gümrük Kanunu”, No. 4458, Sayı: 23866, (04.10.1999).
- Resmi Gazete*, “Harçlar Kanunu”, No: 492, Sayı: 11756, (02.07.1964).
- Resmi Gazete*, “Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu”, No: 5607, (21.03.2007).
- Resmi Gazete*, “Karayolu Taşıma Yönetmeliği”, Sayı: 30295, (08.01.2018).
- Resmi Gazete*, “Kıymetli Eşya Lojistiği Ve Borsa Kasa Hizmetine İlişkin Genelge”, No: 2015/1, (08.06.2015).
- Resmi Gazete*, “Milletlerarası Andlaşma”, Karar Sayısı: 2005/8540, (23.02.2005).
- Resmi Gazete*, “PTT Kargo Ve Kurye Gönderileri Hakkında Yönetmelik”, Sayı: 27961, (11.06.2011).
- Resmi Gazete*, “Tahsilat Genel Tebliği”, Tebliğ Seri: B Sıra No. 11, Sayı: 30642, (31.12.2018).
- Resmi Gazete*, “Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği İle Odalar Ve Borsalar Kanunu”, Kanun No:5174, (18.05.2004).
- Resmi Gazete*, “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması Ve Uygulanmasına Dair Kanun”, No. 4703, (29.06.2001).
- Resmi Gazete*, “Vergi Usul Kanunu”, No: 4369, Sayı: 23417, (29.07.1998).
- Resmi Gazete*, “Yassı Çelik Ürünlerin Denetimine İlişkin Tebliğ”, Tebliğ No:29914, (30.12.2016).
- Savaş, S. Ö. (1990). “Anadolu’da Madencilik ve Maden Kullanımı”, *X. Türk Tarih Kurumu Bildirileri*, C.1, S. 10, Ankara, 1990, s. 28-42.
- Savaş, S. Ö. (2006). *Çiviyazılı Belgeler Işığında Anadolu’da (İ. Ö. 2. Bin Yılda) Madencilik ve Maden Kullanımı*, TTK Yayınları, Ankara.

- Schachner, A., (2014). "Hitit Başkenti Hattuşa'nın Yakın Çevresiyle İlişkisi", Ö. İpek (ed.), *4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum 2014, s. 11-44.
- Sever, H. (1987). "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 31, S. 1-2, Ankara, s. 421-428.
- Sever, H. (1990a). "Kültepe Metinlerine Göre Birtum Kelimesinin Yeni Anlamı", *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, s. 467-479.
- Sever, H. (1990b). "Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kronolojisinin Yeniden Değerlendirmesi", *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi*, I, Çorum, s. 135-139.
- Sever, H. (1990c). "Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen *Kima Awat Naruaim* Tabiri ve Değerlendirilmesi", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 34, S.1-2, Ankara, s. 251-264.
- Sever, H. (1991). "Kültepe Tabletleri'nin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 35, S. 2, Ankara, s. 247-256.
- Sever, H. (1995a). "Anadolu'da Borsa ve Enflasyonun İlk Şekilleri", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 1, Ankara, s. 123-133.
- Sever, H. (1995b). "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağı'nda (MÖ 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C. LIX, S. 224, Ankara, s. 1-16.
- Sever, H. (1996). "Die Urformen der Börse und Inflation in Anatolien und ein Gestein, Dessen Ausfuhr in der Zeit der Kolonie aus Anatolien Verboten ist (1970-1750 v.Chr.)", *Belleten*, C. LX, sayı 228, Ankara, s. 239-240.
- Sever, H. (1998a). "Amütum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisine Verilmiş Bir Ruhsatname", *Erciyes Üniversitesi II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s. 291-292.
- Sever, H. (1998b). "Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri", *XXXIV. Uluslararası Assiyiroloji Kongresi*, C. 1, TTK, Ankara, s. 485-494.
- Sever, H. (1999). "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler (MÖ 1970-1750)", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. I, Ankara, s. 85-92.
- Sever, H., Çeçen, S. (2000). "Naruqqum-Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, C. 4, Ankara, s. 167-176.
- Sevin, V. Caneva, I. (1994). "1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları", *XVI Kazı Sonuçları Toplantısı*, KB AMGM Yay. No. 1734, Ankara, s. 27.

- Stewart, G. B. (1991). *The Quest for Value*, Harper Collins, New York.
- Stratford, E. (2017). *A Year of Vengeance: Time, Narrative, and the Old Assyrian Trade*, Walter de Gruyter Inc., Boston/Berlin.
- Stanworth, J., Smith, B. (1995). *Franchising Başarılı Markalar ve Siz*, çev. Ercan Gürvit, Epilson Yayınları, İstanbul.
- Stephens, F. J. (1927). “The Cappadocian Tablets in the University Museum of Pennsylvania”, *Journal of the Society of Oriental Research*, Vol 11, USA, s. 104-136.
- Stephens, F. J. (1944). *Old Assyrian Letters and Business Documents*, Yale University Press, USA.
- Şafak, A. (1977). *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı*, Türdav Yayınevi, İstanbul.
- Şahin, H. A. (2002). Koloni Çağında (MÖ 2000-1750) Anadolu’da Bulunan Asurlu Görevliler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Kayseri, s. 69-88.
- Şahin, H. A. (2004). *Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri, MÖ 1975-1725*. Erciyes Üniversitesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmalar Merkezi Yayınları, Yay. No. 7, Kayseri.
- Şahin, H. A. (2005). “Asurlu Tüccarların MÖ 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu’da Faiz Uygulaması” *TTK, Belleten, C. LXIX, S. 255*, Ankara, s. 425-465.
- Şahin, H. A. (2006). “Anadolu’daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 21, Kayseri, s. 121-151.
- Şahin, H. A. (2007) “Milattan Önce II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu’nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş *Kârum*’u Levantinizmin İlk Örneği midir?” 38. *ICANAS*, Ankara, s. 2895-2906.
- Şahin, H. A. (2018). “Eski Asur ve Anadolu’da Avukatlık Kurumu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5 (17 Ek Özel Sayı), s. 61-74.
- Şahin, H. A., Hasdemir, H. K. (2015). “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat Ve Mal Paylaşımı”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 38, Kayseri, s. 143-156.
- Şahoğlu, V. (2015). “The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age”, *Oxford Journal of Archaeology*, London, s. 339-361.
- Takım, A. vd. (2018). *Dış Ticaret İşlemleri*, Ekin Yayınları, Bursa.

- Tandoğan, H. (2010). *Türk Mes'uliyet Hukuku: Akit Dışı ve Akdi Mes'uliyet*, 1. Baskı (1961 Yılı Birinci Basıdan Tıpkı Basım), Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Tandoğan, H. (2011). *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, Cilt 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Tekin, H. (2015). *Eski Anadolu Madenciliği*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Tekin, H. (2019) *Tarih Öncesinde Mezopotamya*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Tylecote, R. F. (2002) *A History of Metallurgy*, The Institute of Materials, London, s.2.
- Tomanbay, M. (1998). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Hatipoğlu Yayınları, Ankara.
- Tosun, M., Yalvaç, K. (2000). *Sumer, Babil, Asur Konuları ve Ammi- Saduqa Fermanı*, TTK Yayınları, Ankara.
- TÜBİTAK, (2016), *Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası*, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, Ankara.
- Türkiye Standartları Enstitüsü, (2017). “Faaliyet Raporu 2017”, Ankara, s. 1-141.
- Ulaş, D. (1999). *Franchising Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Uyanık, H. (2014). “Arkeolojik Araştırmalar Işığında Tunç Çağı’nda Erbaa”, *KAÜ SBE Dergisi*, S. 14, Kars, s. 97-120.
- Uzunalimoğlu, A. (1993). “Kârum’un II. Tabakasında Bir Grup Borç Mukavelesi”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara.
- Ünal, A. (2007). “Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü I-II”, Hamburg.
- Ünsal, V. (2018). “Tunç Çağı’nda Orta Kızılırmak Havzası’nda İktisadi Yapılanmalar”(Bölüm 2), *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, ed. L. Gürhan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul, s. 35-67.
- Veenhof, K. R. (1972). *Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology*, Studia et Documenta, Leiden.
- Veenhof, K. R. (1977). “Some Social Effects of Old Assyrian Trade”, *British Institute for the Study of Iraq*, vol. 39, no:1, London, s. 109-112.
- Veenhof, K. R. (2003) “The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish And Its Chronological Implications”, *TTKY*, C. VI, S. 64, Ankara.

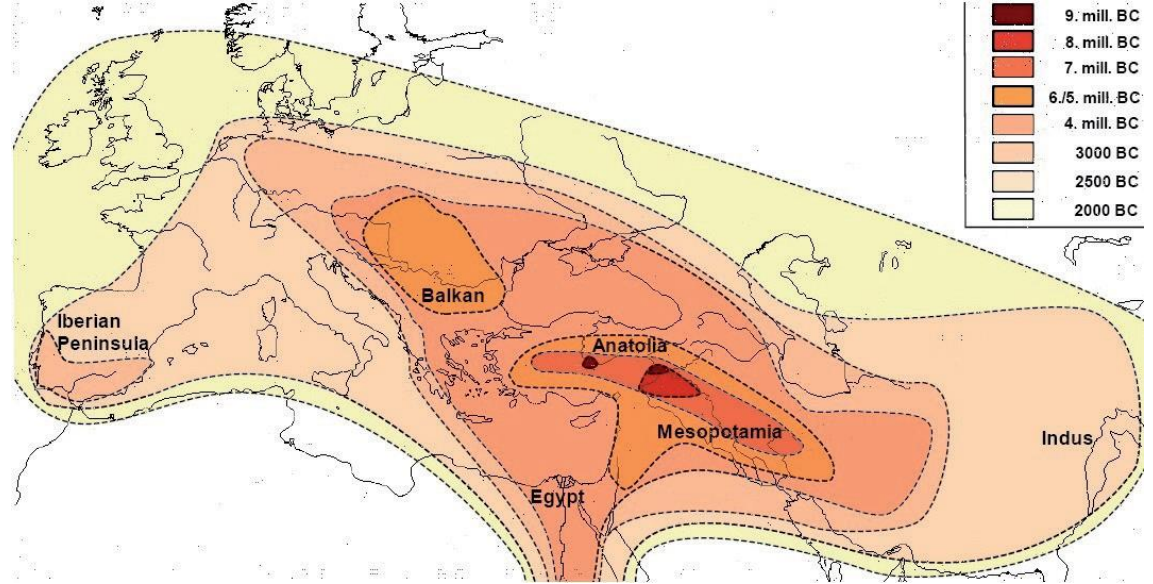
- Veenhof, K. R. (2011). “Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş”, Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Ed.), “Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Kârumu”, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri, s. 33-34.
- Veenhof, K. R., Eidem, J. (2008). *Mesopotamia, The Old Assyrian Period*, Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Vursavaş, F. (2011). “Uluslararası Kuruluşlar ve Karayolu Trafik Güvenliği”, *Trafik ve Yol Güvenliği Sempozyumu*, 1, s. 1-24.
- Wallis Budge, E. A. (1921). *Cuneiform Texts from Cappadociennes, Department of Egyptian and Assyrian Antiquities*, British Museum, London.
- Wood, M., et alii. (1985). *In Search in the Trojan War*, Brithish Broadcasting Corparation, London.
- Yakar, J. (1984). “Regional and Local Chools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia Part I” , *Anatolian Studies*, Vol. 34, İstanbul, s. 59-86.
- Yakar, J. (1985). *The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, Oxford Press, London.
- Yakar, J. (1994). *Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*, Suplement No:1, *Tel Aviv Universty Monograph Series*, Tel Aviv.
- Yalçın, Ü. (2003). *Anadolu Madenciliği*, Arkeo Atlas, 2, İstanbul.
- Yalçın, Ü. (2016). “Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Yeraltı Kaynakları Dergisi*, S. 9, Ankara, s. 3-13.
- Yay, T., vd., (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- Yeğingil, Z. (1987). “Obsidyen ve Anadolu’daki Farklı Yerleşim Bölgelerine Ait Obsidyenlerin Kaynak Belirleme Çalışmaları”, *III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, TTK, Ankara, s. 193-202.
- Yener, A. (1983). “The Production and Utilization of Silver and Lead Metals in Ancint Anatolia”, *Anatolica*, S. X, s. 1-15.
- Yener, A. (1985). “Bolkardağ Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri”, *I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 93-106.
- Yener, A. (1994). “Kalay Madenindeki Giz Çözüldü”, *Türkiye Maden Mühendisleri Odası Yayını*, Madencilik Bülteni, Sayı 30, Ankara, s. 6-7.
- Yener, A. (1995). “Hitit Uygarlığında Madencilik”, *Biblical Archaeologist* 58: 2, *Bilim Teknik Dergisi*, Çev: Zuhul Özel, S. 335, Ankara, s. 12.

- Yener, A. (2000). *The Domestication of Metals-The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia*, Culture History of the Ancient Near East, Leiden.
- Yener, A., et alii. (2015). "New tin mines and production sites near Kültepe in Turkey: a third-millennium BC highland production model", *Antiquity*, Vol. 89, No. 345, Cambridge, s. 596-612.
- Yeşil, S. (2010). "Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler", *ESAD*, Kahramanmaraş, C. 6, S. 1, s.22-72.
- Yeşilyaprak, M., Polat, A. (2018). "Kefalet Sigortası'nın Türk Finansal Kesiminde Uygulanması ve Muhtemel Etkileri", *Maliye ve Finans Yazıları*, C. 110, s. 135-160.
- Yıldırım, R. (1996). *Eski Çağ Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir.
- Yıldız, N. (2000). *Eskiçağ'da Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, TTK Yayınları, Ankara.
- Yiğit, T. (1995). "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İşuva Bölgesi", *AÜ DTCTF Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara, s. 235-243.
- Yiğit, T. (2003). "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S.33, Ankara, s. 167-182.
- Zapata, T. T. (2019). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Yargı Yayınevi, Ankara.

EKLER

EK-1. RESİMLER

Resim 1: Anadolu'dan Madencilik Yayılışı.

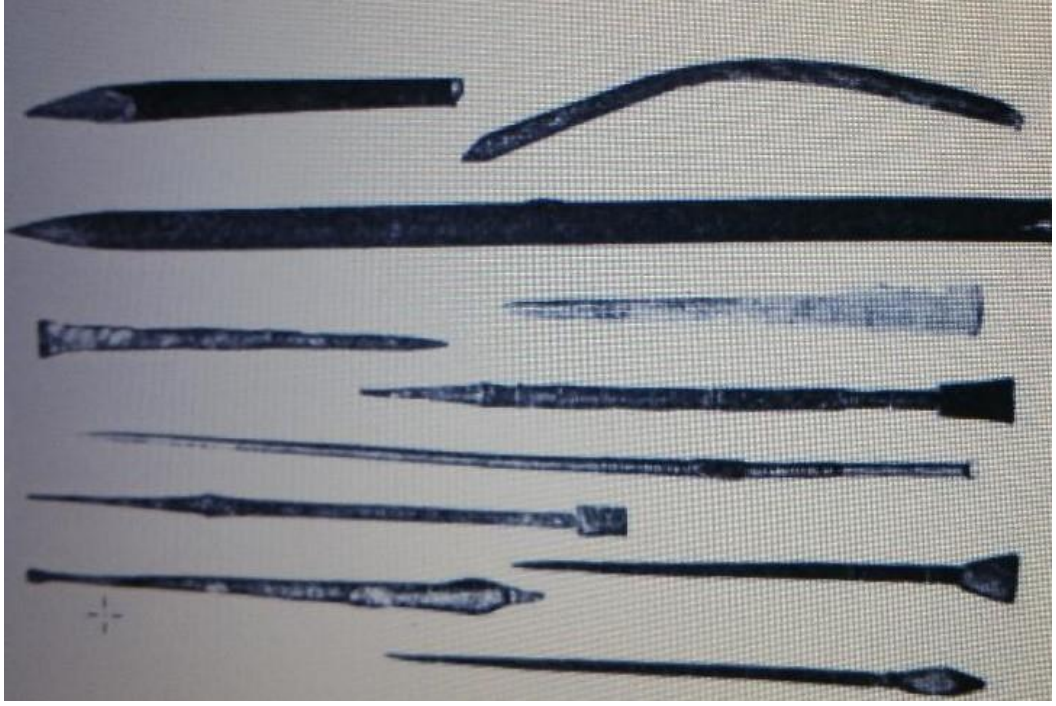
(Ü. Yalçın, agm., 2016, s. 5)

Resim 2: Türkiye'de Demir Yatakları.

(MTA Genel Müdürlüğü)

Resim 3: Boğazköy’de 1931-1939 ve 1952-1969 Yıllarında Yapılan Kazılarda Bulunan Tunç “Stilus” Örnekleri.

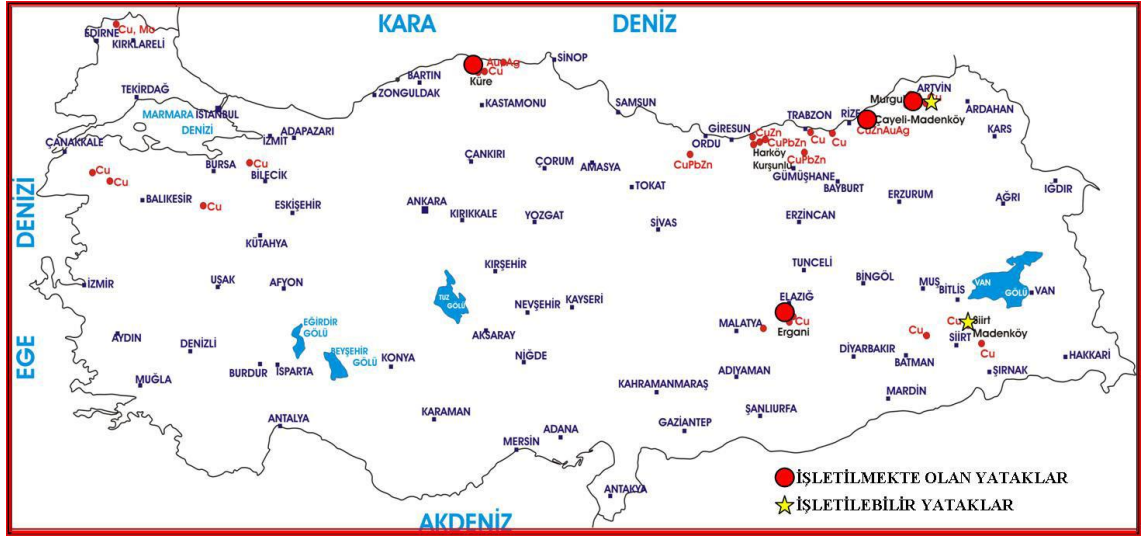
(E. Ildız, age., 2013, s. 62.)

Resim 4: Kültepe Genel Görünüşü.

(C. Günbattı, agm., 2017, s. 32.)

Resim 5: Türkiye Ana Bakır Rezervleri.

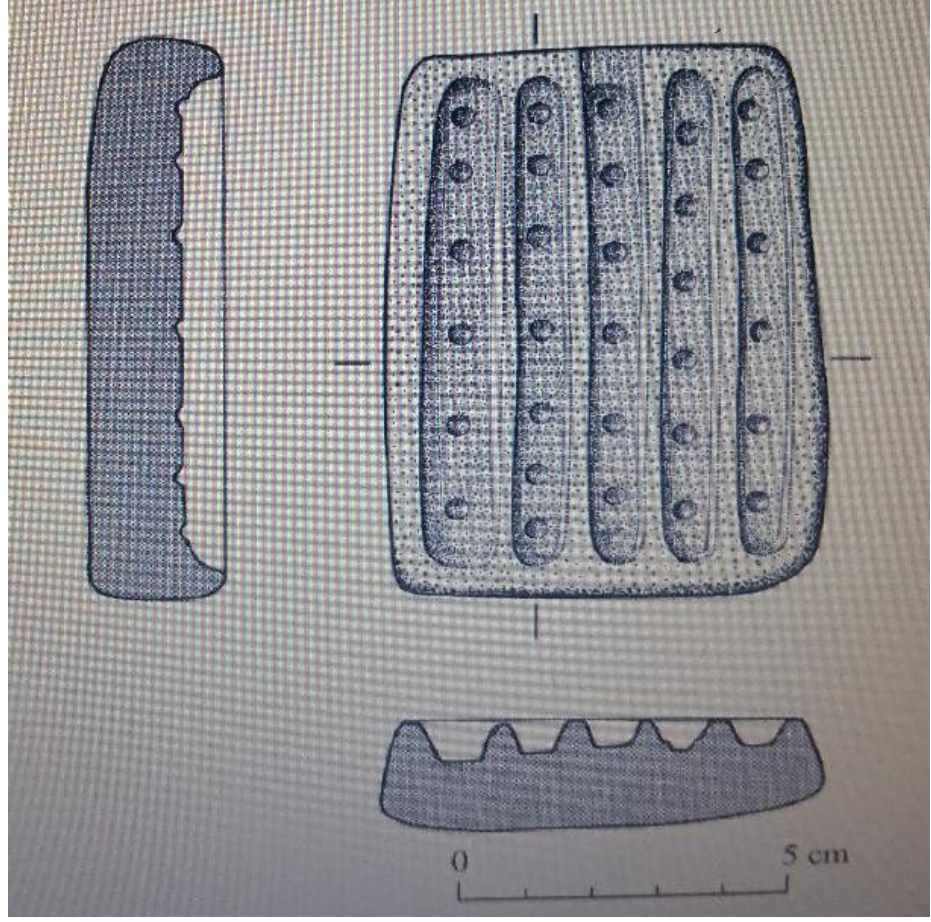
(MTA Genel Müdürlüğü)

Resim 6: Kültepe - Kanis'te Ele Geçen MÖ 18. yy. Tarihlenen Bakır Çubuk Külçeler.

(E. Ildız, age., 2013, s. 30.)

Resim 7: Kârûm Kaniš II / Kültepe’de Küçük ve Gümüşten Baton Külçelerin Yapımında Kullanılmış Döküm Kalıbı.

(E. Ildız, age., 2013, s. 29.)

Resim 8: Anitta'nın Demir Mızrak Ucu.

(C. Günbattı, 2017, s. 47.)

Resim 9: Anadolu'da Gümüş ve Altın Yataklarının Yayılmı.

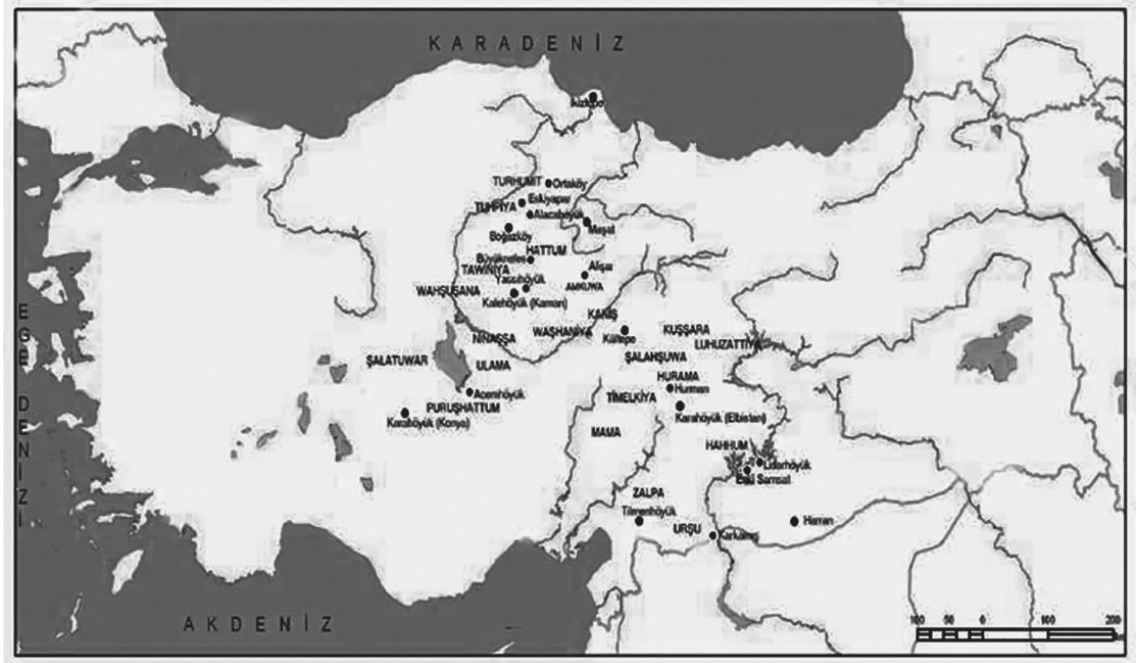
(MTA Genel Müdürlüğü)

Resim 10: Kaniş Karam'undan Bir Görünüş.

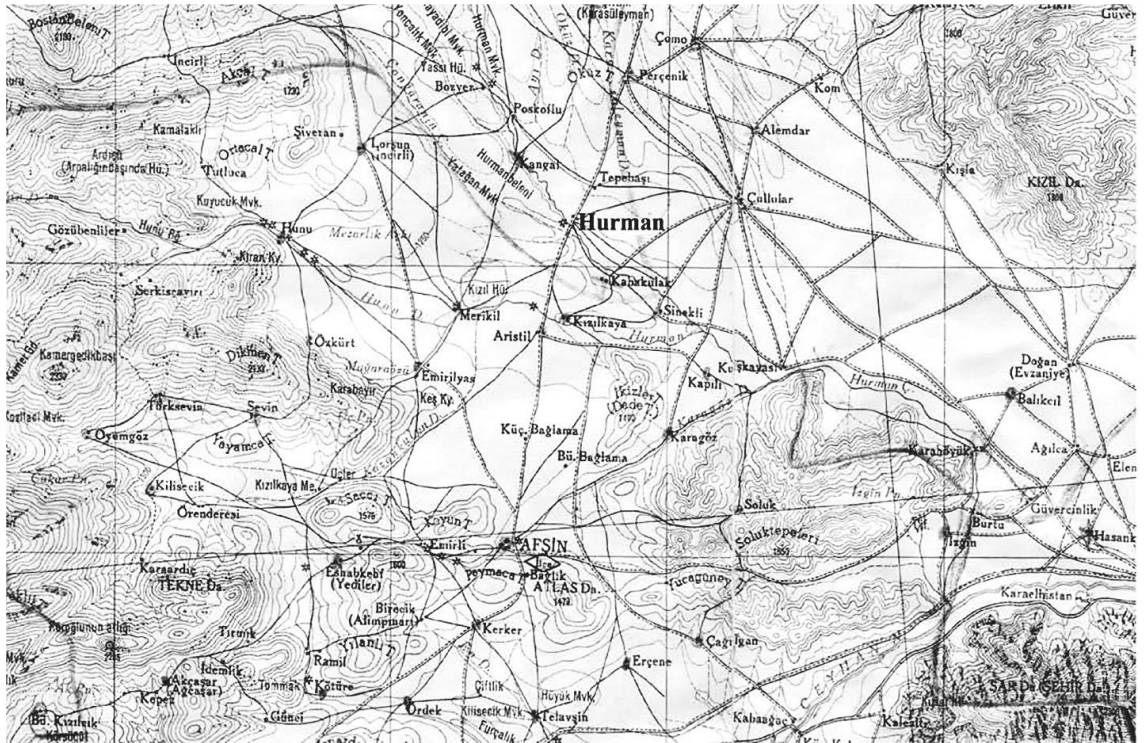
(T. Özgüç, age., 2005, s. 82.)

Resim 11: Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki Yerel Krallıklar ve Ticaret Merkezleri.

(T. Özgüç, age., 2005, s. 26.)

Resim 12: Asur Ticaret Kolonileri Devri'ndeki Hurman ve Çevresi.

(T. Özgüç, age., 2005, s. 27.)

Resim 13: Asur Kaniş Arasındaki Ana Kervan Yolları.

(T. Özgüç, age., 2005, s. 25.)

Resim 14: Kaniş ile Asur Arasında Yapılmış Bir Antlaşmanın Yazıldığı Tablet.

Ön Yüzü

Arka Yüzü

(C. Günbattı, age., 2017, s. 134.)

Resim 15: Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warsama'ya Gönderdiği Mektup.

(T. Özgüç, age., 2005, s. 217.)

Resim 16: Kültepe'de 1963 Yılı Kazılarında Ortaya Çıkartılan Arşivden Bir Borç Senedi.

(E. Ildız, age., 2013, s. 51.)

Resim 17: Taş Silah Kalıbı.

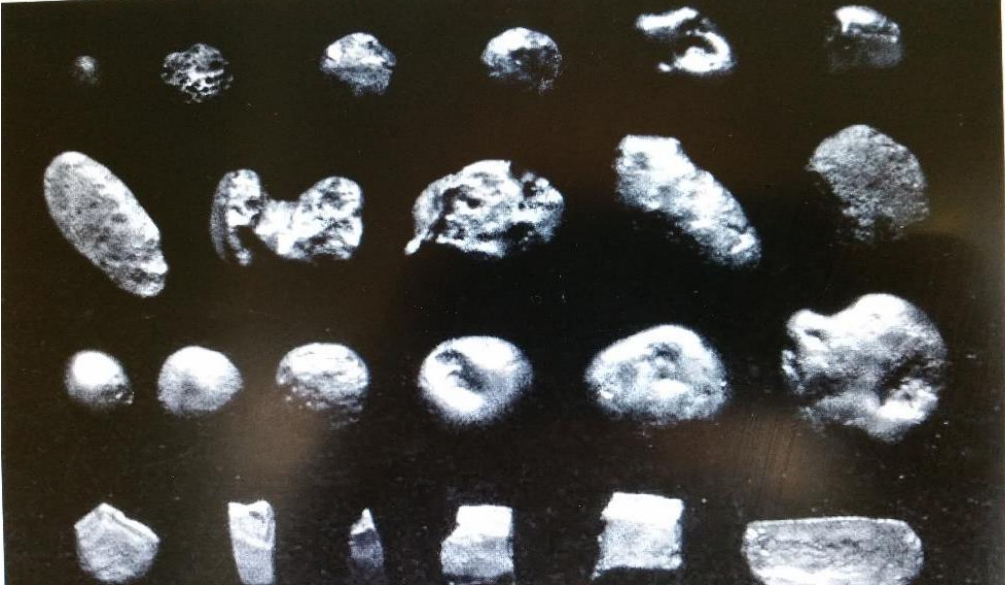
(T. Özgüç, age., 2005, s. 217).

Resim 18: Hematit Ağırlıklar.

(E. Ildız, age., 2013, s. 57.)

Resim 19: Acemhöyük III. Tabakada Keramik Testide Ele Geçen (MÖ 18. Yüzyıl) Yuvarlağımsı Oval Gümüş Külçeler.

(E. Ildız, age., 2013, s. 21.)

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Fazilet ÖZER
Doğum Yeri : Geislingen/Almanya
Doğum Tarihi : 17.01.1966
E-posta : ozer1fazilet@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Denizli Lisesi
Lisans : Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yabancı Dil ve Düzeyi: iyi

İŞ DENEYİMİ : Eğitim Yöneticiliği ve Danışmanlığı

ARAŞTIRMA ALANLARI: Eski Çağ Tarihinde Anadolu ve Mezopotamya, Hukuk ve İktisat.